

YOL – İQTİSADİYYAT, MƏDƏNİYYƏT, BİR SÖZLƏ,
HƏYAT DEMƏKDİR.

Heydər ƏLİYEV

Nəqliyyat hüququ

ELMİ-NƏZƏRİ, TƏCRÜBİ JURNALI REDAKSIYA ŞURASININ TƏRKİBİ:

Zaur ƏLİYEV – Redaksiya Şurasının sədri, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin dekanı, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru;

Əli HÜSEYNLİ – Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının sədri, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Milli Məclisin deputatı;

Fərhad ABDULLAYEV – Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin sədri, hüquq elmləri doktoru;

Eminə YAZIÇIOĞLU – İstanbul Universiteti Hüquq fakültəsinin professoru, hüquq elmləri doktoru;

Vasiliy FELİK – Kiyev Əqli Mülkiyyət və Hüquq Universitetinin rektoru, professor, hüquq elmləri doktoru;

Leonid TİMÇENKO – Ukrayna Dövlət Vergi Xidməti Akademiyası Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin rəisi, professor, hüquq elmləri doktoru;

Revol VALEVEY – Kazan Dövlət Universitetinin professoru, hüquq elmləri doktoru;

Əmir ƏLİYEV – Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ UNESCO kafedrasının professoru, hüquq elmləri doktoru;

Lətif HÜSEYNOV – İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin hakimi, professor, hüquq elmləri doktoru;

Oktay ƏFƏNDİYEV – Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, “İqtisadiyyatın tənzimlənməsi” kafedrası, professor, hüquq elmləri doktoru;

İsaxan VƏLİYEV – Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası “Hüquq” kafedrasının müdiri, professor, hüquq elmləri doktoru;

Arif QULİYEV – Kiyev Əqli Mülkiyyət və Hüquq İnstitutu, akademik, hüquq elmləri doktoru;

Yaroslav LAZUR – Ujgorod Milli Universiteti Hüquq fakültəsinin dekanı, professor, hüquq elmləri doktoru;

Yelena BAQREYEVA – Rusiya Federasiyası Hökumətinin yanında Maliyyə Universiteti, professor, hüquq elmləri doktoru;

Yesberqen ALAUXANOV – “Qazaxıstanın Elm və Həyatı” beynəlxalq elmi-kütləvi jurnalın baş redaktoru, professor, hüquq elmləri doktoru;

Qulu NOVRUZOV – Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyasının rəisi, gömrük xidməti general-mayoru, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru;

Etibar ƏLİYEV – Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin “İnsan hüquqları və informasiya hüququ” UNESCO kafedrası, professor, hüquq elmləri doktoru.

№2(53)

2004-cü ilin dekabr
ayından çıxır.

*Təsisçi və
baş redaktor:*

Əliyev Etibar Əli oğlu,
hüquq elmləri
doktoru, professor.

Fəxri təsisçi təşkilat:

Azərbaycan
Hüquqşünasları
Konfederasiyası (AHK)

*Müəlliflə redaksiyanın
mövqeyi uyğun olmaya
bilər.*

**Göndərilən əlyazmalar,
fotolar geri qaytarılmır.**

Redaksiyanın ünvanı:

**AZ1070 Bakı şəhəri,
Yasamal rayonu,
Yeni Yasamal y/sahəsi,
Ş.Bünyadzadə küçəsi, 12.**

Tel.: +99412 533 97 90
mob.:+99450 220-24-42;
+99455 230-24-42

vebsayt: law-plane.az

Elektron poçt:
e-mail: a-etibar@rambler.ru

Nəşrin elektron variantının
internet saytı:
www.law-plane.az
URL: http://www.law-plane.az
http://www.hmj.az/index.php/hmj

REDAKSIYA HEYƏTİNİN ÜZVLƏRİ:

Elmi redaktor – MƏMMƏDOV R.F. – Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “Beynəlxalq ümumi hüquq” kafedrasının müdiri, professor, hüquq elmləri doktoru;

Elmi məsləhətçi – MƏMMƏDOV Ə.Q. – BDU Hüquq fakültəsi “Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ” kafedrasının müdiri, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

Məsul redaktor – HÜSEYNOVA F.E. – BDU Hüquq fakültəsinin “BXH və Avropa hüququ” kafedrası, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

İnzibatçı redaktor – HƏSƏNZADƏ S.B. – Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, dosent, hüquq elmləri doktoru.

Şef-redaktor:

– **KƏRİMOV A.T.** – Dövlət Vergi Xidməti Bakı şəhəri OVNUT Baş idarəsi, rəisin birinci müavini, baş vergi xidməti müşaviri, hüquqşünas.

Redaktorlar:

– **ABBASOV A.Q.** – BDU-nun «İngilis dili» kafedrasının müdiri, Əməkdar müəllim, professor, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.

– **KƏRİMLİ N.N.** – Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası, “Hüquqşünaslıq” fakültəsi, IV kurs tələbəsi.

– **HƏSƏNLİ A.V.** – Sumqayıt Dövlət Universiteti “Filologiya” fakültəsi, IV kurs tələbəsi.

– **HÜSEYNOV M.H.** – Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, əməkdaş, polis polkovniki, hüquqşünas.

– **ƏLİYEV E.E.** – Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, əməkdaş, polis mayoru, hüquqşünas.

Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi Şəxslərin Dövlət Qeydiyyatı üzrə Bakı Bölgə Şöbəsinə 16 sentyabr 2004-cü il tarixdə dövlət qeydiyyatına alınmışdır (01 iyun 2006-cı il tarixli dəyişikliklərlə).

ŞƏHADƏTNAMƏ: 0104-P72-40981

10 oktyabr 2024-cü il tarixdə 206
səhifə həcmində çap olunmuşdur.
Tirajı 300 ədəd.

2024

IV RÜB

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA DÖVLƏT SUVERENLİYİ GÜNÜNÜN TƏSİS EDİLMƏSİ HAQQINDA

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN SƏRƏNCAMI

Ermənistan Respublikası 1990-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin tələblərini kobud şəkildə pozaraq Azərbaycan Respublikasına qarşı işğalçılıq siyasəti həyata keçirmiş və hərbi gücdən istifadə edərək ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazisinin 20 faizini işğal etmişdir. Ermənistanda və işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarında azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə aparılmış, insanlıq əleyhinə cinayətlər və hərbi cinayətlər nəticəsində şəhər və kəndlərimiz viran edilmiş, ölkəmizin təbii resursları talan olunmuş, dövrümüzün ən dəhşətli faciələrindən olan Xocalı soyqırımını törədilmişdir.

Ermənistanın yeni işğalçılıq planlarına, növbəti hərbi təcavüz cəhdinə və ardıcıl təxribatlarına cavab olaraq 2020-ci il sentyabrın 27-də başlamış 44 günlük Vətən müharibəsi nəticəsində Azərbaycan Silahlı Qüvvələri Ermənistan ordusunu darmadağın etmiş və tarixi Zəfər qazanmışdır. Azərbaycan öz torpaqlarını 30 illik işğaldan azad edərək ərazi bütövlüyünün bərpasına və BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin yerinə yetirilməsinə nail olmuşdur.

2023-cü il sentyabrın 19-da Azərbaycanın Qarabağ iqtisadi rayonunda törədilən genişmiqyaslı təxribatların qarşısının alınması və Ermənistan silahlı qüvvələrinin qalıqlarının tərkisilahl edilərək torpaqlarımızdan çıxarılması, həmin ərazilərdə Azərbaycan Respublikası konstitusiyası quruluşunun bərpa edilməsi məqsədilə antiterror əməliyyatına başlanmışdır. Cəmi 23 saat davam etmiş və sentyabrın 20-də başa çatmış əməliyyat nəticəsində rəşadətli Azərbaycan Ordusu qarşısına qoyulmuş bütün

vəzifələri yüksək peşəkarlıqla yerinə yetirmişdir. Beləliklə, növbəti parlaq Qələbə nəticəsində Azərbaycan Respublikasının suverenliyi tam bərpa edilmişdir. Azərbaycan xalqının həyatında müstəsna əhəmiyyət kəsb edən şanlı Zəfər sayəsində bu gün Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı suverenliyimizin bərqərar olduğu bütün ərazilərdə əzəmətlə dalğalanmaqdadır.

Hər bir xalq üçün öz taleyinə sahib olmaq, müstəqil dövlətini yaradaraq inkişaf etdirmək onun ən böyük nailiyyətidir. Tarixin müxtəlif mərhələlərində üzləşdiyi çətinliklərə, işğala, məhrumiyətlərə baxmayaraq, heç bir qüvvə xalqımızın müstəqillik, dövlətçilik əzmini sarsıda bilməmişdir. Azərbaycan xalqı bu gün öz müstəqil dövlətinə sahibdir, qəhrəman əsgər və zabitlərimizin, şəhidlərimizin qanı hesabına əldə edilmiş ərazi bütövlüyümüz, suverenliyimiz xalqımızın milli sərvətidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, 2023-cü il sentyabrın 20-də Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində qanunun aliliyinin təmin olunduğunu və Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin bərpa edildiyini nəzərə alaraq **qərara alıram:**

1. Hər il sentyabrın 20-si Azərbaycan Respublikasında Dövlət Suverenliyi Günü kimi qeyd edilsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 19 sentyabr 2024-cü il

BAYRAMLAR BAYRAMI

Təmali Qurtuluş Günü ilə qoyulan Dövlət Suverenliyi Günü

2024-cü il sentyabrın 20-də ilk dəfə ölkəmizdə Dövlət Suverenliyi Günü qeyd olundu!

Bundan bir gün əvvəl – 19 sentyabrda Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev müvafiq sərəncam imzalamışdı.

Vədəsində verilən, xalqımızın sevinc və razılıqla qarşıladığı bu qərar son illərdə şahidi olduğumuz bir sıra tarixi və şərəfli məqamları özündə ehtiva edir.

Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin bizə yenidən bəxş etdiyi yeni bir bayramın – Dövlət Suverenliyi Günü'nün mahiyyətinə varsaq, onu bir cümlə ilə belə ifadə etmək olar:

Azərbaycanın torpaq itkisi dövrü başa çatıb, indi geri qaytarılmış ərazilərin quruculuq, inkişaf dövrüdür!

Söhbət ən yaxın tariximizdən və gözlərimiz qarşısında baş verən hadisələrin böyük əksəriyyətindən gedir!

***

Əvvəla, Prezident İlham Əliyevə Azərbaycan xalqına belə xoşbəxtliyi yaşatdığına, şəhidlərimizin qisasını döyüş meydanında aldığına və bizi qalib millətə, qalib xalqa, qalib dövlətə çevirdiyinə görə sonsuz təşəkkür və minnətdarlığımızı bildiririk!

İkincisi, qanı axan Qarabağ yarasının, ölkəmizin bədənində xərçəngə çevrilmiş separatizm xəstəliyinin necə sağaldığını göstərmək üçün bir qədər geriye qayıtmaq istəyirik.

"Qarabağ problemi" çar Rusiyası tərəfindən hazırlanan və dünyadakı "xristian təssübkeşləri" tərəfindən müdafiə olunan qəddar və məkrli bir "layihə" idi.

Bu "layihə" ilk növbədə Türkiyəyə, türk dövlətlərinin birliyinə qarşı düşünülmüş və Azərbaycan ərazisində icrasına başlanmışdı.

Hər dəfə dünyada çalxalanma, dünya düzənində ciddi dəyişikliklər baş verəndə işə salınırdı.

Birinci Cahan müharibəsindən sonra dünyada yeni ictimai-iqtisadi formasiya, kommunizm ideologiyasına əsaslanan qırmızı imperiya – SSRİ yarananda bu məqamdan istifadə edərək Türkiyədən xəyanətlərinə görə qovulan erməniləri Azərbaycan torpaqlarında yerləşdirərək Ermənistan adlı forpost dövlət yaratdılar.

Bununla da Azərbaycan torpaqlarının hissə-hissə ermənilərə verilməsi prosesinin başlanğıcı qoyuldu.

İkinci dəfə böyük ərazi qoparılmasına işə qırmızı imperiyanın çöküşü zamanı - ötən əsrin 90-cı illərində başlandı.

***

Düşmən xain niyyətlərini həyata keçirməkdən ötrü əlverişli məqam seçmişdi.

"Yenidənqurma" adlı oyunbazlıqla meydana atılan və bu yolla SSRİ-ni dağılmaqdan xilas etməyə çalışan M.Qorbaçov ermənipərəst mövqeyi tutduğundan bu xalqın separatizm əməllərinə göz yumurdu.

Hətta Moskva keçmiş DQMV-də "xüsusi idarəetmə komitəsi" adlı məkrli bir qurum yaratmaqla vilayəti Azərbaycanın tabeliyindən çıxartdı.

Bununla da yanan ocağa neft tökmüş oldu! Məsələn qəlizləşdirən məqamlardan biri o idi ki, həmin dövr Azərbaycan xalqı həqiqi rəhbərindən – Ulu Öndər Heydər Əliyevdən ayrı düşmüşdü!

Azərbaycana başçılıq edənlərin heç biri nə dünya siyasətindən, nə dünyada gedən proseslərdən baş çıxarırdı, nə də sabah nələrin olacağını bilirdi.

Odur ki, nə manqurt Vəzirov, nə imperiyanın sadıq qulluqçusu Mütəllibov, nə də şəxsi maraqlarını hər şeydən üstün tutan səriştəsiz, təcrübəsiz və bacarıqsız AXC-Müsavat cütünü sürətlə döyüşkən ordu yaradaraq torpaqların müdafiəsini təmin etmək qabiliyyətində idilər.

* Beləcə, Azərbaycan arxalı düşmən qarşısında əliyalın qaldı.

* Beləcə, Azərbaycan torpaqları müdafiəsiz qoyuldu.

* Beləcə, düşmən niyyətlər, məkrli planlar baş tutdu, ölkə ərazisi kəndbəkənd, şəhərbə-şəhər işğal olundu.

***

1993-cü ilin iyununda xalqın arzu və tələbi ilə Ulu Öndər Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə qayıtması insanlarda böyük inam, ruh yüksəkliyi doğurdu!

Lakin, necə deyərlər, iş-ışdən keçmiş, yüz minlərlə insan qaçqına və məcburi köçkünə çevrilmişdi.

Yeni ərazilərin işğalının qarşısını almaq, ordu qurmaq, çadır şəhərciklərindəki binəva insanlara arxa durub kömək etmək üçün nə vəsait vardı, nə də imkan.

Lakin Ulu Öndər Heydər Əliyev böyük qətiyyət və əzmlə işə başladı, bir-birinin ardınca zəruri addımlar atdı:

* Mühəribə bölgəsində davamlı atəşkəsə nail oldu, kaos və anarxiyaya son qoydu, qanunsuz silahlı birləşmələri ləğv etdi, əhalidəki külli miqdarda silah-sursatı müsadirə etdi, ölkədə möhkəm və dönməz sabitlik yaratdı!

* İki dəfə dövlət çevrilişinə cəhdin qarşısını aldı və Azərbaycanda hakimiyyətə yalnız seçkilərlə, demokratik yolla gəlməyin təməlini qoydu!

* "Əsrin müqaviləsi" adlanan neft kontraktını imzalayaraq ölkənin gələcək iqtisadi inkişafını şərtləndirdi.

* Ordu quruculuğunun təməlini, torpaqların işğaldan azad edilməsinin əsasını yaratdı.

1994-cü ilin yanvarında Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə keçirilən hücum əməliyyatında Horadiz qəsəbəsi daxil 20 yaşayış məntəqəsi işğaldan azad edildi!

Əcəl Ulu Öndərə bundan artığına imkan vermədi, ölkəni etibarlı əllərə, siyasi varisi İlham Əliyevə tapşırıraq əbədiyyətə qovuşdu.

***

Prezident İlham Əliyevin həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq aləmdə gördüyü nəhəng işlərin özəyində işğal olunmuş ərazilərin azad edilməsi dayanırdı.

Qısaca şəkildə qeyd edirik ki, cənab İlham Əliyev tarixən qısa müddətdə düşməne qalib gələcək güclü dövlət və ordu yaratdı, beynəlxalq aləmdə yüksək nüfuz və dəstək qazandı!

Torpaqların azad edilməsi üçün uğurlu vaxt da müəyyən olundu:

* Bu müharibədə Azərbaycan xalqı "dəmir yumruğ" a çevrilərək Ali Baş Komandanın ətrafında sıx birləşdi, mümkün olmayanları belə, gerçəyə çevirdi!

* 44 gün ərzində 30 illik işğala son qoyuldu!

* Düşmən ordusu darmadağın edilərək diz çökdürüldü, ermənilər kapitulyasiya aktını imzalamağa məcbur oldular!

* Rusiyanın vasitəçiliyi və zəmanəti ilə müharibənin sülh yolu ilə yekunlaşması barədə üçtərəfli Bəyanat imzalandı!

***

Sonrakı hadisələr, Ermənistanın dostlarının və havadarlarının atdıqları addımlar göstərdi ki, İlham Əliyevin keçmiş DQMV-nin ərazisinin hərbi yolla deyil, danışıqlar vasitəsilə azad edilməsinə razılıq verməsi çox vacib və uzaqgörən addım idi.

Azərbaycan yalnız hərbi vasitələrdən istifadə etsəydi, sonda xoşagəlməz vəziyyətlər yaranardı, uğursuzluğa düşər olardıq.

Ermənistan riyakar simasını növbəti dəfə göstərdi: üçtərəfli Bəyanatın bütün bəndlərinin icrasından boyun qaçırmağa, yubatmağa başladı.

Ən əsası, Qarabağdakı qanunsuz silahlı birləşmələri ərazimizdən çıxarmaq istəmədi, onlara yardım və dəstəyi davam etdirdi.

Laçın dəhlizinin RSK-nin nəzarəti altında olmasından və sülhməramlıların vəzifə borclarını yerinə yetirməmələrindən istifadə edərək xunta rejiminə maliyyə yardımı, silah-sursat,

mina və canlı qüvvə göndərilməsini davam etdirdi, separatçıları tam dəstəklədi.

Bununla da "dəmir yumruğ"un ikinci dəfə işə salınmasına ehtiyac yarandı!

Böyük ustalıqla hazırlanan və məharətlə həyata keçirilən əməliyyat nəticəsində Həkəri körpüsü üzərində Azərbaycana məxsus nəzarət-buraxılış məntəqəsi yaradılaraq Laçın dəhlizi birdəfəlik qapadıldı!

Ermənistan ilə Qarabağdakı separatçıların birbaşa və sərbəst əlaqələrinə son qoyuldu!

Azərbaycan ərazisinə qanunsuz silah-sursat daşınması dayandırıldı.

Ən əsası, ölkəmizin ərazi bütövlüyü bərpa olunaraq ilk dəfə Azərbaycanın öz dövlət sərhədlərinə tam nəzarəti təmin edildi.

***

Düşmən bununla da ağıllanmadı.

Havadarlarının köməyinə və dəstəyinə güvənərək sərhədlərimizin atəşə tutulmasını, ərazilərimizin yenidən minalanmasını, separatçıların dəstəklənməsini dayanmadan davam etdirdi.

Hətta iş o yerə çatdı ki, qondarma qurum yenidən "prezident seçkiləri" keçirdi və Ermənistanın baş naziri Paşinyan onları təbrik etdi.

Xidməti vəzifələrini yerinə yetirən 4 nəfər Azərbaycan polisinin minaya düşərək şəhid olması Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin səbrini daşırdı.

"Dəmir yumruğ"un üçüncü zərbəsindən sonra Azərbaycanın dövlət suverenliyi və Konstitusiyaya əsasları bərpa edildi!

23 saat çəkən antiterror əməliyyatı nəticəsində Qarabağ ərazisindəki bütün hərbi hissələr, döyüş mövqeləri darmadağın edildi, terrorçular və separatçılar ağ bayraq qaldıraraq təslim oldular!

Düşməne məxsus bütün silah-sursat, döyüş texnikası qənimət kimi ələ keçirildi.

"dq"ın keçmiş "prezident"ləri, "parlament" başçıları, "nazir"ləri tutularaq Bakıya gətirildilər.

Azərbaycan qanunlarını və vətəndaşlığını qəbul etmək istəməyənlərin hamısı könüllü surətdə ölkəmizin ərazisini tərk etdi.

Bir nəfərin burnu belə qanamadan "Qarabağ münaqişəsi"nə əbədilik son qoyuldu!

İlham Əliyevin təbircə desək: "Separatçıların tabutuna son mismar vuruldu!"

***

Antiterror əməliyyatı Zəfərin son nöqtəsi, ən uca zirvəsi oldu!

Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevə minnətdarlıq ki, 30 illik işğala və erməni separatizminə son nöqtəni qoydu!

İndi isə bizə yeni bayram - Dövlət Suverenliyi Gününü bəxş etdiyinə görə sonsuz təşəkkürümüzü bildiririk!

Bundan sonra hər il sentyabrın 20-də möhtəşəm qələbəmizi sevinclə qeyd edəcəyik!

Bəli, Baş Sərkərdəmizin və ordumuzun qəhrəmanlığı sayəsində Azərbaycanda separatizmin toxumu kəsildi!

Azərbaycan dünyada ərazisində separatçı yaşamayan yeganə dövlətə çevrildi!

Azərbaycan həm də dünyada erməni diasporunun və onun əlaltılarının mövcud olmadığı yeganə ölkədir!

30 ilə yaxın bir müddətdə soyqırım günlərini, işğal günlərini, qara bayramları keçirirdik.

İndi isə zəfər günlərimizi, şəhər günlərimizi sevinc və fərəhlə qeyd edirik!

* Bu gün dünya qarşısında alnımız açıqdır: torpaqlarımızı işğalçılardan təmizləmişik, ərazi bütövlüyümüzü, dövlət suverenliyimizi bərpa etmişik!

* Bu gün şəhidlərimiz qarşısındakı müqəddəs borcumuzu ləyaqətlə yerinə yetirmişik: Onların qisasını almışıq, ocaq söndürənlərin ocaqlarını söndürmüşük!

Artıq qalib və qürurlu millətik!

Belə bayramlar hamımıza yaraşır!

Bəxtiyar SADIQOV

TÜRK DÜNYASINDAN KEÇƏN ŞƏRQ-QƏRB YOLU

Zəngəzur dəhlizi region xalqlarına rifah gətirəcək

Zəngəzur dəhlizi Azərbaycan, Türkiyə, bütövlükdə, türk dünyası üçün geosiyasi əhəmiyyət daşıyır. Onun istifadəyə verilməsi, eyni zamanda, Azərbaycan kimi, Türkiyəni də regionun nəqliyyat qovşaqlarının “hab”ına çevirəcək. Türkiyənin nəqliyyat və infrastruktur naziri Əbdülqədir Uraloğlu bildirib: “Türkiyənin Avrasiya strategiyası Asiya ilə Avropa arasında enerji və nəqliyyat qovşağına çevrilməyə əsaslanır. Zəngəzur dəhlizinin Türkiyə üçün əhəmiyyəti də eyni səbəbdən qaynaqlanır. Məqsəd regionda nəqliyyat və enerji xətlərinin inkişaf etdirilməsi və Orta Asiya–Cənubi Qafqaz–Türkiyə xəttini Şərq–Qərb istiqamətində dominant xəttə çevirməkdir”.

Nazir qeyd edib ki, bu strategiyada söhbət 1 trilyon dollardan çox nominal ümumi daxili məhsulu olan türk dövlətlərini strateji və iqtisadi baxımdan birləşdirəcək dəhlizdən gedir. Bu isə ondan xəbər verir ki, Zəngəzur dəhlizi kifayət qədər böyük iqtisadi potensiala və təbii resurslara malik olan böyük bir regionu birləşdirəcək.

Digər tərəfdən, Zəngəzur dəhlizinin açılması Türkiyənin İrandakı nəqliyyat–logistik xərclərini də azaldacaq. Bu gün Türkiyədən yüklər İran vasitəsilə həm Azərbaycana, həm də Mərkəzi Asiya və

digər dövlətlərə göndərilir. Ankara İrandan keçən hər yük avtomobili üçün böyük məbləğdə tranzit xərci ödəyir. Ona görə də Türkiyə Qars şəhərini Naxçıvanla sərhəd olan İğdır vilayəti ilə birləşdirəcək dəmir yolunun tikintisini 5 il ərzində başa çatdırmaq istəyir. Yol Zəngəzur dəhlizinin mühüm komponentini iş salmağa imkan verəcək.

A.Uraloğlu sonda bildirib: “Qarsdan Azərbaycanla sərhəddə yerləşən Dilucu sərhəd-keçid məntəqəsinə qədər məsafədə tikinti işləri 5 il çəkəcək. Nəqliyyat dəhlizinin tam şəkildə fəaliyyət göstərməsi 2028–2029-cu illərdə mümkün olacaq. Bu marşrut Türkiyə və bütün region üçün həm iqtisadi, həm də strateji baxımdan əhəmiyyətlidir”.

Həmin vaxtadək Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə Zəngilan rayonu arasında dəmir və avtomobil yollarının tikintisi də həyata keçirilməlidir. Eyni zamanda, Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş rayonlarında dəmir və avtomobil yollarının inşası başa çatdırılmalı, Naxçıvanda relslərin modernləşdirilməsi həyata keçirilməlidir. Hazırda Horadiz–Ağbənd dəmir və avtomobil yollarının inşası sürətlə davam edir.

İqtisadçı Əli Mustafayevin sözlərinə görə, bu layihənin reallaşması ilə Azərbaycanı Türkiyə ilə birləşdirən ikinci dəmir yolu şəbəkəsi yaradılacaq. Xatırladaq ki, Azərbaycanın təşəbbüsü ilə inşa

edilən və 2017-ci ildə istifadəyə verilən Bakı–Tbilisi–Qars (BTQ) dəmir yolu istismara verilib. BTQ-nin inşası ilə tarixdə ilk dəfə Azərbaycan və Türkiyə dəmir yolu xətləri birləşib. Zəngəzur dəhlizi isə bu əlaqələri xeyli dərəcədə inkişaf etdirməklə, bütövlükdə, türk dövlətlərinin iqtisadi və siyasi birliyini daha da gücləndirəcək. Sözsüz ki, bu dəhliz təkcə siyasi deyil, həm də iqtisadi baxımdan xüsusi əhəmiyyətə malik olacaq. Onun açılması nəticəsində Asiya ilə Avropa arasında iqtisadi əlaqələrin qurulması üçün yeni mühüm alternativ imkanlar meydana çıxacaq.

Bəs Ermənistan nə qazanacaq?

Marşrutun açılması Azərbaycan və Türkiyə ilə yanaşı, Ermənistan üçün də faydalıdır. Rusiyalı ekspert İrina Fedorovskaya qeyd edib ki, İrəvanın regionda həyata keçirilən iri infrastruktur layihələrindən kənar qalmasına və bölgədəki təcridinə son qoyulacaq: “Regiona inteqrasiya olan Ermənistan siyasi və strateji üstünlüklərlə yanaşı, iqtisadi səmərə əldə edəcək, Cənubi Qafqazın nəqliyyat qovşağı olması İrəvanın təhlükəsizliyini də gücləndirəcək, Türkiyə ilə münasibətlərini yaxşılaşdıracaq”.

Bu qədər üstünlüklərə baxmayaraq, layihənin reallaşmasına mane olanlar var. Bunlardan birincisi elə Ermənistan, ikincisi İrandır. İrəvanın şərti odur ki, yol Ermənistanın yurisdiksiyasında olmalı,

gömrük və digər rüsumlar yığılmalıdır. Maraqlıdır ki, 10 noyabr 2020-ci il tarixli Üçtərəfli bəyanatda Azərbaycanın şərq hissəsi ilə Naxçıvan arasında avtomobil əlaqəsinin bərpası, ona nəzarətin Ermənistan deyil, Rusiya sərhədçiləri tərəfindən təmin edilməsi açıq-aydın qeyd ediləndə, Ermənistan bu razılışmaya artıq 4 ildir ki, əməl etmir. Bunu “suveren hüquqlarının pozulması” kimi təqdim etməyə çalışır. Bundan başqa, erməni tərəfi öz hərəkətləri ilə göstərir ki, Zəngəzur dəhlizi, hətta işə salınsa belə, bu dəhlizlə insanların və yüklərin təhlükəsiz hərəkətini təmin etmək iqtidarında deyil. Ona görə də ölkəmiz yola nəzarətin təhlükəsizlik baxımından üçüncü tərəfə həvalə edilməsini təklif edir.

Türkiyə də dəhlizin tezliklə açılmasında maraqlıdır. Erməni şərqşünası Varujan Qeqamyan özünün “Teleqram” kanalında yazıb: “Türkiyə Cənubi Qafqazda mövqelərini gücləndirmək niyyətindədir. Ermənistana təzyiqlərini artıracaq”.

Ekspert bir müddət Suriya və Livanda işləyib və onda belə bir təəssürat yaranıb ki, Yaxın Şərq regionu Ankaranın xarici siyasət prioritetləri siyahısında öz yerini itirib: “Türkiyə üçün Cənubi Qafqaz və Qara dəniz regionu xarici siyasətin əsas hədəfinə çevrilib, Suriya–İraq vektoru ikinci plana keçib. Bu, o deməkdir ki, Türkiyə qarşısına qoyulan vəzifələrin həlli üçün bütün resurslarını (diplomatik, hərbi, kadr və iqtisadi) bizim ölkəyə yönəldəcək”.

Qeqamyanın fikrincə, Ankaranın əsas vəzifəsi Türkiyənin təsir zonasını genişləndirmək və Orta Asiyadan Balkanlara qədər türk zolağını gücləndirməkdir. Zəngəzur dəhlizi bu istiqamətdə əsas halqalardan biridir. Buna görə də ekspert Türkiyənin Ermənistanı təzyiqlərini artıracağını proqnozlaşdırır. O hesab edir ki, ölkəsində bu sadə həqiqəti görməzliyə salırlar: “İctimai müstəvidə real və aktual məsələlər deyil, hər cür qeyri-ciddi və ikinci dərəcəli mövzular müzakirə olunur”. Ekspert əmindir ki, Ermənistan sona Türkiyənin təzyiqləri qarşısında güzəştlərə getməli olacaq.

Bəs, İranı narazı salan nədir? Tehran dəhlizinin açılmasını siyasi, iqtisadi və təhlükəsizlik baxımından milli maraqlarına böyük təhdid hesab edir. Bu səbəbdən də onu özünün “qırmızı xətti” elan edib. Əslində, Tehran Azərbaycanın əsas tranzit tərəfdaşı rolunu itirməkdən və bununla da təsir rıçaqlarını zəiflətməkdən qorxur. Hesab edir ki, regionda Türkiyənin rolu daha da artacaq. Bu da iki ölkə arasında bölgədə nüfuz uğrunda rəqabəti gücləndirəcək.

Digər tərəfdən, İran ekstraterritorial yolun mühüm iqtisadi və siyasi tərəfdaşı olan Ermənistanla əlaqəsini kəsə biləcəyindən ehtiyat edir. Tehran dəhliz açılsa, Rusiyanın Yaxın Şərqi çıxış əldə edəcəyindən də narahatdır. Çünki Moskva bu məqsədlə İran ərazisindən istifadə edir. İran həm də türk dövlətlərinin yaxınlaşmasını, onların genişlənməsi iqtisadi

təsadi əməkdaşlığını qəbul etmək istəmir.

Nəticədə, İran Azərbaycana öz ərazisindən keçən dəmir və avtomobil yolları (Zəngəzurdan bir az uzun) çəkməyi təklif edib. İ. Fedorovskaya bununla bağlı qeyd edib ki, “İran yolu” adlanan bu layihə Türkiyə tərəfindən də dəstəklənib, amma Zəngəzur marşrutu gündəmdə qalır: “Çətin ki, Azərbaycan Zəngəzur dəhlizindən imtina etsin. Bu məsələ həll olunmasa, Ermənistan global nəqliyyat axınından kənar qalacaq.

Rusiya da regionda nəqliyyat layihələrini diqqətlə izləyir. O, Azərbaycan ərazisindən Türkiyəyə quru yolun tezliklə açılmasında maraqlıdır və Ermənistanın Zəngəzur bölgəsi vasitəsilə Naxçıvan Muxtar Respublikasını Azərbaycanın qalan hissəsi ilə birləşdirən marşrutun tikintisi bu maraqlara tam uyğundur. Bu layihənin işə düşməsi üçün Cənubi Qafqazın iki qonşu dövlətindən bir-birinə doğru addımlar atılmalıdır. Hələlik təəssüf ki, vəziyyət dalana dirənmiş görünür”.

Təbii ki, Türkiyə, Rusiya, Çin və bəzi Avropa ölkələrinin Zəngəzur dəhlizinin açılması ilə bağlı təşəbbüsləri və Azərbaycanın prinsipial mövqeyi İranın və Ermənistanın haqsız yanaşmalarını ciddi şəkildə zəiflədəcək. Marşrutun reallaşması üçün bütün maneələr aradan qalxacaq, o, region ölkələrinin maraqlarına xidmət edəcək.

Pünhan ƏFƏNDİYEV

ZƏFƏRİN SUVERENLİK ZİRVƏSİ

Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin sentyabrın 19-da imzaladığı sərəncama əsasən, sentyabrın 20-si respublikamızda Dövlət Suverenliyi Günü kimi qeyd ediləcək. Beləliklə, xalqımızı, dövlətçiliyimizi, müstəqilliyimizi şərəfləndirən bayramlarımızın sırasına biri də əlavə olundu. Dövlətimizin başçısının antiterror tədbirlərinin birinci ildönümündə imzaladığı bu sərəncam hər birimizi dərinədən qürurlandırdı və duyğulandırdı.

Milli maraqlarını qətiyyətlə təmin edən dövlət

Sərəncamda deyildiyi kimi, hər bir xalq üçün öz taleyinə sahib olmaq, müstəqil dövlətini yaradaraq inkişaf etdirmək onun ən böyük nailiyyətidir. Müasir müstəqillik tariximizə nəzər salanda həm də görürük ki, müstəqilliyi, suverenliyi qoruyub saxlamaq onu əldə etməkdən qat-qat çətindir. Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində respublikamızda baş verən proseslər orta və yaşlı nəslin xatirindədir. Bir tərəfdən hərbi-siyasi qarşıdurmanın pik həddə çatması, separatçılığın baş alıb gətməsi, digər tərəfdən də Ermənistanın işğal planlarının genişlənməsi həm müstəqilliyimizin, həm də dövlətçiliyimizin gələcəyini sual altında qoymuşdu. Hətta dövlətçiliyimiz parçalanmaq təhlükəsi ilə üz-üzə dayanmışdı.

Yalnız Ulu Öndər Heydər Əliyevin xalqın təkidli tələbi ilə siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycan dövlətçiliyi qorunub saxlanıldı, kövrək müstəqilliyimiz xilas edildi. Heydər Əliyevin dühası, siyasi müdriqliyi sayəsində xalqımızın mənafeləri qətiyyətlə qorundu, dövlətimiz öz milli maraqlarına doğru inamla irəlilədi. Belə ki, 1994-cü ilin hərbi əməliyyatları zamanı işğal edilmiş ərazilərimizin bir qisminin azad edilməsi, res-

publikamızın dünya birliyində özünə layiqli yer tutması, bu günlərdə 30 ili tamam olan "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması, Heydər Əliyevin yeni neft strategiyasının növbəti uğurları göstərirdi ki, Azərbaycan öz milli maraqlarını qətiyyətlə təmin etməyi bacaran dövlətdir.

Torpaqlarımızın azadlığının müəllifi

Möhtərəm Prezident İlham Əliyevin respublikamıza rəhbərliyi illərində Azər-baycanın sürətli yüksəlişi, yaratdığı inkişaf nümunələri göstərir ki, Heydər Əliyev ideyaları layiqincə davam etdirilir. Cənab İlham Əliyevin müdrik rəhbərliyi ilə ötən 21 ildə keçdiyimiz möhtəşəm inkişaf yolu respublikamızı regionda liderə, dünyada söz sahibinə çevirib. Azərbaycan uzun illərdir ki, kosmik klubun üzvüdür, regionun nəqliyyat qovşağıdır.

Bu illər ərzində Prezident İlham Əliyevin xalqımız qarşısında ən böyük tarixi xidmətlərindən biri müstəqilliyimizin əsaslarını daha da möhkəmləndirməsi, Azərbaycanı tarixinin ən qüdrətli dövlətinə çevirməsidir. Eyni zamanda güclənən və inkişaf edən Azərbaycan günlərin birində torpaqlarını güc yolu ilə işğaldan azad edə biləcəyini heç vaxt gizlətmədi. Ermənistana və dünya erməniliyinə də agah idi ki, əgər Azərbaycan ən çətin vaxtlarında onların şərtlərini yaxına buraxmayıbsa, deməli, gücləndikdən sonra istənilən yolla ərazilərini işğaldan azad edəcək. Ermənistanın 2020-ci il sentyabrın 27-də törətdiyi növbəti hərbi təxribatdan sonra başlanan Vətən müharibəsi bunu təsdiq etdi. Prezident İlham Əliyevin Müzəffər Ali Baş Komandanlığı ilə Azərbaycan Silahlı Qüvvələri 30 ilə yaxın davam edən erməni işğalına cəmi 44 günə son qoyaraq

xalqımızın böyük qəhrəmanlıq salnaməsini yaratdı.

Vətən müharibəsindən sonra Azərbaycan dövləti Rusiya sülhməramlılarının müvəqqəti yerləşdikləri Qarabağda dövlətimizin milli suverenliyinin təmin olunması ilə bağlı səylər göstərdi və bu prosesdə hər zaman humanizm mövqeyindən çıxış etdi. Lakin Ermənistan və onun arxasında dayanan dünya erməniliyi respublikamıza qarşı məkrli niyyətlərindən, ərazi iddialarından əl çəkmək istəmədilər və bununla da Azərbaycanın dövlət suverenliyinə qarşı çıxdılar. Eyni zamanda Ermənistan imzaladığı üçtərəfli Bəyanatla üzərinə götürdüyü öhdəlikləri kobud şəkildə pozaraq Qarabağdakı silahlı dəstələrini çıxarmadı. Və nəinki tör-töküntülərini çıxarmadı, hətta mütəmadi olaraq hərbiçilərimizə, mülki vətəndaşlarımıza qarşı terror təxribatları həyata keçirdi. Davamlı şəkildə Ermənistandan Azərbaycanın Qarabağ iqtisadi rayonuna silah-sursat və minalar daşındı və bununla ermənilər Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdakı quruculuq prosesinə mane olmağa çalışdılar.

Dövlət Suverenliyi Günü hər zaman qürurla qeyd ediləcək

Prezident İlham Əliyev bir neçə dəfə Ermənistan və Qarabağdakı erməni separatçılarına xəbərdarlıq etdi. 2023-cü ilin aprel ayında Laçında sərhəd nəzarət-buraxılış məntəqəsinin yaradılması bütün sərhədlərimiz üzərində nəzarətin təmin edilməsi ilə yanaşı, ermənilər üçün signal oldu. Lakin revanşizm hisslərinə qapılmış düşmən bunu anlaya bilmədi.

Qarabağdakı erməni separatçılarının 2023-cü il sentyabrın 19-da törətdikləri çoxsaylı terror hadisələrindən sonra təxribatların qarşısının alınması, Ermənistan silahlı qüvvələrinin qalıqlarının tərki-silah edilərək torpaqlarımızdan çıxarılması, Qarabağda Azərbaycan Respub-

likası konstitusiyaya quruluşunun bərpa edilməsi məqsədilə keçirilən antiterror əməliyyatı Azərbaycan dövlətinin növbəti tarixi zəfəri oldu. "Azərbaycan Respublikasında Dövlət Suverenliyi Günü'nün təsis edilməsi haqqında" Prezident İlham Əliyevin sərəncamında göstərildiyi kimi, dövlət bayrağımız suverenliyimizin bərqərar olduğu bütün ərazilərdə əzəmətlə dalğalanmaqdadır: "Cəmi 23 saat davam etmiş və sentyabrın 20-də başa çatmış əməliyyat nəticəsində rəşadətli Azərbaycan Ordusu qarşısına qoyulmuş bütün vəzifələri yüksək peşəkarlıqla yerinə yetirmişdir. Beləliklə, növbəti parlaq qələbə nəticəsində Azərbaycan Respublikasının suverenliyi tam bərpa edilmişdir. Azərbaycan xalqının həyatında müstəsna əhəmiyyət kəsb edən şanlı Zəfər sayəsində bu gün Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı suverenliyimizin bərqərar olduğu bütün ərazilərdə əzəmətlə dalğalanmaqdadır".

2023-cü il sentyabrın 19-da başlayan və 20-də başa çatan antiterror tədbirlərinin nəticəsi olaraq Prezident İlham Əliyevin Müzəffər Ali Baş Komandanlığı ilə qəhrəman ordumuz Azərbaycanın dövlət suverenliyini tam bərpa etdi. 200 il əvvəl torpaqlarımıza məqsədli şəkildə yerləşdirilmiş erməni separatizmi cəmi 23 saata məhv edildi. Bununla Prezident İlham Əliyev həm də dünya erməniliyinin mərkəzinə çevrilmiş Fransaya, erməni təəsübünü çəkən Qərb siyasi mərkəzlərinə qalib gəldi. Bütün dünya bir daha Azərbaycanın gücünə, Prezident İlham Əliyevin qətiyyətinə şahidlik etdi.

Bu hadisə bir daha tariximizi şərtləndirdi, hər bir azərbaycanlıya böyük qürur yaşatdı. 20 Sentyabr Dövlət Suverenliyi Günü suverenliyimizi şərtləndirən tarix kimi xalqımız tərəfindən hər zaman qürurla qeyd ediləcək.

**Yalçın SADIQLI,
hərbiçi**

AZƏRBAYCANI BÜTÖVLƏŞDİRƏN ZƏFƏR

Azərbaycan Ordusunun Qarabağda həyata keçirdiyi lokal xarakterli antiterror tədbirlərindən bir il ötür. 2023-cü ilin 19-20 sentyabr tarixlərində həyata keçirilən və cəmi 23 saat çəkən bu hərbi əməliyyatla Azərbaycan ərazilərində 200 il idi davam edən erməni separatçılığına birləşmə son qoyuldu. Qəhrəman ordumuzun möhtəşəm zəfəri ilə yekunlaşan bu əməliyyatla bütün torpaqlarımız üzərində dövlətimizin suverenliyi təmin edildi, Azərbaycan torpaqlarında ikinci erməni dövləti yaratmaq kimi sərəmsəm ideya həmişəlik tarixin zibilliyinə atıldı. Bununla da möhtərəm Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə dövlətçilik tariximizin növbəti şərəfli səhifəsi yazıldı.

Əslində, antiterror tədbirlərinə Vətən müharibəsində qazandığımız tarixi Zəfərin məntiqi davamı kimi də yanaşa bilərik. Dövlətimizin, xalqımızın qürur mənbəyinə çevrilən 44 günlük Vətən müharibəsində Ermənistanın 30 ilə yaxın işğal altında saxladığı torpaqlarımız azad edildi, sözdən və sülhdən anlamayan düşmən döyüş meydanında ordumuz tərəfindən layiqli şəkildə cəzalandırıldı.

Azərbaycanın yaratdığı nümunə, yaxud Zəfər çaləngli Lider

Xalqımız bu müharibədə yumruq kimi bir oldu. Möhtərəm Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, bu müharibə xalqımızın əyilməz ruhunu göstərdi. 44 gün ərzində dünya Azərbaycanı yenidən tanıdı, onun rəhbərinin yenilməzliyini, siyasi müdrikliyini şahidlik etdi.

Bu Zəfər Ulu Öndər Heydər Əliyev yolunun, Prezident İlham Əliyevin müdrik və qətiyyətli siyasətinin təntənəsinə çevrildi. Bir daha bu tarixi gerçəklik öz təsdiqini tapdı ki, xalqımız Ulu Öndər Heydər Əliyevin ideyalarına söykənməklə, öz taleyini məhz cənab İlham Əliyevə etibar etməklə böyük müdriklik və uzaqgörənlik nümayiş etdirib. Eyni zamanda Vətən müharibəsindəki tarixi Zəfər onu göstərdi ki, Prezident İlham Əliyevin hər bir qərarı, atdığı hər bir addım Azərbaycanın milli maraqlarının həyata keçirilməsini, dövlətçiliyimizin güclənməsini, ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunun daha da artırılmasını təmin edib. Nəticə etibarilə bu amillər torpaqlarımızın işğaldan azad olunması kimi tarixi missiyanın uğurla yerinə yetirilməsinə xidmət etdi.

Vətən müharibəsində yalnız torpaqlarımızı azad etmədik, həm də bütün şəhidlərimizin, Ermənistanın hərbi cinayətlərinin, törətdiyi soyqırımlarının qurbanı olan bütün vətəndaşlarımızın qisasını aldıq, onların qanını yerdə qoymadıq. Tək müasir deyil, son bir neçə əsrlik tariximizin ən böyük hadisəsi olan bu zəfərlə möhtərəm Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev ziddiyyətli beynəlxalq münasibətlər şəraitində dövlətin təkbaşına və güc yolu ilə öz hüquqlarını təmin etməyinin nümunəsini yaratdı.

Vətən müharibəsində Azərbaycan yalnız Ermənistanı məğlub etmədi. Biz bu savaşa düşmənin arxasında dayanan güclərə, siyasi mərkəzlərə, erməni təəssübkeşlərinə, ümumilikdə götürdükdə dünya erməniliyinə qalib gəldik. Torpaqlarımızın 30 ilə yaxın işğal altında qalmasının da səbəbkarı məhz

dünya erməniliyinin ünvanlarına çevrilmiş Qərb siyasi mərkəzləri idi. Hansı ki, onların məqsədi Qarabağda ikinci erməni dövlətinin yaradılması və ya onun zamanla Ermənistana ilhaq edilməsi idi. Bu baxımdan biz həm də erməni təəssübkeşi olan siyasi mərkəzlərə qalib gəldik, onların saxta iddialarını, ATƏT-in Minsk qrupunu tarixin zibilliyinə göndərdik. Cənab İlham Əliyev dünya erməniliyinə qalib gəlməklə göstərdi ki, heç bir qüvvə Azərbaycanı öz yolundan döndərə bilməz.

Antiterror tədbirlərinə gedən yol

2020-ci il noyabrın 10-da Azərbaycan, Rusiya prezidentlərinin və Ermənistan baş nazirinin imzaladıqları üçtərəfli Bəyanat Azərbaycanın 44 günlük müharibədəki qələbəsinin, Ermənistanın isə məğlubiyyətinin siyasi-hüquqi təsdiqi oldu. Bu bəyanatla Ermənistan həm də üzərinə bir sıra öhdəliklər götürdü və onlardan biri də erməni silahlı qüvvələrinin Qarabağ ərazisindən tamamilə çıxarılması idi. Bu öhdəlik bəyanatın 4-cü bəndində öz əksini tapıb.

Üçtərəfli Bəyanat imzalandığı dövrdə Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində 10 mindən artıq Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələri və qeyri-qanuni erməni silahlı dəstələri mövcud idi. Amma Ermənistan bəyanatın 4-cü bəndini kobud şəkildə pozdu və ordusunun qalıqlarını Qarabağdan çıxarmaqdan imtina etdi. Müharibədən ötən 3 il ərzində onlar Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin mövqelərinə qarşı davamlı şəkildə terror həmlələri həyata keçirir, əraziləri minalayır, yeni hərbi obyektlər yaradır, mühəndis qurğuları inşa edirdilər. Bütün bunların yolverilməz olması barədə Azərbaycanın

xəbərdarlıqlarından nəticə çıxarmayan separatçıların Ermənistandan Qarabağa silah-sursat daşdıqarı da məlum idi. Aşkarlanmış minaların 2021-ci ildə Ermənistanda istehsal olunması Qarabağdakı separatçıların silah-sursatla təchiz edilmələrini təsdiqləyirdi.

Bütün bunların qarşısını almaq üçün Azərbaycan dövləti dafələrlə xəbərdarlıq etdi. Eyni zamanda təkminli davranış nümayiş etdirən rəsmi Bakı Qarabağda Azərbaycan dövlətinin konstitusion quruluşunun bərqərar edilməsi, birgəyaşayışın təmin olunması, o cümlədən separatçılığa son qoyulması üçün bütün siyasi-diplomatik imkanları işə saldı. Bir sözlə, rəsmi Bakı azərbaycanlılarla ermənilərin birgə yaşayışını təmin edəcək reinteqrasiya prosesinin həyata keçirilməsi, bu məsələlərin danışıqlar yolu ilə ölkə Konstitusiyası və Azərbaycanın tərəfdar çıxdığı beynəlxalq sazişlər çərçivəsində həllini tapması üçün 3 il müddətində əlindən gələni etdi.

Lakin Ermənistan və Qarabağdakı separatçılar hər vəchlə Azərbaycanın bütün təşəbbüs və təkliflərinə qarşı çıxdılar. Azərbaycanın humanist çağırışlarının əvəzinə Ermənistan Qarabağdakı silahlı qüvvələrini gücləndirməklə, Qarabağdakı ermənilərdən alət kimi yararlanmaqla, bütövlükdə sülh prosesini sabotaj etməklə məşğul oldu.

Ermənistandan Azərbaycan ərazisində olan qeyri-qanuni erməni silahlı dəstələri üçün canlı qüvvə, silah-sursat, mina, eləcə də digər hərbi təyinatlı vasitələrin daşınmasının qarşısının alınması məqsədilə 2023-cü il aprelin 23-də Dövlət Sərhəd Xidmətinin bölmələri tərəfindən Azərbaycanın suveren ərazilərində, Ermənistan ilə sərhəddə, Laçın-Xankəndi yolunun başlanğıcında "Laçın" nəzarət-buraxılış məntəqəsinin yaradılması,

əslində, Qarabağdakı separatçılar üçün xəbərdarlıq idi. Qeyd edək ki, Laçında sərhədburaxılış məntəqəsinin yaradılması Prezident İlham Əliyevin Azərbaycanın milli maraqları uğrunda həyata keçirdiyi qətiyyətli və uzaqgörən siyasətinin mühüm təcəssümü idi. Bu, yalnız müasir müstəqillik dövrümüzün deyil, son bir neçə əsrlik dövlətçilik tariximizin böyük hadisəsi oldu. Çünki bununla Orta əsrlər xanlıqlar dövründən bu yana ilk dəfə olaraq bütün sərhədlərimiz üzərində tam nəzarət hüququ təmin olundu. Bu tarixi uğur bir daha göstərdi ki, Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın milli maraq və mənafeələrinin qorunması və təmin edilməsi istiqamətində dəqiq, uzaqgörən və müdrik strateji siyasi kurs müəyyən edib.

Laçında nəzarət-buraxılış məntəqəsinin yaradılması Ermənistan və separatçılar üçün xəbərdarlıq olmaqla yanaşı, onu göstərirdi ki, bütün sərhədləri boyu milli suverenliyini tam təmin edən Azərbaycan öz ərazisindəki "boz zona"nın da mövcudluğu ilə barışmayacaq, Qarabağdakı erməni separatçılığına mütləq son qoyacaq. 2023-cü ilin may ayında Prezident İlham Əliyev Laçından separatçılara bir daha xəbərdarlıq edərək dedi: "Guya orada "parlament" fəaliyyət göstərir, guya orada prezident var, guya nazir var, bunlar hamısı gülməlidir. Biz, sadəcə olaraq, dözümlü göstəririk. Halbuki hər kəs yaxşı bilir ki, bu gün o bölgədə istənilən əməliyyatı keçirmək üçün hər bir imkanımız var. Ona görə "parlament" buraxılmalıdır, özünü "prezident" adlandıran ünsür təslim olmalıdır, bütün "nazirlər", "deputatlar" və digərləri öz vəzifələrini artıq kənara qoymalıdırlar. Ancaq o təqdirdə onlara güzəşt oluna bilər".

Lakin ermənilər bundan nəticə çıxarmaq, 44 günlük müharibədəki məğlubiyyətlərindən dərs götürmək əvəzinə həm şərti sərhəddə, həm də Qarabağda Rusiya sülhməramlılarının nəzarətində olan ərazilərdə təxribatçı fəaliyyətlərini davam etdirdilər. Həmin günlərdə Qarabağdakı ermənilərin Azərbaycan tərəfindən guya blokadaya alınması ilə bağlı Ermənistanın riyakarcasına məzlumluq obrazına girməsi, Fransanın yardım canfəşanlılığı da ölkəmizə qarşı təxribatın tərkib hissəsi idi. Bununla onlar hər vaxtla sülh danışıqlarını sabotaj edir, kommunikasiyaların açılmasını əngəlləməyə, regionun problemlərinin həlli və inkişafı ilə bağlı bütün səyləri heçə endirməyə çalışırdılar. Hətta separatçılar elə arxayınlaşmışdılar ki, müstəqillik iddialarından dəm vurur, özlərinin oyuncaq "prezident"lərini seçir, qondarma "parlament"ləri adından Azərbaycan dövlətinin əleyhinə bəyanatlar verirdilər.

Bütün bunların fonunda Qarabağdakı separatçılar tərəfindən Azərbaycan Ordusunun mövqələrinin sistemli şəkildə atəşə tutulması, ərazilərimizin minalanmasının davam etdirilməsi, döyüş mövqələrinin mühəndis cəhətdən təkmilləşdirilməsi işlərinin aparılması, eləcə də səngər və sığınacaqların sayının artırılması, Azərbaycanın və xarici ölkələrin mülki təyyarələrinə qarşı radioelektron müdaxilə halları gərginliyi daha da artırmış, antiterror tədbirlərinin aparılmasını labüd etmişdi.

Artıq 2023-cü ilin sentyabrında vəziyyət daha dramatik hal almışdı. Sentyabrın 2-də Rusiya sülhməramlılarının müvəqqəti nəzarətində olan Qarabağ iqtisadi rayonunda qondarma "prezident seçkiləri"nin keçirilməsi, Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyanın üzərinə düşən öhdəlikləri yerinə ye-

tirmək əvəzinə bu təxribatçı əməli dəstəkləməsi, qondarma və separatçı rejimə təbrik göndərməsi göstərirdi ki, Ermənistan məsələlərin danışıqlar və sülh yolu ilə həllindən uzaqdır. 2023-cü ilin sentyabrında Qarabağdakı erməni sakinlərə Ağdam-Xankəndi və Laçın-Xankəndi yollarından eyni anda istifadə etməklə Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin yük avtomobilləri ilə qida məhsullarının göndərilməsi Azərbaycanın gərginliyin azaldılması ilə bağlı niyyətinin göstəricisi olsa da, ermənilər bundan nəticə çıxarmadılar, Azərbaycanın sülh təşəbbüslərinə, bölgədə birgəyaşayışın, sülh və sabitliyin, qanunun aliliyinin bərqərar olmasına yönəlmiş siyasətinə rəğmən pozucu fəaliyyətlərini davam etdirdilər.

"Dəmir yumruq"un növbəti zərbəsi

2023-cü ilin 19 sentyabr tarixində baş verənlər isə Azərbaycanın səbr kasasını daşdıran hadisələr oldu. Həmin gün erməni kəşfiyyat-diversiya qrupları tərəfindən Əhmədbəyli-Füzuli-Şuşa avtomobil yolunda terror məqsədilə əvvəlcədən quraşdırılmış minaların partlaması nəticəsində mülki şəxslər və Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunlarının hərbi qulluqçuları şəhid oldular. Bundan başqa həmin gün erməni separatçılarının törətdiyi növbəti terror aktı nəticəsində Ağdam və Şuşa şəhərlərində müvafiq olaraq iki mülki əməkdaş həlak oldu. Ordumuzun bölmələrinin minaatanlardan və müxtəlif çaplı atıcı silahlardan atəşə tutulması nəticəsində isə iki hərbi qulluqçumuz yaralandı.

Bütün bunlar göstərdi ki, ermənilər "dəmir yumruq" üçün darıxıblar və onlarla güc dili ilə danışmaqdan başqa yol yoxdur. Be-

ləliklə, 10 noyabr 2020-ci ildə imzalanmış üçtərəfli Bəyanatın müddəalarının təmin olunması, ermənilər tərəfindən törədilən genişmiqyaslı təxribatların qarşısının alınması, Ermənistan ordusunun birləşmələrinin tərkisiləh edilərək ərazilərimizdən çıxarılması, separatçıların cəzalandırılması, onların hərbi infrastrukturunun zərərsizləşdirilməsi, işğaldan azad edilmiş ərazilərə qayıdan dinc əhali, habelə bərpa-quruculuq işlərinə cəlb olunmuş mülki işçilər və hərbi qulluqçularımızın təhlükəsizliyinin təmin olunması və Qarabağda Azərbaycan Respublikasının konstitusiyaya quruluşunun bərpa olunması məqsədilə ordumuzun bölmələri tərəfindən lokal xarakterli antiterror tədbirlərinin keçirilməsinə qərar verildi.

Sentyabrın 19-da başlayan antiterror tədbirləri cəmi 23 saat 43 dəqiqə çəkdi. Elə əməliyyatın ilk dəqiqələrindən gedişat Azərbaycan Ordusunun ən yüksək və modern döyüş imkanlarına malik olduğunu göstərdi. Cəmi bir neçə saat ərzində düşmənin ön xətt və dərinlikdə olan mövqeləri, uzunmüddətli atəş nöqtələri, döyüş vasitələri və hərbi təyinatlı obyektləri sıradan çıxarıldı. Hər günü bir şanlı tarix olan 44 günlük Vətən müharibəsində olduğu kimi ildırımsürətli antiterror tədbirlərində də ordumuz yenidən möhtəşəm zəfər tarixi yazdı.

Antiterror tədbirləri ordumuzun şəxsi heyətinin, əsgər və zabitlərimizin hərbi peşəkarlığının və vətənpərvərliyinin növbəti təsdiqi oldu. Vətən müharibəsində olduğu kimi, bu dəfə də düşmən əlverişli və üstün mövqələrdə idi. Dağlıq ərazi separatçıları üçün təbii istehkam rolunu oynayırdı. Amma nə gücləndirilmiş müdafiə qurğuları, nə coğrafi relyef ordumuzun qarşısını kəsə bildi və bir sutkadan da az davam edən

əməliyyatda düşmən darmadağın edildi. Əməliyyat zamanı düşmənin min nəfərdən çox canlı qüvvəsi, yüzlərlə hərbi texnikası məhv edildi və bir o qədər də qənimət götürüldü. Qarabağın erməni sakinlərinin nümayəndələrinin Rusiya sülhməramlı kontingenti vasitəsilə müraciətini nəzərə alaraq 2023-cü il sentyabrın 20-də gündüzə lokal xarakterli antiterror tədbirləri dayandırıldı və separatçılar ağ bayraq qaldırdılar.

Prezident İlham Əliyev 2023-cü il oktyabrın 15-də Xankəndi şəhərində keçirilən paradada çıxışında bu barədə bildiriş: "Elə bir güclü ordu yaratdıq ki, bu gün Azərbaycan Silahlı Qüvvələri istənilən vəzifəni şəərəflə yerinə yetirə bilər və biz bunu döyüş meydanında sübut etdik, həm üç il bundan əvvəl Vətən müharibəsi dövründə cəmi 44 gün ərzində düşməni kapitulyasiya aktına imza atmağa məcbur etdik, eyni zamanda keçən ay cəmi 23 saat davam edən antiterror əməliyyatı bizim gücümüzü göstərdi və yenə də düşmən ağ bayraq qaldıraraq təslim oldu. Biz haqlı olaraq Silahlı Qüvvələrimizlə fəxr edirik".

Antiterror tədbirlərinin unikalığı həm də ondadır ki, bir nəfər də olsun mülki şəxsə və obyektə ziyan dəymədi. Baxmayaraq ki, ermənilər məqsədli şəkildə öz mövqelərini və hərbi texnikalarını yaşayış evlərinə, mülki infrastrukturulara yaxın ərazilərdə yerləşdirmişdilər. Ona görə antiterror tədbirləri hərbi tarixində nadir əməliyyatlardan hesab olunur.

44 günlük savaşı zəfərlə başa vuran Azərbaycan qalib ölkə kimi bir çox təsir mexanizminə sahib olsa da, hər zaman sülh və humanizm prinsiplərindən çıxış etdi. La-

kin xəstə təfəkkürdən uzaqlaşma bilməyən ermənilər bunu anlama bilmədilər. Beləliklə, cənab Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin xəbərdarlıqlarından nəticə çıxarmayan düşmən "dəmir yumruğ"un zərbəsini yenidən aldı. Cəmi 23 saat ərzində başda Fransa olmaqla dünya erməniliyi Azərbaycanın qarşısında diz çökdürüldü, Qarabağda qeyri-qanuni xunta rejimi ləğv olundu, Azərbaycan dövləti özünün suverenliyini tam təmin etdi. Düşmənin bir zamanlar qurduğu "Artsax" adlı qondarma dövlətçilik oyunları və müstəqillik xəyalları iflasa uğradıldı. Prezident İlham Əliyev bir daha sübut etdi ki, heç bir qüvvə Azərbaycanın milli maraqlarının qarşısını ala bilməz.

Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsləri cəmiyyətimiz tərəfindən alqışlarla qarşılır

Antiterror tədbirlərində Azərbaycan hərbiçiləri Vətən müharibəsində olduğu kimi, vətənpərvərliyin və Vətəni sevməyin nümunələrini yaratdılar. 2023-cü il oktyabrın 15-də Xankəndi şəhərindəki çıxışı zamanı Prezident İlham Əliyev bu barədə deyib: "Allah bütün şəhidlərimizə rəhmət eləsin! Biz onların ruhu qarşısında baş əyirik. Biz Azərbaycan xalqı olaraq onlara əbədi borclu yuq. Həm üç il bundan əvvəl, həm son üç il ərzində, həm də sentyabr ayında keçirilmiş antiterror əməliyyatı zamanı Azərbaycan əsgəri, zabiti əsl qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik, fədakarlıq göstərmişdir. Biz ordumuzla, Silahlı Qüvvələrimizlə fəxr edirik, onlar bizim qürur mənbəyimizdir. Təkcə Azərbaycan vətəndaşları yox, əminəm ki, dünyada ya-

şayan on milyonlarla azərbaycanlı Azərbaycan əsgəri və zabiti ilə, Azərbaycan dövləti ilə haqlı olaraq fəxr edir".

Bu əməliyyat zamanı 200-dən çox hərbcimiz şəhidlik məqamına yüksəldi, 500-dən artıq hərbcimiz yaralandı. Bu gün doğma Qarabağ bizim üçün həm də ona görə müqəddəsdir ki, o torpaqlara qəhrəman şəhidlərimizin qanı hopub.

Böyük qürur hissi ilə qeyd etməliyəm ki, Silahlı Qüvvələrimizin sıralarında xidmət edən naxçıvanlılar da Vətən müharibəsində olduğu kimi antiterror əməliyyatları zamanı qəhrəmancasına döyüldülər, həlak oldular, yaralandılar. Vətən müharibəsində 3 mindən artıq şəhidimiz, eləcə də onlarla Naxçıvandan olan şəhidlərimiz kimi bu diyardan olan 10 hərbcimiz Qarabağda milli suverenliyimizin təmin edilməsi uğrunda gedən antiterror döyüşlərində şəhidlik zirvəsinə ucaldı. Müstəqil, suveren Azərbaycanımızın hər yerində olduğu kimi bu gün ulu diyarımız olan Naxçıvanda da şəhidlərimizin hər birinin xatirəsi dövlətimiz tərəfindən əbədiləşdirilir, onların ailələri, qazilərimiz hərtərəfli qayğı ilə əhatə olunur, xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılır. Bu sırada Heydər Əliyev Fondunun həyata keçirdiyi tədbirlər, fondun prezidenti, ölkəmizin Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsləri nəinki seçilir, həssas insanlar, bütün Naxçıvan sakinləri və bütöv cəmiyyətimiz tərəfindən həmişə böyük rəğbət və alqışlarla qarşılanır.

Mehriban xanım Əliyevanın tapşırığı ilə Heydər Əliyev Fondunun nümayəndələri Vətən müharibəsindən sonra hər bir şəhid ailəsinin üzvləri, o cümlədən yaralanmış hərbcilərimizlə görüşlər keçiriblər. Heydər Əliyev Fondunun xətti ilə 100-ə yaxın Vətən

müharibəsi qazisinin müxtəlif ölkələrdə yüksək səviyyədə müalicəsi təmin olunub. Bütün bunlar Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsündə dövlətimizin şəhid ailələrinə, vətənlərə olan qayğısını göstərir.

Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, respublikamızın Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyeva Vətən müharibəsində olduğu kimi, antiterror tədbirlərində də yaralanmış qəhrəman əsgər və zabitlərimizin müalicəsini dərhal nəzarətinə götürdü, şəhid ailələrinin yanında oldu. Ümumiyyətlə, Mehriban xanım Əliyevanın ölkəmizin Birinci vitse-prezidenti kimi ötən 7 ildən artıq fəaliyyət dövrünün reallıqları Prezident İlham Əliyevin ona özü qədər əminliyinin təsdiqi olmaqla yanaşı, sosial-humanitar sahədə, kadr siyasətində də nə qədər müdrik olduğunu sübut edib. Çünki Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti kimi Mehriban xanım Əliyevanın missiyası Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi dövlətçilik kursunun prinsip və şərtlərinə uyğun olaraq respublikamızın inkişafına, beynəlxalq əlaqələrinin genişlənməsinə və xüsusilə sosial məsələlərə yönəlib. Eyni zamanda antiterror tədbirlərindən sonra Mehriban xanım Əliyevanın Prezident İlham Əliyevlə birlikdə Qarabağa səfərlər etməsi, erməni separatçılarının iki əsr əsarətdə saxladığı yurd yerlərimizlə yaxından tanış olması onun vətənpərvərliyinin əsl təcəssümü oldu.

Bunlarla yanaşı, Mehriban xanım Əliyeva bütün yüksək tribunalardan istifadə edərək dövlətimizin haqq işini, milli suverenliyimizin bərpa olunmasını dünyaya bəyan edir. Məsələn, İstanbulda keçirilən dövlət və hökumət başçılarından xanımlarının "Fələstin üçün tək ürək" toplantısının iştirak

çılarına Mehriban xanım Əliyevanın müraciətində deyilir: "Ermənistanın Azərbaycana qarşı 30 il davam edən təcavüzü nəticəsində ərazilərimiz işğal olunmuş, bir milyona yaxın soydaşımız öz dədə-baba yurdlarından didərgin düşmüş, 300-dən artıq şəhər və kəndimiz darmadağın edilmiş, dini və mədəni irsimiz dağıdılmışdır. Vaxtilə işğal edilmiş torpaqlarımızda 67 məsciddən 65-i yerlə yeksan edilmişdir.

Təəssüflə qeyd etmək istərdim ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1993-cü ildə qəbul etdiyi 4 qətnaməsi 27 il kağız üzərində qaldı. Azərbaycan 2020-ci ildə 44 günlük Vətən müharibəsində torpaqlarını özü işğaldan azad etdi və bu ilin sentyabr ayında antiterror əməliyyatı ilə Ermənistan silahlı qüvvələrinin qalıqlarının mövcudluğuna və separatizmə son qoyaraq suverenliyini tam bərpa etdi. Bütün torpaqlarımız üzərində milli suverenliyimiz təmin olundu".

Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə Heydər Əliyev Fondu Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizədə cəsarətindən keçən şəhidlərimizin bizə əmanəti olan övladlarına da xüsusi diqqətlə yanaşır, onların hər zaman qayğı ilə əhatə olunmasına çalışır. Naxçıvanda ev-ev bütün şəhid ailələrinin, qazilərimizin qapısını döyən, onlara xanım Mehriban Əliyevanın, dövlətimizin xüsusi dəstəyini göstərən Ulu Öndərin adını daşıyan Heydər Əliyev Fondunun qayğısını, diqqətini bu diyarın sakinləri heç vaxt yaddan çıxarmayacaqlar. Fond təkcə Naxçıvanda deyil, bütün ölkəmizdə şəhid və qazi ailələrinə birdəfəlik müavinətdən tutmuş məişət şəraitinin yaxşılaşdırılmasına qədər, müalicə xərclərinin ödənilməsindən tutmuş təhsil haqqının, istehlak kreditinin ödənilməsinədək

humanist fəaliyyət göstərir. Heydər Əliyev Fondunun ənənəvi bayram şənlikləri də bu kateqoriyadan olan ailələri, uşaqları sevindirmək məqsədilə təşkil edilir. Son olaraq ötən ay Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı və "Dəniz Mall"un dəstəyi ilə keçirilən tədbirlərin də məqsədi məhz şəhid övladlarını sevindirmək olmuşdur.

***

Hər bir dövlətin və xalqın tarixində həlledici sayılan hadisələr baş verib. 1991-ci ildə müstəqilliyimizin bərpası, 1993-cü ildə Ulu Öndər Heydər Əliyevin dövlətçiliyimizi və müstəqilliyimizi xilas etməsi, 2020-ci ildə torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi də Azərbaycan xalqının tarixinin möhtəşəm hadisələridir. Ötən ilin sentyabrında keçirilən antiterror tədbirlərinin nəticəsində tariximizin möhtəşəm hadisələrinin sırasına biri də əlavə olundu.

Qarabağda separatizmə son qoyulması və milli suverenliyimizin təmin edilməsi olduqca əlamətdar dövrə təsadüf etdi. Belə ki, həmin vaxt respublikamızda Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 100-cü ildönümü ilə bağlı tədbirlər keçirilir, qarşıdan isə Prezident İlham Əliyevin Azərbaycana ilk dəfə rəhbərliyə başlamasının 20-ci ildönümü gəlirdi. Bu mənada Qarabağda milli suverenliyimizin tam bərpa edilməsi həm Ulu Öndər Heydər Əliyevin xatirəsinə olan ümummilli ehtiramın ən böyük nümunəsinə çevrildi, həm də Ali Baş Komandan, Prezident cənab İlham Əliyevin 20 illik uğur hesabatının növbəti şərəfli səhifəsi yazıldı.

Bəxtiyar ƏSGƏROV,
Bakı şəhərində Naxçıvan Muxtar
Respublikasının Daimi
Nümayəndəliyinin rəhbəri

XANIMLIQ – BÖYÜK MƏNADA İNSANLIQ...

Azərbaycan bu gün çoxəsrlik tarixinin ən yüksək inkişaf mərhələsindədir, desək yanılmırıq. Dövlətin həyata keçirdiyi müstəqil siyasət, xalqın nümayiş etdirdiyi müstəqil təfəkkür göstərir ki, yalnız siyasi və iqtisadi deyil, dövlət-vətəndaş birliyi, mənəvi dəyərlərimiz də özünün ən yüksək zirvəsindədir.

Bu mənada bütün fəaliyyəti boyu, bir ömür dövlətinə və xalqına xidmət etməkdən usanmayan, həyatını Azərbaycanın qorunmasına və çiçəklənməsinə həsr edən xalqımızın Ümum-milli Lideri, Ulu Öndər Heydər Əliyevin şah əsəri olan Azərbaycan, böyük şəxsiyyətin bünövrəsini qoyduğu müqəddəs yolun zirvə məqamında addımlayır. Öz hökmü və dəyəri olan bu yolun davamçısı Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ilk dəfədir ki, dövlət və xalq öz parlaq, zəfər tarixini, sərhədlərini müəyyən etmək üçün tarixi şans əldə edib. Bir cümlə ilə, bu günün insanı bütövləşmiş ərazilərə malik müzəffər bir dövlətin vətəndaşıdır. Bu qüdrətli ölkə, qalib xalq üçün dövrün əsas tələbləri – milli şüurun formalaşması, müstəqil Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunması, dünya xəritəsində öz yerini, mövqeyini qorumasıdır. Bu məkan, bu coğrafiyanın insanı dünyanı xilas edəcək savada, biliyə, ruhaniyyətə, qüdrətə malikdir... Amalı böyükdür...

Azərbaycan torpağı ruhani-mənəvi duyğuların, fəlsəfənin, dərin mənəvi dəyərlərin, təfəkkürün, saf düşüncənin yetişdiyi coğrafiya deyil təkcə... Bu torpaq əfsanələrində, dastanlarında – Burlaxatunlar, Banu Çiçəklər, Nigarlar yaşayan, tarixində – Tomrislər, Sara Xatunlar, şeiriyyətində Məhsətilər, Natəvanlar yaşayan ODLAR YURDUDUR. Təsadüfi deyildir ki, Mehriban Əliyeva çoxsahəli və çoxşaxəli fəaliyyətinin ən yüksək ülvə mənasını məhz böyük ideallara xidmətdə tapmışdır: dövlətinə, xalqına bağlılıq, ali dəyərləri yaşatmaq, insanlara, dünyaya xidmət etmək, Vətəni, Vətən olan insanları sevmək!

Yenə də təsadüfi deyildir ki, insanların arasında belə bir deyim formalaşmış. Biri digərinə dərini, müşkülünü söyləyəndə verilən ilk suallar bunlar olur: “Mehriban xanıma müraciət etmişəm? Bəlkə ona məktub yazasan? Mütəlq cavab alacaqsan, xanım bilsə, köməyini əsirgəməyəcəkdir.”

Xanım olmaq, xanım kimi yaşamaq – ali-cənablıq, ağayalıq, nəciblik, dəyanətlik, ləyaqətlik, humanistlik, qürur kimi xüsusiyyətlərin daşıyıcısı olmaq deməkdir. Xanımlıq həm də insanlıq məsələsidir – böyük mənada insanlıq!

Birinci xanım statusu – Mehriban xanım üçün belə bir iqtidar yalnız insanların vəziyyətini yaxşılaşdırmaq, cəmiyyətin ümumi rifah-halını yüksəltmək üçün gərəkli oldu. Bunu bütün fəaliyyəti boyu əməli işləri ilə təsdiq edən Mehriban xanım müsahibələrinin birində Birinci xanım statusunun məsuliyyətini belə izah edir: “Hər şey bu və ya digər insanın öz vəzifələrinə nə dərəcədə ciddi yanaşmasından asılıdır. Aydın şəkildə dərk etmək lazımdır ki, müəyyən anda sən fərdi şəxsdən ictimai şəxsiyyətə çevrilirsən. Sən artıq təkcə özünü və ya öz ailəni yox, öz ölkəni təmsil edirsən. Bu barədə özünə hesabat verməli, sözlərində, qərarlarında, hərəkətlərində daha təmkinli olmalısən. Bu, çox məsuliyyətli yükür. Fikrimcə, vəziyyətdən və statusundan asılı olmayaraq bu və ya digər rolu oynamaq deyilsən və kimliyini saxlamağı bacarmalısən. Mən birinci xanım olmağımı, ilk növbədə, insanların bu və ya digər probleminin həlli üçün obyektiv fürsət kimi dəyərləndirirəm”.

Cəmiyyət həyatına Birinci xanım ənənəsini gətirən Mehriban Əliyevanın qayğı və vəzifələri təkcə elmə, mədəniyyətə, təhsilə diqqət yetirməklə məhdudlaşmır. Mehriban xanım bütün bilik və bacarığını, gücünü böyük əzmlə müxtəlif humanitar təşəbbüslərin reallaşmasına sərf edir.

Həkim olmaq insanı cismən şəfəlandırmaqla yanaşı onun ruhuna da şəfaət verməkdir. İxtisasca həkim olan Mehriban xanım Əliyevanın çoxşaxəli fəaliyyətində ölkə səhiyyəsinin inkişafı və təhsil sisteminin qabaqcıl dünya standartları əsasında təkmilləşdirilməsi də xüsusi yer tutur. 2005-ci ildən etibarən Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə ölkənin müxtəlif bölgələrində təhsil və səhiyyə ocaqlarının bərpası və yeniləri ilə əvəzlənməsi müasir Azərbaycanın inkişaf tarixində parlaq bir səhifədir. Azərbaycan torpağının iftixarlı qızının bütün fəaliyyətində onun varlığı ifadə olunmuşdur. Vətəninə, torpağına, elinə bağlılığı Mehriban xanımın təkcə seçimi, zövqü, istəyi deyil. Bu həm də onun alın yazısıdır, ilahidən iznidir, missiyasıdır. Belə olmasaydı, bu missiya illər boyu çoxşaxəli və çoxşaxəli fəaliyyətində bu qədər bariz şəkildə özünü göstərməzdi.

Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycanın iki görkəmli qadın şəxsiyyətlərinin övladı, yetirməsi və davamçısıdır. Müasir dövr Azərbaycan elmində önəmli iz qoymuş alim Aida xanım İmanquliyevanın övladı və XX əsr Azərbaycan qadınının əldə etdiyi ən yüksək məziyyətləri özündə əks etdirən, görkəmli şəxsiyyət Zərifə xanım Əliyevanın gəlinidir. Mütərəqqi ideyalarla yaşayıb-yaradan Şərq qadınına xas olan ən gözəl məziyyətləri özlərində ehtiva edən, ANA VƏTƏNƏ, ANA DİLİNƏ, DÖĞMƏ TORPAĞINA, XALQINA ürək yandıran, övlad-vətəndaş məhəbbətinin tükənməz ifadəçisi olan iki qadın – şəxsiyyətin yetirməsidir. Bu qürur və iftixar olmaqla yanaşı, həm də təbiətin ona bəxş etdiyi mənəvi, irsi zənginlik, XXI əsrin ən görkəmli dövlət xadimi üçün böyük enerji mənbəyidir.

“Uğur xatirinə uğur, hakimiyyət xatirinə hakimiyyət və ambisiya mənim üçün heç vaxt aparıcı motiv olmayıb. Əsas məsələ odur ki, ehtiyacı olan insanlara kömək edəsən” – Bu sözlərin müəllifi Mehriban Əliyevanın fəaliyyətində yüksək amal dayanır – ümid dolu gözlərə mərhəmət, insanlara əl tutmaq, kömək etmək, kimsəni naümid qoymamaq!

Mehriban xanımın “Şəfqət, basqasının halına yanmaq, xeyirxah işlər görməyə çalışmaq, qonaqpərvərlik və səvaxət kimi keyfiyyətlər həmişə Azərbaycan xalqının ən mühüm dəyərləri olmuşdur və indi də belədir” fikirləri nə qədər mütərəqqidir. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş və müxtəlif xəstəliklərdən əziyyət çəkən uşaqlara, qaçqın və məcburi köçkünlərə, yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayan insanlara, xəstələrə və qocalara, şəhid ailələrinə yönələn diqqət və qayğısı Birinci xanımın ali vətəndaş kimi xalq qarşısında yüksək mənəvi məsuliyyətinin təzahürüdür.

Azərbaycanda və dünyada SÜLH VƏ DİPLOMATİYA ELÇİSİ olaraq tanınan Mehriban Əliyeva bu sahədəki fəaliyyətinə görə də seçilir. Birinci xanım QARABAĞ MÜHARİBƏSİ və onun törətdiyi faciələri yaşamış bir dövlətin vətəndaşı, ictimai simasıdır. Mehriban xanım həm də "terroru pisləyən, sülhə səsləyən" bir qadın və ana kimi canıyla, qanı ilə, bütün varlığıyla Qarabağ həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasında əvəzsiz xidmətlərin müəllifidir.

Qloballaşan dünyaya inteqrasiya edən Azərbaycanımızın inkişafında əvəzsiz xidmətləri olan, Azərbaycan tarixində işıqlı izlər salan, mədəniyyətimizə, elmimizə, cəmiyyətimizin inkişafına töhfə verən tarixi qadın şəxsiyyətlərimizin sırasında ən görkəmli yer tutan Mehriban Əliyeva haqqında fikirləri bir yazıya sığdırmaq mümkün deyil. Bu doğum günündə xalqın sevgi və ehtiramını ifadə edən gözəl dualara, arzu-diləklərə mən də qoşuluram. Möhtərəm, çox dəyərlili bizim Mehriban xanım! Sizə möhkəm səhhət, uzun ömür, övlad fərəhi, mütərəqqi ideyalar uğrundakı fəaliyyətinizdə bitib-tükənməyən nailiyyətlər arzulayıram.

Tanrı Sizi qorusun!

Afət Həsənova,

Elmi Tədqiqat Mamalıq və Ginekologiya İnstitutunun Böyük elmi işçisi, tibb üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, "Tərəqqi" medallı, YAP-ın üzvü.

SUVERENLİYİN NİDASI

23 saat 43 dəqiqə...

Necə deyərlər, əsrə bərabər gün...

Bu bir günün mahiyyətində ikiəsrlik münaqişənin, otuzillik savaşın, onilliklər boyu davam edən separatizmin "dəmir yumruq"la birdəfəlik məhvi dayanır.

Bu bir günün təmsalında Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün, suverenliyinin tam təminatı dayanır.

Bu bir gün Şanlı Zəfərimizin böyük nidası oldu.

Bu gün isə həmin o bu bir günün qüruru heç vaxt yaşamadığımız sevinc hissi ilə qeyd edirik.

2023-cü il tariximizdə həm də simvolik mənası ilə əlamətdar oldu. Ötən il xilaskar liderimiz Ulu Öndər Heydər Əliyevin 100 illiyi, Milli Qurtuluşun 30 illiyi, möhtərəm İlham Əliyevin prezidentliyinin 20 illiyini qeyd etdiyimiz yubileylər silsiləsi ilə kimi yadda qaldı. Amma bu tarixi günlərin sırasına daha bir möhtəşəm hadisə də yazıldı.

Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin qüdrətli ordusu cəmi 23 saat 43 dəqiqəyə həyata keçirdiyi antiterror tədbirləri ilə 200 illik erməni xülyasını məhv edərək Azərbaycanın suverenliyini tam təmin etdi.

Nəyi nə zaman etməyi çox yaxşı bilən Prezident İlham Əliyev bununla da daha bir tarixi missiyasını gerçəkləşdirərək üçrəngli bayrağımızı bütün Azərbaycan torpaqlarında dalğalandırdı.

Şanlı Zəfər, ərazi bütövlüyümüzün təminatı

Dörd il öncə, 2020-ci il sentyabrın 27-də başlayıb noyabrın 8-də möhtəşəm Zəfərlə

başla çatan İkinci Qarabağ müharibəsi tariximizdə yeni səhifə açdı. Bu möhtəşəm qələbə xalqımızı daha da mətnləşdirdi və Zəfərin baş memarı, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin ətrafında daha sıx birləşdirdi.

Azərbaycanın ən yeni tarixini yaradan Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev 30 il işğal altında qalan torpaqlarımızın xilaskarı kimi xalqın qəlbində heykəlini ucaltdı. O, çox qısa zaman ərzində Azərbaycanın uğur tarixini yazdı.

Xalq-ordu-dövlət birliyinin bariz təcəssümü olan "dəmir yumruq" əməliyyatı Azərbaycanın hansı gücə sahib olduğunu dünyaya göstərdi. Ən əsası da odur ki, 30 il işğalçı Ermənistanı havadarlıq edən, illərlə cəbhə xəttində ona təxribatlar etməyə imkan yaradan güclər bu dəfə prosesə müdaxilə edə bilmədilər. Dünyanın ən böyük siyasi təşkilatı olan BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının illər öncə qəbul etdiyi və 2020-ci ilə qədər kağız üzərində qalan qətnəmələrinin icrasını Azərbaycan güc yolu ilə reallığa çevirdi. Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev bu qələbə ilə dünyaya bəyan etdi ki, yaşadığımız müasir dövrdə hüququn əsasları deyil, güc amili ən mühüm silahdır.

Hər savaşın sonunda müqavilələr, sənədlər imzalanır. İkinci Qarabağ savaşı da üçtərəfli (Rusiya, Azərbaycan və Ermənistan) Bəyanatın imzalanması ilə yekunlaşdı. Müharibənin dayandırılması üçün yalvaran Ermənistan müqaviləni imzalayarkən boynuna öhdəliklər götürdü.

Təəssüflər olsun ki, qazanılmış hərbi-siyasi Qələbə nəticəsində regionda yaranmış yeni reallıqlarla barışmayan Ermənistan

və onu himayə edənlər illüziyalara qapılaraq ölkəmizə qarşı ərazi iddialarından əl çəkmir, yeni revanşist iddialarla çıxış edirdilər. Ermənistan imzaladığı üçtərəfli Bəyanatdan (faktiki olaraq kapitulyasiya aktı) irəli gələn öhdəliklərini yerinə yetirmir, icra etməli olduğu müddəaları kobud şəkildə pozmağa davam edirdi. 2020-ci il 10 noyabr tarixli üçtərəfli Bəyanata zidd olaraq Ermənistan üç il ərzində öz silahlı qüvvələrini, canlı qüvvəsini və texnikasını ərazimizdən çıxarmırdı. İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra məqsədyönlü şəkildə Azərbaycana qarşı terror aktlarını həyata keçirmək üçün 2021-ci ildə Ermənistanda istehsal olunmuş minalardan istifadə olunurdu. Müharibədən sonra Azərbaycan dəfələrlə Ermənistana davamlı sülh üçün təkliflər irəli sürsə də, məğlub ölkə bundan boyun qaçırmırdı. 2021-ci ildə Azərbaycan və Ermənistanda sərhəd delimitasiyası üzrə işçi qruplar yaradıldı. Danışqlar böhran və bölgədə ara-sıra baş verən silahlı toqquşmalarla müşahidə olunurdu. 2021-ci ilin noyabrında sərhəddə birinci silahlı toqquşmalar baş verdi. Müharibədən sonra ən qanlı toqquşma 2022-ci ilin sentyabrında sərhəddə baş verdi.

Ermənistan razılaşıdırılmış və qəbul olunmuş öhdəliklərdən sui-istifadə edərək humanitar məqsədli "Laçın" dəhlizindən çirkin hərbi-siyasi niyyətləri üçün istifadə edərək qanunsuz silah-sursat daşımağı dayandırmırdı. Bu azmış kimi, ermənilər Rusiya sülhməramlı kontingentinin müvəqqəti yerləşdiyi ərazilərimizdə faydalı qazıntı yataqlarının qanunsuz istismarını davam etdirirdi. Bununla yanaşı, həmin yataqlarda keçirilməsi planlaşdırılan ilkin monitorinqin də baş tutmaması üçün təxribatlar törədirdilər.

Buna etiraz əlaməti olaraq 2022-ci ilin dekabr ayından ölkəmizin qeyri-hökumət təşkilatları nümayəndələrinin, ekofəalların və gənc könüllülərin birgə iştirakı ilə Laçın-Xankəndi yolunda dinc aksiyaya start verildi. Tam 138 gün davam edən bu aksiya ermənilərin qanunsuz əməllərinin qarşısını aldı.

Nəhayət, 2023-cü il aprelin 23-də Dövlət Sərhəd Xidmətinin bölmələri tərəfindən Azərbaycanın suveren ərazisində, Ermənistan ilə sərhəddə, Laçın-Xankəndi yolunun başlanğıcında nəzarət-buraxılış məntəqəsinin qurulması ilə əlaqədar yeni vəziyyət formalaşır. Bununla da Azərbaycan sərhəd bütövlüyünü təmin etmiş olur. 2022-ci il dekabrın 12-dən etibarən Laçın-Xankəndi yolunun Şuşa ərazisindən keçən hissəsində başlanan dinc etiraz aksiyası aprel ayının 28-də dayandırılır. "Laçın" sərhəd-buraxılış məntəqəsinin yaradılması ilə revanşistlərin qeyri-qanuni yolla silah-sursat daşımalarının qarşısı rəsmən alınır.

Sərhəd-keçid məntəqəsinin açılışını Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev 2023-cü ilin avqust ayının 26-da azadlığın təntənə günləri çərçivəsində Laçın şəhəri günü bayram tədbirində belə dəyərləndirir: "Bu il aprelin 23-də Laçın rayonunda, Azərbaycan-Ermənistan sərhədində sərhəd-buraxılış məntəqəsi qoyulub. Bir daha iradə, cəsarət, öz gücünə əminlik nümayiş etdirərək biz bunu etdik. Nə qədər bizə təzyiqlər oldu, nə qədər hədə-qorxular oldu. Bu gün də davam edir, bu gün də müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində Ermənistan və onun arxasında dayananlar bizə qarşı müxtəlif fitnələr ortaya atırlar. Heç bir şey bizi yolumuzdan döndərə bilməz. 23 aprel bizim ərazi bütövlüyümüzün

tam bərpası deməkdir. Sərhəd-buraxılış məntəqəsinin qurulması ərazi bütövlüyümüzün tam bərpası deməkdir və bunu biz beynəlxalq hüquq çərçivəsində etdik, biz öz ərazimizi qoruyuruq, öz sərhədlərimizi qoruyuruq və qoruyacağıq".

Buna baxmayaraq, yenə də Azərbaycana qarşı hücumların ard-arası kəsilir. Ermənilərin böyük havadarları dünyaya car çəkirlər ki, guya Azərbaycan "humanitar fəlakət" yaradır.

Əlbəttə ki, bu hücumlarda məqsəd, Azərbaycana təzyiq etməklə sərhəd-buraxılış məntəqəsinin ləğv edilməsinə nail olmaq idi. Hətta bununla bağlı beynəlxalq məhkəmələrə baş vursalar da, çıxarılan qərarlar Azərbaycanın lehinə oldu. Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin 2023-cü il 6 iyul tarixli yekdil qərarı bunun əyani təzahürüdür. Həmin sənədə əsasən, Ermənistanın sərhəd-buraxılış məntəqəsinin aradan qaldırılması ilə bağlı müvəqqəti tədbir görmək tələbi rədd edildi. Bu, bir daha göstərdi ki, Azərbaycanın bu addımı beynəlxalq hüququn tələblərinə uyğundur. Avqustun 16-da BMT Təhlükəsizlik Şurasında ermənilərin yaşadığı Azərbaycanın Qarabağ bölgəsini Ermənistanla birləşdirən Laçın-Xankəndi yolunun guya "bağlanmasından" sonra yaranmış "humanitar böhranın" müzakirəsi üçün keçirilən təcili iclasda da Ermənistan və ona dəstək verənlər məqsədlərinə çatmadılar.

Lakin nə Ermənistan, nə də onun ən böyük himayədarı Fransa siyasi təxribatlardan əl çəkdi. Fransanın "humanitar yardım" adı ilə həyata keçirdiyi növbəti təxribat cəhdinin baş tutmaması da deyilənlərin təsdiqidir. Belə ki, Azərbaycan Fransadan göndərilən "humanitar yükü" Qarabağa

buraxmadı. Fransadan göndərilən 10 avtomobil iyulun 26-da sərhəddə gözləyən "Spayka" avtomobillərinin ardınca düzülmüş vəziyyətdə qaldı. Əgər həqiqətən də Qarabağda yaşayan erməniəsilli şəxslər "humanitar böhran" vəziyyəti ilə üzləşmişdilsə, Azərbaycan Qızıl Aypara Cəmiyyəti tərəfindən onların ehtiyaclarını qarşılamaq məqsədilə göndərilən humanitar yardımını almaq üçün adekvat addım atar və Ağdam-Xankəndi yolundan Qarabağ bölgəsinə yüklərin çatdırılmasına etiraz etməzdilər.

Bütün təhdidlərə baxmayaraq, Azərbaycan yenə də qətiyyət nümayiş etdirdi və Prezident İlham Əliyev sərhəddə nəzarət-keçid məntəqəsinin ləğv olunmasını iddia edən hər kəsə tutarlı arqumentlərlə layiqli cavab verdi.

Antiterror tədbirləri – suverenliyin tam təminatı

2023-cü il sentyabrın 19-da Azərbaycanın Qarabağ bölgəsindəki erməni silahlı qüvvələri bir sıra genişmiqyaslı hərbi təxribatlar və terror hücumları törədir. Erməni kəşfiyyat-diversiya qrupları tərəfindən Əhmədbəyli-Füzuli-Şuşa avtomobil yolunda terror məqsədilə əvvəlcədən quraşdırılmış minaların partlaması nəticəsində mülki şəxslər, Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunlarının hərbi qulluqçuları şəhid olurlar.

Bununla yanaşı, ordumuzun bölmələri minaatanlardan və müxtəlif çaplı atıcı silahlardan atəşə tutulur. Nəticədə, Azərbaycan Ordusunun iki hərbi qulluqçusu yaranır. Həmin gün Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində qanunsuz yerləşdirilmiş erməni silahlı qüvvələrinin növbəti terror aktı nə-

ticəsində Ağdam və Şuşa şəhərlərində iki mülki şəxs də həlak olur.

Qeyri-qanuni erməni silahlı birləşmələrinin döyüş mövqelərini gücləndirməsi və bölmələrini yüksək döyüş hazırlığı səviyyəsinə gətirməsi Azərbaycan Ordusunun bölmələri tərəfindən təsbit edilir. Bütün bu təxribatların qarşısının alınması, üçtərəfli Bəyanatın müddələrinin icrasının təmin olunması, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya quruluşunun bərpa edilməsi məqsədilə bölgədə lokal xarakterli antiterror tədbirlərinə başlanılır.

Antiterror tədbirləri çərçivəsində Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələrinin ön xətt və dərinlikdə olan mövqeləri və uzunmüddətli atəş nöqtələri, eləcə də döyüş vasitələri və hərbi təyinatlı obyektləri yüksək dəqiqlikli silahların tətbiqi ilə sıradan çıxarılır. Əməliyyat tədbirləri nəticəsində Xocalı rayonu və Qırmızı Bazar istiqamətində Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələrinin döyüş mövqeləri, uzunmüddətli atəş nöqtələri, döyüş vasitələri və hərbi təyinatlı obyektləri, separatçılara məxsus P-18 radiolokasiya stansiyası (RLS), Ağdərə istiqamətində yerləşən Ermənistan silahlı qüvvələrinin 5-ci müdafiə briqadasına məxsus sursat anbarlarından biri, sığınacaq və döyüş texnikası, mülki infrastrukturumuzu hədəfə alan Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələrinə məxsus top qurğusu bölmələrimizin sərrast atəşi nəticəsində məhv edilir, Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələrinə məxsus hərbi təyinatlı radio-texniki qovşaq zərərsizləşdirilir.

Antiterror tədbirləri zamanı Azərbaycan hərbiçiləri böyük qəhrəmanlıq, şücaət, peşəkarlıq göstərdilər. Ağır relyef, düşmən tərəfindən uzun illər böyük mühəndislik

işləri nəticəsində istehkamların möhkəmləndirilməsi şəraitində, düşmən mövqelərinin təpələrdə, əlverişli yerlərdə yerləşdirilməsinə baxmayaraq, hərbiçilərimiz qəhrəmanlıq, peşəkarlıq göstərərək qısa müddət ərzində bütün istiqamətlər üzrə əhəmiyyətli dərəcədə hərbi uğurlar əldə etdilər.

Cəmi 23 saat ərzində erməni separatçıları ağ bayraq qaldırmağa məcbur oldular. Qarabağın erməni sakinlərinin nümayəndələrinin Rusiya sülhməramlı kontingenti vasitəsilə müraciəti nəzərə alınaraq, tam atəşkəs haqqında razılaşma əldə olundu və 2023-cü il sentyabrın 20-də saat 13:00-da lokal xarakterli antiterror tədbirləri dayandırıldı.

Azərbaycan Ordusu, cəsur Azərbaycan əsgəri 44 günlük İkinci Qarabağ müharibəsində olduğu kimi, bu əməliyyat tədbirlərində də heç bir mülki obyektə, əhaliyə ziyan vurmadı. Ölkəmizin Silahlı Qüvvələri suveren ərazisində həyata keçirdiyi kompleks tədbirlərlə yalnız bölgədə olan separatçı qüvvələri məhv etmişdi. Böyük xülyalarla yaradılan qondarma rejim isə tarixin arxivinə göndərildi.

Bir sözlə, Azərbaycan Ordusunun qarşısında tab gətirə bilməyən Ermənistan ordusunun Qarabağda qalmış bölmələrinin, 30 ildən artıqdır ki, burada at oynadan separatçıların sentyabrın 21-də ağ bayraq qaldırmaqdan başqa yolları qalmadı. Azərbaycan beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə söykənərək Qarabağda öz milli haqqını təmin etdi. Bu hadisə Prezident İlham Əliyevin qətiyyətli və uzaqgörən siyasətinin, respublikamızın milli maraq və mənafelərini layiqincə təmin etməsinin növbəti təntənəsi oldu.

Sentyabrın 9-da qondarma "seçki"lər keçirən Qarabağdakı qanunsuz rejim anti-terror tədbirlərindən və başına dəyən zərbədən sonra ayıldı. Vətən müharibəsinə qədər xalqımızı Yevlaxa qədər torpaqlarımızı işğal etməklə hədələyən, son günlərə qədər reintegrasiya məsələlərini müzakirə etmək üçün Yevlaxa gəlməkdən boyun qaçıran Qarabağın erməni sakinlərinin nümayəndələrini "dəmir yumruq" Azərbaycanın mərkəzi hakimiyyətinin şərtlərini dinləmək və yerinə yetirmək üçün Yevlaxa gəlməyə məcbur etdi.

Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin memarlığı ilə Azərbaycan Ordusu daha bir möhtəşəm Zəfərə imza atmaqla dünyaya səs saldı. Bu qələbə ilə cənab İlham Əliyev bayrağımızı Xankəndidə, Xocalıda, Ağdərədə və bütün Azərbaycan torpaqlarında dalğalandırdı.

Sentyabrın 20-də Müzəffər Ali Baş Komandanın qürurla verdiyi bu möhtəşəm qələbə xəbəri Azərbaycan xalqının ruhuna məlhəm kimi yayıldı, torpaqlarımızın bütövlüyündən, ölkəmizin suverenliyindən doğan fəxarət hissindən ürəklər dağa döndü.

Xalqa müraciətində cənab Prezident bir daha dedi ki, antiterror tədbirlərinin nəticələri nəhayət, sülh danışıqları üçün real imkan yaradıb: "Biz təklif edirik ki, Cənubi Qafqaz ölkələrinin gələcəyi sülhə, əmin-amanlığa, inkişafa söykənsin... O gün uzaqda deyil – Azərbaycan və Ermənistan öz aralarında olan məsələləri tənzimləyəcək, sülh müqaviləsi imzalayacaq və Cənubi Qafqaz ölkələri üçtərəfli formatda gələcək əməkdaşlıq haqqında işləməyə başlayacaqlar. Ancaq bununla bərabər, onu da bildirməliyəm ki, bizə xor baxanlar, torpağımıza göz dikənlər, uğurumuzu həzm

edə bilməyənlər heç vaxt, heç vaxt unutmazınlar ki, "dəmir yumruq" yerindədir və hər zaman yerində olacaq!"

Beləliklə, Prezident İlham Əliyev bir neçə əsr sonra ilk dəfə xalqımızı məğlubdan qalibə çevirərək Vətən müharibəsindəki zəfərimizlə tarixin heç bir dövründə olmadığı qədər güclü milli birlik və həmrəyliyin əldə olunmasına, milli ruhun dirçəldilməsinə nail oldu.

Dünya İlham Əliyevin sülh gündəliyini təqdir edir

Müzəffər Ali Baş Komandanın "Qarabağ Azərbaycandır!" deməyə məcbur etdiyi Ermənistan rəhbərliyi qalib iradənin qarşısında geri çəkilərək sülh müqaviləsini imzalamağa hazır olduğunu bəyan etdi. Məhz bu iradənin sayəsində Azərbaycan özünün müasir tarixinin yeni mərhələsinə qədəm qoydu.

Artıq sülh danışıqları önündə bəzi əngəllər aradan qaldırılıb. Azərbaycan və Ermənistan vasitəçilərsiz danışıqlarını davam etdirirlər. Avqustun 30-da Azərbaycan və Ermənistan arasında dövlət sərhədinin delimitasiyası üzrə komissiyaların birgə fəaliyyəti haqqında Əsasnamənin imzalanması da göstərir ki, artıq vasitəçiyə ehtiyac yoxdur.

Sülh müqaviləsinin imzalanma prosesi isə Azərbaycan Prezidentinin irəli sürdüyü təkliflər əsasında reallaşa bilər. Prezident İlham Əliyev sülh sazişinin imzalanması üçün iki əsas şərti hər zaman səsləndirir. Birincisi, Ermənistan konstitusiyasında dəyişiklik edilməlidir. Çünki bu ölkənin konstitusiyasının preambulasında müstəqillik bəyannaməsinə istinad edilir və orada da Azərbaycanın əzəli, tarixi ərazisi olan Qa-

rabağın Ermənistanla birləşdirilməsi öz ifadəsini tapıb. Deməli, Ermənistan konstitusiyasında Azərbaycana ərazi iddiaları yer alıb. Dövlətimizin başçısı bunların aradan qaldırılmasını haqlı olaraq tələb edir. Çünki bu, gələcəkdə Azərbaycan və Ermənistan arasında imzalanacaq sülh sazişinin hüquqi qüvvəsini sıfır bərabər edə bilər. Ermənistan konstitusiyasının 116-cı maddəsinin 3-cü bəndində aydın mətnlə ifadə olunub ki, rəsmi İrəvanın imzaladığı beynəlxalq sənədlər ölkə konstitusiyası ilə ziddiyyət təşkil edərsə, o, rəffikasiya oluna bilməz.

Beləliklə, Paşinyan konstitusiyaya dəyişiklik etmədən sülh müqaviləsi imzalanmasa belə, bu, zaman udulmasına hesablanmış addım olacaq. Bunu da Prezident İlham Əliyev yaxşı bilir, ona görə də Ermənistanın vaxt udmağa çalışdığını diqqətə çəkir.

Son bir ildə bütün beynəlxalq qurumlar, böyük güclər tərəflər arasında sülh müqaviləsinin imzalanmasının vacibliyini bəyan edirlər. Bu istiqamətdə Prezident İlham Əliyevin sülh gündəliyi davamlı olaraq təqdir edilir. Elə sentyabrın 16-da ABŞ Dövlət katibi Entoni Blinken Prezident İlham Əliyevə etdiyi telefon zəngində də bu məsələyə xüsusi olaraq toxunub. Dövlət katibi Ermənistanla Azərbaycan arasında davamlı sülhün əldə olunmasının vacibliyini vurğulayaraq, Amerika Birləşmiş Ştatlarının bu məqsədə nail olunması üçün səylərini əsirgəməyəcəyini bildirib. O, Ermənistanla Azərbaycan arasında sərhədlərin delimitasiyası sahəsində əldə edilmiş nailiyyətləri, o cümlədən dövlət sərhədinin delimitasiyası üzrə komissiyaların birgə fəaliyyəti haqqında əsasnamənin müvafiq qaydada imzalanmasını müsbət addım kimi qiymət-

ləndirib. Regionda artıq sülhün mövcud olduğunu deyən Prezident İlham Əliyev isə vurğulayıb ki, məhz Azərbaycanın səyləri nəticəsində bölgəmizdə ədalətə və beynəlxalq hüquqa əsaslanan yeni reallıqlar və status-quo yaranıb. Prezident İlham Əliyev Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh müqaviləsinin təşəbbüskarının da məhz ölkəmiz olduğunu qeyd edərək bu müqavilənin imzalanması üçün Ermənistanın öz konstitusiyası və digər qanunverici aktları əsasında Azərbaycana qarşı olan ərazi iddialarına, həmçinin keçmişin qalıqları olan ATƏT-in Minsk qrupu və onunla bağlı olan bütün təsisatların fəaliyyətinə son qoyulmasının vacibliyini vurğulayıb. Sərhədlərin delimitasiyası məsələsinə toxunan Prezident İlham Əliyev ikitərəfli proses çərçivəsində əldə olunmuş müsbət nəticələri qeyd edib və əsasnamə əsasında bu prosesin aparılacağını bildirib.

Göründüyü kimi, Müzəffər Ali Baş komandan İlham Əliyevin qərarı qətidir. Ermənistan konstitusiyasında müvafiq dəyişikliklər edilməyincə sülh müqaviləsi imzalanmayacaq. Yox, əvəzində İrəvan revans fikrinə düşüb nə qədər silahlansa belə, yəni də ağır zərbə alacaq. Çünki Azərbaycan Ordusu 4 il bundan öncəki ordudan çox güclüdür.

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, Prezident İlham Əliyevin siyasətində yalnız bir amil prioritetdir – Azərbaycan xalqının və dövlətinin milli maraqları. Azərbaycanın Zəfər tarixinin müəllifi hələ bu dövlətə çox böyük zəfərlər qazandıracaq.

Səttar MÖHBALİYEV,
Milli Məclisin deputatı.

AZƏRBAYCAN PROKURORLUĞU DÖVLƏTÇİLİYİN VƏ QANUNUN ALİLİYİNİN ETİBARLI TƏMİNATÇISIDIR

Milli maraqlara əsaslanan müdrik və qətiyyətli dövlət siyasəti

Müasir Azərbaycanın xilaskarı və qurucusu, müstəqil dövlətçiliyimizin banisi, xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi strateji inkişaf strategiyasının tarixi zəfərimizin böyük memarı cənab İlham Əliyev tərəfindən milli maraqlara, dünyanın çevik dəyişən reallıqlarına adekvat olaraq inamla davam etdirilməsi üçrəngli bayrağımızın ən yüksək zirvələrdə qürurla dalğalanmasına zəmin yaratmışdır.

Hər bir azərbaycanlının qəlbində yüksək qürur və iftixar hissi yaradan şanlı qələbəmizin məntiqi davamı olaraq 24 saatdan da az müddətdə yekunlaşan lokal xarakterli antiterror tədbirləri ilə suverenliyimizin tam bərpa edilməsi yüz ildən bəri bizə "miras" qalan ağırlı-acılı problemi kökündən həll etməklə gələcək nəsillərə alnıaçıq, qürurlu və məğrur dövlət bəxş etmişdir.

Müəffər Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi, qəhrəman əsgər və zabitlərimizin fədakarlığı, şəhidlərimizin qanı hesabına əldə edilmiş xalqımızın ən böyük milli sərvəti olan ərazi bütövlüyümüz və suverenliyimiz çərçivəsində cari ilin fevral ayında növbədənəkar Azərbaycan Respublikası Prezidenti seçkiləri, sentyabrın əvvəlində isə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənəkar seçkilərin keçirilməsi qlobal arenada özünün ən qüdrətli dövrünə qədəm qoyan dövlətimizin ictimai-siyasi həyatında əlamətdar hadisə kimi xüsusi olaraq qeyd edilməlidir.

Yeni inkişaf dövrünün astanasında keçirilmiş Zəfər seçkilərində millətimizin yenidən öz əvəzsiz lideri cənab İlham Əliyevə sonsuz inamını və ümummilli etimadını bildirməklə ölkəmizin ardıcıl tərəqqisinə və firavan gələcəyinə səs verməsi bütün dünyaya daha güclü Azərbaycan naminə yeni hədəflərə doğru irəliləyən dövlət başçısı ilə xalqın sarsılmaz birliyini nümayiş etdirmişdir.

Ulu Öndərin ən mühüm vəsiyyətini və xalqına verdiyi sözü yerinə yetirməklə müqəddəs tarixi missiyasını reallaşdıran Ali Baş Komandana dönməz xarakter alan islahatlar prosesində onunla çiyin-çiyinə Qarabağın, Şərqi Zəngəzurun dirçəldilməsində öncüllük edən, ən yaxın silahdaşı Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın fəal iştirakı bu baxımdan xüsusi diqqət çəkir.

Dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsinə və ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına istiqamətlənmiş böyük miqyaslı və uzaq məqsədli hədəflərin uğurla gerçəkləşməsinin nəticəsidir ki, bu gün beynəlxalq ictimaiyyətin yekdil qərarı ilə ölkəmizin tarix kitabına qızıl hərflərlə yazılacaq dünyanın ən böyük və mühüm dövlətlərarası tədbirlərindən biri olan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasına evsahibliyi etməsi Qoşulmama Hərəkətinə sədrliyimiz və Təhlükəsizlik Şurasına üzvlüyümüzədən sonra xarici siyasətimizin ən böyük uğuru, Azərbaycana qarşı iflas məhkum çirkin kampaniya aparan bəzi dairələrə isə tutarlı cavabdır.

Dünyada Azərbaycana böyük hörmət və etimadın, eləcə də ölkəmizin global səviyyədə ətraf mühitin qorunması, iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması işinə töhfəsinin təqdir olunmasının bariz nümunəsi olan bu mötəbər tədbir eyni zamanda regionumuzun yeni geosiyasi reallıqlarını dünyaya təqdim edərək beynəlxalq müstəvidə ölkəmizə əhəmiyyətli dividendlər qazandıracaqdır.

80 minə yaxın xarici nümayəndənin iştirak edəcəyi möhtəşəm konfrans növbəti dəfə ölkəmizin qüdrətinin bütün dünyaya nümayişi olmaqla dövlətimizin inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında körpü yaratmaq səylərinə zəmin yaradacaq, ekoloji problemlərlə mübarizəni yeni müstəviyə qaldıracaqdır.

Prokurorluq orqanları dövlətin əsas sütunlarından biridir

Bu gün Azərbaycanda prokurorluq işçilərinin peşə bayramı və milli prokurorluq orqanlarının yaranmasının 106-cı ili qeyd olunur. 1 oktyabr 1918-ci il tarixli qərarla Bakı Dairə Məhkəməsinin tərkibində yaradılmaqla əsası qoyulmuş milli prokurorluq orqanları bir əsrdən artıq tarixi ərzində çətin və mürəkkəb, eyni zamanda şərəfli bir inkişaf yolu keçərək, bugünkü şəkildə formalaşmış, fəaliyyət göstərdiyi bütün dövrlərdə millətinə və dövlətçilik ideyalarına sədaqətlə qulluq etmişdir.

Əminliklə deyə bilərik ki, Azərbaycan prokurorluğunun qanunçuluğun etibarlı təminatçısı kimi cinayətkarlığa qarşı barışmaz mübarizəsinin və qanunun aliliyinin bər-

qərar olunmasında sarsılmaz mövqeyinin, fəaliyyətinin hərtərəfli təminatı üçün qanunvericilik və maddi-sosial bazanın formalaşdırılması xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə aparılan hüquq islahatları, görkəmli dövlət xadiminin quruma olan xüsusi qayğısı və dəstəyi nəticəsində mümkün olmuşdur.

Prokurorluq orqanlarının ictimai-siyasi sabitliyin qorunmasında, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində fəaliyyətini hər zaman önə çəkən müstəsna dühası və misilsiz fədakarlığı ilə əbədilik qazanan Ulu Öndərin "Respublika prokurorluğu və baş prokuroru Azərbaycan dövlətçiliyinin əsas sütunlarından biridir" sözləri prokurorluğa ali səviyyədə olan diqqət və önəmin bariz nümunəsi hesab edilmişdir.

Ölkənin dayanıqlı və davamlı inkişafının təminatında dövlətin hüquq-mühafizə orqanlarının peşəkarcasına fəaliyyət göstərməsini daim diqqət mərkəzində saxlayan dahi rəhbərin oktyabr ayının 1-ni respublikamızda prokurorluq işçilərinin peşə bayramı günü elan etməsi, şəxsi təşəbbüsü və rəhbərliyi altında qurumun yaradılmasının 80 illik yubileyinin təntənəli şəkildə qeyd edilməklə həmin tədbirdə "Azərbaycan Prezidenti kimi mən Azərbaycan prokurorluğuna inanıram, güvənirəm və arxalanıram" sözləri bu gün də hər bir prokurorluq işçisi tərəfindən böyük iftixar hissi ilə yad edilir.

Əlbəttə, bir çox dövlət təsisatı kimi prokurorluq orqanlarının da təkmilləşdirilməsi, prokurorluq işçilərinin əməyinin fərqləndirilməsi, yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqinə başlanılması, əmək-

daşların sosial-maddi vəziyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılması Heydər Əliyev irsinə layiqli varislik nümunəsini göstərən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin çağdaş dövrün tələblərinə uyğun apardığı hüquqi dövlət quruculuğu islahatları ilə mümkün olmuşdur.

Bu baxımdan dövlət başçısının rəhbərliyi ilə ictimai həyatın bütün sahələrini əhatə edən sistemli islahatlar, dövlət idarəçiliyində innovativ yanaşmanı ön çəkən ardıcıl tədbirlər hüquq sisteminin ən yüksək beynəlxalq standartlara uyğun formalaşdırılmasına və müasir dövrün tələbləri səviyyəsində təkmilləşməsinə zəmin yaradaraq prokurorluq orqanlarının da ardıcıl və müntəzəm inkişafını təmin etmişdir.

Prokurorluq orqanlarında yeni dövrün tələblərinə uyğun islahatlara təkanın əsasını cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən 2020-ci il mayın 1-də baş prokuror vəzifəsinə təyinatla əlaqədar qəbul zamanı verilən tapşırıq və tövsiyələr təşkil etmişdir.

Azərbaycan Prezidentinin "Biz islahatlar aparmaqla ölkəmizi gücləndiririk və ölkəmizin gələcək dayanıqlı inkişafını şərtləndiririk. Ümid edirəm ki, Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu bu islahatların aparılmasında uğurlar qazanacaq" sözlərinin əyani şəkildə reallaşması istiqamətində qısa zaman kəsiyində prokurorluqda müasir məzmunlu islahatlar aparılmış, səmərəliliyin və işin keyfiyyətinin artırılmasına yönəlmiş tədbirlər sistemli xarakter almaqla bu gün də ardıcıl şəkildə davam etməkdədir.

Xüsusi vurğulanmalıdır ki, dövlət başçısının dəstəyi ilə hüquq sistemində aparıcı

rola malik prokurorluğun fəaliyyətində şəffaflığın və aşkarlığın təmin edilməsi, elmi-texniki nailiyyətlərin tətbiqi, maddi-texniki bazanın və əməkdaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, mövcud çatışmazlıqları təxirə salınmadan aradan qaldırmağa təminat verən icra və nəzarət mexanizminin yaradılması istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Cari ildə eyni zamanda prokurorluq orqanlarının xidməti fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində mühüm addımlar atılmış, Xankəndi şəhər, Şəki rayonunun və Bakı şəhərinin Nərimanov rayon prokurorluqlarının yeni inzibati binalarının istifadəyə verilməsi ölkə rəhbərliyinin quruma olan növbəti diqqət və qayğısının təcəssümü kimi qəbul edilmişdir.

Müzəffər Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbər göstərişlərindən və müdrik tövsiyələrindən irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsi, eləcə də prokurorluğa ictimai etimadın gücləndirilməsi, fəaliyyət istiqamətləri üzrə işin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və müasir iş metodlarını tətbiq etməyə qadir olan kadr korpusunun formalaşdırılması ilə bağlı tədbirlər bundan sonra da davam etdiriləcəkdir.

Azərbaycan prokurorluğu hər zaman qanunçuluğun keşiyindədir İctimai-siyasi sabitliyin qorunması

Bütün dövrlərdə olduğu kimi, ötən dövrdə də – bu ilin əvvəlindən indiyədək – prokurorluq orqanları qanunla nəzərdə tutulmuş fəaliyyət istiqamətləri üzrə qarşısında duran vəzifələri layiqincə icra etmişlər.

Daxili işlər, dövlət təhlükəsizliyi və digər hüquq-mühafizə orqanları ilə birgə fəaliyyətin nəticəsi olaraq ölkədə dayanıqlı ictimai-siyasi sabitlik qorunaraq dövlət maraqlarının müdafiəsi, cinayətkarlığa qarşı qətiyyətli mübarizə aparılmaqla kriminogen durumun stabilliyi və bütün mənfəət təzahürlərinin qarşısının alınması təmin edilir.

Son bir il ərzində prokurorluq orqanları tərəfindən əvvəlki illərdən bağlı qalmış qeyri-aşkar şəraitdə törədilmiş ümumilikdə 7 qəsdən adamöldürmə cinayətinin daxili işlər və dövlət təhlükəsizliyi orqanları ilə birgə keçirilmiş peşəkar istintaq-əməliyyat tədbirləri ilə açılması təmin edilmiş, onlardan 4 işin ibtidai istintaqı yekunlaşdırılaraq baxılması üçün aidiyyəti üzrə məhkəmələrə göndərilmişdir.

Eyni zamanda ötən bir il ərzində qeyri-aşkar şəraitdə törədilmiş 24 qəsdən adamöldürmə cinayətinin isti izlərlə açılmasının təmin olunması xüsusi qeyd edilməlidir.

Cari il ərzində prokurorluq orqanlarında aparılmış istintaq tədbirləri ilə ibtidai istintaqı tamamlanmış cinayət işləri üzrə 134 milyon 944 min manat məbləğində vurulmuş maddi ziyandan 52 milyon 40 min manat, həmçinin qanunvericiliyin tələblərinə əsasən cinayət məsuliyyətindən azad olunmuş şəxslər tərəfindən dövlət büdcəsinə əlavə olaraq 2 milyon 861 min manat vəsaitin ödənilməsinə nail olunmuş, eləcə də 21 milyon 42 min manat dəyərində qiymətləndirilən əmlak üzərinə həbs qoyulmuşdur.

Görülmüş işlərlə yanaşı, cəzanın ləbədlüyü prinsipinin təmin edilməsi üçün ötən illərdən bağlı qalan cinayət işləri üzrə təqsirli şəxslərin müəyyənləşdirilməsi məq-

sədilə zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi, istintaq taktikası və metodikasının, kriminalistikanın müasir elmi-texniki nailiyyətlərindən daha səmərəli istifadə olunmasının təmin edilməsi, eləcə də artım tendensiyası qeydə alınmış cinayətlərin profilaktikası istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi qarşıda duran vəzifələrdəndir.

Korrupsiyaya qarşı mübarizə ardıcıl xarakter kəsb edir

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin həyata keçirdiyi dövlət siyasətinə və strateji inkişaf konsepsiyasına, o cümlədən "Korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsinə dair 2022-2026-cı illər üçün Milli Fəaliyyət Planı"na uyğun olaraq korrupsiyaya qarşı mübarizəyə xüsusi diqqət yetirilməklə işin effektivliyinin yüksəldilməsi prokurorluqda prioritet fəaliyyət istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edilmişdir.

Ölkəmizdə həyata keçirilən quruculuq işlərinə, sosial, iqtisadi və siyasi sahədə aparılan islahatlara kölgə salan, habelə əhalinin haqlı narazılığına səbəb olan bu sosial bəlaya qarşı əks-təsir mexanizmlərindən daha geniş istifadə edilməklə onun baş verməsinə səbəb olan və şərait yaradan halların aradan qaldırılması, təqsirli şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi istiqamətində kompleks tədbirlər cari ildə də uğurla davam etdirilmişdir.

Bu sahədə ixtisaslaşmış cinayət təqibi orqanı olan Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsində bu müddətdə vətəndaşların 7808, o cümlədən 161 saylı "Qaynar xətt" əlaqə mərkəzinə daxil olmuş 4324 müraciətinə baxılaraq,

prokuror təsir tədbiri aktlarından istifadə edilməklə aidiyyəti qurumlarla əlaqəli şəkildə qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi, həmçinin cinayət işlərinin başlanması təmin edilmişdir.

Bu müddət ərzində baş idarənin əməliyyat qurumları tərəfindən həyata keçirilən 36 əməliyyat tədbiri nəticəsində 29 şəxs cinayət başında yaxalanmış, əməliyyat üsul və vasitələrindən istifadə etməklə korrupsiya hüquqpozmaları barədə əldə edilmiş məlumatlar əsasında 36 cinayət işi başlanmışdır.

Qeyd edilən dövrdə baş idarə tərəfindən 143 şəxs barəsində baxılması üçün məhkəmələrə göndərilmiş 108 cinayət işi üzrə vurulmuş maddi ziyan -102 milyon 400 min manat təşkil etməklə ibtidai istintaq dövründə 25 milyon 545 min manatın ödənilməsi, həmçinin 20 milyon 760 min manat məbləğində əmlak üzərinə həbs qoyulmaqla ümumilikdə 46 milyon 305 min manat (45,2 faiz) məbləğində ziyanın bərpası təmin olunmuşdur.

Bundan başqa, icraatına xitam verilmiş işlər üzrə 16 milyon 629 min manat məbləğində maddi ziyan ödənilməklə cinayət məsuliyyətindən azad olunmuş şəxslər tərəfindən dövlət büdcəsinə əlavə olaraq 2 milyon 68 min manat məbləğində pul vəsaiti ödənilmişdir.

Dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin "Azərbaycan cəmiyyətində korrupsiya və rüşvətxorluq olmamalıdır... biz çalışmalıyıq ki, korrupsiya və rüşvətxorluq üçün meydanı həm inzibati yollarla, həm də institusional üsullarla daraldaq" sözlərinə uyğun olaraq prokurorluq orqanları tərəfindən korrupsiya hüquqpozmalarına qarşı mübarizə bundan

sonra da qətiyyətlə davam etdiriləcəkdir.

Prokurorluğun fəaliyyətində rəqəmsal texnologiyalar uğurla tətbiq edilir

Müasir Azərbaycan prokurorluğunun fəaliyyətində ən vacib istiqamətlərdən biri də dövrün tələblərinə uyğun olaraq cinayət mühakimə icraatında rəqəmsallaşma prosesinin həyata keçirilməsidir ki, bu sahədə son dövrlər nəzərəçarpan irəliləyişlər əldə edilmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, dövlət başçısının 7 may 2021-ci il tarixli fərmanı ilə yaradılmış "Elektron Prokurorluq" İnformasiya Sisteminin keçən ilin mart ayından etibarən tam şəkildə bütün prokurorluq orqanlarında fəaliyyətə başlaması ilə yanaşı, cinayət tətbiqinin rəqəmsallaşdırılmasına dair ilk addımlar atılaraq "Müraciətlər", "İnzibati xəta icraatı", "Cinayət xarakterli materiallar" və "İstintaq" modulları da istifadəyə verilmişdir.

Bununla da hazırda prokurorluq orqanlarında icraatda olan bütün cinayət işlərinin və cinayət xarakterli məlumatların araşdırılmasına dair materialların bu modullar vasitəsilə "kağızsız" qaydada aparılması təmin edilir.

Eyni zamanda "Dövlət orqanları (qurumları) arasında sənəd mübadiləsinin elektronlaşdırılması haqqında" 1 avqust 2023-cü il tarixli fərmanla yaradılmış Rəqəmsal Sənəd Dövriyyəsi altsisteminə ilk qoşulan qurumlardan biri olan Azərbaycan prokurorluğu tərəfindən də istər ölkədaxili, istərsə də beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq ardıcıl tədbirlər görülmüşdür.

Bu baxımdan Baş Prokurorluğun təşəbbüsü ilə cari ilin aprel ayında ümumilikdə 20-dək müxtəlif dövlət qurumu və hüquq-mühafizə orqanlarının rəhbər vəzifəli şəxsləri, Baş prokuror yanında Elmi-Məsləhət Şurasının üzvləri, ali təhsil ocaqlarının nümayəndələri və vətəndaş cəmiyyəti üzvlərinin iştirakı ilə "Rəqəmsal cinayət prosesi: müasir çağırışlar və hədəflər" mövzusunda keçirilmiş geniş konfrans, həmçinin cari ilin iyun ayında Baş Prokurorluq və Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən Türk Ədliyyə Təlim Şəbəkəsinin fəaliyyəti çərçivəsində "Türk dövlətlərinin hüquq tətbiqetmə fəaliyyətlərində rəqəmsallaşma və inteqrasiya" mövzusunda keçirilmiş beynəlxalq konfrans müasir informasiya texnologiyalarının hüquqi sahədə tətbiqi və istifadəsinin genişləndirilməsinə öz töhfəsini vermişdir.

Aprel ayında keçirilmiş konfransın yekununda qəbul edilmiş birgə qərar əsasında yaradılmış İşçi qrupu tərəfindən cinayət prosesinin rəqəmsallaşdırılması ilə bağlı cinayət-prosessual və digər qanunvericiliklərə dəyişikliklərin edilməsini nəzərdə tutan qanun layihələri hazırlanmaqla razılaşdırılması üçün aidiyyəti qurumların müzakirəsinə təqdim edilmişdir.

Gənc kadrların potensialının reallaşdırılmasına xüsusi önəm verilir

Cari il ərzində də Azərbaycan prokurorluğunun müasir dövrün tələblərinə uyğun fəaliyyətinin təşkili baxımından kadr korpusunun yenilənməsi və komplektləşdirilməsi ən mühüm istiqamətlərdən birini

təşkil etmişdir.

Prokurorluq orqanlarında mövcud vakant ştat vahidləri nəzərə alınmaqla yüksək nəzəri biliklərə, geniş dünyagörüşünə, xarici dil biliklərinə və sağlam mənəviyyata malik 52 gənc hüquqşünas bu ilin yanvar ayında sayca 25-ci müsabiqənin nəticələri üzrə qulluğa qəbul edilmişdir.

Xüsusi qeyd edilməlidir ki, 2020-ci ildən bəri keçirilən müsabiqələr üzrə uğur qazanmış namizədlərdən 21-i Vətən müharibəsinin iştirakçısı olmaqla prokurorluq orqanlarında şərəfli xidmətlərini davam etdirir.

Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və vətəndaş məmnunluğunun təmini də diqqət mərkəzindədir

Prokurorluq orqanlarında normayaratma və hüquq tətbiqetmə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üzrə də cari il ərzində səmərəli işlər görülmüş, Baş Prokurorluq tərəfindən Konstitusiyaya Məhkəməsinə 4 sorğunun hazırlanaraq göndərilməsi, habelə Konstitusiyaya Məhkəməsində baxılan işlər üzrə 4 yazılı rəyin verilməsi təmin edilməklə konstitusiyaya icraatında iştirak edilmişdir.

Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin tapşırığına və bölgələrdə vətəndaşların qəbulu cədvəlinə uyğun olaraq 2024-cü ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində Baş Prokurorluqda, eləcə də 28 rayon və şəhərdə ümumilikdə 1365 vətəndaş tərəfindən qəbul edilməklə müraciətlərdə qaldırılan və bilavasitə prokurorluq orqanlarının səlahiyyətlərinə aid olan məsələlərin qanunauyğun həlli barədə Baş Prokurorluğun

əlaqədar struktur qurumlarının rəhbərlərinə və tabe prokurorlara müvafiq göstərişlər verilmişdir.

Ətraf mühitin qorunması prioritet istiqamətlərdən biri kimi

"Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" çərçivəsində prokurorluq orqanları tərəfindən qanunla üzərinə qoyulmuş vəzifələrin icrası ilə əlaqədar Baş Prokurorluq üzrə Tədbirlər Planı hazırlanaraq ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində mövcud problemlərin və onların həlli yollarının müəyyən edilməsi, bu sahədə maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi istiqamətində mühüm işlər görülmüşdür.

Tədbirlər planının icrası çərçivəsində Bakı şəhərində və bölgələrdə ekoloji cinayətlər və inzibati xətalər nəticəsində kəsilməmiş ağacların və ya yararsız vəziyyətə salınmış ərazilərin bərpası məqsədilə "Cərimə Parkı" adlı yaşıllaşdırılmış ərazilərin qurulması konsepsiyasının hazırlanmaqla reallaşdırılması, Bakı Dövlət Universiteti ilə birlikdə Baş Prokurorluğun nəzdində "Ekoloji Hüquq Klinikası"nın formalaşdırılması, bu sahədə könüllü gənc mütəxəssislərin aktual mövzular üzrə tədqiqat aparmalarının təşviq edilməsi istiqamətində bir sıra zəruri tədbirlərin icrası təmin olunmuşdur.

Məlumat üçün bildirmək istərdik ki, "Cərimə Parkı - Təbiətin qisası" adlı konsepsiya və onun reallaşdırılması istiqamətində işlərin icrası prokurorluq orqanlarının təcrübəsində ilkin bir addımdır və konsepsiyanın mahiyyəti əsasən qanunverici-

liyin tələbləri, mövcud təcrübə və imkanlar nəzərə alınmaqla sosial ədalətin təmin edilməsi, cəmiyyət qarşısında qurumların və fərdlərin sosial cavabdehlik prinsipinin təbliğinə yönəlmişdir.

Belə ki, ağacların qanunsuz kəsilməsi faktı ilə əlaqədar toplanmış materiallar üzrə vurulmuş ziyanın ödənilməsi ilə yanaşı, hazırkı vaxta qədər Bakı şəhəri ərazisində üç cərimə parkı təsis edilməklə məhv edilmiş yaşıllıqların sayına uyğun sayda ağacların əkilməsi təmin olunmuşdur.

Prokurorluq orqanlarında aparılan müasir məzmunlu islahatların mühüm istiqamətlərindən birini də məhz ekoloji hüquq-pozmaların müəyyən edilməklə zəruri qabaqlayıcı və qanunamüvafiq cəza tədbirlərinin görülməsi təşkil edir.

Ümumilikdə 2020-ci ildən ətraf mühitin mühafizəsi qaydalarının pozulması faktları ilə əlaqədar 203 inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat və 547 cinayət işi başlanmaqla təqsirli şəxslər barəsində zəruri məsuliyyət tədbirləri görülmüş, həmçinin 5 milyon 967 min manat məbləğində ziyanın ödənilməsi təmin edilmişdir.

Eyni zamanda ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinin xüsusiyyəti və vacibliyi nəzərə alınmaqla ötən müddət ərzində prokurorluq orqanları tərəfindən digər dövlət qurumlarının, elm-təhsil müəssisələrinin, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının və qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri də cəlb olunmaqla sağlam və təmiz ətraf mühit naminə mövcud risklərin minimuma endirilməsi qarşıda duran vəzifələrdən biri hesab edilmişdir.

Bu baxımdan cari ilin iyun ayının 24-də Xankəndi şəhərində Baş Prokurorluğun

təşkilatçılığı ilə "Ətraf mühitin gücləndirilməsində maarifləndirmə və hüquq-mühafizə tədbirlərinin rolu" mövzusunda keçirilmiş elmi-praktiki konfransda imzalanmış memorandumla Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğu, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Bakı Dövlət Universiteti ilə birlikdə "Ətraf mühitin gücləndirilməsi: maarifləndirmə və hüquq-mühafizə tədbirləri-ECOLEAD" layihəsinin həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Vahid istiqamətdə fəaliyyət göstərəcək peşəkarlar üçün formalaşan ECOLEAD platforması Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında münafiqədən sonrakı ekoloji problemlərin daha yaxşı həlli üçün tədqiqat ehtiyaclarını, ekoloji pozuntuların qarşısının alınması və həllinə maraqlı tərəflərin cəlb edilməsini, ekoloji sahədə peşəkarlararası dialoqun təkmilləşdirilməsinə xidmət edəcəkdir.

Hesab edirik ki, bu cür layihələrin həyata keçirilməsi davamlı olmaqla yaşılıqların qorunmasına, qeyd edilən sahədə vətəndaşlarımızın maarifləndirilməsinə və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində mövcud olan problemlərin həlli istiqamətində öz müsbət töhfəsini vermiş olacaqdır.

Beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi böyük önəm daşıyır

Mötəbər konfrans çərçivəsində prokurorluq tərəfindən xüsusi sessiyanın təşkili planlaşdırılır

Tarixi hədəflərimizi reallığa çevirən yeni dövrün yeni lideri cənab İlham Əli-

yevin pragmatik xarakteri ilə səciyyələnən xarici siyasəti Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə mövqelərinin əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmlənməsinə, milli dövlətçilik maraqlarının ləyaqətlə qorunması mənafeyinə xidmət göstərir.

Sürətlə dəyişən dünyanın geosiyasi reallıqlarına adekvat olaraq iti fəhmi və sistemli analiz qabiliyyəti ilə ölkəmizin beynəlxalq gündəliyini peşəkarlıqla müəyyən edən dövlət başçısının zərgər dəqiqliyi ilə hesablanmış uzaqgörən addımlarının nəticəsidir ki, ölkəmiz yekdilliklə bəşəriyyəti narahat edən ən vacib məsələlərdən biri olan global iqlim siyasətində yeni dönüş nöqtəsini hədəfləyən COP sammitinə evsahibliyi edəcək ölkə seçilmişdir.

Qürurverici haldır ki, COP-29 sədrliyinin dövlət qurumlarına münasibətdə təsdiq etdiyi yan tədbirlər çərçivəsində 15 noyabr tarixində Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Narkotiklər və Cinayətkarlıqla Mübarizə İdarəsi (UNODC) ilə birgə beynəlxalq təşkilatların, eləcə də xarici ölkələrin prokurorluq orqanlarının rəhbər vəzifəli şəxslərinin, o cümlədən ölkəmizin aidiyyəti dövlət orqanları, aparıcı ali təhsil, elm ocaqları və geniş hüquq ictimaiyyətinin iştirakı ilə "İqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə hüquq-mühafizə orqanlarının səfərbər edilməsi" mövzusunda tədbir təşkil ediləcəkdir.

İnanırıq ki, ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə məsələlərinin həllində prokurorluq orqanlarının əməkdaşlığına töhfə verəcək tədbir iqlim

dəyişikliyi ilə mübarizə sahəsində beynəlxalq təşəbbüslərə təkan verəcəkdir.

Bu xüsusda qeyd olunmalıdır ki, regionumuzun ekosisteminə təhdid sayılan halların, o cümlədən Araz və onun qolu olan Oxçuçayın dağ-mədən sənayesinin tullantıları ilə çirkləndirilməsi qarşısının alınması istiqamətində Ermənistan ərazisində qanunsuz fəaliyyət göstərən müəssisələrin fəaliyyətinin dayandırılması məqsədilə Baş Prokurorluq tərəfindən beynəlxalq təşkilatlarla, habelə xarici ölkələrin ekoloji nəzarət qurumları ilə əməkdaşlıq aparılmaqla zəruri tədbirlər həyata keçirilməkdədir.

Əlavə olaraq bildirək ki, iqlim dəyişikliyinə global xarakterli təhlükəsi nəzərə alınmaqla Azərbaycan prokurorluğu Xəzər dənizinin hövzəsində də ekoloji sabilliyin qorunması naminə Xəzəryanı ölkələrin prokurorluq orqanları ilə əməkdaşlığın yeni platformasını təşviq etmişdir.

Belə ki, cari il aprel ayının 4-də "Xəzər dənizinin akvatoriyasında ekoloji təhdidlər və hüquqpozmalar: dəniz mühitinin qorunması üçün prokurorluq orqanlarının strategiyaları" mövzusunda Xəzəryanı dövlətlərin Baş Prokurorluqlarının yüksək səviyyəli nümayəndə heyətlərinin beş-tərəfli görüşü bu sahədə regional əməkdaşlığın inkişafına rəvac vermişdir.

Ətraf mühitin mühafizəsini təmin etmək, təbiəti qorumaq, onun keşiyində durmaq, Prezident cənab İlham Əliyevin "Azərbaycan vətəndaşları təmiz ekoloji şəraitdə yaşayacaqlar" şüarının reallaşdırılması hər bir prokurorluq əməkdaşının həm vəzifə, həm də gələcək nəsillər naminə vətəndaşlıq

borcudur və əminəm ki, hər bir prokurorluq əməkdaşı bu istiqamətdə üzərinə düşən vəzifələri layiqincə icra edəcəkdir.

Ölkəmiz dünya prokurorlarının ən böyük tədbirlərindən birinə evsahibliyi edir

Cinayətkarlığın yeni formalarının qarşısının dövlətlərin birgə səyi nəticəsində alınması istiqamətində beynəlxalq tərəfdaşlarla əlaqələrin inkişafına mühüm əhəmiyyət verilərək ekstradisiya, hüquqi yardım və digər sahələr üzrə əməkdaşlıq cari ildə də diqqətdə saxlanılmış, qarşılıqlı münasibətlərin qurulması və inkişafı prokurorluğun insan hüquqlarının müdafiəsi və müstəqil dövlətimizin hüquqi əlaqələrinin möhkəmlənməsinə xidmət edən fəaliyyətinin əsasını təşkil etmişdir.

Bu müddətdə rəhbərlik etdiyim nümayəndə heyətləri Avstriya, Çin, Rusiya, Türkiyə, Tacikistan, Qırğız Respublikalarında işgüzar səfərlərdə olmuş, həmçinin İtaliya, Latviya və Keniyanın baş prokurorlarının, Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının, Qazaxıstan və Tacikistan Respublikasının müstəqil antikorrupsiya qurumlarının rəhbərlərinin ölkəmizə işgüzar səfərləri ikitərəfli əlaqələrin yeni müstəvidə davam etdirilməsinə hərtərəfli zəmin yaratmışdır.

Həyata keçirilmiş tədbirlərin və prokurorluq orqanlarının beynəlxalq aləmdə nüfuzunun yüksəlməsinin nəticəsidir ki, bu günlərdə Bakı şəhərində Azərbaycan prokurorluğunun inkişaf tarixində ən əlamətdar hadisələrdən biri kimi qeyd olunacaq dünya prokurorlarının yeganə təşkilatı olan

Beynəlxalq Prokurorlar Assosiasiyasının 29-cu İllik Konfransı və ümumi yığıncağı keçirilir.

İştirakçıların sayına görə əvvəlki konfransları geridə qoyaraq rekord sayda iştirakçının qeydiyyat üçün müraciət etdiyi tədbirə 500-dən artıq iştirakçı qatılmaqla ümumilikdə 91 ölkədən, 10 beynəlxalq təşkilatdan nümayəndələrin, o cümlədən 30-a yaxın ölkənin baş prokurorunun və 30-a yaxın ixtisaslaşmış qurumların rəhbər şəxslərinin bilavasitə tədbirdə iştirak etmələri nəinki prokurorluq, o cümlədən ölkəmizin hüquq-mühafizə orqanlarının tarixində mühüm tədbir kimi xatırlanacaqdır.

Cari ilin 29 sentyabr tarixindən başlayaraq bir neçə gündür davam edən tədbirdə prokurorluq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlər, o cümlədən ekoloji və rəqəmsal cinayətlər barədə müxtəlif dövlətlərin prokurorluq orqanlarının əməkdaşlarının, hüquqşünasların birgə iştirakı ilə müzakirələr aparılır.

Bu tədbir həm də hüquq sahəsində müsbət nəticələrin əldə edilməsi, ölkəmizlə digər ölkələrin prokurorluq orqanları arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi, habelə paytaxt və regionlarımızın tanınılması Azərbaycanın təbliği baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd edilməlidir ki, konfransın sonuncu günündə – 2 oktyabr tarixdə ekoloji cinayətlərlə mübarizəyə həsr olunmuş "Planetimizi qorumaq: ekoloji cinayətlərə prokuror yanaşmaları" mövzusunda da xüsusi sessiyanın keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Tədbirdə ətraf mühitin qorunması sahəsində hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti, ekoloji cinayətlərə qarşı həm daxili, həm də beynəlxalq səviyyədə birgə mübarizənin aparılması, bu istiqamətdə regional və qlobal əməkdaşlığa təşəbbüsün göstərilməsi, milli və beynəlxalq qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində geniş və səmərəli müzakirələr aparılacaqdır.

Bu gün yaranmasının 106-cı ilini qeyd etdiyimiz Azərbaycan prokurorluğu hər bir dövlət təsisatı kimi ölkəmizin yeni inkişaf mərhələsində, irimiqyaslı və qlobal əhəmiyyətə malik hədəflərin həyata keçirilməsi istiqamətində böyük məsuliyyət və peşəkarlıqla fəaliyyətini qurmaq üçün bütün qüvvələrini səfərbər edir.

Prokurorluq işçiləri vətəninə və xalqına sədaqətlə xidmət etməyə, respublikamızın dayanıqlı və davamlı inkişafı naminə öz üzərlərinə düşən vəzifələrin həyata keçirilməsində fəal iştirak etməklə prokurorluğun fəaliyyətinin daha da müasirləşdirilməsinə, cinayətkarlığa qarşı mübarizənin səmərəliliyinin artırılmasına, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsində, ictimai-siyasi sabitliyin və dövlətçiliyimizin daha da möhkəmlənməsində yeni nailiyyətlər üçün çalışacaqlar.

Kamran ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının baş prokuroru, I dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri, Beynəlxalq Prokurorlar Assosiasiyasının vitse-prezidenti, hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

MÜASİR DÖVRDƏ MİLLİ İDEYANIN HƏDƏFLƏRİ

Milli ideya Azərbaycan dövlətinin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə nail olması, dünya birliyində mövqeyinin güclənməsi və xalqımızın milli kimliyinin möhkəmlənməsi baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Ölkə əhalisinin müstəqil dövlətçilik və vətənpərvərlik amalları ətrafında sıx birləşməsində milli ideya mühüm rol oynayır. Bu ideyanın qarşısında müxtəlif hədəflər dayanır ki, onların sırasında ideoloji təhlükəsizliyin təmin olunması xüsusi önəm kəsb edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sentyabrın 23-də VII çağırış Milli Məclisin ilk iclasındakı çıxışında ideoloji təhlükəsizliyə xüsusi diqqət yetirməsi bu məsələnin aktuallığını bir daha göstərdi.

Azərbaycan Prezidenti çıxışında ideoloji təhlükəsizliyin dövlət qurumlarının və vətəndaş cəmiyyəti fəalllarının diqqət mərkəzində olmasının vacibliyini bildirdi ki, bu da bir sıra səbəblərdən irəli gəlir. Onların arasında xarici dairələrin ölkəmizə qarşı apardığı ideoloji təhdidlər xüsusi yer tutur. Məlumdur ki, həmin dairələr həmişə Azərbaycanda vətəndaş həmrəyliyini və xalq-iqtidar birliyini xələl gətirməyə, hakimiyyətin apardığı siyasətə kölgə salmağa çalışıblar. Onlar ideoloji təxribatlara əl atmaqla ölkəmizdə ictimai rəyi çaşdırmağa, cəmiyyətdə qarşıdurmalar və gərginlik yaratmağa cəhd ediblər. Hətta bir-biri ilə rəqabət aparan xarici dairələr qarayaxma kampaniyasında bir araya gəliblər. Onlar ölkəmizin gələcəyi ilə bağlı qeyri-obyektiv fikir formalaşdırmağa çalışır, xüsusilə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün və suverenliyinin bərpasının guya qeyri-mümkünlüyünü mütəmadi olaraq təbliğ edirdilər. Xalqımızın birliyi və Prezident İlham Əliyevin apardığı qətiyyətli

siyasət nəticəsində bu cür ideoloji təxribatların qarşısı alındı. 44 günlük Vətən müharibəsində şanlı Qələbə xarici dairələrin Azərbaycan xalqına və dövlətinə qarşı hazırladıqları ideoloji təxribatlara böyük zərbə vurdu.

Azərbaycana qarşı apardıqları böhtan kampaniyası dəfələrlə uğursuzluqla nəticələnsə də, təəsüf ki, xarici dairələr hazırda da məkrli niyyətlərindən əl çəkməyiblər. Onlar ölkəmizi qazandığı uğurlardan çəkəndirməyə çalışır, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün və suverenliyinin bərpa olunması

faktını həzm edə bilmir, hərbi və iqtisadi, həmçinin siyasi-ideoloji vasitələrlə Ermənistanda revanşist meyilləri gücləndirməyə cəhd göstərirlər. Bütün bunlar Azərbaycanda müasir dövrün reallıqlarına adekvat cavab verən milli ideyanın təkmilləşdirilməsini və onun mühüm tərkib hissələrindən biri olan ideoloji təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsini tələb edir.

Qlobal çağırışlar və milli ideya

Azərbaycanın davamlı inkişafı müasir dövrün çağırışları nəzərə alınmaqla milli ideyaya yeni baxışların və yanaşmaların meydana gəlməsini şərtləndirir. Milli ideyanın qarşidəki dövr üçün hədəfləri Prezident İlham Əliyevin apardığı siyasətdə öz əksini tapır. Xüsusilə Azərbaycan Prezidentinin bu il fevralın 14-də parlamentdə andiçmə mərasimində və sentyabrın 23-də yeddinci çağırış Milli Məclisin ilk iclasındakı çıxış-

larında sadaladığı dövlətimizin qarşısında duran vəzifələr həm də milli ideyanın hədəflərini təşkil edir.

Qeyd edək ki, qloballaşma dövründə milli ideya böyük əhəmiyyət daşıyır. Çünki qloballaşma şəraitində milli ideya xalqın kimliyinin qorunub saxlanması və mənəvi-əxlaqi dəyərlərlə uzlaşmayan mənfi təsirlərin qarşısının alınması üçün təsirli vasitələrdən biri kimi çıxış edir. Milli ideya vətəndaş həmrəyliyinə xələl gətirəcək mənfi meyllərin qarşısını alır ki, bu da ictimai-siyasi sabitlik şəraitində davamlı inkişafın təmin edilməsi üçün vacib amillərdən biridir.

Dövlətin və xalqın inkişafında milli ideyanın mühüm rol oynamasının nəticəsidir ki, bu məsələyə dair geniş müzakirələr aparılır, müxtəlif elmi-nəzəri baxışlar irəli sürülür. Məsələn, klassik yanaşmada milli ideyaya ümumbəşəri dəyərlər kontekstində baxılır. Hesab edilir ki, bu dəyərlər xalqın formalaşmasına və inkişafına ciddi təsir göstərir. Milli ideya vətəndaşların dövlət və cəmiyyət qarşısında üzərlərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirmələrini şərtləndirən dürüstlük, fəzilət və ədalət kimi idealları, milli kimliyi möhkəmləndirən dəyərləri, etik və əxlaqi normaları təşviq edir.

Tarixi-mədəni yanaşmada milli ideyanın inkişafında varislik prinsipinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu kontekstdə göstərilir ki, mədəni irsin nəsillərdən nəsillərə ötürülərək qorunub saxlanması və zənginləşməsi milli ideyanın inkişafını stimullaşdırır. Psixoloji yanaşmada milli ideyanın formalaşmasının və inkişafının, eyni zamanda, milli kimliyin psixoloji xüsusiyyətləri öyrənilir. Qlobal yanaşmada milli ideya qlobal çağırışlar kontekstində tədqiq olunur. Bu istiqamətdə aparılan araşdırmalardan aydın olur ki, qloballaşma prosesi

milli ideya ilə bağlı ənənəvi baxışlardan fərqli olaraq yeni yanaşmalar yaradır.

Müasir dövrdə qlobal problemlərin həlli sahəsində milli ideyanın üzərinə mühüm vəzifələr düşür. Onların sırasında cəmiyyətin müxtəlif sahələrini əhatə edən davamlı inkişaf strategiyalarının həyata keçirilməsi mühüm yer tutur. Milli ideya qarşısında qlobal çağırışların optimal həlli yollarının axtarışı, dünya dövlətləri və beynəlxalq təşkilatlar ilə səmərəli əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi, bəşəriyyəti narahat edən problemlərin həllinin vacibliyinə dair ictimai rəyin formalaşdırılması, ölkənin tərəqqisi və yüksək sosial rifah üçün maddi, intellektual resurslardan səmərəli istifadə olunması kimi vəzifələr dayanır.

İnformasiya cəmiyyətinin, süni intellekt texnologiyalarının və rəqəmsallaşmanın milli ideyaya təsiri çoxşaxəli xarakter daşıyır. Elmi-texniki tərəqqi sahəsində qazanılan nailiyyətlər milli ideyanın özündə ehtiva etdiyi dəyərlərin və normaların yenidən nəzərdən keçirilməsinə səbəb olur. Bu aspektdə milli ideyanın hədəfləri aşağıdakılardır:

- Qabaqcıl tədqiqat mərkəzlərinin yaradılması, innovasiya infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi;
- süni intellekt sahəsində tədqiqatların dəstəklənməsi, stimullaşdırılması üçün dövlət proqramlarının və konsepsiyalarının həyata keçirilməsi;
- süni intellekt texnologiyaları ilə işləmək bacarığına malik yüksəkixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması;
- qlobal bazarda rəqəbat qabiliyyətinin gücləndirilməsi üçün süni intellektin imkanlarından istifadə olunması;
- ənənəvi sənaye sahələrini yeni texnologiyalara uyğunlaşdırmaqla onların rəqəbat qabiliyyətinin artırılması və s.

Tarixi irs və müasirlik

Müasir dövrdə Azərbaycanda milli ideya ilə bağlı araşdırmaların aparılmasının aktualıq kəsb etməsi həm milli inkişaf strategiyasının, həm də global çağırışların yaratdığı reallıqlarla sıx bağlıdır. Qeyd edək ki, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra milli ideya məsələsi cəmiyyətdə müzakirə olunan əsas mövzulardan birinə çevrildi. Xüsusilə 1993-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonra azərbaycançılıq məfkurəsinin ictimai şüurda özünə mühüm yer tutması istiqamətində məqsədyönlü dövlət siyasətinin aparılmasına başlandı. Azərbaycançılıq tolerant və multikultural mühit yaradan, milli özünüdərkə və kimliyi möhkəmləndirən ideologiya kimi müstəqil dövlət quruculuğunun uğurla həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rol oynadı, xalqımızı ümummilli maraqlar ətrafında sıx birləşdirdi. Aydın oldu ki, milli ideyanın səfərbədedici gücü özünü Vətəni sevən hər bir azərbaycanlının xalqına və dövlətinə sevgisində, bu sahədə üzərinə düşən vəzifələri məsuliyyətlə yerinə yetirməsində göstərir.

Milli ideyanın əsaslandığı dəyərlər aşağıdakılardır:

- Müstəqil dövlətçilik və suverenlik;
- qanunun aliliyi;
- insan hüquqları;
- sosial ədalət;
- milli kimlik;
- tarixi-mədəni irs;
- dini-mədəni müxtəliflik;
- vətəndaş həmrəyliyi və s.

Milli ideya mədəni-əxlaqi dəyərlərin və mədəni ənənələrin qorunub saxlanılaraq nəsillərdən nəsillərə ötürülməsini təmin etməklə

xalqımızın tarixi yaddaşının möhkəmlənməsində mühüm rol oynayır. İctimai şüurda “Biz kimik?”, “Bizim milli kimliyimizin mahiyyəti nədən ibarətdir?” kimi suallara cavab verən milli ideya insanlarda keçmiş, indi və gələcək haqqında baxışlar formalaşdırır, varislik prinsipinə əsaslanmaqla xalqımızın çoxəsrlik mədəni-əxlaqi dəyərlərini zənginləşdirir. Milli ideyanın möhkəmlənməsində mədəni irs, elm və təhsil, iqtisadi inkişaf və sosial rifah, ictimai təşəbbüslər və vətəndaş fəallığı, həmrəylik kimi amillər xüsusi yer tutur. Xalqımızın həyatında böyük dəyişikliklər yaradan tarixi hadisələrə, milli kimliyin qorunmasında vacib rol oynayan adət-ənənələrə hörmətlə yanaşılması insanları həmrəylik şəraitində ümummilli məqsədlər ətrafında birləşdirən amillərdən biridir. Ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənət sahələrində uğurların əldə olunması, sağlam əsaslara söykənən siyasi sistemin mövcudluğu milli ideyanın inkişafı və onun həyata keçirilməsi üçün əlverişli şərait yaradır.

Milli ideyanın siyasi-hüquqi əsasları öz əksini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında tapır. Konstitusiyanın ümumxalq səsverməsi – referendum yolu ilə qəbulu həm də bu sənəddə ifadə olunan ideoloji baxışların xalqımızın iradəsini təcəssüm etdirdiyini göstərir. Konstitusiyada Azərbaycan xalqının çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrini davam etdirəcəyi, ədalətin, azadlığın və təhlükəsizliyin bərqərar olunmasının vacibliyi, keçmiş, indiki və gələcək nəsillər qarşısında məsuliyyətin dərkə və digər ideoloji baxışlar öz əksini tapır. Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin, suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün qorunması, vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olunması, qanunların aliliyini təmin edən hüquqi, dünyəvi döv-

lötün qurulması, layiqli həyat səviyyəsinin təminatı, dünya xalqları ilə dostluq, sülh, əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq və s. ali məqsədlər kimi bəyan edilir. Milli ideyadan irəli gələn hədəflər öz əksini Konstitusiyaya ilə yanaşı, dövlət proqramlarında və konsepsiyalarında tapır.

Milli ideyanın hədəfləri aşağıdakılardır:

- Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin, suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün qorunması;
- hüquqi və dünyəvi dövlətin möhkəmləndirilməsi;
- xalqın layiqli həyat şəraitində yaşamasının təmin olunması;
- vətəndaş həmrəyliyi möhkəmləndirilməsi;
- tolerantlıq ənənələrinin qorunması;
- dünya dövlətləri ilə bərabərhüquqlu münasibətlərin inkişaf etdirilməsi və s.

Qeyd edək ki, 44 günlük Vətən müharibəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Ali Baş Komandanlığı ilə xalqımızın qazandığı möhtəşəm Zəfər nəticəsində milli ideyanın əsas hədəflərindən birinə (Azərbaycan dövlətinin ərazi bütövlüyünün və suverenliyinin bərpa edilməsi) nail olundu. Bu tarixi hadisə sübut etdi ki, milli ideyanın xalqımızda yaratdığı yüksək vətənpərvərlik əhvali-ruhiyyəsi müharibədə Qələbəni təmin edən mühüm amillərdən biridir. Milli ideyanın yuxarıda sadaladığımız digər hədəflərinə nail olunması istiqamətində aparılan ardıcıl və məqsədyönlü dövlət siyasəti nəticəsində böyük uğurlar əldə edilir. Bütün bunlar göstərir ki, ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən milli ideologiya səviyyəsinə qaldırılmış azərbaycançılıq məfkurəsindən irəli gələn vəzifələri Prezident İlham Əliyev uğurla, yaradıcı şəkildə həyata keçirir.

Milli ideya cəmiyyəti birliyə, ümummilli məqsədlər naminə koordinasiya fəaliyyətə, vətəndaşları ictimai proseslərdə fəallıq göstərməyə səfərbər edir. Bu ideya

- milli və ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanır;
- xalqımızın çoxəsrlik adət-ənənələrini və dəyərlərini təcəssüm etdirir, onları dünya sivilizasiyasının nailiyyətləri və qabacıl, mütərəqqi ideyaları ilə zənginləşdirir;
- Azərbaycan dövlətinin inkişafına, ölkəmizdə əmin-amanlığın qorunmasına xidmət edir;
- siyasi, dini-etnik və sosial mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, ölkə vətəndaşlarını, xaricdə yaşayan soydaşlarımızı ümummilli məqsədlər ətrafında birləşdirir;
- Vətənə məhəbbət, azadlıq və müstəqillik ideallarına sədaqəti möhkəmləndirir və s.

Milli ideyanın təkmilləşdirilməsi ideoloji təhlükəsizliklə sıx bağlıdır. Belə ki, ideoloji təhlükəsizlik cəmiyyətin sabitliyinə və onun inkişafının əsasında dayanan dəyərlərə təhdid yaradan dağıdıcı ideologiyaların qarşısını alır. İdeoloji təhlükəsizlik xalqın milli kimliyinin mühüm elementləri olan adət-ənənələrin və milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanmasına kömək edir. Həmçinin milli maraqlara zidd olan ideologiyaların yayılmasının qarşısını almaqla xalqın vahidliyini möhkəmləndirir. İdeoloji təhlükəsizlik nə qədər güclü olarsa, milli ideyanın qarşısında dayanan hədəflərə uğurla nail olunur.

İdeoloji təhlükəsizliyə təhdidlər aşağıdakılardır:

- Milli ideyaya zidd olan, cəmiyyətdə qeyri-sabitlik və münaqişələr yaratmaq niyyəti güdən ideoloji cərəyanları yaymaq cəhdləri;
- informasiya texnologiyalarından sui-istifadə etməklə milli-mənəvi dəyərləri və milli kimliyi aşındırmağa cəhd göstərilməsi;

- terrorçu təşkilatlarının və ekstremist qrupların radikalizmi təbliğ edən zərərli ideologiyalar vasitəsilə qarşıdurma yaratmaq niyyətləri;

- insanların ideoloji baxışlarını manipulyasiya etmək üçün psixoloji metod və vasitələrdən istifadə olunması və s.

Milli ideyanın təkmilləşdirilməsi: Ənənələr və yeniliklər

Milli ideya cəmiyyətin inkişaf dialektikasına uyğun olaraq təkmilləşmə mərhələlərini keçir. Dövrün tələbləri və mövcud ictimai gerçəklik milli ideyanın ictimai-siyasi mühitə uyğunlaşmasını tələb edir.

Milli ideyanın təkmilləşdirilməsini şərtləndirən səbəblər aşağıdakılardır:

- Milli ideya insanları ümummilli maraqlar ətrafında birləşdirir ki, bu da xalqın və dövlətin inkişafı üçün çox vacibdir;
- cəmiyyətin inkişaf səviyyəsindən irəli gələrək milli ideyanın qarşısında yeni hədəflər dayanır;
- milli ideyanın təkmilləşdirilməsi milli kimliyin möhkəmləndirilməsi üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır;
- milli ideya vətəndaşların ictimai-siyasi proseslərdə yaxından iştirak etməsini stimullaşdırır;
- beynəlxalq aləmdə dövlətin nüfuzunun artmasında milli ideya mühüm rol oynayır;
- milli ideya özündə global problemlərin həlli ilə bağlı strategiyaların işlənilməsinə hazırlanmasını, həyata keçirilməsini ehtiva edir və s.

Milli ideyanın təkmilləşdirilməsini şərtləndirən amillər sırasında modernləşmə prosesi xüsusi yer tutur. Modernləşmə milli ideyaya müxtəlif istiqamətlər üzrə təsir göstərir. Mə-

sələn, texnoloji tərəqqinin yaratdığı dəyişikliklər nəticəsində ənənəvi dəyərlərə münasibətdə yeni yanaşmalar meydana gəlir. Bu halda milli ideyanın əsas vəzifəsi modernləşmənin gətirdiyi bütün xüsusiyyətləri deyil, yalnız xalqımızın mentalitetinə uyğun olan və mütərəqqi xarakter daşıyan dəyərləri əxz etməkdir. Milli ideyanın tərkib hissələrindən biri olan adət-ənənələrə gəlincə, qeyd etməliyə ki, məhz onların vasitəsilə ictimai şüurun kommunikativ funksiyasının yerinə yetirilməsi mümkün olur.

Milli ideyanın təkmilləşdirilməsi Azərbaycan xalqının ümummilli maraqlarını, milli-mənəvi dəyərlərini və sosial-iqtisadi şəraiti nəzərə alan balanslaşdırılmış yanaşma tələb edir. Bu məqsədlə global çağırışların obyektiv qiymətləndirilməsi, innovasiyaların, elmin və təhsilin inkişafının stimullaşdırılması, mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqun genişləndirilməsi və digər amillər vacib əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycanda milli ideyanın təkmilləşdirilməsini şərtləndirən əsas səbəblərdən biri də dünyanın ideoloji məkanda təsir dairələrini genişləndirməyə çalışan radikal ideoloji cərəyanların milli təhlükəsizliyə təhdidlər yaratmaq cəhdləridir. Müasir dünya mürəkkəb ideoloji ziddiyyətlərlə xarakterizə olunur, bəşəriyyət əvvəlki dövrlərlə müqayisə edilməyəcək dərəcədə heç bir sərhəd tanımayan global problemlərlə qarşılaşır, dünyada sülh və harmoniya, əməkdaşlıq və qarşılıqlı etimad kimi dəyərlərə mənfi təsir göstərilir. Bu cür mənfi proseslərə qarşı siyasi-ideoloji mübarizənin aparılmasında milli ideyanın üzərinə böyük vəzifələr düşür.

Vüqar SƏLİMOV,
fəlsəfə doktoru

ANTİTERROR TƏDBİRLƏRİ QARABAĞ ZƏFƏRİNİN ZİRVƏSİDİR

2020-ci il sentyabrın 27-sində başlayan və noyabr ayının 8-də bitən 44 günlük Vətən müharibəsi nəticəsində Cənubi Qafqazın siyasi və coğrafi xəritəsi nəinki dəyişdi, eyni zamanda tariximizə son 200 ilin ən böyük zəfər salnaməsi əlavə edildi. Hərbi əməliyyatlar 10 noyabr 2020-ci ildə Azərbaycan, Ermənistan və Rusiya liderləri arasında imzalanan üçtərəfli bəyanatla başa çatdı.

Doğrudur, müharibədən sonra Azərbaycan dəfələrlə Ermənistanla davamlı sülh üçün çağırışlar etsədə Ermənistan tərəfi hər dəfə danışıqlardan boyun qaçırır, bununla da kifayətlənməyərək suveren ərazilərimizdə silahlı təxribatlarını davam etdirirdi. 2021-ci ildə Azərbaycan və Ermənistanda sərhəd delimitasiyası üzrə işçi qruplar yaradıldı. Danışıqlar böhran və bölgədə ara-sıra baş verən silahlı toqquşmalarla müşahidə olundu. Erməni silahlı birləşmələri qondarma Artsax hesab etdikləri hərbi xuntaya hər cür silah-sursat yardımı davam edirdi. Belə ki, 2021-ci ilin noyabrında sərhəddə birinci silahlı toqquşmalar baş vermişdi. Müharibədən sonra ən qanlı toqquşma 2022-ci ilin sentyabrında sərhəddə baş verdi. Bundan əlavə, həmin zaman Rusiya sülhməramlılarının müvəqqəti yerləşdikləri Azərbaycan ərazilərindəki faydalı qazıntı yataqlarının qeyri-qanuni şəkildə istismar olunması, bu zaman ekoloji normalara əməl edilməməsi və təbii sərvətlərin Ermənistanla daşınması, Azərbaycan ictimaiyyətinin haqlı narazılığına səbəb oldu. Separatçıların Qarabağda qeyri-

qanuni fəaliyyətlərinə qarşı Azərbaycanın bir-sıra və-təndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin və ekologiya fəallarının Şuşa-Laçın yolunda bir müddət etiraz aksiyası keçirildi.

Nəhayət hadisələrin gedişatı və erməni təxribatları 2023-cü ilin 20 sentyabr tarixinə qədər davam etdi. Belə ki, 19 sentyabr tarixində Azərbaycanın Qarabağ bölgəsindəki erməni silahlı qüvvələri bir sıra genişmiqyaslı hərbi təxribatlar və terror hücumları törətdi. Erməni kəşfiyyat-diversiya qrupları tərəfindən Əhmədboyli–Füzuli–Şuşa avtomobil yolunda terror məqsədilə əvvəlcədən quraşdırılmış minaların partlaması nəticəsində mülki şəxslər, Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunlarının hərbi qulluqçuları şəhid oldu və yaralandı. Bununla yanaşı, ordumuzun bölmələri minatanlardan və müxtəlif çaplı atıcı silahlardan atəşə tutuldu. Nəticədə, Azərbaycan Ordusunun iki hərbi qulluqçusu yaralandı. Həmin gün Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində qanunsuz yerləşdirilmiş erməni silahlı qüvvələrinin növbəti terror aktı nəticəsində Ağdam və Şuşa şəhərlərində müvafiq olaraq iki mülki əməkdaş həlak oldu. Qeyri-qanuni erməni silahlı birləşmələrinin döyüş mövqelərini gücləndirməsi və bölmələrini yüksək döyüş hazırlığı səviyyəsinə gətirməsi Azərbaycan

Ordusunun bölmələri tərəfindən təsbit edildi. Bütün bu təxribatların qarşısının alınması, üçtərəfli Bəyanatın müddələrinin icrasının təmin olunması, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya quruluşunun bərpa edilməsi məqsədilə bölgədə lokal xarakterli antiterror tədbirlərinə başlandı.

Həmin zaman Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində 10 mindən artıq Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələri və qeyri-qanuni erməni silahlı dəstələri mövcud idi. Halbuki, üçtərəfli bəyanata əsasən, Qarabağ ərazisindəki erməni yaraqlıları 3 il əvvəl tərksilah edilməli idilər. Azərbaycan işğala məruz qalan tərəf olsa da Qarabağda baş verən gərginliyin aradan qaldırılması, azərbaycanlılarla ermənilərin birgə yaşayışını təmin edəcək reintegrasiya prosesinin normal davam etməsi və məsələnin ikitərəfli danışıqlar yolu ilə həllini tapması üçün 3 il müddətində əlindən gələni etdi. Təəssüf ki, Azərbaycanın humanist çağırışlarının əvəzində erməni silahlı qüvvələri sayını artırmaqla, yeni silahlar alıb, təxribatlar törətməklə məşğul idilər. Vəziyyət o həddə çatmışdı ki Qarabağda separatçılar müstəqillik iddialarından əl çəkmir, özlərinin oyuncaq “prezident”lərini seçir, qondarma “parlament”ləri adından Azərbaycan dövlətinin əleyhinə bəyanatlar verirdilər. Son bir neçə ayda Qarabağ bölgəsindəki Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələrinin fəallaşması müşahidə olunurdu. Azərbaycan Ordusunun mövqelərinin müxtəlif çaplı silahlardan sistemli şəkildə atəş

tutulması, ərazilərimizin minalanmasının davam etdirilməsi, döyüş mövqelərinin mühəndis cəhətdən təkmilləşdirilməsi, eləcə də səngər və sığınacaqların sayının artırılması gərginliyin artmasına səbəb olmuşdu.

Beləliklə, antiterror tədbirlər çərçivəsində Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələrinin ön xətt və dərinlikdə olan mövqeləri və uzunmüddətli atəş nöqtələri, eləcə də döyüş vasitələri və hərbi təyinatlı obyektləri yüksək dəqiqlikli silahların tətbiqi ilə sıradan çıxarıldı. Cəmi 23 saat 43 dəqiqə ərzində erməni separatçıları ağ bayraq qaldırmağa məcbur oldular. Ağır relyef şəraitində, düşmən tərəfindən uzun illər böyük mühəndislik işləri nəticəsində istehkamların mövcudluğu şəraitində, düşmən mövqelərinin təpələrdə, əlverişli yerlərdə yerləşdirilməsinə baxmayaraq, bizim hərbiçilərimiz qəhrəmanlıq, peşəkarlıq göstərmişlər və qısa müddət ərzində bütün istiqamətlər üzrə əhəmiyyətli dərəcədə hərbi uğurlar əldə etdilər. Vəziyyətin ən humanist və çox nadir görünən tərəflərindən biri də bu idi ki, əməliyyat başlamazdan əvvəl bütün hərbi birləşmələrimizə ciddi tapşırıq verilmişdi ki, aparılan antiterror tədbirləri nəticəsində Qarabağ bölgəsində yaşayan erməni əhalisi zərbə altına düşməməlidir və mülki əhali qorunmalıdır. Azərbaycanın Müdafiə Nazirliyi yaşayış yerlərinin yaxınlığında atəş vasitələrinin Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələri tərəfindən yerləşdirilməsini nəzərə alaraq ərazidə olan mülki əhalini hərbi obyektlərdən

kənar durmağa və Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələrinə dəstək olmamağa çağırırdı.

Qarabağın erməni sakinlərinin nümayəndələrinin Rusiya sülhməramlı kontingenti vasitəsilə müraciətini nəzərə alaraq, tam atəşkəs haqqında razılaşma əldə olundu və 2023-cü il sentyabrın 20-də saat 13:00-da lokal xarakterli antiterror tədbirləri dayandırıldı. Razılaşmaya əsasən, Azərbaycan Respublikasının Qarabağ bölgəsində yerləşən Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələri, qeyri-qanuni erməni silahlı dəstələri silahı yerə qoymalı, döyüş mövqelərindən və hərbi postlardan çıxmalı və tam şəkildə tərk-silah olunmalıdır.

Dəfələrlə Azərbaycan nümayəndələri ilə görüşdən imtina edən Qarabağda yaşayan erməni icmasının nümayəndələri bir günlük antiterror tədbirlərindən sonra Yevlax şəhərində görüşməyə məcbur oldular. Görüşdə Separatçı rejimin ləğvi, Qarabağda yaşayan erməni sakinlərin reintegrasiya məsələləri müzakirə edilib. Eyni zamanda, Qarabağın erməni əhalisinə Azərbaycanın təklif etdiyi reintegrasiya şərtləri ilə tanış olmaq, regionda qalmaq qalmamaq barədə müstəqil qərar vermək imkanları yaradılmışdır.

Sentyabrın 28-də Qarabağın separatçı rejimin rəhbəri Samvel Şahramanyan qondarma rejimin ləğvi ilə bağlı sənəd imzaladı.

Beləliklə, 24 saatdan az müddətdə həyata keçirilən antiterror tədbirləri nəticəsində Azərbaycan ərazisində qanunsuz

yerləşən Ermənistan ordusu təm şəkildə tərk-silah edilərək, ölkəni tərk etdi. Qarabağda qeyri-qanuni xunta rejimi ləğv edildi, separatçıların əsas rəhbərləri həbs edildi və Azərbaycan öz dövlət suverenliyini tam təmin etdi. Burada ölkə başçısının status-kvonun mövzusunun birdəfəlik bitməsi ilə bağlı dediyi qəti fikirlərin necə gerçəyə çevrildiyini hər bi azərbaycanlı müşahidə etdi.

23 saatlı anti-terror tədbirləri nəticəsində Azərbaycan tarixi Xankəndi, Xocalı, Ağdərə, Xocavənd, Əsgəranda üçrəngli bayrağımızın yüksəltdi və ərazi bütövlüyünü tam olaraq bərpa etdi.

Hətta 2023-cü il noyabrın 8-də Xankəndi şəhərində Vətən müharibəsində əldə edilən Zəfərin üçüncü ildönümünə həsr olunan təntənəli hərbi paradın keçirilməsi bir daha Qələbəmizə öz möhürünü vurmuş oldu. Bütün bu qələbə heç şübhəsiz ki, Azərbaycan Prezidenti, müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin qətiyyətli, müdrik və uzaqgörən siyasəti və şəhidlərimizin, qazilərimizin canı və qanı bahasına əldə olundu. Zaman keçəcək amma 19-20 sentyabr anti-terror tədbirləri Azərbaycanın hərbi və siyasi tarixinin silinməz bir səhifəsi kimi hər zaman xatırlanacaq, xalqımızın, Milli Ordumuzun qürurunu ucaldan hadisələr kimi dərsliklərdə tədris olunacaq.

Adil Əliyev,
Suraxanı rayonu İcra
Hakimiyyətinin başçısı

İLHAM ƏLİYEVİN YARATDIĞI ŞANLI TARİX

Torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi ilə nəticələnən və Azərbaycan xalqının zəfər salnaməsinə çevrilən Vətən müharibəsinin başlanmasının bu gün 4-cü ili tamam olur. 2020-ci il sentyabrın 27-də Ermənistanın hərbi təxribatlarına cavab olaraq "dəmir yumruq" əks-hücum əməliyyatına başlayan Azərbaycan Silahlı Qüvvələri Prezident İlham Əliyevin Ali Baş Komandanlığı ilə cəmi 44 günə 30 ilə yaxın davam edən işğala son qoydu.

Bu savaş ilk gündən Prezident İlham Əliyevin qətiyyətli siyasətinin, ordumuzun yüksək döyüş qabiliyyətinin, hərbiçilərimizin rəşadətinin, xalqımızın mübarizliyinin, milli həmrəyliyinə təcəssümünə çevrildi. 44 gün davam edən müharibə bütün dünyaya nümayiş etdirdi ki, Azərbaycan xalqı heç vaxt torpaqlarının işğal altında qalması ilə razılığa bilməzdi və bu tezis savaşda öz təsdiqini tapdı.

Qazandığımız tarixi Zəfər isə Azərbaycanın yüksəlişinin, cənab Prezident İlham Əliyevin inkişaf siyasətinin, Ulu Öndər Heydər Əliyevin ideyalarının tənənəsinə çevrildi. Bu gün dönmə tarixə ekskurs edəndə, fikir, təhlil süzgəcindən keçirəndə bir daha görürük ki, respublikamıza rəhbərlik etdiyi ilk gündən Prezident İlham Əliyev həyata keçirdiyi siyasi-iqtisadi kursla həm də torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi üçün zəmin formalaşdırıb. Dövlətimizin başçısının inkişaf siyasətinin təməlində həm də torpaqlarımızın azadlığı, ərazi bütövlüyümüzün təmin olunması dayanıb, xarici siyasətimizin əsas prioritetini məhz Ermənistanın işğal siyasətinə son qoyulması təşkil edib.

Beləliklə, cənab İlham Əliyev Azərbaycanı inkişaf etdirməklə, tarixinin ən qüdrətli dövlətinə çevirməklə, Ermənistanın işğal siya-

sətinin beynəlxalq platformalarda hüquqi ifşasına nail olmaqla torpaqlarımızın güc yolu ilə azad edilməsinin etibarlı təməlini yaratdı. Və bu siyasət 44 günlük müharibə günlərində və ondan sonra dünya erməniliyinin Azərbaycana qarşı qlobal siyasi cəbhə formalaşdırmasının da qarşısını aldı.

Savaşın ilk gündən Azərbaycan xalqı bir daha öz liderinin qətiyyətinə, güclü iradəsinə, əzminə, vətənpərvərliyinə və qəhrəmanlığına şahidlik etdi. Məhz cənab İlham Əliyevdəki bu yüksək keyfiyyətlər Vətən müharibəsi günlərində cəmiyyətimizi yalnız qələbə ovqatına kökləyən, xalqımızı ruhlandırان əsas amillərdən biri kimi özünü göstərdi. Prezident İlham Əliyev ilk gündən maskası cırılan Fransa başda olmaqla bütün erməni təəssübkeşlərinin təzyiqlərini neytrallaşdırdı, Azərbaycanın milli maraqlarını layiqincə təmin etdi. Bu mənada böyük qürur hissi ilə qeyd etməliyik ki, Prezident İlham Əliyevin müharibə günlərindəki qətiyyəti, sərkərdələrə xas davranışları bütün cəmiyyətimizi öz liderinin ətrafında daha sıx birləşdirdi, milli və siyasi həmrəyliyimizin nümayişi oldu.

Əlbəttə, qətiyyətli sərkərdənin ordusu da mübariz və qəhrəman olar. Bu baxımdan Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin 44 gün ərzində döyüş meydanlarında göstərdiyi qəhrəmanlıq xalqımızın dövlətçilik tarixinin şərəfli səhifəsinə, gələcək nəsillərin hər zaman örnək götürəcəkləri vətənpərvərlik salnaməsinə çevrildi. Müharibə isə qansız-qadasız ötüşmür, həm də torpaq uğrunda ölən varsa, vətəndir. Biz torpaqlarımızın azadlığı uğrunda şəhidlər verdik. 3 min Vətən övladı bu savaşda şəhidlik zirvəsinə ucaldı. Onlar Vətən müharibəsində "dəmir yumruq"ə çevrildilər, qəhrəmanlıqları ilə vətəni sevməyin nümunələrini yaratdılar,

dastana döndülər, xalqımızın qəhrəmanlıq ruhunu gələcək nəsillərə ötürdülər, millətimizin qüdrətini bütün dünyaya göstərdilər.

Bu gün həm də Azərbaycanın hər yerində şəhidlərimizin əziz xatirəsi anılır. Prezident İlham Əliyevin sərəncamına əsasən Vətən savaşının başladığı tarixin – sentyabrın 27-nin Anım Günü kimi qeyd olunması şəhidlərimizin əziz xatirəsinə ehtiramın göstəricisidir.

Vətən müharibəsinin nəticələri ilə Azərbaycan regionda yeni reallıqlar yaradıb. Torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi, Ermənistanın işğalçı siyasətinə son qoyulması, dünya erməniliyinin məğlubıyyətə uğradılması, Minsk qrupunun fəaliyyətinin faktiki olaraq dayandırılması, Azərbaycanın qalib dövlət olaraq qlobal nüfuzunun daha da yüksəlməsi, işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə bərpa və quruculuq işlərinin başlanılması, keçmiş məcburi köçkünlərin tədricən öz evlərinə dönmələri bu reallığın əsas göstəriciləridir. Vətən savaşından ötən 4 ilin mənzərəsi isə həm də ondan xəbər verir ki, Azərbaycan dövləti yeni yaranan reallıqlar fonunda da özünün milli maraq və mənafelərini layiqincə təmin edir. Bu dövrdə şərti sərhəddə Ermənistanın bir neçə dəfə törətdiyi hərbi təxribatlarının qarşısının qətiyyətlə alınması, Qazax rayonunun Ermənistanla sərhəddəki 4 kəndinin işğaldan azad edilməsi, həmin ərazidə 13 kilometr məsafədə dövlət sərhədinin delimitasiya və demarkasiyasının həyata keçirilməsi və bütün bunların vasitəçilərin iştirakı olmadan reallaşması, Rusiya sülhməramlılarının Azərbaycan ərazilərini vaxtından əvvəl tərk etməsi dövlətimizin milli maraqlarının layiqincə təmin olunmasından xəbər verir.

Bu dövrün ən mühüm tarixi hadisəsi isə Azərbaycanın bütün əraziləri üzərində milli suverenliyinin tam bərqərar edilməsidir. Hər bir azərbaycanlı inanırdı ki, torpaqlarımızı

işğaldan azad edən Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev qətiyyətli və müdrik siyasəti ilə Qarabağdakı erməni separatizminə də son qoyacaq. Beləliklə, 2023-cü il sentyabrın 19-20-də həyata keçirilən antiterror tədbirlərinin nəticəsi olaraq Qarabağın erməni separatçılarından azad edilməsi xalqımızın Vətən müharibəsindəki Zəfərdən sonra növbəti tarixi qələbəsi oldu. Bununla da Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev Azərbaycan dövlətçilik tarixinin daha bir uğurunun müəllifinə çevrildi. Mühüm məsələlərdən biri də odur ki, İkinci Qarabağ savaşının və antiterror tədbirlərinin nəticələrini, yəni Azərbaycanın yaratdığı reallıqları beynəlxalq ictimaiyyət qəbul edir.

Qarabağ müharibəsi və suverenliyimizin tam bərpa edilməsi Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə yaranan, müəllifliyi ilə yazılan şanlı tariximizdir. Bu uğurlar belə bir həqiqətin təsdiqidir ki, güclü lideri olan dövlət qarşısındakı bütün hədəflərə çata bilir. Qarşıda isə yeni vəzifələr dayanır və Prezident İlham Əliyev sentyabrın 23-də yeddinci çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin ilk iclasındakı nitqində dövlətimizin əsas prioritetlərini elan etdi. Cənab Prezidentin qeyd etdiyi kimi, ölkə qarşısında duran vəzifələr icra edilməlidir ki, biz daim inkişafda olaq, öz gücümüzü artıraraq və Azərbaycan xalqının bundan sonra da təhlükəsiz həyatını təmin edək. Böyük məmnunluq hissi ilə deməliyik ki, bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün bütün imkanlar var. Prezident İlham Əliyevin qətiyyətli siyasəti və xalqımızın öz rəhbərinin ətrafında sarsılmaz səfərbərliyi respublikamızı qarşıdakı hədəflərə də layiqincə çatdıracaq.

Nəsim MƏHƏMƏLİYEV,
Milli Məclisin deputatı

MİLLİ HƏMRƏYLİYİN QƏLƏBƏSİ

Tarixi Azərbaycan torpaqlarında, xüsusən də Qarabağda çar Rusiyası dövründə yerləşdirilmiş ermənilər daha sonra xalqımıza qarşı düşmənçilik siyasəti aparmağa başladılar və bu 200 ildən artıq bir dövrdə faciələrin yaşanması ilə müşahidə olundu. Ermənilər məskunlaşdıqları Azərbaycan ərazilərində toponimləri dəyişməyə, mənimsəməyə, münbit əraziləri ələ keçirməyə başladılar.

Bu məkrli niyyətlərinə uyğun olaraq radikal erməni millətçiləri azərbaycanlıları tarixi ata-baba yurdlarından sıxışdırıb çıxarıb, etnik təmizləmə həyata keçirirdi. İfrat millətçilik üzərində qurulmuş "Daşnaksütyun" siyasəti azərbaycanlılara qarşı amansızlığı ilə seçilirdi. Məhz erməni millətçilərinin qanlı siyasəti nəticəsində 1905-1907-ci və 1918-ci illərdə yüz minlərlə soydaşımız vəhşicəsinə qətlə yetirildi. 1918-1920-ci illərdə xalqımızın yaddaşına erməni silahlı quldur dəstələrinin xüsusi etnik təmizləmə, soyqırımı kimi qanlı cinayətləri həkk olundu. Tarixi Azərbaycan torpaqlarında – İrəvanda, Dərələyəzdə, Zəngəzurda, Göyçədə, Tiflisdə, Naxçıvanda, Bakıda, Gəncədə, Şamaxıda, Qubada, Lənkəranda, Qarabağda, Muğanda, Göyçayda on minlərlə dinc azərbaycanlı soyqırımına məruz qaldı, yaşadıkları yerlərdən qovuldu, işgəncələrlə, məhrumiyətlərlə, məşəqqətlərlə üzləşdi.

1948-1956-cı illərdə isə indiki Ermənistan ərazisindən tarixi ata-baba torpaqlarından 150 minə yaxın azərbaycanlı zorla deportasiya edildi. 1987-ci ildən etibarən isə daha 300 minə yaxın azərbaycanlı doğma yurd-yuvasından zorla çıxarıldı, etnik təmizləmə siyasəti həyata keçirildi. 1988-

ci ildə başlayan Qarabağ hadisələri, erməni ideoloqlarının "dənizdən dənizə Ermənistan" adlı sərsəm ideyasını reallaşdırmaq cəhdi kəndlərin, şəhərlərin dağılması, on minlərlə günahsız insanın ölümü, yüz minlərlə azərbaycanlının öz tarixi torpaqlarından didərgin düşməsi ilə nəticələndi. Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinə uzun müddət hüquqi, siyasi qiymət verilmədi.

Ermənilərin tarixi ərazilərimizdə azərbaycanlılara qarşı soyqırımı siyasətinə ilk dəfə Ümummillə Lider Heydər Əliyev tərəfindən siyasi-hüquqi qiymət verildi. Ulu Öndərin 1998-ci il 26 mart tarixdə imzaladığı fərmanı ilə 31 Mart Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü elan edildi. Özünün işğalçı mahiyyətinə uyğun olaraq Ermənistan 1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda mövcud olan hərc-mərclikdən istifadə edərək ərazilərimizin 20 faizini işğal etməklə 1 milyon soydaşımızın öz vətəninə qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşməsinə səbəb oldu. Erməni cəlladları Azərbaycan ərazilərini işğal edərkən dinc əhaliyə amansızcasına divan tutdu, misli görünməmiş vəhşilik, insanlığa qarşı cinayət törətdilər. Başlıbel, Ağdaban, Bağanis-Ayırım kəndlərində törədilmiş vəhşiliklər erməni faşizminin əsl simasını göstərdi. Dinc azərbaycanlılara qarşı törədilən qətləmlər içərisində Xocalı soyqırımı xüsusi qəddarlığı ilə seçilir.

ATƏT-in Minsk qrupu isə 28 il ərzində məsələnin həllinə deyil, dondurulmasına çalışdı. Çünki bu on illiklər ərzində aparılan danışıqlarda işğalçıya, işğala məruz qalmış tərəfə eyni münasibət göstərildi. Bunun bariz nümunəsi Azərbaycanın ərazi büt-

tövlüyü ilə bağlı beynəlxalq qətnamələrin 30 ilə yaxın kağız üzərində qalmasıdır. BMT Təhlükəsizlik Şurasının Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərindən dərhal çıxarılmasını tələb edən 4 qətnaməsinin 27 il icra olunmaması beynəlxalq birliyin, ikili standartların açıq təzahürü idi. Azərbaycan isə əraziləri işğalda olmasına baxmayaraq, daim beynəlxalq hüquqa sadıqlığını nümayiş etdirdi və münaqişənin danışıqlar vasitəsilə həllinə çalışdı.

Erməni vandalları Azərbaycan ərazilərini işğalda saxladığı 30 ilə yaxın müddətdə talançılıq, mənimləmə, tarixi torpaqlarda milli-mənəvi abidələrin məhvi, özünü-küləşdirilməsi ilə məşğul olub. Bu illər ərzində onlar iqtisadiyyatımıza və mədəni irsimizə ziyan vurub, şəhərlərimizi, kəndlərimizi, bütün mövcud infrastrukturunu tamamilə məhv edib, sıradan çıxarıblar. Amma Azərbaycan xalqı işğalla heç zaman barışmayıb, hər zaman tarixi ədalətin bərpa olunacağına inanaraq Ermənistanı və onun havadarlarına bu anın heç də uzaqda olmaması ilə bağlı zaman-zaman çağırışlar edib.

2016-cı il Aprel, 2020-ci il Tovuz döyüşləri Azərbaycan dövlətinin, xalqımızın işğalla barışmayacağı qətiyyətini nümayiş etdirdi. Amma Ermənistan tərəfi bundan nəticə çıxarmaq əvəzinə öz çirkin niyyətindən əl çəkməyərək təxribatlarını davam etdirdi. Azərbaycan xalqının səbir kasasını daşıran sonuncu damla isə 2020-ci il 27 sentyabr tarixində baş verdi. Həmin gün atəşkəs rejimini kobud şəkildə pozan Ermənistan silahlı qüvvələri cəbhəboyu Azərbaycan Ordusunun mövqelərini, mülki obyektləri, dinc insanları hədəf almağa başladı. Düşmənin hərbi təxribatının qarşısını almaq

Ermənistanın təcavüzkar siyasətinə son qoymaq məqsədilə Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ordumuz bütün cəbhəboyu əks-hücum əməliyyatlarına başladı. Bununla da 44 günlük Vətən müharibəsi başlandı və şanlı Qələbə ilə bitdi. Mədəniyyət paytaxtımız tarixi Şuşa şəhərində üçrəngli bayrağımız dalğalandırıldı. Ermənistanın işğal faktına son qoyuldu. Düşmən döyüş meydanında məğlub olaraq kapitulyasiya aktına imza atmağa məcbur oldu. 2020-ci ilin 44 günlük Vətən müharibəsi noyabrın 10-da Azərbaycan Prezidenti, Ermənistanın baş naziri və Rusiya prezidentinin imzaladığı üçtərəfli razılaşma ilə başa çatdı. Bu faktiki olaraq Ermənistanın kapitulyasiya sənədi idi. Hərbi müstəvidə əldə edilən qələbənin siyasi müstəvidə davam etdirilməsi nəticəsində 44 günlük Vətən müharibəsindən sonrakı 20 gün ərzində 3 rayon – noyabrın 20-də Ağdam, noyabrın 25-də Kəlbəcər, dekabrın 1-də isə Laçın Azərbaycana təhvil verildi. 2022-ci avqustun 26-da Laçın şəhəri, Zabux və Sus kəndləri nəzarətə götürüldü. Bununla da üçtərəfli Bəyanata uyğun olaraq, Ağdam, Kəlbəcər və Laçın rayonlarının sülh yolu ilə qaytarılması prosesi yekunlaşdı.

Vətən müharibəsi Azərbaycan xalqı üçün şanlı tarixdir. Milli həmrəyliyimizin təcəssümü olan bu qələbə tarixdə əbədi qalacaq. Azərbaycan Silahlı Qüvvələri 44 gün ərzində düşmən ordusunu məhv edərək öz ərazi bütövlüyünü bərpa etdi. Düşmən torpaqlarımızdan qovuldu, ədalət və beynəlxalq hüquq bərpa olundu. Bu gün Azərbaycan qalib dövlət kimi yaşayır və bundan sonra müzəffər xalq və qalib dövlət kimi əbədi yaşayacaq. Ümummillə Lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi strategiya ilə

uğurla irəliləyən müasir və qalib Azərbaycan bu gün tarixinin ən şərəfli dövrünü yaşayır. Azərbaycan dövləti mövcud olduğu tarixi dövrlərinin heç birində bu qədər güclü olmayıb. Bu güc isə Ulu Öndər Heydər Əliyevin amallarına, Prezident İlham Əliyevin pragmatizminə əsaslanır.

İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra revanşizm və faşist ideologiyasının əsirinə çevrilən Ermənistan 10 noyabr 2020-ci ildə imzalanmış üçtərəfli Bəyanatın müddəalarına zidd olaraq Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində hələ də qanunsuz silahlı birləşmələr saxlayır, qondarma separatçı-xunta rejiminə dəstək verirdi. Bu da, sözsüz ki, sülhə başlıca əngəl olmaqla yanaşı, ciddi təhlükə mənbəyi idi. 2023-cü il sentyabrın 19-da Ermənistan silahlı qüvvələrinin qanunsuz birləşmələrinin kəşfiyyat-diversiya qrupları tərəfindən Əhməd bəyli-Füzuli-Şuşa avtomobil yolunda terror məqsədilə əvvəlcədən quraşdırılmış minanın partlaması nəticəsində Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinə məxsus nəqliyyat vasitəsi sıradan çıxaraq mülki şəxslər həlak olmuşdu. Həmin gün Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunlarının hərbi qulluqçularını daşıyan nəqliyyat vasitəsinin də minaya düşməsi nəticəsində hərbi qulluqçularımız həlak oldu və yaralandı. Bu acı reallıq Ermənistanın işğalçı, terror, ərazi iddialarını davam etdirmək niyyətinin göstəricisi idi. Azərbaycan dövləti özünün suveren və beynəlxalq birlik tərəfindən tanınan ərazisində bu cür qanunsuz silahlıların olmasını, sözsüz ki, qəbul edə bilməzdi. Elə həmin gün Müzəffər Ali Baş Komandanın rəhbərliyi ilə qalib, güclü ordumuz qanunsuz silahlılara və separatçılara qarşı lokal xarakterli antiterror tədbirləri həyata keçirməyə başladı. Bu tədbirlər təhlükə-

sizliyin təmin edilməsinə xidmət edirdi. Cəmi 24 saat davam edən antiterror tədbirləri separatçıların təslim olub, ağ bayraq qaldırması, silah-sursatı təhvil verməsi və Azərbaycanın şərtlərini qəbul etməsi ilə başa çatdı. Bunun nəticəsində Qarabağın erməni sakinlərinin nümayəndələrinin Rusiya sülhməramlı kontingenti vasitəsilə müraciəti nəzərə alınaraq 2023-cü il sentyabrın 20-də saat 13:00-da müvafiq şərtlər altında antiterror tədbirlərinin dayandırılması barədə razılıq əldə olundu. Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində yerləşən Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələrinin, qeyri-qanuni erməni silahlı dəstələrinin silahı yerə qoyub təslim olmaları Azərbaycanın növbəti qələbəsinin təntənəsi idi. Müzəffər Ali Baş Komandan, Azərbaycan əsgəri və xalqı bir daha sübut etdi ki, şəhidlərimizin qanı heç vaxt yerdə qalmır.

44 günlük müharibədə əldə edilən tarixi qələbədən sonra şəhid və qazilərin, müharibə iştirakçılarının misilsiz xidmətləri dövlətimiz tərəfindən ən yüksək səviyyədə qiymətləndirildi. Əldə edilən tarixi zəfər münasibəti ilə orden və medallar təsis edildi. Yeni medal və ordenlər qələbənin əbədiləşdirilməsi və müharibə iştirakçlarına ali diqqətin təcəssümü idi.

Bakıda Vətən müharibəsi Memorial Kompleksi və Zəfər Muzeyi də inşa olunacaq. Müharibədə vətən uğrunda savaşıyan rəmzi – "Dəmir yumruq" hamı üçün bir güc simvoluna çevrilmişdi. Bu birlik, güc Ali Baş Komandanın ətrafında bir yumruq kimi birləşən xalqımızın hələ bundan sonra daha möhtəşəm qələbələrə, uğurlara imza atacağına başlıca zəmin yaradan amildir.

Səvinc HÜSEYNOVA,
Milli Məclisin deputatı.

ƏBƏDİ EHTİRAM ÜNVANI

Böyük Zəfər və Suverenlik təntənəsi şəhidlərimizin xatirəsinə ən böyük anım abidələridir

Ermənilər zamanla yaranmış ictimai-siyasi vəziyyətdən istifadə edərək havadarlarının maddi və hərbi-siyasi dəstəyi ilə XIX-XX əsrlərdə azərbaycanlılara qarşı kütləvi qırğınlar və soyqırımları törətmiş, deportasiyalar həyata keçirmişlər. Həmin soyqırımların ilk mərhələsində – 1905-1906-cı illərdə Rusiyada baş verən iğtişaşlardan fürsət kimi istifadə edən ermənilər əvvəlcə Bakıda, sonra İrəvanda, Naxçıvanda, Gəncədə, Qarabağda, Zəngəzurda, Qazaxda və Tiflisdə dinc azərbaycanlılara qarşı qırğınlar törətdilər.

Erməni silahlı dəstələri İrəvan-Naxçıvan-Zəngəzur-Qarabağ və Qazax-Gəncə istiqamətlərində yerləşən azərbaycanlı yaşayış məskənlərinin əhalisini qırır, qovurdular. Məqsəd həmin ərazilərdə erməniləri məskunlaşdırmaqla gələcək Ermənistan dövlətinin əsasını qoymaq idi. Azərbaycanlıların öz tarixi-etnik torpaqlarından qovulması sovet dövründə də davam etdi, 1948-1953-cü illərdə Ermənistandakı öz tarixi dədə-baba torpaqlarından 150 minə yaxın azərbaycanlı deportasiya olunaraq Azərbaycanın Kür-Araz düzənliyində yerləşdirildi.

Cənubi Qafqazda gedən siyasi-hərbi prosesləri izləyən hər kəs keçmiş Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin 1988-ci ildə ermənilərin Azərbaycanın tarixi torpaqlarına açıq formada ərazi iddiaları və etnik zəmində təxribatları ilə başladığını çox yaxşı

bilir. Həmin fəaliyyətin tərkib hissəsi olaraq, 1987-1989-cu illərdə Ermənistanda yaşayan 250 mindən çox azərbaycanlı öz tarixi torpaqlarından zorla qovulmuş, onlardan 200-dən çox insan vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş, 1000-dən çox insan isə yaralanmışdı.

Bu qırğın və təxribatların davamı olaraq 1992-ci il fevralın 26-da Ermənistan hərbi birləşmələri 7 min əhalisi olan Xocalı şəhərində soyqırımı həyata keçirdilər. Xocalı soyqırımı zamanı 613 nəfər, o cümlədən 106 qadın, 63 azyaşlı uşaq, 70 qoca öldürüldü, 8 ailə tamamilə məhv edildi, 25 uşaq hər iki valideynini, 130 nəfər valideynlərindən birini itirdi, 1000 nəfər müxtəlif yaşlı dinc sakin aldığı güllə yarasından əlil oldu.

Münaqişə gündən-günə daha da genişləndi və Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının ərazisinin 20 faizi işğal olundu. Bunun nəticəsində bir milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşdü, 20 min nəfər hərbi əməliyyatlar dövründə həlak oldu, 50 min nəfər isə əlil oldu. Münaqişə nəticəsində 4 minə yaxın azərbaycanlı itkin düşdü. İki mindən çox azərbaycanlı ermənilər tərəfindən əsir və girov götürüldü.

Tarixən azərbaycanlılara qarşı törədilmiş soyqırımlarına ilk siyasi-hüquqi qiymət Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən ve-

rildi və Ulu Öndərin 1998-ci il 26 mart tarixdə imzaladığı fərman ilə 31 Mart tarixi Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü elan edildi.

Təəssüflər olsun ki, beynəlxalq ictimaiyyət bu işğala və qəsbkarlığa biganə yanaşmışdır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) işğalçı Ermənistanı təzyiq göstərməkdə acizlik nümayiş etdirmiş, tərəfləri sülhə çağıran bəyanatlarla kifayətlənmişdir. BMT Təhlükəsizlik Şurasının Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərindən dərhal çıxarılmasını tələb edən 4 qətnaməsi 27 il kağız üzərində qalmış və icra olunmamışdır. Belə ki, Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzün nəticələrinin aradan qaldırılması və BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin həyata keçirilməsi üzrə 30 ilə yaxın davam edən danışıqlar prosesi Ermənistanın destruktiv mövqeyinə görə nəticə verməmişdir. İşğal dövründə mülki və təsərrüfat obyektləri ilə yanaşı, Azərbaycanın misilsiz mədəniyyət abidələri də məhv edilmişdir.

Münaqişənin nizamlanması üçün 1992-ci il 24 mart tarixdə təsis olunmuş ATƏM-in (indiki ATƏT) Minsk qrupu fəaliyyətinin 29 ili ərzində məsələnin həllinə yox, dondurulmasına çalışmış və bununla da uzun illər ərzində aparılan danışıqlar nəticəsiz qalmışdır. Həm işğalçıya, həm də işğala məruz qalmış tərəfə eyni münasibət bəslənilmiş və beynəlxalq qətnamələr kağız üzərində qalmışdır.

Ötən dövr ərzində ermənilər təxribatları mütəmadi olaraq davam etdirmişlər. 2016-

cı il aprel ayında Lələtəpə və 2020-ci il iyul ayında Tovuz döyüşləri zamanı Azərbaycan bu işğalla barışmayacağını nümayiş etdirmişdir. Lakin Ermənistan bu döyüşlərdən də nəticə çıxarmamış, Azərbaycana qarşı diversiyaları davam etdirmiş, erməni siyasətçiləri xalqımıza qarşı aşağılayıcı və təxribatçı bəyanatlar vermişlər. Ermənistanın törətdiyi təxribatlar 2020-ci ilin yay aylarında xüsusilə geniş və davamlı xarakter almışdır.

27 sentyabr 2020-ci ildə növbəti belə genişmiqyaslı təxribat cəhdinə əl atan Ermənistan silahlı qüvvələri cəbhəboyu Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin mövqələrinə intensiv zərbələr endirməklə yanaşı, Tərtər, Ağdam, Füzuli və Cəbrayıl rayonlarının yaşayış məntəqələrini qəsdən artilleriya atəşinə tutaraq Azərbaycana qarşı növbəti təcavüzə başladılar. Nəticədə hərbi qulluqçular ilə yanaşı, Azərbaycanın 11 dinc sakini, o cümlədən 2 uşaq həlak oldu.

Düşmənin hərbi təxribatını dəf etmək və təcavüzünə son qoymaq məqsədilə Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı cənab İlham Əliyev dərhal bütün cəbhəboyu əks-hücuma keçmək əmri vermişdir. Erməni siyasi-hərbi rejimi mövcud münaqişəni sülh yolu ilə həll etmək əvəzinə özlərinin işğalçı mövqələrindən əl çəkmedilər. Sentyabrın 27-də səhər saat 6:00 radələrində onlar növbəti dəfə işğal olunmuş bölgələrimizin yaxınlığında yerləşən mülki əhalini ağır artilleriya silahları ilə atəşə tutmağa başladılar. Bu, artıq 30 ilə yaxın müddət ərzində səbirlə dözən və

sülh tərəfdarı olan Azərbaycanın səbir kasasını daşırdı. Rəşadətli ordumuz tərəfindən əks-həmlə ilə düşmən ordusu nəinki susduruldu, həm də işğalda olan bir sıra yaşayış məntəqələrinin erməni qəsbkarlarından azad edilməsi ölkəmizdə böyük coşqu ilə qarşılandı.

Azərbaycan Silahlı Qüvvələri Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Vətən müharibəsinin davam etdiyi 44 gündə mənfur düşməni diz çökdürdü, tarixi Zəfər qazanaraq respublikamızın ərazi bütövlüyünü və tarixi ədaləti bərpa etdi. Azərbaycan xalqının əzmi və iradəsi, iqtisadi gücü, müasir ordu quruluşu və xalq-iqtidar birliyi ölkəmizin tarixi Qələbəsinə təmin edən mühüm amillər oldu. Azərbaycan xalqı daha bir şanlı qəhrəmanlıq salnaməsi yazaraq, özünün qalib xalq olduğunu bütün dünyaya sübut etdi, düşmən üzərində tarixi Zəfər çaldı. Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin 2020-ci il 2 dekabr tarixli sərəncamına əsasən təsis edilən Anım Günü Vətən müharibəsində qəhrəmancasına döyüşmüş, ölkəmizin ərazi bütövlüyü yolunda canlarından keçmiş əsgər və zabitlərimizə, bütün şəhidlərimizə dərin ehtiramın ifadəsidir.

Cənab Prezidentin Anım Günü ilə bağlı sərəncamında deyildiyi kimi: "Torpaqlarımız qəhrəman şəhidlərimizin, əsgər və zabitlərimizin, qazilərimizin qanı və canı bahasına işğaldan azad edilmişdir. Müzəffər Ordumuzun bu gün yazdığı tarix sabah daha da güclü inkişaf edəcək, çiçəklənəcək Azərbaycan üçün möhkəm bünövrədir. Bu, eyni zamanda regionda dayanıqlı və

uzunmüddətli sülhü, əmin-amanlığı və təhlükəsizliyi təmin edən mühüm amildir".

Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyeva da şəhidlərimizin xatirəsinin əbədləşdirilməsinə, şəhid ailələrinin, qazilərin hərtərəfli qayğı ilə əhatə olunmasına xüsusi diqqət yetirir, onun rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu bu istiqamətdə genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirir. Mehriban xanım Əliyeva şəhidlərimizə hörmət və ehtiramını belə ifadə edib: "Azərbaycan xalqının igid oğulları Zəfər naminə, Azərbaycanın gələcəyi naminə canlarından keçib. Onların hər biri əsl qəhrəman, rəşadət və qorxmazlıq nümunəsidir... Şəhidlərimizin qanı nahaq yerə tökülmədi - biz tarixi ədaləti bərpa etdik, müqəddəs Qələbə qazandıq. Bu Qələbə xalqımızın tarixinə əbədi həkk olundu. Hər birimiz bu Zəfərin nəyin bahasına qazandığını yadda saxlamağa borcluyuq. Biz Vətən müharibəsi şəhidlərini heç vaxt unutmayacağıq. Onlar bizim qəlbimizdə daim yaşayacaq".

Azərbaycan hər zaman dünyada və regionda sülhün tərəfdarı olub. Azərbaycan dövləti bu mövqeyini bütün dünyaya açıq şəkildə nümayiş etdirir. Ermənistanla münasibətlərin normallaşması üçün təqdim etdiyi sülh təklifi Azərbaycanın mövqeyinin bariz nümunəsidir.

Vətən müharibəsindən sonra Azərbaycan dövləti Qarabağda dövlətimizin milli suverenliyinin tam təmin olunması ilə bağlı təşəbbüslər göstərdi və bu prosesdə hər zaman humanizm mövqeyindən çıxış etdi. Lakin Ermənistan və onun arxasında dayanan dünya erməniliyi respublikamıza qarşı məkrli niyyətlərindən, ərazi iddia-

larından əl çəkmək istəmədilər və bununla da Azərbaycanın dövlət suverenliyinə qarşı çıxdılar. Eyni zamanda Ermənistan imzaladığı üçtərəfli Bəyanatla üzərinə götürdüyü öhdəlikləri kobud şəkildə pozaraq Qarabağdakı silahlı dəstələrini çıxarmadı. Mütəmadi olaraq hərbcilərimizə, mülki vətəndaşlarımıza qarşı terror təxribatları həyata keçirdi. Davamlı şəkildə Ermənistandan Azərbaycanın Qarabağ iqtisadi rayonuna silah-sursat və minalar daşındı və bununla ermənilər Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdakı quruculuq prosesinə mane olmağa çalışdılar. Qarabağdakı erməni separatçılarının 2023-cü il sentyabrın 19-da törətdikləri çoxsaylı terror hadisələrindən sonra təxribatların qarşısının alınması, Ermənistan silahlı qüvvələrinin qalıqlarının tərki-silah edilərək torpaqlarımızdan çıxarılması, Qarabağda Azərbaycan Respublikası konstitusiyaya quruluşunun bərpa edilməsi məqsədilə keçirilən anti-terror əməliyyatı Azərbaycan dövlətinin növbəti tarixi zəfəri oldu. Azərbaycanın bütün xəbərdarlıqlarına baxmayaraq Qarabağda separatçılıqla məşğul olan erməni tör-töküntülərinə qarşı keçirilən antiterror əməliyyatı onların varlığına son qoydu və Azərbaycan işğaldan azad edilmiş bütün ərazilərində öz suverenliyini bərpa etdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 19 sentyabr 2024-cü il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasında Dövlət Suverenliyi Günü təsis olunması ötən il Qarabağda aparılmış qısamüddətli antiterror əməliyyatı nəticəsində əzəli yurdlarımızın erməni sepa-

ratçılarında tam təmizlənməsi, Xankəndidə dövlət bayrağımızın ucaldılması, Azərbaycanın qəlbindəki illərin yarasının sağalması ilə yaddaşımıza yazılmış böyük bir gün, əlamətdar tarix kimi təqvimə qovuşdu. Cənab Ali Baş Komandanın dediyi kimi: "Cəmi 23 saat davam etmiş və sentyabrın 20-də başa çatmış əməliyyat nəticəsində rəşadətli Azərbaycan Ordusu qarşısına qoyulmuş bütün vəzifələri yüksək peşəkarlıqla yerinə yetirmişdir. Beləliklə, növbəti parlaq Qələbə nəticəsində Azərbaycan Respublikasının suverenliyi tam bərpa edilmişdir. Azərbaycan xalqının həyatında müstəsna əhəmiyyət kəsb edən şanlı Zəfər sayəsində bu gün Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı suverenliyimizin bərqərar olduğu bütün ərazilərdə əzəmətlə dalğalanmaqdadır".

44 günlük müharibədə ordumuzun qəhrəmanlığı, Ali Baş Komandanın qətiyyəti ermənilərin və havadarlarının bölgədəki siyasətinin iflası ilə nəticələndi. Bütün təzyiqlərə, təhdidlərə baxmayaraq, Azərbaycan Qələbə qazandı və tarixi ədalət bərpa olundu. Azərbaycan Ordusu şəhidlərin qanını yerdə qoymadı.

Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda gedən mübarizədə qəhrəmanlıq göstərən əsgər və zabitlərimiz, bütövlükdə xalqımız əzm və iradə, bir yumruq kimi birlik və həmrəylik nümayiş etdirərək təkcə Ermənistanın silahlı qüvvələrini məhv etmədi, həm də erməni mifini məhv etdi.

Arzu ABDULLAYEV,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

TARIXİN ƏN GÜCLÜ AZƏRBAYCANI

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə qazandığımız tarixi Zəfər bu gün də davam edir. Hər birimiz müxtəlif əlamətdar hadisələrdə, unudulmaz anlarda möhtəşəm qələbəmizin yeni təzahürlərini görürük. Sentyabrın 20-də Xankəndidəki Qarabağ Universitetinin açılışı, Azərbaycan Prezidentinin mərasimdə iştirakı, tələbələr önündəki tarixi nitqi də bunun parlaq bir örnəyidir. Düz bir il əvvəl qəhrəman ordumuzun dövlət suverenliyimizi tam bərpa etməsindən sonra yaradılmış Qarabağ Universitetinin fəaliyyəti, bu ali təhsil ocağında yüzlərlə istedadlı gəncimizin ilk dəfə tələbə həyatına qədəm qoyması Azərbaycanın sabaha inamının, gələcəyə elmin-təhsilin, intellektin gücü ilə hazırlığının ifadəsidir.

Vətənpərvərlik, inam, ədalət

Azərbaycan Prezidenti çıxışında tələbə gənclərə, onların şəxsində bütün insanlarımızı vətənpərvərlik ruhunu və daim inamlı olmağı təlqin etdi. Bunlar torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsinə, ərazi bütövlüyümüzün, dövlət suverenliyimizin tam bərpasına addım-addım hazırlaşdığımız uzun illər ərzində bizi güclü edən əsas amillərdir. 44 günlük Vətən müharibəsi, ötən ilin sentyabrında aparılmış qısamüddətli antiterror əməliyyatı da göstərdi ki, güclü iradə, peşəkarlıq, vətənpərvərlik, milli ruhda tərbiyə edilmiş gənc nəsil olan yerdə heç bir qüvvə qarşımızda dura bilməz. İnam isə heç zaman qırılmamalıdır, fərdlər də, toplumlar da şəraitdən asılı olmayaraq inamlarını qorunmalıdır. Hazırda Azərbaycanın işğaldan əziyyət çəkən, hələ də Fransa kimi ölkələrin müstəmləkə boyunduruğunda yaşamaq məcburiyyətində qalan xalqlarına aşıladığı əsas həqiqət də elə budur.

Bu gün Azərbaycan bütün dünyada ədalət uğrunda mübarizə aparır. İnsan ədalətin təmin olunduğunu görəndə özünü daha güclü, əmin, məmnun hiss edir. Çünki ədalət həyatımızda mizan yaradan ali dəyərdir. Ona görə həm ayrı-ayrı şəxslər, həm bütövlükdə xalqlar bu dəyərə çatmaq istəyir. Amma ədalət də öz-özünə təmin olunmur.

Bu məqsədə nail olmaq üçün onun naminə çalışmaq lazım gəlir. "Ədalətə çatmaq üçün sən gərək onu əldə edəsən, o, göydən düşməz. Ona görə gələcək fəaliyyətimiz üçün də bu, əsas olmalıdır" - Azərbaycan Prezidenti qeyd etdi. Ölkə rəhbərimiz vurğuladı ki, bu gün işğaldan əziyyət çəkən və ədalətsizliklərlə üzləşən bir çox xalqlar üçün Azərbaycan nümunəsi bir ümid işığıdır. Gələcəkdə öz gücünə güvənmək, güclü olmaq, güclü dövlət qurmaq, heç kimdən asılı olmamaq, heç kimin qarşısında baş əyməmək – bunlar Azərbaycan dövlətinin əsas hədəfləridir.

Birliyimizin gücü

Biz ərazi bütövlüyümüzə, suverenliyimizə birliyimizin gücü ilə nail olduq. 44 günlük Vətən müharibəsinin möhtəşəm tarixi, xalq-dövlət-ordu birliyi Azərbaycan cəmiyyətinin unikal monolitliyə malik olduğunu göstərdi. Birliyi daim qorumaq

və gələcək nəsillərə ötürmək indi ən ümdə vəzifələrdən olmalıdır. Bunun üçün yeni nəslin milli ruhda tərbiyə alması, öz mədəniyyətinə, ənənələrinə, mənəvi dəyərlərinə sadıqlıq göstərməsi, kənar təsirlərə düşməməsi, müxtəlif vədlərə aldanmaması mütləqdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu təsir dairələrinin, bu vədləri verənlərin Azərbaycanla bağlı niyyətləri qətiyyətlə xoş deyil. Təxminən 30 ilə qədər çəkən işğal dövründə buna hər birimiz şahid olduq. Demək olar ki, bütün böyük güclərin torpaqlarımızın işğalının əbədi olması üçün çalışdıqlarını, yurdumuzun düşmən tapdağından azad edilməsini, ərazi bütövlüyünə, suverenliyinə nail olaraq davamlı inkişafa yönəlməsini istəmədiklərini gördük. Bu da aydındır. Onların niyyəti Azərbaycanı daim təzyiqlə altında saxlamaq, işğal faktından təsir vasitəsi kimi istifadə etmək və nəticə etibarilə bizi bu vəziyyətlə barışdırmaq, öz maraqlarını təmin etmək idi.

Bu mənada Azərbaycan, əslində, azadlıq müharibəsi aparırdı və bu müharibə torpaqlarımızın düşməndən xilasını ilə yanaşı, həm də ikili standartlara, riyakarlığa, islamofobiyaya və xalqımıza göstərilən düşmən münasibətə qarşı idi.

Ailə və müəllim tərbiyəsi

Azərbaycan Prezidenti Qarabağ Universitetinin tələbələri ilə görüşdəki çıxışında tərbiyənin iki əsas mənbəyi olan ailə və müəllim tərbiyəsinin önəmini xüsusi vurğulayaraq qeyd etdi ki, xoşbəxtlikdən Azərbaycanda ailə dəyərləri üstün

tutulur və həmişə belə olmalıdır. Bunu xalqımızın ənənələri diktə edir. Eyni zamanda bəzi Qərb ölkələrində ailə dəyərlərinin tamamilə eybəcər formaya düşməsi göz önündədir və bu, hər birimizdə haqlı olaraq ikrah hissi doğurur.

Dövlətimizin başçısı ailə dəyərlərinin, ailə tərbiyəsinin birinci növbədə qorunmalı olduğunu bildirərək diqqəti müəllim tərbiyəsinə də yönəltdi. Müəllimlərin uşaqların, gənclərin biliklərinin artırılması, eyni zamanda onların vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsi üçün fəal və səmərəli işlədiklərini diqqətə çatdırdı. İkinci Qarabağ müharibəsinin şanlı tarixi, heç vaxt Qarabağı görməyən gənclərin torpaqlarımız uğrunda ölümə belə getmələri, şəhidlik zirvəsinə ucalmaları bunun örnəyidir. Qarabağ Universitetindəki çıxışında bu mövzuya geniş yer ayırması Azərbaycan Prezidentinin böyüməkdə olan nəslin tərbiyəsinə, ümumən cəmiyyətimizdə mənəvi dəyərlərin qorunmasına və inkişafına nə qədər mühüm önəm verdiyini göstərir.

Gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsi, gələcəyə düzgün hazırlanması üçün tarixi həqiqətləri həssaslıqla öyrənmələri, bununla bağlı aydın fikrə malik olmaları da çox mühüm şərtədir. Azərbaycan torpaqlarının işğalına gətirib çıxaran, xalqımızın illərlə çəkdiyi məşəqqətlərə səbəb olan reallıqlar son əsrlərin tarixində öz əksini tapıb. Bu tarixi diqqətlə öyrənmək Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün, suverenliyinin bərpası nailiyyətinin miqyasını dəqiq təsəvvür etməyə kömək göstərəcək. Çünki Azər-

baycan Prezidenti İlham Əliyev böyük Zəfərimizlə təkcə Azərbaycan torpaqlarının azadlığına nail olmayıb, eyni zamanda əsrlərin problemini aradan qaldırıb. Bu qələbəmiz böyük imperiyaların regionda öz maraqlarını reallaşdırmaq üçün həyata keçirdikləri erməni layihəsini darmadağın edib.

Tarixə baxış

Dövlət rəhbərimizin nitqində önəmli məqamlardan biri də tarixi faktlara diqqət yönəltməsi idi. Azərbaycan torpaqlarının işğal XIX əsrin əvvəlində bağlanmış üç müqavilədən – "Kürəkçay", "Gülüstan", "Türkmənçay" müqavilələrindən başlanır. Bu müqavilələr faktiki olaraq sonrakı işğal üçün zəmin hazırladı. Belə ki, həmin müqavilələrin imzalandığı tarixə qədər heç vaxt Qarabağ torpağında yaşamamış ermənilər İrandan və Şərqi Anadoludan kütləvi surətdə bu əraziyə köçürüldü. Beləliklə, Azərbaycanın gələcək bələlərinin əsası qoyuldu. Ermənistan və erməni alimlərinin hər zaman olduğu kimi, tarixi təhrif edərək yeni uydurma tarix yaratmağa çalışmalarına, öz lobbi şəbəkələri vasitəsilə müəyyən dərəcədə beynəlxalq ictimaiyyəti də çaşdırmağa nail olmalarına rəğmən tarix tarixdir. Onu sona qədər ört-basdır etmək mümkün deyil.

XX əsrin əvvəlində xalqımıza qarşı növbəti düşmənçilik addımlarının atılması, 1920-ci ilin noyabrında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan bir neçə ay sonra Qərbi Zəngəzurun Azərbaycandan qoparılması, ardınca 1923-cü ildə

heç bir əsas olmadan Azərbaycanın tərkibində "Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti"nin yaradılması, bu vilayətin təcəlliyinin Sovet İttifaqının mərkəzinə bağlanması da yurd yerlərimizin faktiki işğal üçün həyata keçirilən planlı işin bir hissəsi idi.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin sovet Azərbaycanına rəhbərliyi dövrünə qədər Qarabağda kütləvi ermənləşdirmə prosesi davam etdirilmişdir. Yalnız Ulu Öndərin sayəsində bu vəziyyət dəyişdi. Qarabağda sabitlik yarandı, separatçılar baş qaldırmağa cəsarət göstərmədilər. O illərdə Azərbaycanın başqa bölgələri ilə daha sıx kommunikasiya üçün Xankəndiyə dəmir yolu xətti çəkildi, böyük infrastruktur layihələri quruldu, Sərsəng, Suqovuşan su anbarları tikildi, bir neçə müəssisə yaradıldı. Ölkənin müxtəlif bölgələrindən çalışmaq üçün buraya gələn soydaşlarımızın hesabına keçmiş "Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti"ndə azərbaycanlıların sayı tədricən 9 faizdən 30 faizə qədər yüksəldi. Ulu Öndər Heydər Əliyev keçmiş Sovet İttifaqı rəhbərliyindəki ali vəzifələrindən istefaya göndərildikdən cəmi iki həftə sonra Qarabağdakı erməni separatçılarının və onların havadarlarının hərəkətə keçmələri də tarixi reallıqdır. Prezident İlham Əliyevin nitqində bu fikirlərə daha geniş yer verildi.

Ümummilli Liderin istefasından az sonra başabəla sovet iqtisadçısı, erməni millətindən olan akademik A.Aqambekyanın Fransanın "Humanite" qəzetində "Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti"nin

Azərbaycandan çıxarılıb Ermənistanla birləşdirilməsini iqtisadi cəhətdən "əsaslandırın" məqaləsi ilə separatçılar yaramaz əməllərini həyata keçirmək üçün aqressivcəsinə fəallaşdılar. Xankəndidə və Ermənistanda Azərbaycana qarşı işğal hərəkəti başlandı. Qarşıya vəzifə qoyuldu ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycandan ayrılınsın. Əfsuslar olsun ki, Azərbaycanın ozamankı rəhbərliyinin zəifliyi, bəzi hallarda isə açıq-aşkar xəyanəti, daha sonra silahlı çevriliş yolu ilə hakimiyyətə gələn Xalq Cəbhəsinin satqınlığı da ermənilərin yolunu açdı. Onlar bir çox şəhər və kəndlərimizdən, o cümlədən Xankəndidən soydaşlarımızı didərgin saldılar. 1992-ci ilin fevralında Xocalıda azərbaycanlılara qarşı böyük bəşəri cinayət - Xocalı soyqırımını törətdilər. 1992-ci ilin may ayında Şuşa, Laçın işğal olundu, 1993-cü ilin aprelinde isə Kəlbəcər düşmən tapdağı altına düşdü. Digər rayonlarımızın da işğalına, bir milyona yaxın soydaşımızın məcburi köçkün vəziyyətinə düşməsinə, illərlə ağır məhrumiyyətlər çəkməsinə zəmin yarandı. "Beləliklə, xəritəyə baxsanız görürsünüz ki, bütün böyük bir bölgə nəzarətdən çıxdı və faktiki olaraq Ermənistanla Qarabağ bölgəsi arasında coğrafi əlaqə yaradıldı. Bax bu idi bizim tariximiz" – Azərbaycan Prezidenti nitqində bunları xüsusi vurğuladı.

Hər bir addım əvvəlki addımın məntiqi davamı idi

1993-cü ilin iyununda ölkənin o təlatümlü günlərində əgər Ulu Öndər Heydər

Əliyev xalqın təkidli tələbi ilə ölkə rəhbərliyinə qayıtmasaydı, Azərbaycan dövlətinin hətta parçalanaraq dünya xəritəsindən silinməsi ehtimalı labüd idi. Ümummillə Liderin ölkənin gələcək taleyinə görə məsuliyyəti öz üzərinə götürməsi tarixin axarını dəyişdi. Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən inkişaf proseslərini uğurla davam etdirərək Azərbaycana tarixdəki ən güclü çağlarına yetirən cənab İlham Əliyev xalqımızı böyük Zəfərə - ən böyük hədəfinə çatdırdı.

"Əgər 2020-ci ilin noyabrından 2023-cü ilin sentyabrına qədər bizim bütün addımlarımızı və gördüyümüz işləri təhlil etsəniz görürsünüz ki, hər bir addım əvvəlki addımın məntiqi davamı idi və hər bir addımın son məqsədi 20 Sentyabr Dövlət Suverenliyi Günü idi".

Artıq yaşadığımız bu günlər xəyal deyil, reallıqdır, təqvimdə öz əlamətdar yerini tutmuş qürur günümüzdür. Bu günün işığında Qarabağ, Şərqi Zəngəzur yenidən qurulur, dirçəlir. Soydaşlarımız öz el-obalarına qayıdırlar, bu əzəli-əbədi yurdlarımızda yaradılan yeni təhsil müəssisələrində, o cümlədən Qarabağ Universitetində gənclərimiz sabaha doğru inamlı addımlarını atırlar. Onların gələcəyi daha xoşbəxt, daha əmin olacaq. Çünki bu gənclərimiz tarixin ən güclü Azərbaycanının vətəndaşlarıdır.

**İradə ƏLİYEVA,
"Azərbaycan"**

YDK 343.3/7

DOI: 10.5281/zenodo.13907269

RUSİYA FEDERASIYASININ VƏ QAZAXISTAN RESPUBLİKASININ CİNAYƏT QANUNVERİCİLİYİNDƏ RÜŞVƏT ALMA CİNAYƏTİ

Zaur Elbrus oğlu Allahverdzadə,
Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər
Nazirliyi Polis Akademiyasının qiyabi
doktorantı. İxtisas – Cinayət hüququ
və kriminologiya; cəza-icra hüququ.
e-mail: zaur.allahverdzadeh@mail.ru

SSRİ dağıldıqdan sonra bütün keçmiş İttifaq respublikalarında qanunvericilik sisteminin islahatının həyata keçirilməsinə baxmayaraq, rüşvətxorluq cinayətlərinə görə uğurlu normaların müəyyən edilməsi yaxın xarici ölkələrin Cinayət Məcəllələri

üçün xarakterikdir. Eyni zamanda qeyd etmək istərdik ki, müxtəlif ölkələrdə rüşvətxorluq cinayətlərinə görə məsuliyyətin və cəzanın diferensiallaşdırılmasına yanaşmaların dəyişmə dərəcəsi eyni olmamışdır. Bəzi dövlətlərin qanunvericiləri əsasən əvvəlki "ittifaq" mövqelərində qalmışdır, digərlərində, əksinə, təhlil

Məqalədə qeyd olunur ki, rüşvət alma cinayəti hazırda qüvvədə olan 13 iyun 1996-cı il tarixli Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 290-cı, 3 iyul 2014-cü il tarixli Qazaxıstan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin isə 366-cı maddəsində öz əksini tapmışdır. Sözügedən ölkələrin cinayət qanunvericiliyində rüşvət alma ilə bağlı əks olunmuş normalar oxşardır, amma müəyyən fərqlər də vardır.

Açar sözlər: hüquq, müstəqil, dövlət, qanun, cinayət.

Hazırda hədsiz mənfi hadisə sayılan rüşvətxorluq təkcə Azərbaycan üçün deyil, həm də bütün dünya ölkələri üçün çox mühüm problem halını almışdır. Bəzi xarici ölkələrin qanunvericiliyində rüşvətxorluq cinayətlərinə və onların cəzalandırılmasına yanaşmaya görə cinayət məsuliyyətinin diferensiallaşdırılması xüsusiyyətlərinin təhlili bu proseslərin müsbət cəhətlərini aşkar etməyə və ölkə cinayət qanunu ilə ayrı-ayrı normaların qəbulu imkanlarını nəzərdən keçirməyə imkan verir.

edilən cinayət-hüquqi institutlar mühüm dərəcədə korrektə olunmuşdur.

Bildirməyi zəruri hesab edirik ki, SSRİ-nin dağılması ilə müstəqil dövlətlərə çevrilmiş keçmiş müttəfiq respublikaların yeni cinayət məəcəllələri hazırlanarkən Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı olan dövlətlərin Parlamentlərarası Assambleyasının 17 fevral 1996-cı ildə tövsiyə səciiyyəli hüquqi akt kimi qəbul etdiyi - 13 bölmə, 34 fəsil və 341 maddəni özündə birləşdirən Model Cinayət Məcəlləsi əsas götürülmüşdür [2]. Məhz bu səbəbdən MDB-nin üzvü olan ölkələrin cinayət məəcəllələri xeyli dərəcədə bir-birinə oxşardır. Bütün bunlar eyni dərəcədə rüşvətxorluq cinayətləri ilə bağlı normalara da aiddir.

Model Cinayət Məcəlləsinin "Dövlət hakimiyyətli əleyhinə olan cinayətlər" adlanan 13-cü bölməsinin "Dövlət maraqları əleyhinə olan cinayətlər" başlıqlı 32-ci fəslinin 305-ci maddəsində rüşvət almağa görə, 306-cı maddəsində rüşvət verməyə görə, 307-ci maddəsində isə rüşvətxorluqda vasitəçiliyə görə məsuliyyət müəyyən edilmişdir.

İndi isə MDB-nin üzvü olan Rusiya Federasiyasının və Qazaxıstan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinin rüşvət alma əməli ilə bağlı normalarına nəzər yetirək. 12 bölmə, 34 fəsil və 361 maddədən ibarət olan 13 iyun 1996-cı il tarixli Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin aşağıdakı 4 (dörd) maddəsi rüşvətxorluq cinayətlərinə (həmin cinayətlər adicəkilən Məcəllənin "Dövlət hakimiyyəti, dövlət qulluğu mənafeyi və yerli özünüidarə orqanlarında qulluq mənafeyi əleyhinə olan cinayətlər" başlıqlı 30-cu fəslində öz əksini tapmışdır) həsr olunmuşdur:

- 1) maddə 290 – Rüşvət alma;
- 2) maddə 291 – Rüşvət vermə;
- 3) maddə 291.1 – Rüşvətxorluqda vasitəçilik;
- 4) maddə 291.2 – Xırda rüşvətxorluq [3].

Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 6 (altı) hissədən və 2 (iki) qeyddən ibarət olan 290-cı maddəsində deyilir: "1. Vəzifəli şəxs, xarici vəzifəli şəxs və ya publik beynəlxalq təşkilatın vəzifəli şəxsinin şəxsən və ya vasitəçidən istifadə etməklə rüşvət verənin və ya onun təmsil etdiyi şəxsin xeyrinə edilən hərəkətlərə (hərəkətsizliyə) görə, bu hərəkətlərin (hərəkətsizliyin) edilməsi vəzifəli şəxsin vəzifə səlahiyyətlərinə daxil olduqda və ya öz qulluq mövqeyinə görə belə hərəkətlərə

(hərəkətsizliyə) yardım etdikdə, eləcə də xidmət üzrə ümumi himayədarlıq və ya laqeydlik müqabilində pul, qiymətli kağızlar və ya digər əmlak alması yaxud ona qeyri-qanuni əmlak xidmətlərinin göstərilməsi, digər əmlak hüquqlarının təqdim edilməsi şəklində rüşvət alması (o cümlədən vəzifəli şəxsin göstərişi ilə rüşvət başqa fiziki və ya hüquqi şəxsə verildikdə) – bir milyona qədər Rusiya rublu miqdarda və ya məhkumun iki ilədək müddətə əmək haqqı yaxud digər gəliri məbləğində cərimə ilə və ya üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə rüşvət məbləğinin on mislindən əlli mislinədək miqdarda cərimə ilə və ya üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə bir ildən iki ilədək müddətə islah işləri ilə, üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə beş il müddətə məcburi tədbirlər və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum olunmaqla rüşvət məbləğinin on mislindən iyirmi mislinədək miqdarda cərimə ilə cəzalandırılır.

2. Vəzifəli şəxs, xarici vəzifəli şəxs və ya publik beynəlxalq təşkilatın vəzifəli şəxsi tərəfindən xeyli miqdarda rüşvət alma – iki yüz mindən bir milyon beş yüz minədək Rusiya rublu miqdarda və ya məhkumun altı aydan iki ilədək müddətə əmək haqqı yaxud digər gəliri məbləğində cərimə ilə və ya üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma hüququndan məhrum edilməklə, yaxud müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə rüşvət məbləğinin otuz mislindən altmış mislinədək miqdarda cərimə ilə və ya üç ilədək

müddətə müəyyən vəzifə tutma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə yaxud müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrum olunmaqla rüşvət məbləğinin otuz mislinədək miqdarda cərimə ilə cəzalandırılır.

3. Vəzifəli şəxs, xarici vəzifəli şəxs və ya publik beynəlxalq təşkilatın vəzifəli şəxsi tərəfindən qanunsuz hərəkətlərə (hərəkətsizliyə) görə rüşvət alma - beş yüz mindən iki milyon Rusiya rublu miqdarda və ya məhkumun altı aydan iki ilədək müddətə əmək haqqı yaxud digər gəliri məbləğində cərimə ilə və ya beş ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma hüququndan məhrum edilməklə və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə rüşvət məbləğinin qırx mislinədən yetmiş mislinədək miqdarda yaxud beş ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə yaxud müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə üç ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum olunmaqla rüşvət məbləğinin qırx mislinədək miqdarda cərimə ilə cəzalandırılır.

4. Bu maddənin birinci-üçüncü hissələrində nəzərdə tutulmuş əməllər Rusiya Federasiyasında və ya Rusiya Federasiyasının subyekti dövlət vəzifəsini tutan şəxs, habelə yerli özünüidarəetmə orqanının rəhbəri tərəfindən törədildikdə – bir milyondan üç milyonadək Rusiya rublu miqdarda və ya məhkumun bir ildən üç ilədək müddətə əmək haqqı yaxud digər gəliri məbləğində cərimə ilə və ya yeddi ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma hüququndan

məhrum edilməklə və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə rüşvət məbləğinin altmış mislinədən səksən mislinədək miqdarda yaxud yeddi ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə yaxud müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə beş ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum olunmaqla rüşvət məbləğinin əlli mislinədək miqdarda cərimə ilə cəzalandırılır.

5. Bu maddənin birinci, üçüncü, dördüncü hissələrində nəzərdə tutulmuş əməllər:

a) qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs və ya mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə;

b) hədə-qorxu tətbiq olunmaqla törədildikdə;

v) külli miqdarda törədildikdə – iki milyondan dörd milyonadək Rusiya rublu miqdarda və ya məhkumun iki ildən dörd ilədək müddətə əmək haqqı yaxud digər gəliri məbləğində cərimə ilə və ya on ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma hüququndan məhrum edilməklə və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə rüşvət məbləğinin yetmiş mislinədən doxsan mislinədək miqdarda yaxud on ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə yaxud müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə yeddi ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum olunmaqla rüşvət məbləğinin altmış mislinədək miqdarda cərimə ilə cəzalandırılır.

6. Bu maddənin birinci, üçüncü, dördüncü hissələrində, beşinci hissəsinin “a”

və "b" bəndlərində nəzərdə tutulmuş əməllər xüsusilə külli miqdarda törədildikdə - üç milyondan beş milyonadək Rusiya rublu miqdarda və ya məhkumun üç ildən beş ilədək müddətə əmək haqqı yaxud digər gəliri məbləğində cərimə ilə və ya on beş ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma hüququndan məhrum edilməklə və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə rüşvət məbləğinin səksən mislinə yüz mislinədək miqdarda yaxud on beş ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə yaxud müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə səkkiz ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum olunmaqla rüşvət məbləğinin yetmiş mislinədək miqdarda cərimə ilə cəzalandırılır.

Qeyd 1. Bu maddədə, bu Məcəllənin 291 və 291.1-ci maddələrində "xeyli miqdarda rüşvət" dedikdə, iyirmi beş min Rusiya rublundan artıq olan pul, qiyməti iyirmi beş min Rusiya rublundan artıq olan qiymətli kağızlar, digər əmlak, əmlak xarakterli xidmət, digər əmlak hüquqları, "külli miqdarda rüşvət" dedikdə, yüz əlli min Rusiya rublundan artıq olan məbləğ, "xüsusilə külli miqdarda rüşvət" dedikdə isə bir milyon Rusiya rublundan artıq olan məbləğ başa düşülür.

Qeyd 2. Bu maddədə, bu Məcəllənin 291, 291.1 və 304-cü maddələrində "xarici vəzifəli şəxs" dedikdə, xarici dövlətin qanunvericilik, icra, inzibati və ya məhkəmə orqanında hər hansı təyinatlı və ya seçkili vəzifə tutan və xarici dövlət üçün, o cümlədən xarici dövlətin publik idarə və müəssisələri hər hansı publik funksiyanı yerinə

yetirən şəxs; publik beynəlxalq təşkilatın vəzifəli şəxsi dedikdə beynəlxalq mülki işçi və ya belə bir təşkilat tərəfindən onun adından çıxış etmək səlahiyyəti verilmiş hər hansı şəxs başa düşülür".

Rusiya Federasiyasının cinayət qanunvericiliyinə ən yaxını 3 iyul 2014-ci il tarixli Qazaxıstan Respublikasının Cinayət Məcəlləsidir [4]. Belə ki, Qazaxıstan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin "Rüşvət alma" başlıqlı 366-cı maddəsində rüşvət almaya (bu maddə Qazaxıstan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin "Dövlət xidməti və dövlət idarəçiliyi əleyhinə korrupsiya və digər cinayət hüquq pozuntuları" sərlövhəli 15-ci fəslində öz əksini tapmışdır) və onun diferensiallaşdırılmasına yanaşmalar Rusiyaninkinə oxşardır. Bununla belə, əhəmiyyətli fərqlər də vardır.

F.Q.Səttarov yazır: "Hüquqi diferensiasiyanın elmi tərifini verən müəlliflərin, demək olar ki, hamısı onun mahiyyətini "fərq" termini vasitəsilə açıqlayır" [1, s. 15].

Rüşvət alma əməlinə görə cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyasının tənzimlənməsi məqsədilə Qazaxıstan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Başqa cür ifadə etsək, 19 dekabr 2020-ci il tarixli Qanunla adıçəkilən əmələ görə Qazaxıstan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə aşağıdakı məzmununda 1-1 hissəsi əlavə edilmiş, cinayət subyektinin vəzifəsi məsuliyyəti diferensiallaşdıran əlamət kimi tanınmışdır (hüquq mühafizə orqanının əməkdaşı; hüquq mühafizə orqanında məsul dövlət vəzifəsini tutan şəxs; hakim):

"Eyni əməllər hüquq mühafizə orqanının əməkdaşı və ya hüquq mühafizə orqanında məsul dövlət vəzifəsini tutan şəxs və ya

hakim tərəfindən törədildikdə – rüşvət məbləğinin otuz mislindən əlli mislinədək miqdarda cərimə və ya əmlakı müsadirə olunmaqla, müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan ömürlük məhrum edilməklə altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır".

Fikrimizcə, bir norma daxilində iki aşkar şəkildə ictimai təhlükəsizlik əlamətlərinin səviyyəsi ilə fərqlənən cinayətlərin – hüquq-mühafizə orqanının siravi əməkdaşı və sözügedən orqanda məsul vəzifə tutan şəxsin bu əməli törətməsinin birləşdirilməsinin əsaslılığı şübhə doğurur. Adları çəkilən subyektlərdən birincisinin sözügedən qəsdə görə seçilməsi üçün obyektiv əsaslar yoxdur.

Qazaxıstan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 366-cı maddəsinin birinci hissəsinin sanksiyasında rüşvət alma əməlinə görə iki növ cəza müəyyən edilmişdir:

1) rüşvət məbləğinin iyirmi mislindən əlli mislinədək miqdarda cərimə;

2) beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və məcburi əlavə cəzalar - əmlak müsadirəsi və müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan ömürlük məhrum etmə.

Deməli, rüşvət almaya görə müəyyən olunmuş sanksiyada iki növ əlavə cəza nəzərdə tutulmuşdur – əmlak müsadirəsi və müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan ömürlük məhrum etmə.

Qazaxıstan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 366-cı maddəsinin ikinci hissəsində deyilir: "Bu maddənin birinci və 1-1 hissələrində nəzərdə tutulmuş əməllər xeyli miqdarda törədildikdə, habelə qanun-

uz hərəkətlərə (hərəkətsizliyə) görə rüşvət alma – rüşvət məbləğinin əlli mislindən altmış mislinədək miqdarda cərimə və ya əmlakı müsadirə olunmaqla, müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan ömürlük məhrum edilməklə üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır".

Rüşvət alma və onun cəzalandırılmasına görə cinayət məsuliyyətinin daha da diferensiallaşdırılması prosesi Qazaxıstan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 366-cı maddəsinin 3-cü hissəsində davam etdirilir. Qeyd olunan normaya əsasən, adıçəkilən maddənin birinci, 1-1 və ikinci hissələrində nəzərdə tutulmuş əməllər:

1) hədə-qorxu tətbiq olunmaqla törədildikdə;

2) qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə;

3) külli miqdarda törədildikdə;

4) dəfələrlə törədildikdə – rüşvət məbləğinin altmış mislindən yetmiş mislinədək miqdarda cərimə və ya əmlakı müsadirə olunmaqla, müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan ömürlük məhrum edilməklə yeddi ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Qazaxıstan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 366-cı maddəsinin 4-cü hissəsinə müvafiq olaraq bu maddənin birinci, 1-1, ikinci və ya üçüncü hissələrində nəzərdə tutulmuş əməllər cinayətkar dəstə, habelə xüsusilə külli miqdarda törədildikdə – rüşvət məbləğinin yetmiş mislindən səksən mislinədək miqdarda cərimə və ya əmlakı müsadirə olunmaqla, müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan ömürlük məhrum edilməklə

on ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Qazaxıstan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 366-cı maddəsinin Qeyd hissəsində az əhəmiyyətli olduğuna görə rüşvət alma cinayətinin tərkibi ilə əhatə olunmayaraq intizam və ya inzibati məsuliyyət yaradan hallar əks olunmuşdur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Səttarov F.Q. Azərbaycan Respublikasının əmək hüququnda diferensiasiyanın bəzi prob-

lemləri: / hüquq üzrə fəlsəfə dokt. dis. avtoreferatı. / - Bakı, 2018. – 33 s.

2. Модельный уголовный кодекс для государств-участников Содружества Независимых Государств // Принят 17 февраля 1996 года Постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ: [Электронный ресурс] / <https://is.gd/zOC-DuU>

3. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 года: [Электронный ресурс] / <https://is.gd/ji6jx9>

4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03 июля 2014 года: [Электронный ресурс] / <https://is.gd/NiahBM>

THE CRIME OF BRIBERY IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE RUSSIAN FEDERATION AND THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Allahverdizade Zaur Elbrus oghlu

correspondence doctoral student at the Police Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Azerbaijan.

The article states that the crime of bribery is reflected in Article 290 of the Criminal Code of the Russian Federation dated June 13, 1996, and Article 366 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014. Though the norms regarding bribery reflected in the criminal legislation of the mentioned countries are similar, there are certain differences.

Keywords: right, independent, state, law, crime.

ПРЕСТУПЛЕНИЕ ПОЛУЧЕНИЯ ВЗЯТКИ В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аллахвердизаде Заур Эльбрус оглы?

заочный докторант Академии полиции Министерства Внутренних Дел Азербайджанской Республики.

В статье указано, что преступление получения взятки отражено в статье 290 ныне действующего Уголовного кодекса Российской Федерации от 13 июня 1996 года и в статье 366 Уголовного кодекса Республики Казахстан от 3 июля 2014 года. Хотя нормы о получении взятки отраженные в уголовном законодательстве указанных стран схожи, имеются и определенные различия.

Ключевые слова: право, независимый, государство, закон, преступление.

DOI: 10.5281/zenodo.13907705

MEDIASIYA HÜQUQUNUN MƏNBƏLƏRİ: SİSTEMİ VƏ XARAKTERİSTİKASI

Etibar Əliyev,
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakül-
təsi “İnsan hüquqları və informasiya
hüququ” UNESCO kafedrasının profes-
soru, hüquq elmləri doktoru.
e-mail: a-etibar@rambler.ru,
telefon: +99455 230 24 42.

Mehriban Qarayeva,
Bakı Apelyasiya Məhkəməsinin
hakimi.
e-mail: meqiqar@yandex.com,
telefon: +99450 472 08 80.

Məqalədə müasir dövrdə mediasiya hüququnun mənbələri, onların sistemi və xarakteristikası barədə məsələ elmi kontekstdə nəzərdən keçirilir. Qeyd edilir ki, mediasiya hüququ çoxsaylı hüquq normalarından ibarətdir ki, həmin normalara hüquq doktrinasında mediasiya-hüquq normaları deyilir. Mediasiya-hüquq normaları isə zahirən bu və ya digər hüquqi formada mövcud olur və öz normativ ifadəsini tapır; belə mövcudolma və ifadələnmə formaları hüquq elmində mediasiya hüququnun mənbələri adlanır. Mediasiya hüququnun mənbələri kimi normativ hüquqi aktlar, normativ müqavilələr, hüquqi adətlər və hüququn ümumi prinsipləri çıxış edir.

Açar sözlər: mübahisələrin alternativ həlli, mediasiya hüququ, mediasiya hüququnun mənbələri, mübahisə tərəfləri, mediasiya prosesi, normativ hüquqi tənzimlənmə, mediasiya-hüquq normaları.

Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, müasir dövrdə mediasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində mediasiya hüququnun mənbələri subinstitutu vacib rol oynayır. Başqa sözlə ifadə etsək, mediasiya hüququnun subyektləri arasında əmələ gələn və mediasiya hüququnun nizamlaşdırma predmetinə daxil olan ictimai münasibətlər məhz mediasiya hüququnun mənbələri vasitəsilə tənzimlənir. Belə ki, mediasiya hüququ (MH), mahiyyət etibarilə, çoxsaylı hüquq normalarından ibarətdir ki, həmin normalar hüquq doktrinasında mediasiya-hüquq normaları adlanır. Mediasiya hüququ məhz bu normalar vasitəsilə öz əsas funksiyasını, yəni ölkədə mediasiya münasibətlərini tənzimləmək funksiyasını yerinə yetirir. Mediasiya-hüquq normaları məcburi hüquqi qüvvəyə malik olan davranış qaydalarıdır. Belə ki, hüquq norması (ingiliscə – norm of law, legal norm) dəfələrlə tətbiq edilməyə hesablanmış ümumi xarakterli davranış qaydası deməkdir [1, s.549-550].

Qeyd etməliyik ki, mediasiya-hüquq normaları zahirən bu və ya digər hüquqi formada mövcud olur və öz normativ ifadəsini tapır; belə mövcudolma və ifadələnmə formalarını hüquq elmində MH-nin mənbələri adlandırmaq mümkündür. Qeyd etmək lazımdır ki, “hüququn forması” və “hüququn mənbəyi” kimi ifadələr sinonim anlayışlardır [2, s.504]. Eyni zamanda, hüquq ədəbiyyatında da göstərilir ki, hüququn mənbələri dedikdə dövlətin hüquqyaratma fə-

liyyətinin nəticəsi olan hüquq normalarının zahirən ifadə olunma forması başa düşülür [3, s.127]. Özü də hüququn mənbələri hüququn əsas anlayışlarından biridir.

Mediasiya hüququnun mənbələri dedikdə dövlətin hüquqyaratma fəaliyyətinin nəticəsi olan mediasiya-hüquq normalarının zahirən ifadələnmə və mövcudolma formaları başa düşülür. Mediasiya-hüquq normalarını, praktiki olaraq, iki kateqoriyaya bölmək olar: publik mediasiya-hüquq normaları və xüsusi mediasiya-hüquq normaları. Publik mediasiya-hüquq normaları MH-nin publik subyektləri (dövlət, hökumət təşkilatları və s.) tərəfindən, xüsusi mediasiya-hüquq normaları isə MH-nin xüsusi subyektləri (qeyri-hökumət təşkilatları, Mediasiya Şurası, mediasiya təşkilatları və s. qurumlar) tərəfindən onların iradəsi əsasında yaradılır. Buna görə də, MH-nin mənbələri, mahiyyət etibarilə, MH subyektlərinin azad və sərbəst iradələrinin ifadə formaları və ya üsulları kimi təzahür edir.

Elmi-nəzəri baxımdan, mediasiya münasibətləri, məzmunca, mülki-hüquqi, sosial-iqtisadi, inzibati-hüquqi və ən əsası da insan hüquqları xarakterinə malikdir. Buna görə də, onların hüquqi tənzimlənmə mənbələri çoxsaylı və müxtəlifdir. Göstərilən aspekt onunla izah edilir ki, MH vasitəsilə tənzimlənen ictimai mediasiya münasibətləri spektrinin özü müxtəlifdir [4, s.4]. Belə ki, mediasiya hüququ ilə müxtəlif növ konkret mediasiya münasibətləri nizama salınır. Elə bu baxımdan, MH-nin mənbələrini, şərti olaraq, iki növə bölmək mümkündür: beynəlxalq mənbələr və milli (dövlətdaxili) mənbələr.

Mediasiya hüququnun mənbələri bu və ya digər meyara görə də ayrı-ayrı növlərə bölünür; bununla da onların elmi cəhətdən əsaslandırılmış təsnifi aparılır [5, s.509-547].

Bu cür təsnifin isə, həm nəzəri-tətbiqi, həm də praktiki baxımdan vacib əhəmiyyəti vardır. Təbii ki, mediasiya hüququnun mənbə növlərinin düzgün müəyyənəşdirilməsi MH-nin formalaşması prosesini, eləcə də onun yerinə yetirdiyi funksiyaları başa düşmək və dəqiqləşdirmək üçün mühüm faktor rolunu oynayır.

Qeyd etməliyik ki, mediasiya hüququ mənbələrinin müəyyənəşdirilməsi məsələsinə hüququn mənbə növləri kontekstindən yanaşmaq lazımdır. Başqa cür ifadə etsək, mediasiya hüququnun mənbələri hüquqda həyata keçirilən hüquqi tənzimləmənin mənbə növləri ilə müəyyən edilir. Hüququn hansı mənbə növlərinə malik olması isə, hüquq ədəbiyyatı səhifələrində öz əksini tapmışdır: normativ hüquqi aktlar; normativ müqavilələr; hüquqi adətlər; hüququn ümumi prinsipləri və s. [6, s.126-131].

Eyni zamanda, hüququn mənbələri barədə əksər hüquqşünas alimlərin müvafiq haqlı mülahizələrinə beynəlxalq hüquq ədəbiyyatı səhifələrində də rast gəlinir [7]. Belə ki, hökumət təşkilatları tərəfindən qəbul edilən qərar və qətnamələrin adı göstərilən siyahıda çəkilməsə də, biz, həmin aktları mediasiya hüququnun mənbəyi kimi tanıyırdıq. Çünki, mediasiya hüququnun mənbələri MH subyektlərinin hüquq normaları yaratma prosesinin nəticəsidir.

Məhkəmə qərarlarının və hüquq elminin (doktrin) hüququn mənbəyi kimi tanınmasına gəldikdə isə, qeyd edirik ki, həmin məsələ xarici ölkələrin beynəlxalq hüquq doktrinasında, haqlı olaraq, tənqid edilmişdir [8]. Belə ki, vaxtilə ictimai münasibətləri tənzimləmək üçün qanunvericiliyə dair normativ material kifayət etmədiyinə görə məhkəmə qərarlarından və hüquq elmindən (doktrinadan) istifadə edilməsi imkanı mövcud olmuşdur. Hal-hazırda da MHQ-yə

görə (maddə 31) məhkəmə mediasiyası proseduru tətbiq edilə bilər.

Eləcə də mediasiya münasibətlərinin tənzimlənməsi istiqamətində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin verdiyi şərh, izah və qərarlar MH-nin mənbəyi kimi qəbul edilir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 155-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 4.3–4.6, 55.2, 152.1.6 və 152.1.6-1-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 14 dekabr 2022-ci il tarixli Qərar qəbul etmişdir. Göstərilən Qərarla müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsində təsbit edilmiş məhkəmə müdafiəsi hüququnun təmin edilməsi məqsədi ilə, Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 155.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, ilk iddia ilə birlikdə baxılmaq üçün qarşılıqlı iddia verən cavabdehdən həmin Məcəllənin 4.3–4.6-cı maddələrinə əsasən kommersiya mübahisələri, həmçinin ailə və əmək münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə məhkəməyə qədər nizamlama qaydalarına (pretenziya və mediasiya) riayət edilməsi tələb olunmur [9].

Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il Konstitusiyasında (maddə 148) qanunvericilik sisteminə daxil olan aktlar sırasında hüquq elminin (doktrinanın) adı çəkilir. Bu, o deməkdir ki, hüquq elmi (doktrina) hüququn, o cümlədən mediasiya hüququnun mənbəyi sayılır.

Qeyd etməliyik ki, normativ hüquqi aktlar mediasiya hüququnun əsas və mühüm mənbə növüdür. Belə aktlar hüququn mənbəyinin təkmilləşdirilmiş növü sayılmaqla, hüquqi tənzimləmə işinin konkret və dəqiq olması, qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi, eləcə

də hüquqi göstərişlərin ümumi olması üçün zəmin yaradır. Normativ hüquqi akt (ingiliscə – normative act) dedikdə səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən qəbul edilən, göstərişləri ümumi məcburi xarakter daşıyan və ictimai münasibətlərin tənzimlənməsinə yönələn, hüquq normaları müəyyənləşdirən, dəyişdirən və ya ləğv edən, dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulan rəsmi yazılı sənəd başa düşülür [10, s.550].

Normativ hüquqi aktlar, praktiki olaraq, iki növə bölünür: qanunlar və qanunqüvvəli aktlar. Qanunlar dövlətin qanunvericilik hakimiyyəti orqanı (Milli Məclis) tərəfindən qəbul edilir, yüksək hüquqi qüvvəyə malikdir və normativ hüquqi aktlar sırasında mühüm yer tutur. Qanun dedikdə xüsusi qaydada qəbul edilən, yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan, ictimai və dövlət həyatında ən mühüm münasibətləri tənzimləyən normativ hüquqi akt başa düşülür: məsələn, “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2019-cu il); Ələt azad iqtisadi zonasında mediasiya sahəsində münasibətləri tənzimləyən “Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2018-ci il) və s.

Qanunlar da, öz növbəsində, iki yerə bölünür: konstitusiya qanunları, adi və ya cari qanunlar. Konstitusiya qanunları dedikdə ictimai və dövlət quruluşunun əsaslarını müəyyən edən, mövcud cari qanunvericiliyin bazası olan qanunlar başa düşülür. Dövlətin əsas qanunu Konstitusiya sayılır. Konstitusiya qanunları isə, adətən, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavə və dəyişiklik edilməsi məqsədilə qəbul olunur.

Konstitusiya qanunları əsasında və onların icrası məqsədilə qəbul edilən, mövcud cari qanunvericiliyi təşkil edən sosial, iqtisadi, siyasi və mədəni xarakterli ictimai münasi-

bətləri tənzimləyən normativ hüquqi aktlar cari (adi) qanunlar adlanır. Bu sırada, məsələn, Ailə Məcəlləsini, “Təhsil haqqında”, “Mediasiya haqqında” və s. qanunları nümunə göstərə bilərik.

Qanunqüvvəli aktlar isə mövcud qanunlara uyğun olaraq, qanunlar əsasında, qanunların icrası məqsədilə və onlarda ifadə olunan göstərişləri konkretləşdirmək üçün qəbul edilir. Bu növ aktların da iki əsas növü mövcuddur: mərkəzi qanunqüvvəli aktlar, yerli qanunqüvvəli aktlar. Mərkəzi qanunqüvvəli aktlar anlayışının məna yükü altında Prezident fərmanları, Nazirlər Kabinetinin qərarları, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının (nazirlik, komitə və digər qurumların) qəbul etdikləri əsasnamə və təlimatlar başa düşülür. Məsələn, “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 29 mart tarixli 1555-VQ nömrəli Qanununun tətbiqi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 03.04.2019-cu il tarixli 607 nömrəli Fərmanı, “Mediatorların hazırlığı və ixtisaslarının artırılması ilə bağlı təlim Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 05.09.2019-cu il tarixli 383 nömrəli Qərarı və s. aktlar. Yerli qanunqüvvəli aktlar isə mediasiya işinin təşkili və həyata keçirilməsi üzrə yerli icra hakimiyyəti və yerli özünüidarə (bələdiyyə) orqanlarının normativ xarakterli aktlarını əhatə edir.

Mediasiya hüququnun mənbə növü kimi normativ müqavilələr də çıxış edir. Sözügedən kateqoriyadan olan müqavilələr mediasiya prosesi üçün ümumi xarakterli məcburi davranış qaydası, yəni hüquq norması müəyyən edir. Normativ müqavilələr dedikdə, ilk növbədə, beynəlxalq hüquqi aktlar (müqavilə, saziş, konvensiya, protokol, pakt, tövsiyə və s.) başa düşülür. Söhbət Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq sənədlərdən gedir ki, onlar da hüququn, o

cümlədən mediasiya hüququnun mənbəyi sayılır. Digər tərəfdən, normativ müqavilə dedikdə, məsələn, mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə, mediasiya xidmətlərinin göstərilməsinə dair müqavilə, həmçinin işə götürənlə əməkçilər (məsələn, mediasiya təşkilatı ilə mediator) arasında bağlanan fərdi və ya kollektiv müqavilə başa düşülür. Bu müqavilələr də mediasiya münasibətlərinin nizama salınmasında mediasiya hüququnun mənbəyi kimi əhəmiyyətli rol oynayır.

Hüququn digər mənbə növlərindən biri hüquqi adətlər sayılır. Hüquqi adətlər dedikdə tarixən dəfələrlə təkrar olunan, dövlət tərəfindən tanınan və müdafiə olunan sanksiyalaşdırılmış davranış qaydaları başa düşülür. Hüquqi adətlərin işgüzar dövriyyə adətləri, ticarət-kommersiya adətləri və s. növləri nəzərdə tutulur. MH-nin tənzimləmə predmetinə daxil olan mediasiya münasibətlərinin nizama salınmasında hüquqi adətlər, heç də az olmayan, rol oynayır. Çünki, məlum olduğu kimi, müasir dövrdə mediasiya münasibətlərini bütövlükdə tənzimləyən vahid məəcəlləşdirilmiş akt qəbul edilməmişdir və aidiyyəti üzrə mövcud mediasiya qanunvericilik aktlarının sayı da hələlik kifayət qədər deyildir. Belə vəziyyətdə mediasiya münasibətlərini tənzimləmək üçün işə, təbii ki, hüquqi adətlər faydalı ola bilər.

Kommersiya münasibətlərində hüquqi adətlərin rolu olduqca əhəmiyyətlidir. Bu sahədə adətlər, eləcə də işgüzar adətlər Beynəlxalq Ticarət Palatası (BTP) çərçivəsində qeyri-rəsmi kodifikasiya olunaraq, unifikasiya edilmiş qaydalar məcmusu kimi təqdim olunmuşdur – Ticarət terminlərinin təfsirinin Beynəlxalq Qaydaları (İNKOTERMS Qaydaları). Alqı-satqı kontraktlarında nəzərdə tutulan təməl şərtləri özündə ehtiva edən İNKOTERMS 2000-ci il redaktəsində qüv-

vədədir. Sözügedən Qaydalarda təsbit edilən normalar aidiyyəti üzrə kommərşiya müqaviləsində istinad olunduqda tətbiq edilir. Onun əsas vəzifələrindən biri xarici ticarətdə ən çox istifadə edilən terminlərin açıqlanması üçün beynəlxalq qaydaların tərrib olunmasıdır ki, bu da müxtəlif ölkələrdə həmin terminlərin təfsirindəki fərqləri aradan qaldırmağa, yaxud minimuma endirməyə imkan verir. Daha asan oxunmaları və anlaşıla bilmələri üçün terminlər dörd bazis qruplarında toplanmışdır [11, s.117].

Hüquqi adətlərin təsbit olunduğu xarakterik nümunələrdən biri kimi Beynəlxalq kommərşiya müqavilələrinin Prinsipləri (1994-cü il) xüsusi əhəmiyyət kəsb edir; həmin sənəd “UNİDRUA Prinsipləri” adı ilə də tanınır. Bu sənəddə ehtiva olunan normalar da müvafiq kommərşiya müqaviləsində aidiyyəti üzrə istinadlar olduqda tətbiq edilir. Adıçəkilən sənəd hökumətlərarası təşkilat statusuna malik olan Xüsusi hüququn unifikasiyası üzrə Beynəlxalq İnstitut (UNİDRUA) tərəfindən işlənilib hazırlanmışdır [12].

Praktiki adətlər öz normativ məzmununa görə, bir qayda olaraq, subyektlərin eyni hərəkətlərinin və ya hərəkətsizliyinin uzun müddət ərzində, tədricən təkrarlanması yolu ilə formalaşır. Qeyd etməliyik ki, praktiki adətlər deyil, yalnız hüquqi adətlər hüququn mənbəyi sayılır və mediasiya münasibətlərinin tənziqlənməsində bu mənbə növündən mübahisələrin həlli zamanı səmərəli şəkildə istifadə oluna bilər.

Mediasiya hüququnun digər mənbə növlərindən biri kimi hüququn ümumi prinsipləri çıxış edir. Belə ki, ictimai münasibətlərin nizama salınması işində hüququn ümumi prinsipləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki hüququn mahiyyəti, sosial məqsədi və xarakteri kimi aktual məsələlər məhz hü-

ququn prinsiplərində təzahür edir. Hüquq yalnız həmin prinsiplərə söykənərək fəaliyyət göstərir, müvafiq funksiyalarını yerinə yetirir. Hüquqi dövətdə həyata keçirilən istənilən fəaliyyətin, o cümlədən mediasiya fəaliyyətinin əsasını məhz hüququn prinsipləri təşkil edir.

MH-nin göstərilən mənbə növlərini müxtəlif meyarlara görə də təsnifləşdirmək mümkündür. Əsas olması meyarına görə mediasiya hüququnun mənbələrini iki növə bölmək olar: əsas mənbə; yardımçı mənbə.

Mediasiya hüququnun əsas mənbəyi dedikdə ictimai həyatda mediasiya münasibətlərini başlıca tənziqlətmə forması başa düşülür. Belə ki, mediasiya hüququnun tənziqlətmə predmetinə daxil olan ictimai münasibətlər, ilk növbədə, həmin mənbə növü vasitəsilə nizama salınır. Mediasiya hüququnun əsas mənbəyinə normativ hüquqi aktlar və normativ müqavilələr daxildir.

Mediasiya hüququnun yardımçı mənbəyi odur ki, sözügedən mənbə növündən, adətən, mediasiya münasibətlərini əsas mənbə növü ilə tam tənziqləmək mümkün olmadığı hallarda istifadə edilir. Buna görə də, mediasiya hüququnun yardımçı mənbəyi köməkçi xarakterə malikdir və bu mənbə növünə mediasiya təşkilatlarının müvafiq qərarları aiddir.

Mediasiya münasibətlərini tənziqləmə səviyyəsi meyarına görə mediasiya hüququn mənbələrini iki növü fərqləndirilir: universal mənbə; xüsusi mənbə.

Mediasiya hüququnun universal mənbəyi dedikdə, bir qayda olaraq, mediasiya fəaliyyəti sferasında müvafiq subyektlər arasında yaranan mediasiya münasibətlərinin bütün növlərini tənziqləmək üçün istifadə edilən mənbə növü başa düşülür. Belə ki, sözügedən mənbə növü özündə normativ hüquqi aktlar (qanunlar, qanunqüvvəli aktlar) və normativ

müqavilələr kimi mənbələri ehtiva edir. Belə mənbələr isə, hüquq nəzəriyyəsiindən məlum olduğu kimi, bütövlükdə hüququn universal mənbə növləri sayılır [13, s.509-514].

Mediasiya hüququnun xüsusi mənbəyi odur ki, bu mənbə növü vasitəsi ilə yalnız ayırı-ayrı, məhdud xarakterli mediasiya münasibətlərinə dair məsələlər tənzimlənilir. Belə mənbə növünə mediasiya təşkilatlarının aidiyyəti qərarları ilə yanaşı, həm də müvafiq məəcəllələr (AM, ƏM, İXM, MM, VM və s.) daxildir.

Həmçinin törəmə olub-olmaması meyarına görə mediasiya hüququnun mənbələri iki növə ayrılır: ilkin mənbə; törəmə mənbə.

Mediasiya hüququnun ilkin mənbəyi dedikdə MH-nin ilkin subyekti olan dövlətin iradəsinin hüquqi ifadə forması başa düşülür. Belə mənbə növündə dövlət tərəfindən MH normalarının yaradılması prosesinin nəticəsi ifadə edilir. Normativ hüquqi aktlar və normativ müqavilələr mediasiya hüququnun ilkin mənbəyi sayılır.

Mediasiya hüququnun törəmə mənbəyi dedikdə isə ikinci dərəcəli mənbə növü başa düşülür. Bu cür mənbə növünə mediasiya təşkilatlarının müvafiq qərarları aiddir. Belə ki, mediasiya fəaliyyəti sferasında belə qərarlar MH-nin ilkin subyekti olan dövlətlər tərəfindən deyil, törəmə subyekt sayılan mediasiya təşkilatları (məsələn, Mediasiya Şurası) tərəfindən qəbul edilir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR VƏ İQTİBASLAR

1. Ətraflı bax: Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю.Тихомирова. М., 2005, с.549-550.
2. Bu barədə bax: Марченко М.Н. Теория государства и права: учебник. - 2-е изд., перераб. и доп.–Москва: Проспект, 2011, с. 504.
3. Вах: Allahverdiyev S.S. Konstitusiya və hüququn əsasları. Dərslik. 8-ci nəşr.Bakı: “Hüquq Yayın Evi”, 2018, s.127.
4. Вах, məsələ: “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, “Hüquq Yayın Evi”, 2019, s.4.
5. Hüququn mənbələrinin formaları barədə ətraflı bax: Марченко М.Н. Теория государства и права: учебник. - 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Проспект, 2011, с. 509-547.
6. Ətraflı bax: Allahverdiyev S.S. Konstitusiya və hüququn əsasları. Dərslik. 8-ci nəşr.Bakı: “Hüquq Yayın Evi”, 2018, s.126-131.
7. Вах, məsələ: Лукашук И.И. Международное право. Учебник. Общая часть. М., 1997, с.8; Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq. Dərslik. Bakı, 2000, s.19; Международное право. Учебник / Отв. ред. В.И. Кузнецов, Б.Р.Тузмухамедов. М., 2007, с.111; Международное право. Учебник / Отв. ред. А.Н.Вьелгжанин. М., 2009, с.88 və b.
8. Anand R. International Organizations and the Functioning of International Law // Indian YBIL. 1984, № 1, p.52; Degan V. Customary process in International Law // Finnish YBIL, 1990, Vol. 1, p.3.
9. Вах: <https://constcourt.gov.az/az/decision/1335> (12.04.2024-cü il).
10. Ətraflı bax: Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю.Тихомирова. М., 2005, с.550.
11. Bu barədə bax: Müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə istifadə edilən terminlər (xarici-iqtisadi biliklərə dair azərbaycanca-rusca-İngiliscə lüğət-məlumat kitabı; yenidən işlənmiş və tamamlanmış nəşr) / Müəllif-tərtibçilər: Əfəndiyev O.F., Əliyev E.Ə. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı, 2005, s.117.
12. Ətraflı bax: <https://legalacts.ru/doc/printsipy-mezhdunarodnykh-kommercheskikh-dogovorov-printsipy-unidrua-1994> (14.04.2024-cü il).
13. Вах: Марченко М.Н. Теория государства и права: учебник. - 2-е изд., перераб. и доп.–Москва: Проспект, 2011, с. 509-514.

ИСТОЧНИКИ МЕДИАЦИОННОГО ПРАВА: система и характеристика

Этибар Алиев,
профессор кафедры ЮНЕСКО «Права человека и информационное право»
Юридического факультета Бакинского государственного университета,
доктор юридических наук.
э-почта: a-etibar@rambler.ru

Мехрибан Караева,
судья Бакинского апелляционного суда,
e-mail: meqiqar@yandex.com

В статье в научном контексте рассматривается вопрос об источниках медиационного права в современное время, их системе и особенностях. Отмечается, что право медиации состоит из множества правовых норм, которые в правовой доктрине называются медиативно-правовыми нормами. Медиативно-правовые нормы, по-видимому, существуют в той или иной правовой форме и находят свое нормативное выражение; такие формы существования и выражения в юриспруденции называются источниками медиационного права. Источниками медиационного права выступают нормативные правовые акты, нормативные соглашения, правовые обычаи и общие принципы права.

Ключевые слова: альтернативное разрешение споров, медиативное право, источники медиационного права, стороны спора, процесс медиации, нормативно-правовое регулирование, медиально-правовые нормы.

SOURCES OF MEDIATION LAW: system and characteristics

Etibar Aliyev,
Professor of the UNESCO Chair "Human Rights and Information Law",
Faculty of Law, Baku State University, Doctor of Law.
e-mail: a-etibar@rambler.ru

Mehriban Garayeva,
judge of the Baku Court of Appeal.
e-mail: meqiqar@yandex.com

In the article, the issue of the sources of mediation law in modern times, their system and characteristics is considered in a scientific context. It is noted that the law of mediation consists of numerous legal norms, which are called mediation-legal norms in legal doctrine. Mediation-legal norms apparently exist in one or another legal form and find their normative expression; such forms of existence and expression are called sources of mediation law in jurisprudence. Normative legal acts, normative agreements, legal customs and general principles of law act as sources of mediation law.

Key words: alternative resolution of disputes, mediation law, sources of mediation law, parties to the dispute, mediation process, normative legal regulation, mediation-legal norms.

DOI: 10.5281/zenodo.13907139

AYRI-AYRI VERGİ NÖVLƏRİNİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

Araz Tofiq oğlu Kərimov,
Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin Bakı şəhəri Operativ Vergi Nəzarəti və Uçotun Təşkili Baş İdarəsi, rəisin birinci müavini, baş vergi xidməti müşaviri, hüquqşünas.
e-mail: Araz.Karimov@taxes.gov.az

Vergilərin dövlət və yerli (bələdiyyə) büdcəsinə köçürülməsindən asılı olaraq, iki növü fərqləndirilir: 1) dövlət vergiləri; 2) yerli vergilər.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə müvafiq olaraq (VM, maddə 6), dövlət vergiləri dövlət büdcəsinə köçürülür və onlara aşağıdakılar aiddir: 1) fiziki şəxslərin gəlir vergisi; 2) hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi (bələdiyyə mülkiyyətində olan müəssisə və təşkilatlardan başqa); 3) əlavə dəyər vergisi; 4) aksizlər; 5) hüquqi şəxslərin əmlak vergisi; 6) hüquqi şəxslərin torpaq vergisi; 7) yol vergisi; 8) mədən vergisi; 9) sadələşdirilmiş vergi [2].

Məqalədə ayrı-ayrı vergi növlərinin hüquqi tənzimlənməsinə dair məsələ elmi cəhətdən nəzərdən keçirilir. Qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, dövlət vergiləri dövlət büdcəsinə köçürülür və onlara aşağıdakı vergi növləri aiddir: fiziki şəxslərin gəlir vergisi; hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi; əlavə dəyər vergisi; aksizlər; hüquqi şəxslərin əmlak vergisi; hüquqi şəxslərin torpaq vergisi; yol vergisi; mədən vergisi; sadələşdirilmiş vergi.

Açar sözlər: vergi növləri, dövlət vergiləri, gəlir vergisi, mənfəət vergisi, əlavə dəyər vergisi, aksizlər, əmlak vergisi, torpaq vergisi, yol vergisi, mədən vergisi, sadələşdirilmiş vergi, vergi münasibətləri.

Məlum olduğu kimi, vətəndaşların Məsas vəzifələri Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında müəyyən edilmişdir. Belə ki, vergiləri ödəmək vətəndaşların daşdıqları möhüm vəzifələrdən biridir. Konstitusiyanın 73-cü maddəsinin I hissəsində qeyd edilir ki, qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini tam həcmdə və vaxtında ödəmək hər kəsin borcudur [1].

Dövlət vergilərinin sadələşdirmə növləri həm də Naxçıvan Muxtar Respublikasında tətbiq olunur; onlar muxtar respublika vergiləri adlanır. Muxtar respublika vergiləri Naxçıvan Muxtar Respublikasında tutulan dövlət vergilərinə deyilir (VM, maddə 7).

Yerli verilər bələdiyyə büdcəsinə (yerli büdcəyə) köçürülən vergilərdir. Onlara bələdiyyə vergiləri də deyilir və aşağıdakılar aiddir: 1) fiziki şəxslərin torpaq vergisi; 2) fiziki şəxslərin əmlak vergisi; 3) yerli əhəmiyyətli tikinti materialları üzrə mədən vergisi; 4) bələdiyyə mülkiyyətində olan müəssisə və təşkilatların mənfəət vergisi (VM, maddə 8).

Fiziki şəxslərin gəlir vergisi dövlət vergilərinin növlərindən biridir. Dövlət gəlir-

lərinin bu növü ilə bağlı məsələlərin hüquqi tənzimlənməsi Vergi Məcəlləsinin VIII fəslə ilə həyata keçirilir (bu fəslə VM-in 95–102-ci maddələri daxildir).

Gəlir vergisi dünyada ən geniş tətbiq olunan vergi növüdür. Müasir dövrdə bəzi dövlətlərdə bu, əsas vergi növü kimi tanınır. Gəlir vergisi Avropa dövlətlərinin, demək olar ki, hamısında tətbiq olunur [3]. ABŞ-da gəlir vergisi, ilk növbədə, federal vergi kimi tutulur; gəlir vergisi həm də ştatlarda alınır. Odur ki, gəlir vergisi həm federal, həm də ştatların vergisi kimi tətbiq olunur.

Azərbaycan Respublikasında gəlir vergisinin ödəyiciləri fiziki şəxslərdir. Fiziki şəxslər dedikdə həm rezident, həm də qeyri-rezident fiziki şəxslər başa düşülür. Vergi qanunvericiliyində göstərilir ki, rezident və qeyri-rezident fiziki şəxslər gəlir verisinin ödəyiciləridir (VM, maddə 95). Odur ki, vergi ödəyiciləri iki cür olur: 1) rezident vergi ödəyiciləri; 2) qeyri-rezident vergi ödəyiciləri. Əgər fiziki şəxsdən həm Azərbaycan Respublikasında, həm də onun hüdudlarından kənarında əldə etdiyi gəlirdən vergi (gəlir vergisi) tutularsa, belə şəxs rezident vergi ödəyicisi adlanır; və əksinə, Azərbaycan Respublikası mənbələrindən əldə etdiyi gəlirlərdən gəlir vergisi ödəyən fiziki şəxs isə qeyri-rezident vergi ödəyicisi sayılır.

Qeyd etməliyə ki, gəlir vergisinin tutulması üçün həm rezident vergi ödəyicisinin, həm də qeyri-rezident vergi ödəyicisinin gəliri olmalıdır. Rezident vergi ödəyicisinin gəliri onun həm Azərbaycan Respublikasında, həm də Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında əldə etdiyi gəlirdən ibarətdir. Qeyri-rezident

vergi ödəyicisinin gəliri isə onun Azərbaycan Respublikası mənbələrindən əldə etdiyi gəlirdir. Məhz əldə olunmuş gəlir vergitutma obyektə sayılır [4].

Vergi qanunvericiliyinə görə, gəlirlərin üç növü fərqləndirilir (VM, maddə 97.3): 1) muzzdlu işlə əlaqədar əldə edilən gəlir (əməkhaqqı, işdən alınan hər hansı ödəniş və s.); 2) müzzdlu işə aid olmayan fəaliyyətdən əldə edilən gəlir (sahibkarlıq və qeyri-sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilən gəlir); 3) vergilərdən azad edilən gəlirlərdən və əsas vəsaitlərin (vəsaitin) yenidən qiymətləndirilmə-sindən yaranan artımdan başqa bütün digər gəlirlər.

Gəlir vergisi fiziki şəxslərdən onların aylıq gəlirlərindən dərəcələrlə tutulur. Söhbət gəlir vergisinin dərəcələrindən gedir. Gəlir vergisi dərəcələri isə Vergi Məcəlləsinin 101-ci maddəsində göstərilmişdir.

Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi dövlət vergilərinin növlərindən biridir. Dövlət vergilərinin bu növü ilə bağlı məsələlərin tənzimlənməsi Vergi Məcəlləsinin IX fəslində ifadə olunan vergi-hüquq normaları vasitəsilə həyata keçirilir; bu fəslə 103–106-cı maddələr daxildir. Vergi Məcəlləsinin X fəslində həm fiziki şəxslərin gəlir vergisinə, həm də hüquqi şəxslərin mənfəət vergisinə aid olan maddələr nəzərdə tutulur (VM, maddə 107 – 152).

Mənfəət vergisi böyük əhəmiyyətə malik olan vergi növüdür. İqtisadiyyatın tənzimlənməsi prosesi məhz verginin bu növü vasitəsilə həyata keçirilir. Mənfəət vergisinin əhəmiyyəti həm də bununla müəyyən edilir ki, ölkədə dövlət büdcəsinin formalaşması, əsasən, mənfəət vergisi hesabına təmin olunur.

Mənfəət vergisinin ödəyiciləri hüquqi şəxslərdir. Odur ki, verginin bu növü hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi adlanır. Hüquqi şəxs dedikdə Azərbaycan Respublikasının və ya xarici dövlətlərin qanunvericiliyinə uyğun olaraq hüquqi şəxs statusunda yaradılan müəssisə və təşkilatlar başa düşülür. Azərbaycan Respublikasında həm rezident, həm də qeyri-rezident müəssisələr mənfəət vergisinin ödəyiciləridir.

Vergitutma obyektinə gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, rezident müəssisə üçün vergitutma obyektinin onun mənfəətidir. Söhbət ümumi mənfəətdən gedir. Vergi ödəyicisinin gəliri ilə gəlirdən çıxılan xərc arasındakı fərq ümumi mənfəət hesab edilir.

Azərbaycan Respublikasında qeyri-rezident müəssisənin öz daimi nümayəndəliyi vasitəsilə fəaliyyətdən əldə etdiyi mənfəət verginin (mənfəət vergisinin) obyektidir. Əgər müəssisə mənfəət əldə etməmişsə, onda mənfəət vergisinin ödənilməsindən söhbət gedə bilməz.

Qeyd etməliyə ki, müəssisələrin mənfəətindən qanunla müəyyənləşdirilən dərəcələrdə vergi tutulur. Belə ki, müəssisələr öz mənfəətindən 20 faiz dərəcəsi ilə vergi (mənfəət vergisi) ödəyirlər. Vergi qanunvericiliyində göstərilir ki, müəssisələrin mənfəətindən 20 faiz dərəcəsi ilə vergi tutulur (VM, maddə 105.1).

Qeyri-rezident daimi nümayəndəliyin fəaliyyəti ilə bağlı olmayan, lakin Azərbaycan mənbəyindən əldə edilən ümumi gəlirdən qanunla müəyyən edilən dərəcələrlə vergi tutulur. Həmin dərəcələr Vergi Məcəlləsinin 125-ci maddəsində göstərilmişdir.

Eyni zamanda, mənfəət vergisindən azadolma halları da mövcuddur: 1) xeyriyyə

təşkilatlarının gəliri (sahibkarlıq fəaliyyətdən əldə etdikləri gəlirlərdən başqa); 2) qeyri-kommersiya təşkilatlarının aldığı əvəzsiz köçürmələr, üzvlük haqları və ianələr; 3) dövlət hakimiyyəti orqanlarının, büdcə təşkilatlarının və yerli özünüidarə orqanlarının gəlirləri (sahibkarlıq fəaliyyətdən gəlir istisna olmaqla) və s. Vergi Məcəlləsinin 106-cı maddəsi mənfəət vergisindən azadolmalarla bağlı məsələləri tənzimləyir; bu maddə həm də mənfəət vergisi ilə bağlı güzəştlər müəyyənləşdirir.

Mənfəət vergisinin məbləği müəssisənin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin son nəticələrindən asılıdır. Odur ki, mənfəət vergisi birbaşa vergi növü hesab olunur .

Dövlət vergilərinin növlərindən biri əlavə dəyər vergisi sayılır. Bu vergi ilə bağlı münasibətlər Vergi Məcəlləsinin XI fəslində təsbit olunan vergi-hüquq normaları ilə tənzimlənir ki, bu normalar zahirən öz normativ-hüquqi ifadəsini onun 153–181-ci maddələrində tapmışdır. VM-in 153-cü maddəsində əlavə dəyər vergisinə (bundan sonra – ƏDV) anlayış verilir. Bu anlayışa görə, ƏDV vergi tutulan dövriyyədən hesablanan verginin məbləği ilə Vergi Məcəlləsinin müddəalarına uyğun olaraq verilən elektron vergi hesab-fakturalara və ya idxalda ƏDV-nin ödənildiyini göstərən sənədlərə müvafiq surətdə əvəzləşdirilməli olan verginin məbləği arasındakı fərqi.

ƏDV vergi növü ilk dəfə 1958-ci ildə Fransada tətbiq edilmişdir. Bu gün əksər dövlətlərin vergi qanunvericiliyinə verginin bu növü məlumdur. Lakin elə dövlətlər də vardır ki, onlarda ƏDV tətbiq olunmur. Söhbət ABŞ, Kanada, İsveçrə və Avstraliya

kimi dövlətlərdən gedir; bu ölkələrin qanunvericiliyi ƏDV institutunu tanımır.

Məlum olduğu kimi, Avropa İttifaqına üzv olmaq istəyən Avropa dövlətləri tələb olunan müvafiq şərtləri yerinə yetirməlidirlər. Avropa dövlətlərinin öz vergi sisteminə ƏDV-ni daxil etməsi bu şərtlərdən biridir. Bu gün Avropa dövlətlərinin, demək olar ki, hamısında ƏDV tətbiq olunur. Vaxtilə üzv-dövlətlərdə yığılan ƏDV-dən daxilolmalardan müvafiq ayırmalar Avropa İttifaqı büdcəsinin formalaşmasında böyük rol oynamışdır. Buna görə də, ƏDV, bəzən, «Avropa vergisi» adlandırılır [5]. Üzv-dövlətlər tərəfindən yığılan ƏDV-nin müəyyən faizi Avropa İttifaqının büdcəsinə köçürülür. Belə köçürmələr nəticəsində Avropa İttifaqı büdcəsinə xeyli vəsait daxil olur. Həmin daxilolmalar Avropa İttifaqı büdcəsinin formalaşmasının əsas mənbə növlərindən biridir.

Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin milli vergi sistemində ƏDV mövcud olmalıdır. Bu, hər hansı dövlətin Avropa İttifaqının üzvlüyünə qəbul edilməsinin və ona qoşulmasının məcburi şərtidir. Əgər dövlətdə belə növ vergi tətbiq edilməzsə, o, Avropa İttifaqına qoşula bilməz [6].

Azərbaycan Respublikasına gəldikdə, qeyd etməliyik ki, ölkəmizdə ƏDV ilk dəfə keçən yüzilliyin 90-cı illərindən tətbiq edilməyə başlamışdır. Məlum olduğu kimi, 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə «Əlavə dəyər vergisi haqqında» xüsusi qanun qəbul edilmiş və məhz bu qanun əsasında ƏDV tətbiq olunmuşdur.

ƏDV-nin ödəyiciləri Vergi Məcəlləsinin 154-cü maddəsində sadalanır. Vergi Məcəlləsinin həmin maddəsi xüsusi olaraq

ƏDV ödəyicilərinə həsr edilmişdir. Bu maddənin 1-ci hissəsində göstərilir ki, ƏDV-nin ödəyicisi kimi qeydiyyatdan keçən və ya qeydiyyatdan keçməli olan şəxs ƏDV-nin ödəyicisidir.

Vergitutma obyektinə gəldikdə, qeyd etməliyik ki, vergitutma obyektini ilə bağlı məsələlər Vergi Məcəlləsinin 159-cu maddəsi əsasında tənzimlənir. Həmin maddənin 1-ci hissəsində deyilir ki, malların təqdim edilməsi, işlərin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi və vergi tutulan idxal vergitutma obyektidir. Malların təqdim edilməsi (satılması), işlərin görülməsi və xidmətlərin göstərilməsi əməliyyatların dövrüyyəsi deməkdir. Belə dövrüyyə və idxal vergitutma obyektini hesab olunur.

Qeyd etməliyik ki, ƏDV dolayı vergi növü sayılır. Belə ki, ƏDV qanunla müəyyən edilmiş subyektlər – vergi ödəyiciləri tərəfindən deyil, malları əldə edən istehlakçılar (alıcılar) tərəfindən ödənilir.

Dövlət vergilərinin növlərindən biri də aksizlər (aksiz vergisi) adlanır; özü də aksizlər dolayı vergi növünə aiddir. Belə ki, aksiz vergisi aksizli malların qiymətinə daxil edilir və həmin malları əldə edən şəxs tərəfindən ödənilir. Xatırlatmaq istərdik ki, dolayı vergini mal əldə edən, iş gördürən və xidmət göstərilən şəxslər ödəyirlər. Birbaşa vergilər isə fiziki və hüquqi şəxslərin gəlirindən (mənfəətindən), əmlakından və s. tutulur.

Aksiz vergisi dünyanın, demək olar ki, bütün ölkələrində tətbiq olunur. Bu vergi növünü, hər şeydən əvvəl, Avropa vergi hüququ tanıyır [7]. Avropa İttifaqı Şurası hətta aksizlər barədə xüsusi olaraq ayrıca normativ akt qəbul etmişdir ki, həmin akt

aksizlərin hesablanması və ödənilməsi qaydalarının əsaslarını müəyyən edir.

Qeyd etməliyik ki, ayrı-ayrı dövlətlərdə aksiz vergisi tutulan malların sayı və çeşidi eyni olmayıb, müxtəlifdir. Elə ölkələr vardır ki, həmin ölkələrdə aksiz vergisinə cəlb olunan malların həm sayı, həm də çeşidi çoxdur. Hindistan və Pakistan kimi dövlətlərdə aksizlərin tətbiq dairəsi genişdir. Danimarka və Yaponiyada daha çox sayda və çeşiddə maldan aksiz vergisi tutulur. Dünyada, demək olar ki, bütən ölkələrdə aksiz vergisi müəyyən olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasına gəldikdə, qeyd etməliyik ki, ölkəmizdə aksiz vergisi 1992-ci il yanvar ayının 1-dən tətbiq edilir. Bildiyimiz kimi, 31 dekabr 1991-ci ildə «Aksizlər haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olundu ki, bu qanun həmin vergi növünün tətbiq edilməsi üçün hüquqi əsas rolunu oynadı. Hazırda aksiz vergisi ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsi Vergi Məcəlləsi ilə həyata keçirilir. Onun XII fəslə xüsusi olaraq aksiz vergisinin tənzimlənməsinə həsr olunmuşdur ki, həmin fəsil özündə 182–195-ci maddələri birləşdirir [8]. VM-in 182-ci maddəsində aksizə anlayış verilmişdir. Həmin maddənin 1-ci hissəsində göstərilir ki, aksiz dedikdə aksizli malların satış qiymətinə daxil edilən vergi başa düşülür [9]. Söhbət aksiz vergisindən gedir; aksiz vergisi isə aksizli mallara görə müəyyən edilir və tutulur.

Aksizli mallar elə mallardır ki, onlardan aksiz tutulur. Aksiz tutulan belə mallar ya Azərbaycan Respublikasının ərazisində istehsal edilir, ya da Azərbaycan Respublikasına idxal olunur.

Hansı malların aksizli mallara aid edilməsinə gəldikdə, qeyd etməliyik ki, bu məsələ Vergi Məcəlləsinin 190-cı maddəsi ilə nizama salınır və müəyyən olunur; VM-in 190-cı maddəsi məhz bu məsələnin tənzimlənməsinə həsr edilmişdir. Həmin maddənin 1-ci hissəsində aksizli malların siyahısı verilmişdir. Bu siyahıda aşağıdakı mallar aksizli mallara aid edilir: 1) spirt, pivə və spirtli içkilərin bütün növləri; 2) tütün məmulatları; 3) neft məhsulları; 4) minik avtomobilləri (xüsusi nişan və avadanlıqlarla təchiz olunmuş xüsusi təyinatlı avtonəqliyyat vasitələri istisna olmaqla); 5) istirahət və ya idman üçün yaxtalar və bu məqsədlər üçün nəzərdə tutulan digər üzən vasitələr.

Vergi Məcəlləsinin 190-cı maddəsi təkcə aksizli malların siyahısını vermir. Bu maddənin müvafiq hissələri müəyyən edir ki, aksizli mallara hansı vergi dərəcələri tətbiq edilir (VM, maddə 190.3–190.5).

Vergi ödəyicilərinə gəldikdə, qeyd etməliyik ki, Vergi Məcəlləsinin 183-cü maddəsi aksiz vergisini ödəyən şəxsləri müəyyən edir. Bu maddədə göstərilir ki, Azərbaycan Respublikası ərazisində aksizli malların istehsalı və ya idxalı ilə məşğul olan bütün müəssisələr və fiziki şəxslər, habelə Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarda bilavasitə özü və ya podratçı vasitəsilə aksizli malları istehsal edən və istehsal etdiyi yerdə vergi ödəyicisi kimi uçotda olmayan Azərbaycan Respublikasının rezidentləri aksizin ödəyiciləridir. Əgər sifarişçinin göndərdiyi xammaldan Azərbaycan Respublikası ərazisində mallar istehsal edilərsə, belə malların istehsalçısı (podratçısı) aksizin ödəyicisidir.

Bu halda istehsalçı (podratçı) aksiz məbləğini sifarişçidən almalıdır.

Bəzən, aksizli malların istehsalçısı və sifarişçisi rolunda qarşılıqlı surətdə asılı olan rezident şəxslər çıxış edirlər. Bu zaman malın sahibi (sifarişçi) aksizin ödəyicisidir.

Vergitutma obyektinə gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, Vergi Məcəlləsinin 184-cü maddəsinin 1-ci hissəsinə görə, aşağıdakı əməliyyatlar vergitutma obyektini sayılır: 1) Azərbaycan Respublikasının ərazisində istehsal edilən aksizli malların istehsal binasının hüdudlarından kənara buraxılması; 2) idxal malları üçün – Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq aksizli malların gömrük xidmətinin nəzarətindən çıxması.

Vergi qanunvericiliyinə görə, dövlət vergilərinə həm də əmlak vergisi aid olunur (VM, maddə 6.1). Lakin, qeyd etməliyə ki, yalnız hüquqi şəxslərin əmlak vergisi dövlət vergisi hesab edilir. Fiziki şəxslərin əmlak vergisi isə dövlət vergi növü sayılır. Məsələ burasındadır ki, fiziki şəxslərin əmlak vergisi yerli vergilərin (bələdiyyə vergilərinin) növlərindən biridir. Belə ki, hüquqi şəxslərin əmlak vergisi dövlət büdcəsinə köçürülür. Fiziki şəxslərin əmlak vergisi isə yerli büdcəyə (bələdiyyə büdcəsinə) daxil olur. Özü də həm hüquqi şəxsin əmlak vergisi, həm də fiziki şəxsin əmlak vergisi onların (fiziki və hüquqi şəxslərin) əmlakına görə tutulur və alınır. Odur ki, hüquqi və fiziki şəxslərin əmlak vergisi birbaşa vergi növüdür.

Qeyd etməliyə ki, əmlak vergisi ilə bağlı mənəşibətlər Vergi Məcəlləsinin XIII fəslinə daxil olan maddələr vasitəsilə tən-

zimlənir (VM, maddə 196 – 202). VM-in 196-cı maddəsinə görə, dövlət vergilərinin bu növünü (hüquqi şəxslərin əmlak vergisini) müəssisələr ödəyirlər. Məhz həmin maddədə ifadə edilən göstərişdən məlum olur ki, müəssisələr əmlak vergisinin ödəyicisidir.

Vergitutma obyektinə gəldikə, qeyd etməliyə ki, Vergi Məcəlləsinin 197-ci maddəsi vergitutma obyektinin müəyyən edilməsinə həsr olunmuşdur. Həmin maddəyə görə, aşağıdakılar vergitutma obyektidir: 1) müəssisələrin balansında olan əsas vəsaitlərin orta illik dəyəri; 2) Azərbaycan Respublikasında özünün daimi nümayəndəliyi vasitəsilə sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən qeyri-rezident müəssisələr üçün – yalnız daimi nümayəndəliklə bağlı olan əsas vəsaitlərin orta illik dəyəri.

Müəssisələr əmlak vergisini qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada ödəyirlər. Söhbət müəssisənin əmlakına dair vergitutma dəyərlərinin müəyyən edilməsi qaydasından gedir ki, bu qayda Vergi Məcəlləsinin 202-ci maddəsində göstərilmişdir. Həmin maddəyə görə, vergitutma məqsədləri üçün müəssisənin əmlakının orta illik qalıq dəyəri götürülür. Müəssisənin əmlakının (avtonəqliyyat vasitələri istisna olmaqla) orta illik qalıq dəyəri Vergi Məcəlləsinin 202-ci maddəsi ilə müəyyənləşdirilən qaydada hesablanır. Müəssisələr bundan sonra əsas vəsaitlərin hesablanmış qalıq dəyərindən 1 faiz dərəcəsi ilə əmlak vergisi ödəyirlər (VM, maddə 198.2).

Vergi Məcəlləsinin 6-cı maddəsi hüquqi şəxslərin torpaq vergisini də dövlət vergiləri növünə aid edir. Dövlət vergilərinin bu növü əvvəllər ayrıca olaraq «Torpaq vergisi

haqqında» xüsusi qanunla tənzimləndirdi ki, bu qanun iki dəfə qəbul edilmişdi (1993 və 1996-cı illərdə). Hazırda həmin qanunlar öz hüquqi qüvvəsini itirdiyindən Azərbaycan Respublikasında tətbiq edilmir. İndi torpaq vergisi ilə bağlı münasibətlər Vergi Məcəlləsi ilə tənzimlənilir. VM-in XIV fəslində məhz torpaq vergisinin tənzimlənməsinə həsr olunmuşdur ki, bu fəsil özündə 203–208-ci maddələri birləşdirir.

Rezident və qeyri-rezident hüquqi şəxslər torpaq sahələri barədə özlərinin mülkiyyət və istifadə hüquqlarını təsdiq edən sənədləri aldıqdan sonra vergi orqanında 1 ay ərzində uçota durmalıdırlar (VM, maddə 203).

Torpaq vergisi torpaq mülkiyyətçilərinin və ya istifadəçilərinin təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrindən asılı olmayaraq torpaq sahələrinə görə hər il sabit tədiyyə şəklində hesablanır. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, torpaq vergisini Azərbaycan Respublikasının ərazisində mülkiyyətində və ya istifadəsində torpaq sahələri olan fiziki şəxslər də ödəyirlər. Belə hallarda söhbət fiziki şəxslərin torpaq vergisindən gedə bilər. Fiziki şəxslərin torpaq vergisi isə dövlət vergi növü deyil, yerli vergi növü hesab edilir.

Vergi Məcəlləsinin 204-cü maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının ərazisində mülkiyyətində və ya istifadəsində torpaq sahələri [10] olan müəssisələr torpaq vergisinin ödəyiciləridir; belə torpaq sahələri vergitutma obyektii sayılır.

Azərbaycan Respublikasında torpaqlar təyinatından asılı olaraq torpaq vergisinə cəlb olunurlar. Təyinatına görə torpaqlar iki növə bölünür: 1) kənd təsərrüfatı təyinatlı

torpaqlar; 2) qeyri-kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlar. Vergi dərəcələri də məhz torpaqların hansı növə aid edilməsindən asılı olaraq tətbiq edilir. Belə ki, torpaq vergisinin dərəcəsi kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlar üzrə 1 şərti bal üçün 0,06 manat müəyyən edilir. Qeyri-kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlar üzrə torpaq sahəsinin hər 100 kvadratmetrinə görə müvafiq cədvəldə göstərilən dərəcələr tətbiq olunur. Həmin cədvəl Vergi Məcəlləsinin XIV fəslinin 206.3-cü maddəsində göstərilmişdir. Torpaq vergisinin dərəcələrinə dair digər məsələlər də vergi qanunvericiliyi ilə nizama salınır. Belə ki, torpaq vergisinin dərəcələri ilə bağlı münasibətlər, vergi güzəştləri, torpaq vergisinin hesablanması və ödənilməsi qaydaları və s. məsələlər Vergi Məcəlləsinin 206–208-ci maddələrində ehtiva olunan vergi-hüquq normaları ilə tənzimlənilir.

Dövlət vergilərinin digər növləri dedikdə aşağıdakı vergi növləri nəzərdə tutulur: 1) yol vergisi; 2) mədən vergisi; 3) sadələşdirilmiş vergi.

Yol vergisinin tətbiqinə Vergi Məcəlləsinin XV fəslində nəzərdə tutulan vergi-hüquq normaları (209–212-ci maddələr) tətbiq olunur. Dövlət vergisinin bu növü şəxslərin Azərbaycan Respublikasının avtomobil yollarından istifadə etmələrinə görə tutulur. Azərbaycan Respublikasının ərazisinə daxil olan və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit keçən xarici dövlətlərdə qeydiyyatda olan avtonəqliyyat vasitələrinin sahibləri və ya həmin nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxslər, habelə Azərbaycan Respublikası ərazisində avtomobil benzininin, dizel yanacağıının və maye qazın istehsalı və ya idxalı ilə məşğul olan

şəxslər yol vergisinin ödəyiciləridir. Azərbaycan Respublikasının ərazisinə daxil olan, Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit keçən və Azərbaycan Respublikasının ərazisini tərk edən zaman yol vergisinə cəlb olunmalı olan xarici dövlətlərdə qeydiyyatda olan avtonəqliyyat vasitələri, habelə Azərbaycan Respublikasının ərazisində istehsal edilərək daxili istehlaka yönəldilən (topdan satılan) və Azərbaycan Respublikasının ərazisinə idxal edilən avtomobil benzini, dizel yanacağı və maye qaz yol vergisinin vergitutma obyektidir (VM, maddə 210) [11].

Mədən vergisi Azərbaycan Respublikasının ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan sektorunda faydalı qazıntıların çıxarılmasına görə tutulan dövlət vergi növüdür. Azərbaycan Respublikasının ərazisində [Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsi də daxil olmaqla] yerin təkindən faydalı qazıntılar çıxaran fiziki şəxslər və müəssisələr mədən vergisinin ödəyiciləridir. Yerin təkindən çıxarılan faydalı qazıntıların özü isə vergitutma obyektidir [12].

Dövlət vergi növlərindən biri olan sadələşdirilmiş vergi də vergi qanunvericiliyi ilə tənzimlənir. VM-in XVII fəslində ehtiva olunan vergi-hüquq normaları (218–221-ci maddələr) məhz sadələşdirilmiş vergiyə həsr olunmuşdur. ƏDV məqsədləri üçün qeydiyyata alınmamış və ardıcıl 12 aylıq dövrün istənilən ayında vergi tutulan əməliyyatların həcmi 200.000 manat və ondan az olan şəxslər sadələşdirilmiş vergi ödəyicisi olmaq hüququna malikdirlər. Həmin

hüququ həyata keçirmək üçün vergi ödəyiciləri hər il aprel ayının 20-dən gec olmayaraq müvafiq bəyannaməni və ya bu hüquqdan istifadə etməyəcəyi barədə yazılı məlumatı uçotda olduqları vergi orqanına təqdim edirlər.

Hansı şəxslərin sadələşdirilmiş verginin ödəyicisi olmalarına gəldikdə, qeyd etməliyik ki, bu məsələ Vergi Məcəlləsinin 218.1-ci maddəsi ilə tənzimlənir. Həmin maddəyə görə, konkret möəyyənləşdirilmiş şəxslər sadələşdirilmiş verginin ödəyiciləridir [13].

Bələdiyyələr qanunla müəyyən edilmiş ərazi hüduqları daxilində yerli özünüidarə forması olub, hakimiyyət səlahiyyətinə malikdir. Lakin onların malik olduqları və həyata keçirdikləri hakimiyyət dövlət hakimiyyəti hesab edilmir. Bələdiyyələrin özləri isə dövlət təsisatına aid edilməyən qurumdur.

Bələdiyyələr malik olduqları səlahiyyətləri öz orqanları vasitəsilə həyata keçirirlər; söhbət bələdiyyə orqanlarından gedir. Bələdiyyə orqanları elə yerli özünüidarə etmə orqanlarıdır ki, onlar yerli vergiləri tətbiq edir, onların yerli büdcələrə (bələdiyyə büdcələrinə) yığılmasını təşkil edir, yerli vergilərin ödənilməsinə nəzarət həyata keçirirlər. Unutmaq olmaz ki, yerli büdcələrin formalaşmasında yerli vergilər böyük rol oynayır; onlara həm də bələdiyyə büdcələri deyilir. Belə ki, yerli büdcə bələdiyyə büdcəsi olub, dövlət büdcəsinin tərkibinə daxil deyildir.

Vergi qanunvericiliyi (VM, maddə 8) yerli vergilərin (bələdiyyə vergilərinin)

konkret növlərini müəyyənləşdirir ki, həmin növlərə aşağıdakılar aiddir:

– VM-in 206.1-1-ci və 206.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda fiziki şəxslərin torpaq vergisi;

– VM-in 198.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda fiziki şəxslərin əmlak vergisi;

– bələdiyyə mülkiyyətində olan möəssisə və təşkilatların mənfəət vergisi.

Fiziki şəxslərin torpaq vergisinin hüquqi tənzimlənməsi Vergi Məcəlləsinin XIV fəslə ilə həyata keçirilir. Fiziki şəxslərin əmlak vergisi Vergi Məcəlləsinin XIII fəslinin müvafiq maddələri ilə tənzimlənir. Azərbaycan Respublikasının ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan sektorunda faydalı qazıntıların çıxarılmasına görə mədən vergisi tutulur. Bu növ mədən vergisinin ödənilməsinə Vergi Məcəlləsinin XVI fəslinin müvafiq maddələri tətbiq olunur. Bələdiyyə mülkiyyətində olan müəssisə və təşkilatların mənfəət vergisi ilə bağlı münasibətlər Vergi Məcəlləsinin IX və X fəsilərində nəzərdə tutulan vergi-hüquq normaları ilə nizama salınır.

Yerli vergilərin hesablanması və ödənilməsi qaydaları, vergi ödəyicilərinin və bələdiyyələrin vergi xidməti orqanlarının hüquq və vəzifələri, vergi nəzarətinin forma və metodları, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət, bələdiyyələrin vergi xidməti orqanlarının və onların şəxslərinin hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) şikayət edilməsi qaydaları müvafiq qanunvericiliklə müəyyən edilir (VM, maddə 8.2).

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR VƏ İQTİBASLAR

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası. Bakı, "PG" nəşriyyatı, 2014, 52 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi / Buraxılışa məsul: E.M.Əfəndiyev. Bakı, 2014, 296 s.; URL: <http://www.taxes.gov.az> – 29.06.2024-cü il.
3. Avropa hüququ. Dərslük / E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, 2016, s. 365-366.
4. Ümumiyyətlə, vergi münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi barədə ətraflı bax: Əliyev E.Ə., Hüseynova F.E., Qəmbərov H.D. İqtisadi hüquq. Dərslük. Bakı, 2019, s.489-503.
5. Vəliyev İ.V. Vergilər və vergitutmanın hüquqi əsasları. Dərslük. Bakı, 2013, s.198
6. Avropa hüququ. Dərslük / E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Dərslük. Bakı, 2016, s. 364.
7. Avropa hüququ. Dərslük / E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, 2016, s.366.
8. Ətraflı bax: məsələn, Vəliyev İ.V. Vergilər və vergitutmanın hüquqi əsasları. Dərslük. Bakı, 2013, s.223-233.
9. Aksiz (latınca - «accidere» kəsmək, ingiliscə - «excises», fransızca - «accise») - dolay vergi barədə bax: Öridiçeskaə gnüklopediə / Pod red. M.Ö.Tixomirova. M., 2005, s.30.
10. Torpaq sahəsi, torpaq sahəsi üzərində mülkiyyət və onun növləri, torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsi və torpaqların kateqoriyaları barədə bax: Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsi / Buraxılışa məsul: Əfəndiyev E.M. Bakı, 2005, 126 s.
11. Yol vergisinin dərəcələri, yol vergisinin tutulması və s. məsələlər barədə bax: VM, maddə 211-212.
12. Mədən vergisinin dərəcələri, verginin hesablanma qaydası, ödənilməsi müddəti və bəyannamənin verilməsi barədə ətraflı bax: VM, maddə 216-217.
13. Sadələşdirilmiş verginin dərəcəsi, verginin hesablanma qaydası, ödəmə müddəti və bəyannamənin verilməsi barədə ətraflı bax: VM, maddə 220–221.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗЛИЧНЫХ ВИДОВ НАЛОГОВ

Араз Тофик оглу Керимов,
главный советник налоговой службы, юрист-правовед.

В статье с научной точки зрения рассмотрен вопрос правового регулирования отдельных видов налогов. Отмечается, что согласно налоговому законодательству Азербайджанской Республики государственные налоги перечисляются в государственный бюджет и к ним относятся следующие виды налогов: подоходный налог физических лиц; налог на прибыль юридических лиц; налог на добавленную стоимость; акцизы; налог на имущество юридических лиц; земельный налог юридических лиц; дорожный налог; налог на добычу полезных ископаемых; упрощенный налог.

Ключевые слова: виды налогов, государственные налоги, подоходный налог, налог на прибыль, налог на добавленную стоимость, акцизы, налог на имущество, земельный налог, дорожный налог, налог на добычу полезных ископаемых, упрощенный налог, налоговые отношения.

LEGAL REGULATION OF DIFFERENT TAX TYPES

Araz Tofiq oghlu Karimov,
chief advisor of the tax service, lawyer.

In the article, the issue of the legal regulation of individual types of taxes is considered scientifically. It is noted that according to the tax legislation of the Republic of Azerbaijan, state taxes are transferred to the state budget and the following types of taxes belong to them: income tax of natural persons; profit tax of legal persons; value added tax; excises; property tax of legal entities; land tax of legal entities; road tax; mining tax; simplified tax.

Key words: types of taxes, state taxes, income tax, profit tax, value added tax, excise duties, property tax, land tax, road tax, mining tax, simplified tax, tax relations.

FARKLI VERGİ TÜRLERİNİN YASAL DÜZENLENMESİ

Araz Tofiq oğlu Kerimov,
vergi dairesi başdanışmanı, avukat.

Makalede bireysel vergi türlerinin hukuki düzenlenmesi konusu bilimsel olarak ele alınmaktadır.

Azərbaycan Cumhuriyyəti vergi mevzuatına görə dövlət vergilərinin dövlət büdcəsinə aktarıldığı və bunlara aşağıdakı vergi türlərinin aidiyyəti göstərilmişdir: gerçək kişilərin gəlir vergisi; təzəl kişilərin qazanç vergisi; katma dəyər Vergisi; tükətimlər; təzəl kişilərin əmlak vergisi; təzəl kişilərin ərazi vergisi; yol vergisi; madencilik vergisi; basitleşdirilmiş vergi.

Anahtar kelimələr: vergi türləri, dövlət vergiləri, gəlir vergisi, kâr vergisi, katma dəyər vergisi, özəl tükətim vergisi, əmlak vergisi, ərazi vergisi, yol vergisi, maden vergisi, basitleşdirilmiş vergi, vergi əlaqələri.

SƏHIYYƏ SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ HÜQUQ NORMALARININ SİSTEMİ

Hüseynova Fatimə Etibar qızı,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı
Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi
“Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa
hüququ kafedrası”nın dosenti
e-mail: lawyer.fatima85@gmail.com

Məqalədə səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının sistemindən bəhs olunur. Məqalədə tibb hüququ və səhiyyə hüququ institutlarının qarşılıqlı nisbəti araşdırılır. Bununla bağlı hüquq doktrinasında olan yanaşmalar təhlil edilir. Bu məqsədlə beynəlxalq hüquqi sənədlər analiz edilir. Səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının sistemi olaraq beynəlxalq səhiyyə hüququnun anlayışı verilir.

Açar sözlər: Səhiyyə, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, beynəlxalq səhiyyə hüququ, beynəlxalq hüquq normaları, tibb hüququ, hüquq institutu, hüquq sistemi.

Beynəlxalq səhiyyə hüququnun və ya səhiyyə sistemində beynəlxalq hüquq normalarının strukturunu elmi cəhətdən təhlil etmək üçün ilk növbədə səhiyyə sisteminə dair normativ çərçivənin mahiyyətini araşdırmaq zəruridir. Çünki, beynəlxalq səhiyyə hüququnun tərkibi məhz bilavasitə səhiyyə sisteminin daxili elementlərinin normativ tənzimi ilə üzvi surətdə bağlıdır. Kaliforniya Universitetinin professoru M.İ.Roemerə görə, bütün cə-

miyyətin səhiyyə xidmətlərindən fayda əldə etməsini təmin edəcək maliyyənin, resursların, habelə təşkilatı və idarəçilik bacarıqlarının vəhdəti səhiyyə sistemini ifadə edir [13]. Alimin fikirlərindən çıxış edərək qeyd etmək zəruridir ki, cəmiyyətin səhiyyə

xidmətləri, səhiyyə resursları, səhiyyə sahəsində təşkilatı-hüquqi tendensiyalar bütövlükdə onun hüquqi tənzimlənməsində sistemli yanaşmanı ifadə edir. Bu mənada müasir beynəlxalq səhiyyə hüququ səhiyyə sistemində beynəlxalq hüquq normalarının strukturlaşdırılması üçün ən mühüm alət kimi çıxış edir. Hesab edirik ki, beynəlxalq səhiyyə hüququnun sistemi də səhiyyə xidmətlərinin istehsalına, istehlakına və bölüşdürülməsinə istiqamətlənmiş bir cəmiyyətin öz seçimləri vasitəsilə əldə edilən təşkilatı-hüquqi razılaşma və prosesləri ehtiva edən mexanizm [14] kimi çıxış edir.

Eyni zamanda, burada vacib məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, beynəlxalq hüququn digər mühüm sahələri, məsələn, insan hüquqları, beynəlxalq humanitar hüquq, beynəlxalq təşkilatlar hüququ, beynəlxalq hüquqda məsuliyyət institutu və s. beynəlxalq səhiyyə hüququnun sisteminin formalaşmasına mühüm təsir edir.

Məlumdur ki, beynəlxalq hüquq normaları, prinsip etibarilə dövlətlərin qarşılıqlı razılığı əsasında yaranır. Beynəlxalq hüquq normasının məzmunu beynəlxalq hüquq subyektinin malik olduğu hüquqdan və ona

uyğun olaraq öz üzərinə götürdüyü öhdəlikdən ibarətdir. Doğrudur, beynəlxalq hüquq və öhdəliklər təkcə beynəlxalq hüquq normalarından irəli gəlmir. Hər hansı beynəlxalq məhkəmənin və ya arbitraj məhkəməsinin qərarı, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnaməsi və ya dövlətin birtərəfli qaydada verdiyi bəyanat da müvafiq öhdəliklər döğura bilər [1, s.11]. Bu norma və ondan yaranan öhdəliklər beynəlxalq hüququn bütün sahələri üçün eynidir və bu normalar hər sahənin tənzim etdiyi münasibətlərə aid olur. Səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normaları da bu xətt üzrə inkişaf etmişdir. Beynəlxalq səhiyyə hüquq normalarının mahiyyətinə iki aspektdən baxmaq lazımdır. Beynəlxalq səhiyyə hüquq normaları dar mənada təfsir edilərsə, o, yalnız, səhiyyənin tənzimlənməsi üçün xüsusi olaraq qəbul olunmuş beynəlxalq hüquqi rejimləri özündə birləşdirir. Geniş mənada isə bu normalar, səhiyyə ilə əlaqəli bütün beynəlxalq hüquqi rejimləri – beynəlxalq ekoloji hüquq, beynəlxalq humanitar və beynəlxalq insan hüquqları hüququ, beynəlxalq ticarət və əmək hüququ, silahlara nəzarətlə bağlı beynəlxalq konvensiyalar və s. özündə birləşdirir [11].

Hüquq nəzəriyyəsindən də məlum olduğu kimi, ümumilikdə hüququn sisteminə hüququn daxili vəhdətdə və bir-birinə uyğun olan ayrı-ayrı hissələrə bölünməsi ilə xarakterizə edilən [3, s.266] bir kateqoriya kimi yanaşılır. Bu mənada beynəlxalq səhiyyə hüququ da bu hüququn institut və normalarının daxili vəhdəti və biri-biri ilə qarşılıqlı əlaqə və asılılığında ifadə olunan elmi paradigma kimi qəbul edilməlidir. Hüquq ədəbiyyatında qeyd edildiyi kimi, hər hansı bir hüquq sahəsinin sistemi dedikdə, həmin hüquq sahəsini təşkil edən hüquq

normalarının və institutlarının elmi cəhətdən əsaslandırılmış obyektiv əlaqəsi, onların vahid bir tam halında birləşməsi başa düşülür [4, s. 12]. Bu anlayışı birbaşa beynəlxalq səhiyyə hüququnun sisteminə də aid edə bilərik. Beynəlxalq səhiyyə hüququnun sistemi dedikdə, səhiyyə, tibb, tibbi xidmət, bioetika və sağlamlığa dair hüquq normalarının və prinsiplərinin institusional idarə olunmasının elmi cəhətdən əsaslandırılmış vahid bir sistemi kimi başa düşülür. Eyni zamanda, beynəlxalq səhiyyə hüququn sisteminin də aşağıdakı komponentlərini qeyd edə bilərik: 1) beynəlxalq səhiyyə hüququna aid normalar və prinsiplər; 2) beynəlxalq səhiyyə hüququna aid institutlar. Professor V.İ.Akopov səhiyyə hüquq sisteminə aşağıdakı kimi formulə edir: Səhiyyə hüququnun sistemi onun daxili məzmunu əks etdirməklə, hüquq və tibb elminin bir hissəsi olan, hələ tam formalaşmamış, lakin praktikada istifadə olunan ayrıca tibbi-hüquq sistemidir. Rusiyalı alim bu sistemin tərkib elementlərini analiz edərək vurğulayır ki, buraya təkcə cinayət və mülki hüququn müəyyən normaları deyil, həm də diaqnostika və müalicə prosesinin təşkili, tibbi yardım, o cümlədən səhiyyə sektorunda idarəetmə də daxil edilməlidir [6, s.28]. Lakin xüsusi vurğulamaq istərdik ki, beynəlxalq səhiyyə hüququnun sisteminin tərkibi özünü müxtəlifliyi ilə diqqəti cəlb edir.

İndi isə beynəlxalq səhiyyə hüququna daxil olan komponentlərdən biri kimi, beynəlxalq səhiyyə hüququnun institutlarına diqqət yetirək. Hüquq elmləri doktoru, prof. V.N. Xrapanyuk hüquq institutuna belə bir anlayış verir: “Hüquq institutu – müəyyən növ ictimai münasibətlərin növ müxtəlifliklərini tənzim edən, hüquq sahəsinin spesifik hissəsi olan hüquq normalarının ayrıca

kompleksidir” [5, s.204]. Hüquq institutunun bu nəzəri tərifinə əsaslanaraq qeyd edə bilərik ki, beynəlxalq səhiyyə hüququnun institutu dedikdə, səhiyyə sisteminə aid olan eyni növ münasibətləri tənzim edən, beynəlxalq səhiyyə hüququnun spesifik normaları başa düşülür. Lakin burada bir vacib məsələni də qeyd etmək zəruridir ki, gələcəkdə beynəlxalq səhiyyə hüququnun beynəlxalq hüququnun sahəsi kimi inkişaf edincə, beynəlxalq tibb hüququ da beynəlxalq səhiyyə hüququnun yarım sahəsi kimi çıxış edə bilər. Beynəlxalq tibb hüququ dövlətlərarası tibbi münasibətlərə aid olan eynicinsli normaların məcmusundan ibarətdir. Lakin eyni zamanda, bu hüquq normaları hüququn digər sahələri ilə də vəhdət təşkil edir.

Professor A.Mustafazadə tibb hüququnu kompleks hüquq sahəsi hesab edir. Hüquqşünas alim bu fikrini onunla əsaslandırır ki, vətəndaşların sağlamlığının qorunması və tibbi yardım üzrə ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimi müxtəlif hüquq sahələrinin – konstitusiya, mülki, inzibati, sosial təminat, cinayət, ailə, cinayət prosesual, mülki-prosesual və digər hüquq sahələrinin normaları ilə təmin edilir [4, s. 12]. Əlbəttə biz professorun bu fikirlərinə əlavə edərək, tibb hüququnun nəinki milli hüquq sahələri ilə əlaqəsini eyni zamanda, beynəlxalq hüququn da digər sahələri ilə üzvi bağlılığını qeyd edə bilərik. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, tibb hüququnun subyektləri hüquqi münasibətlərin bütün iştirakçılarıdır, bir tərəfdən bunlar tibb işçiləridir: həkimlər, feldşerlər, tibb bacıları, orta tibb işçiləri, laborantlar, əczaçılar, səhiyyə inzibatçıları, çoxsaylı tibb texnikləri və s., 15 yaşından yuxarı xəstələr, tibbi yardımın göstərilməsi üçün müqavilələrdə göstərilən xəstələrin

valideynləri və qanuni nümayəndələri – 15 yaşınadək uşaqlar. Tibbi hüququn subyektləri həmçinin tibbi xidmət göstərən dövlət, bələdiyyə və ya özəl tibb təşkilatlarıdır.

Bundan başqa, sağlamlıq hüququ da beynəlxalq səhiyyə hüquq sistemində aid edilən əsas institutlardan biri sayılır. Müasir dövrdə sağlamlıq hüququ beynəlxalq hüquq çərçivəsində sürətlə inkişaf etmiş və onun normalar sistemində aydınlaşdırılması səhiyyə siyasəti üçün əhəmiyyətli konseptual və praktiki təsirlərə malikdir. Sağlamlıq hüququ Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin qəbul edilməsindən sonra ən azı son yarım əsr ərzində əsas insan hüquqlarından biri kimi tanınıb. Hazırda sağlamlıq hüququ konstitusiya və ya qanunvericilik müddəaları şəklində 56 dövlət tərəfindən rəsmi olaraq tanınıb [8]. Bununla belə, bu hüququn əhatə dairəsi və mənası beynəlxalq ictimaiyyətdə müzakirə predmeti olmuşdur və buna nail olmaq üçün vasitələr də eyni şəkildə mübahisəli olaraq qalır. Müəyyən bir dövlətin vətəndaşları üçün hərtərəfli “əldə edilə bilən sağlamlıq hüququ”nu təmin etməyə qadir olan səhiyyə sisteminin xüsusiyyətləri müxtəlif sosial və siyasi maneələrlə çətinləşə bilər.

Son illərdə sağlam şəraiti özündə ehtiva edən səhiyyə hüququ normativ hüquqi baxımdan sürətlə inkişaf etmişdir. Sağlamlıq hüququna malik olmaq həm də insanın sağlamlığına təsir edən qərarların qəbulunda iştirak etmək hüququnu nəzərdə tutur və buna görə də sağlamlıq problemlərini aktiv sosial vətəndaşlıqla əlaqələndirir. Digər məsələlərlə yanaşı, sağlamlıq hüququnun milli səviyyədə tanınması dövlətin qayğıya əlçatanlığın və sağlamlıq üçün ilkin şərtlərin bərabərliyinin təmin edilməsində rol oynayır və sistemli ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasını tələb edir.

Beynəlxalq səhiyyə hüququ və tibb hüququ, üst-üstə düşsə də, fərqli sahələrdir. Tibbi hüquq daha çox səhiyyə təcrübəsi, xəstələr və həkimlər arasında münasibətlər, etik məsələlər və tibbi təcrübədə səhvlərə görə məsuliyyətlə bağlı hüquqi məsələlərlə əlaqələndirilir. Beynəlxalq səhiyyə hüququ, öz növbəsində, daha çox səhiyyə sahəsində dövlətlər arasında münasibətləri tənzimləməyə və global sağlamlıq çağırışlarına cavab olaraq fəaliyyətləri əlaqələndirməyə yönəlmişdir. Buraya epidemiyalar, pandemiyalar və digər transsərhəd sağlamlıq təhdidləri ilə mübarizədə əməkdaşlığın təmin edilməsinə yönəlmiş beynəlxalq müqavilələr, qaydalar və təşəbbüslər daxildir. Bununla belə, hər iki sahənin insan hüquqları ilə sıx bağlı olduğunu iddia etmək olar. Tibbi hüquq insan hüquqlarının bir hissəsi kimi səhiyyə xidmətinə çıxışın təmin edilməsi, xəstələrin hüquqlarının qorunması və səhiyyə sahəsində etik standartların qorunması ilə məşğul olur. Beynəlxalq səhiyyə hüququ da insan hüquqları, o cümlədən sağlamlıq hüququ prinsiplərinə əsaslanır. Beləliklə, insan hüquqları kontekstində hər iki sahə bir-biri ilə əlaqəli və bir-birindən asılı ola bilər, çünki hər iki sahə əsas insan hüquqlarının bir aspekti olan sağlamlığı inkişaf etdirmək və qorumaq məqsədi daşıyır.

Beynəlxalq səhiyyə hüququnun digər komponentləri beynəlxalq səhiyyə hüquq normaları və prinsipləridir. Beynəlxalq səhiyyə hüququnun prinsiplərinə növbəti paragraflarda toxunacağıq. İndi isə beynəlxalq səhiyyə hüququna aid normaları elmi cəhətdən təhlil edək. Beynəlxalq sağlamlıq hüququnun normaları və prinsipləri bu hüquq sahəsinin əsas struktur bloklarını təşkil edir. Onlar dövlətlərin və digər aktorların beynəlxalq səviyyədə səhiyyə xidmətlərinin göstərilməsi ilə bağlı hüquq və vəzifələrini

müəyyən edir. Burada əsas komponentlər aşağıdakılardır:

Sağlamlıq hüququ: İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt kimi beynəlxalq sənədlərdə tanınan əsas hüquqdur. Sağlamlıq hüququ hər bir insanın əldə edilə bilən ən yüksək fiziki və psixi sağlamlıq standartına malik olduğunu bildirir.

Beynəlxalq müqavilələr və konvensiyalar: Səhiyyə sahəsində dövlətlər arasında əməkdaşlığın təmin edilməsinə yönəlmiş bir sıra beynəlxalq müqavilələr mövcuddur. Buna misal olaraq Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) Nizamanaməsini və Beynəlxalq Səhiyyə Qaydalarını göstərmək olar.

Humanitar hüququn Prinsipləri: Hərbi münaqişələr və fəlakətlər zamanı tibbi yardımın göstərilməsini tənzimləyən prinsiplər beynəlxalq sağlamlıq hüququnun mühüm hissəsidir. Bu prinsiplər tibb işçilərinin, tibb müəssisələrinin mühafizəsini və fəvqəladə hallarda tibbi yardım almaq imkanlarını təmin edir.

Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipləri: Beynəlxalq sağlamlıq hüququ müxtəlif meyarlara, məsələn, irq, cins, yaş və s.

Dövlətlərin öhdəlikləri: Beynəlxalq səhiyyə hüququ dövlətlərin milli səhiyyə sistemlərini təmin etmək, yoluxucu xəstəliklərin yayılmasının qarşısını almaq, elmi tədqiqatlarda əməkdaşlıq etmək və s. öhdəliklərini müəyyən edir.

Etikaya Hörmət Prinsipləri: Beynəlxalq sağlamlıq hüququ tibbi təcrübə və tədqiqatda məlumatlı razılıq və məxfilik prinsipləri kimi etik standartları və prinsipləri nəzərə alır.

Bu komponentlər bütün dünya əhalisinin sağlamlığının ən yüksək səviyyəsinə nail

olmaq üçün dövlətlər və digər aktorlar arasında əməkdaşlığın təmin edilməsinə yönəlmiş beynəlxalq sağlamlıq hüququ sisteminin əsasını təşkil edir.

Ümumiyyətlə beynəlxalq hüquq normasına ədəbiyyatlarda belə bir anlayış verilir. Prof. L. Hüseynova görə, beynəlxalq hüquq normaları dövlətlər və beynəlxalq hüququn digər subyektləri arasındakı qarşılıqlı münasibətləri nizama salan ümum-məcburi qaydalara deyilir [1, s.11]. Digər bir fikrə görə, beynəlxalq hüquq norması beynəlxalq hüququn subyektləri tərəfindən yaradılmış və onlar arasında münasibətləri, habelə belə subyektlər olmayan şəxslərin iştirak etdiyi münasibətləri tənzimləyən hüquqi məcburi davranış qaydasıdır [7, s.18]. Bu mənada fikrimizcə, beynəlxalq səhiyyə hüquq normaları dedikdə, səhiyyə, tibb və sağlamlıqla bağlı beynəlxalq hüququn subyektlərinin, habelə bu hüququn subyektləri olmayan şəxslər arasında münasibətləri tənzim edən məcburi davranış qaydaları başa düşülür.

Beynəlxalq səhiyyə hüququnda, sağlamlıq şəraitini özündə əks etdirən və onun qorunmasında mühüm rol oynayan normativ sənədlərdən ən mühümü Beynəlxalq Səhiyyə Qaydaları (infeksiya xəstəliklərinə yönəldilmişdir) və ÜST-ün Tütünə Mübarizə üzrə Çərçivə Konvensiyasıdır (xroniki xəstəliklərə diqqət yetirmişdir). Demək olar ki, hər iki mühüm sənəd beynəlxalq səhiyyə hüquq normalarının əsasını təşkil edir [17]. Beynəlxalq Səhiyyə Qaydaları ÜST-ə üzv olan dövlətlər üçün məcburi olan yoluxucu xəstəliklər üzrə yeganə beynəlxalq səhiyyə sazişlərini təşkil edir. Bu Qaydalar yoluxucu xəstəliklərə nəzarət üçün vahid və standartlaşdırılmış davranış normalarını təmin edir. Ümumdünya Səhiyyə Assambleyası

1951-ci ildə Beynəlxalq Səhiyyə Qaydalarını qəbul etdi. 1969-cu ildə və 2005-ci ildə onlara yenidən baxdı [10]. Beynəlxalq Səhiyyə Qaydalarının məqsədi dünyada minimum müdaxilə ilə xəstəliyin beynəlxalq yayılmasına qarşı maksimum təhlükəsizliyi təmin etmək olmuşdur. Beynəlxalq Səhiyyə Qaydaları dünyada geniş yayılmış epidemiyə və yoluxucu xəstəliklərin qarşısının alınması məqsədilə, qəbul edilmiş ən mühüm beynəlxalq hüquqi sənəddir. Bu Qaydalar, ÜST-nin üzvü olan 196 dövlət üçün qanuni qüvvəyə malik olan beynəlxalq hüquqi sənəddir. Bir zamanlar Avropada geniş yayılmış ölümcül epidemiyalara qarşı mübarizə məqsədilə qəbul olunmuş Qaydalar ictimai sağlamlıqla bağlı məlumatlandırma funksiyasını yerinə yetirməklə bərabər, həm də ölkələr üçün müvafiq öhdəliklər yaradır. Beynəlxalq Səhiyyə Qaydaları: ÜST-nin üzvü olan 196 dövlət üçün hüquqi qüvvəyə malikdir; sağlamlıq tədbirlərinin tətbiqi zamanı ayrışdırıcı yol verilməməsi ilə bağlı səyahətçilərin və digər şəxslərin hüquqlarını qorumaq üçün mühüm təminatlar təqdim edir; 196 iştirakçı dövlətin hamısı ildə ən azı bir dəfə göstəricilər haqqında hesabat verirlər; ÜST-nin 440-dan çox eksperti - ÜST-nin Baş Direktoru tərəfindən ÜST tərəfindən yaradılmış ekspertlər siyahısına 440-dan çox ekspert daxildir. Ölkələr üzrə 83 fəzilət risklər planı hazırlanmışdır.

Bununla yanaşı, beynəlxalq səhiyyə hüquq normaları dövlətlər üçün müəyyən öhdəliklər yaradır. Həmin öhdəliklərə daxildir:

- ictimai sağlamlıqla bağlı kəskin hadisələrin nəzarət sistemləri tərəfindən vaxtında aşkarlanması;
- ictimai sağlamlıq hadisələrini qiymətləndirmək və sağlamlıqla bağlı

- beynəlxalq narahatlıq doğuran məsələlərlə bağlı ÜST-ə hesabat vermək;
- ictimai sağlamlıq risklərinə və fəvqəladə hallara dərhal cavab vermək;
- sağlamlığın qorunması sahəsində əməkdaşlığı gücləndirmək;
- milli səviyyədə xəstəliklərin qarşısının alınması, müşahidə, nəzarət və cavab tədbirləri sistemlərinin gücləndirilməsi;
- səyahət və nəqliyyatda ictimai sağlamlıq təhlükəsizliyini gücləndirmək;
- xüsusi risklərin idarə edilməsinin gücləndirilməsi;
- sağlamlığın qorunması sahəsində tədqiqatların aparılması.

Beynəlxalq səhiyyə hüququnun sisteminin formalaşmasında ÜST-ün müstəsna rolu və xidmətləri vardır. Beynəlxalq səhiyyə hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsində ÜST-nin Nizamnaməsini mühüm sənəd kimi qəbul etmək olar. Nizamnamə ÜST-ə müqavilələr və məcburi qaydalar hazırlamaq və qəbul etmək səlahiyyəti verir. Nizamnaməsinin 19-cu maddəsinə əsasən, ÜST öz səlahiyyətləri çərçivəsində istənilən məsələ ilə bağlı konvensiya və ya sazişlər qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir.

ÜST İkinci dünya müharibəsindən sonra, geniş nizamnamə səlahiyyətlərinə malik olan normativ bir qurum kimi yaranmışdır. Lakin o, çiçək xəstəliyinin kökünün kəsilməsi kimi möhtəşəm uğura imza atsa da, müharibədən sonrakı sağlamlıq və insan hüquqları hərəkatının yüksək gözləntilərini doğrultmaqda uğursuzluğa düşər oldu. Belə ki, bu, ən son Ebola epidemiyasına qeyri-adekvat reaksiyası ilə nümunə oldu [16]. Nizamnamənin 21-ci maddəsinə əsasən, ÜST ictimai səhiyyə sahəsində beş qanuni qüvvəyə malik tövsiyələr qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir: sanitar və karantin qaydaları; xəstəliklər, ölüm səbəbləri və

ictimai səhiyyə praktikasına dair nomenklaturalar; beynəlxalq istifadə üçün diaqnostik prosedurlar üçün standartlar; beynəlxalq ticarətdə daşınan bioloji, əczaçılıq və oxşar məhsulların təhlükəsizliyi, saflığı və potensialı üçün standartlar; beynəlxalq ticarətdə hərəkət edən bioloji, əczaçılıq və oxşar məhsulların reklamı və etiketlənməsi [12]. Bununla belə, üzv dövlətlər qəbul edilmiş qaydaları rədd edə və ya qeyd-şərtlər təqdim edə bilər [12]. Beləliklə, ÜST Nizamnaməsinin 21-ci maddəsi ÜST-ə imkan verir ki, digər məsələlərlə yanaşı, sanitar və karantin tələbləri, bioloji və əczaçılıq məhsullarının təhlükəsizliyi, saflığı və potensialı, bioloji və əczaçılıq məhsullarının reklamı və etiketlənməsi ilə bağlı qanuni qüvvəyə malik olan qaydalar qəbul etsin. Bu məcburi qaydaların qəbulu üçün üzv dövlətlərin razılığı tələb olunmur.

ÜST Nizamnaməsi sağlamlığın insan hüququ kimi müəyyən edilməsi ilə bağlı kifayət qədər aydın mövqe nümayiş etdirmişdir. ÜST-ün Nizamnaməsində sağlamlığın mənasının əsas əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, məhz həmin andan sağlamlıq hüququ beynəlxalq hüquqla tənzimlənir və bu, onun sonrakı inkişafı və dəqiqləşdirilməsi üçün başlanğıc nöqtəsi olmuşdur [15]. Belə ki, bir tərəfdən beynəlxalq aktlar sağlamlıq hüququnu insan hüququ kimi bəyan etməklə, eyni zamanda onun kifayət qədər ümumi formalaşdırılmasını müəyyən edir, digər tərəfdən isə güman edilir ki, bu hüququn miqyası və məzmunu, konkret tədbirlərə yönəldilir. Bu, sosial-iqtisadi hüquqların mahiyyətinə tamamilə uyğundur, onların həyata keçirilməsi hüquqi tənzimləmə mexanizminin yaradılması üçün fəal dövlət fəaliyyətini tələb edir və onun iqtisadi potensialından asılıdır.

ÜST Nizamnaməsinin preambulasında deyilir: “irqindən, dinindən, siyasi əqidəsindən, iqtisadi və sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq, əldə edilə bilən ən yüksək sağlamlıq standartından istifadə etmək hər bir insanın əsas hüquqlarından biridir” [9].

Bundan başqa beynəlxalq səhiyyə hüququnun sisteminə daxil olan səhiyyə sahəsində ictimai münasibətləri tənzimləyən bir çox digər normativ sənədlər də vardır. Bunlardan Ümumdünya Tibb Assambleyasının Bəyannaməsi, İstənilən Milli Səhiyyə Sistemində Tibbi Yardımın Təminatı üçün On İki Prinsip (1983), Xəstə hüquqları ilə bağlı Lissabon Bəyannaməsi (1981), Xəstənin Müstəqilliyi və Peşə Azadlığı haqqında Bəyannamə (1986), Avropada Xəstə hüquqlarına dair Siyasət Bəyannaməsi (1994) və digərlərinin adlarını qeyd etmək olar. Məsələn, bu sənədlərdən biri olan Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 25.1-ci maddəsində göstərilir ki, hər kəs özünün və ailəsinin sağlamlığı üçün adekvat həyat səviyyəsinə, o cümlədən yemək, geyim, mənzil və tibbi xidmət və zəruri sosial xidmətlər hüququ vardır. Bu müddəanın mətnindən göründüyü kimi, insanın sağlamlıq hüququ mahiyyətə sözügedən sərvətə malik olmaq və saxlanmaq üçün bütün şərait, və amillərin mövcud olduğu müəyyən həyat səviyyəsi hüququdur. Bundan əlavə, Bəyannamə normaları tibbi xidmətin təminatlarını təmin etmək üçün milli qanunvericiliyin işlənilib hazırlanmasında və təşkilində geniş istifadə olunur.

Beynəlxalq səhiyyə hüququnun sisteminə daxil olan mühüm normaların hüquqi əsasları və sağlamlıq hüququna dair ən əhatəli müddəalar İqtisadi, Sosial və Mədəni hüquqlar haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktda [2] öz əksini tapmışdır. Paktın 12.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, iştirakçı dövlətlər hər kəsin

əldə edilə bilən ən yüksək fiziki və psixi sağlamlıq standartlarından istifadə etmək hüququnu tanıyır. 12.2-ci maddə isə bir sıra zəruri tədbirləri sadalayır, iştirakçı dövlətlər tərəfindən ... bu hüququn tam həyata keçirilməsinə nail olmağı vurğulayır. Bu tədbirlər sırasına: a) ölü doğulan uşaqların sayını və uşaq ölümü hallarının azaldılması və uşaqların sağlam inkişafının təmini; b) ətraf mühitin gigiyenasının və sənayedə əmək gigiyenasının bütün aspektlərinin yaxşılaşdırılması; c) epidemik, endemik, peşə xəstəlikləri və digər xəstəliklərin qarşısının alınması və onların müalicəsi; d) xəstəlik təqdirində hamı üçün tibbi yardımın və tibbi xidmətin təmin olunması üçün şəraitin yaradılması məqsədilə atılan addımlar daxildir.

Beləliklə, beynəlxalq səhiyyə hüquq sistemi ilə bağlı araşdırmaların sonu olaraq, aşağıdakı nəticələrin əldə olunmasına nail olduq:

Birincisi bu hüquq sistemi səhiyyə və tibb sahəsində mövcud olan institutların, norma və prinsiplərin vəhdətini özündə ehtiva edir. Yəni beynəlxalq səhiyyə hüququnun sistemi dedikdə, səhiyyə, tibb, tibbi xidmət, bioetika və sağlamlığa dair hüquq normalarının və prinsiplərinin, habelə səhiyyə hüquq institutlarının elmi cəhətdən əsaslandırılmış vahid bir sistemi kimi başa düşülür.

İkincisibeynəlxalq səhiyyə hüququnun sisteminin aşağıdakı komponentləri vardır: 1) beynəlxalq səhiyyə hüququna aid normalar və prinsiplər; 2) beynəlxalq səhiyyə hüququna aid institutlar. Beynəlxalq səhiyyə hüququnun institutu dedikdə, səhiyyə sisteminə aid olan eyni növ münasibətləri tənzim edən, beynəlxalq səhiyyə hüququnun spesifik normalarını özündə ehtiva edir.

Üçüncüsü, beynəlxalq səhiyyə hüququ-

nun ən mühüm komponentlərini beynəlxalq tibb hüququ və beynəlxalq sağlamlıq hüququna dair normalar təşkil edir. Bundan başqa bu hüququn sisteminə həmçinin, tibbi fəaliyyət sahəsində insanın yaşamaq hüququ, pasiyetnlərin hüquqları, tibbi xidmətlərdən istifadə və tibbi xidmətlərə çatım hüququ, tibbi xidmət əməkdaşlarının hüquqi statusu, habelə səhiyyə hüquq normalarının pozulmasına görə məsuliyyət məsələləri də aid edilir. Lakin burada bir vacib məsələni də qeyd etmək zəruridir ki, gələcəkdə beynəlxalq səhiyyə hüququn beynəlxalq hüququnun sahəsi kimi inkişaf etdikcə, beynəlxalq tibb hüququ da beynəlxalq səhiyyə hüququnun yarım sahəsi kimi çıxış edə bilər.

Dördüncüsü, beynəlxalq səhiyyə hüquq sisteminə daxil olan ikinci mühüm element səhiyyə hüquq normalarıdır. Beynəlxalq səhiyyə hüququ normaları dedikdə, səhiyyə, tibb və sağlamlıqla bağlı beynəlxalq hüququn subyektlərinin, habelə bu hüququn subyektləri olmayan şəxslər arasında münasibətləri tənzim edən məcburi davranış qaydaları başa düşülür.

Beşincisi, əldə olunan nəticələrdən biri də budur ki, beynəlxalq hüququn mühüm sahələrindən, beynəlxalq insan hüquqları hüququ, beynəlxalq humanitar hüquq, beynəlxalq təşkilatlar hüququ, beynəlxalq hüquqda məsuliyyət institutları beynəlxalq səhiyyə hüquq sisteminin formalaşmasına mühüm rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

- Hüseynov, L.H. Beynəlxalq hüquq. Dərslük. – Bakı: Qanun, 2012. - 368 s.
- İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, <https://www.coe.int/az/web/compass/international-covenant-on-economic-social-and-cultural-rights>
- Məlikova, M.F. Hüquq nəzəriyyəsi. Dərslük. – Bakı: Elm və təhsil, 2023. - 443 s.
- Mustafazadə, A.İ. Aslanov, Z.H. Tibb hüququ. Dərs vəsaiti. - Bakı, Elm, - 2017, - 204 s.
- Xrapanyuk, V.N. Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi / rus dilindən tərcümə. - Bakı, 2007, - 247 s.
- Акопов, В. И. Медицинское право: учебник и практикум для вузов / В. И. Акопов. — М.: Издательство Юрайт, 2016. - 287 с.
- Глушенко, П. П., Максимова Е. В., Пригон М. Н. Международно-правовые отношения XXI в.: теория и практика, история и современность: учебное пособие. — СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2012. - 154 с.
- Backman G, Hunt P, Khosla R, Jaramillo-Strouss C, Fikre BM, Rumble C, Pevalin D, Páez DA, Pineda MA, Frisancho A, Tarco D, Motlagh M, Farcasanu D, Vladescu C: Health systems and the right to health: an assessment of 194 countries. *The Lancet*. 372 (9655): 2047-2085. 10.1016/S0140-6736(08)61781-X.
- Constitution of the World Health Organization, https://apps.who.int/gb/bd/pdf_files/BD_49th-en.pdf#page=6
- David P. Fidler. Revision of the World Health Organization's International Health Regulations. [last visited Sept. 9, 2007, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3988830/> - R56
- David P. Fidle. *International Law and Public Health: Material on and Analysis of Global Health Jurisprudence* (2000)
- Normative Foundations of Global Health Law - PMC (nih.gov)
- Roemer, M.I. «National Health Systems Throughout the World», *Annual Review of Public Health*, 14(1), 1993, - p. 335-353.
- Santerne, R.E. və Neun, S.P. (), *Health Economics: Theory, Insights and Industry Studies*, 5th Edition, South-Western Cengage Learning, Ohio. 2010, - 92 p.
- The human right to health protection in international legislation. 2010;3:110-112
- <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26100341/>
- <https://academic.oup.com/jtm/article/27/8/taaa127/5880460>

THE SYSTEM OF NORMS OF INTERNATIONAL LAW IN THE FIELD OF HEALTHCARE

Huseynova Fatima Etibar gizi,
Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor of the Department
of Private International Law and European Law Baku State University
e-mail:lawyer.fatima85@gmail.com

The article covers the system of norms of international law in the field of health care. In the article, the mutual comparison of the institutes of medical law and health care law is examined. In relation to that, the approaches laid down in the legal doctrine are analyzed. To achieve that, an analysis of international legal documents is carried out. The concept of international health care law as a system of norms of international law in the field of health care is given.

Keywords: Health care, World Health Organization, international health care law, norms of international law, medical law, legal institute, legal system.

СИСТЕМА НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Гусейнова Фатима Этибар кызы,
доктор философии по праву, доцент кафедры Международного
частного права и Европейского права Юридического факультета
Бакинского Государственного Университета
Электронная почта:lawyer.fatima85@gmail.com

В статье говорится о системе норм международного права в области здравоохранения. В ней также рассматривается взаимоотношение институтов медицинского права и права здравоохранения. В связи с этим, анализируются подходы, имеющиеся в правовой доктрине. С этой целью, осуществляется анализ международно-правовых документов. Дается понятие международного права здравоохранения как системы норм международного права в сфере здравоохранения.

Ключевые слова: здравоохранение, Всемирная организация здравоохранения, международное право здравоохранения, нормы международного права, медицинское право, правовой институт, правовая система.

MÜASİR DÖVRDƏ ƏTRAF MÜHİTİN EKOLOJİ PROBLEMLƏRİ: HÜQUQİ ASPEKTLƏR

Etibar Əli oğlu Əliyev,
Azərbaycan Hüquqsünasları Konfederasiyasının üzvü, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ” UNESCO kafedrasının professoru, hüquq elmləri doktoru.

e-mail: a-etibar@rambler.ru

telefon:+99450 220 24 42;

Mirzəyeva Leyla Eytibar qızı,
Azərbaycan Respublikası Sumqayıt İnzibati Məhkəməsinin hakimi, hüquqsünas.

e-mail: leylamirzayeva88@mail.ru,

telefon:+99455 310 55 85.

Məqalədə müəlliflər tərəfindən müasir dövrdə ətraf mühitin ekoloji problemlərin tənzimlənməsinin hüquqi aspektləri nəzərdən keçirilir. Qeyd edilir ki, ətraf mühitin və ekologiyanın, eləcə də təbii sərvətlərin qorunması mühüm dövlət və ümumxalq əhəmiyyəti olan bir məsələdir. Bəşəriyyətdə insan həyatı, cəmiyyətin inkişafı təbiətlə, ətraf mühitlə sıx bağlı olduğuna görə, insanların və gələcək nəsillərin sağlam mühitdə yaşaması ətraf mühitin və təbii sərvətlərin səmərəli mühafizə edilməsi amili ilə şərtlənir. Bu kontekstdə ekoloji-hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi xüsusi aktualıq kəsb edir.

Açar sözlər: ətraf mühit, təbii sərvətlər, ekoloji təhlükəsizlik, insan hüquqları, atmosfer, fauna və flora aləmi, ekoloji-hüquq münasibətləri, hüquqi tənzimləmə.

Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, müasir dövrdə ətraf mühitin və ekologiyanın, eləcə də təbii sərvətlərin qorunması mühüm dövlət və ümumxalq əhəmiyyəti olan bir məsələdir. Bəşəriyyətdə insan həyatı, cəmiyyətin inkişafı təbiətlə, ətraf mühitlə sıx bağlı olduğuna görə, insanların və gələcək nəsillərin sağlam mühitdə yaşaması ətraf mühitin və təbii sərvətlərin səmərəli mühafizə edilməsi amili ilə şərtlənir [9, s.4]. Odur ki, ətraf mühiti qoruyub saxlamaq və gələcək nəsillərə ötürmək bəşər övladının qarşısında duran ən ümdə vəzifələrdən biridir. Bu aspekt isə cəmiyyət və təbiət arasında qarşılıqlı daimi münasibətlərin mövcud olmasını, insan hüquqlarının qorunmasını zəruri edir [8].

Dünyada baş verən sənaye inqilabları, müharibələr və artan demoqrafik problemlər təbiətdəki tarazlığı pozmaqla dünyanı bərpası, bəlkə də mümkün olmayan, ekoloji fəlakətlərlə qarşı-qarşıya qoyur. Nəticədə ekoloji təhlükəsizlik, yəni ekosistemin tarazlığı pozulur, fauna və flora aləmi mənfi təsirə məruz qalır, atmosfer, torpaq və su ehtiyatları çirkəndirilir, eləcə də ətraf mühitə ciddi ziyan vurulur. Ekoloji təhlükəsizlik dedikdə isə insanın və cəmiyyətin həyatı vacib maraqlarının, ətraf mühitin ona antropogen və təbii təsirlər nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorun-

masının təmin edilməsi başa düşülür. Belə halda təbiətin bir parçası olan insan fərdi və kollektivləri törətdikləri hüquqpozmalarla ekosistemə birbaşa müdaxilə edən bir varlıq kimi ön plana çıxır [11, s.3].

Bu baxımdan, hər bir dövlətin sosial-iqtisadi inkişafı, əhalinin maddi və mənəvi tələbatının ödənilməsi, xalqların güzəranının yaxşılaşdırılması, habelə ekoloji təhlükəsizliyin etibarlı formada təmin edilməsi ətraf mühitin mühafizəsi məsələsini ciddi şəkildə qarşıya qoyur. Göstərilən məsələnin ayrı-ayrı dövlətlər və dünya birliyi tərəfindən dərk edilməsi ekoloji fəlsəfənin və hüququn ən mühüm problemidir. Cəmiyyətdə ekoloji mədəniyyətə nail olunması da vacib məsələlərdəndir [9, s.211-213].

Bu kontekstdə qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında (1995-ci il) ekologiya sektorunda ümumi münasibətləri tənzimləyən hüquq normaları öz əksini tapmışdır [1, 52 s.]. Belə ki, Konstitusiyada təsbit olunmuşdur ki, təbii ehtiyatlar hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxslərin hüquqlarına və mənafələrinə xələl gətirmədən Azərbaycan Respublikasına mənsubdur (maddə 14). Həmçinin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ ilə bağlı Konstitusiyada qeyd edilir ki, hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır. Hər kəs ətraf mühitin əsl vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququna malikdir. Heç kəs ətraf mühitə, təbii ehtiyatlara qanunla müəyyən edilmiş hədlərdən artıq təhlükə törədə və ya zərər vura bilməz. Dövlət ekoloji tarazlığın saxlanılmasına, yabanı bitkilərin və vəhşi heyvanların qanunla müəyyən edilmiş növlərinin qorunmasına təminat verir (maddə 14). Konstitusiyanın digər

maddəsi belə adlanır: Sağlamlığın qorunması hüququ (maddə 41). Burada göstərilir ki, hər kəsin sağlamlığını qorumaq və tibbi yardım almaq hüququ vardır. Dövlət müxtəlif mülkiyyət növləri əsasında fəaliyyət göstərən səhiyyənin bütün növlərinin inkişafı üçün zəruri tədbirlər görür, sanitariya-epidemiologiya salamatlığına təminat verir, tibbi sığortanın müxtəlif növləri üçün imkanlar yaradır. İnsanların həyat və sağlamlığı üçün təhlükə törədən faktları və halları gizlədən vəzifəli şəxslər qanun əsasında məsuliyyətə cəlb edirlər. Eləcə də tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması (maddə 77) və ətraf mühitin qorunması (maddə 78) Konstitusiyada əsas vəzifə kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Eyni zamanda, qeyd etməliyik ki, ətraf mühit və ekoloji münasibətlərin tənzimlənməsi istiqamətində Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin tərkib hissəsini təşkil edən aşağıdakı spesifik normativ hüquqi aktlar qəbul olunmuşdur:

– “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu il);

– “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu il);

– “Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1997-ci il);

– “İstehsalat və məişət tullantıları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu (1998-ci il);

– “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2000-ci il);

– “Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2002-ci il);

– “Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2008-ci il);

– “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2002-ci il) və s. [17.2].

Ekoloji təhlükəsizlik probleminə onun aktuallığı və rəşional həlli nəzərə alınaraq, dünya birliyi tərəfindən xüsusi səylər göstərilir. Təsadüfi deyildir ki, bu istiqamətdə yeni hüquq sahəsi – beynəlxalq ekologiya hüququ təşəkkül tapmışdır. Beynəlxalq ekologiya hüququ dedikdə ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan istifadə olunması ilə bağlı beynəlxalq (publik) hüquq subyektləri arasında yaranan münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının sistemi başa düşülür. Bu normalar vasitəsi ilə həyata keçirilən beynəlxalq-hüquqi tənzimləmə iki əsas məsələyə yönəlmişdir: həmin məsələlərdən biri ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınmasından, digəri isə təbii resurslardan rəşional istifadəni təmin etməkdən ibarətdir [6, s.618-621]. Ətraf mühitin mühafizəsi və təbii resurslardan rəşional istifadə sahəsində beynəlxalq-hüquqi tənzimləmə həm də beynəlxalq ekoloji əməkdaşlığın həyata keçirilməsinə yönəlmişdir. Belə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq olmadan ətraf mühitin mühafizəsi və təbii resurslardan rəşional istifadə qeyri-mümkündür.

Müasir beynəlxalq hüquq elmində (doktrinada) «ekologiya» terminindən istifadə daha geniş xarakter almaqdadır. Bu isə təsadüfi xarakter daşımır. Belə ki, ekologiyanın beynəlxalq-hüquqi mühafizəsi məsələsi müasir dövrün qlobal problemləri sferasına daxildir. İnsan fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühitə və təbiətə olan təsirlər ekoloji böhranın yaranmasına

səbəb olur ki, belə böhran tək-cə ayrı-ayrı ölkələrin deyil, dünya birliyinə daxil olan bütün dövlətlərin maraqlarına toxunur. Ekoloji böhrandan çıxmaq isə ekoloji təhlükəsizliyə nail olunmasını zəruri edir. Ekoloji təhlükəsizlik XX əsrin axırlarında ümumi təhlükəsizlik sisteminin komponentlərindən biri kimi tanınmağa başlamışdır. Bu məsələ öz ifadəsini Ətraf mühit və inkişaf üzrə Ümumdünya Komissiyasının «Bizim ümumi gələcəyimiz» adlı məruzəsində (1987-ci il) tapmışdır.

Ekoloji təhlükəsizliyi beynəlxalq səviyyədə təmin etməkdən ötrü dövlətlər arasında müvafiq əməkdaşlıq həyata keçirilməlidir. Belə əməkdaşlıq həm də onun üçündür ki, beynəlxalq aləmdə universal ekoloji hüquq qaydaları formalaşsın və möhkəmlənsin.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, ekologiya (yunanca «oikos» – ev, yaşayış yeri və «loqos» – elm mənalərini ifadə edir) canlı orqanizmlər və onların birliklərinin öz aralarında və onlarla ətraf mühit arasında münasibətlər haqqında elmdir [15, s.23]. Elmi termin kimi «ekologiya» anlayışını ilk dəfə 1866-cı ildə alman alimi E.Nekkel işlətmişdir [10, s.310].

Beynəlxalq hüququn müstəqil sahələrindən biri kimi beynəlxalq ekologiya hüququnun tanınmasında və formalaşmasında onun sahəvi (xüsusi) prinsipləri böyük rol oynayır. Belə ki, xüsusi prinsiplər beynəlxalq ekologiya hüququnun müstəqil hüquq sahəsi hesab edilməsini şərtləndirən meyarlardan biridir. Bu sərəda aşağıdakı prinsipləri fərqləndirə bilərik: ətraf mühitin mühafizəsi, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə etmək, dövlətlərin öz milli təbii ehtiyatlarına suveren hüququ, dövlətlərin ekologiyaya ziyan yetirməsinə görə məsuliyyət daşması, ekologiyaya

transsərhəd zərər vurulmasının qarşısının alınması, ekologiyaya vurulmuş ziyanın kompensasiya olunması, ekologiya sahəsində dövlətlərin beynəlxalq əməkdaşlıq etməsi, ekologiyanın çirkləndirilməsinin qarşısının alınması, ekologiyanın çirkləndirilməsinə görə haqq ödəmək prinsipi, beynəlxalq ekoloji təhlükəsizlik prinsipi və s.

Ümumi beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminə bir neçə element daxildir ki, ekoloji təhlükəsizlik onlardan biridir. Unutmaq olmaz ki, ekologiyanın beynəlxalq-hüquqi mühafizəsi və beynəlxalq təhlükəsizlik amilləri arasında birbaşa əlaqə mövcuddur. Beynəlxalq ekoloji təhlükəsizlik prinsipi də məhz bu əlaqənin mövcud olmasını müəyyənləşdirir.

Hüquq dərslərlərində ayrı-ayrı müəlliflər tərəfindən beynəlxalq ekologiya hüququnun həm də digər sahəvi (xüsusi) prinsipləri fərqləndirilir. Belə prinsiplərə aşağıdakılar aiddir: 1) ətraf mühiti elmi tədqiq etmə azadlığı prinsipi; 2) fəvqəladə hallarda əməkdaşlıq etmək prinsipi; 3) ətraf mühitin mühafizəsinə dair bağlanmış beynəlxalq müqavilələrə əməl olunmasına nəzarət prinsipi; 4) ətraf mühiti fəvqəladə hallardan və ya təbii fəlakətlərdən ziyan çəkən dövlətlərə kömək etmək prinsipi və s. [12, s.105-126].

Ekologiya sahəsində beynəlxalq mexanizmlər kontekstində dövlətlərin COP formatında əməkdaşlıq etməsini, xüsusilə, vurğulamalıyıq. Belə ki, global ekoloji problemlərin həlli istiqamətində BMT sistemi səmərəli fəaliyyət həyata keçirir [13, s.103-127]. Təqdirəlayiq hal kimi qeyd etməliyik ki, BMT İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyası insanın iqlim sistemə təhlükəli müdaxiləsinin qarşısını al-

maq məqsədi ilə 1992-ci ilin iyun ayında Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilmiş Yer Sammitində imzalanmış sazişdir. COP (Conference of Parties) abreviaturasının ingilis dilindən tərcüməsi “Tərəflər Konfransı” deməkdir. Tərəflər Konfransı İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının icrasına nəzarət edən ali orqan statusuna malikdir. Burada Tərəflər Konvensiyaya üzv olan 198 ölkədir və əgər tərəflərin fərqli qərarı olmazsa, COP hər il keçirilir. COP-un ilk tədbiri 1995-ci ilin martında Berlində baş tutub, katibliyi Bonn şəhərində yerləşir. COP-a sədrlik rotasiya əsasında BMT-nin 5 regionunun – Afrika, Asiya, Latin Amerikası, Karib Hövzəsi və Avropa (Mərkəzi, Şərqi, Qərbi və digər) ölkələrinə keçir. Həmçinin bu regionlardakı qrup ölkələri arasında da sədrliklə bağlı növbələşmə mövcuddur. Azərbaycanın təşkilata sədrliyinə dair qərar da məhz Şərqi Avropa Qrupu ölkələrinin yekdil rəyi əsasında verilib. BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası, yəni COP29 bu il Azərbaycanda keçiriləcək. Bununla bağlı qərar COP28-in ötən il dekabrın 11-də Dubayda keçirilmiş plenar iclasında qəbul olunmuşdur.

Qeyd etməliyik ki, COP29 konfransına ev sahibliyini Azərbaycan üçün 2024-cü ilin ən mühüm hadisəsi və ölkənin yaşıl iqtisadiyyata keçid strategiyasının məntiqi davamı kimi qiymətləndirilir. Bu missiyaya uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə 2024-cü il Azərbaycanda “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” elan edilmişdir. “Azərbaycan neft-qaz ölkəsi kimi bu sahədə də özünü göstərəcəkdir və dünyada hər kəs bir daha görəcək ki, bizim gündəliyimiz

yaşıl enerji ilə bağlıdır. Yaşıl enerji növlərinin yaradılması və yaşıl enerjinin dünya bazarlarına nəqli hazırda bizim enerji siyasətimizin prioritetidir. Bu, reallıqdır və bütün dünya bunu bir daha görəcək”, – deyər Prezident İlham Əliyev ötən il dekabrın 15-də COP29-un ölkəmizdə keçirilməsi ilə əlaqədar müşavirədə vurğulayıb [17.3]. Bu tədbirin Bakıda keçirilməsi Azərbaycanın nüfuzunun daha da artmasına və ölkə reallıqlarının dünya ictimaiyyətinə birbaşa və asan çatdırılmasına böyük töhfə verəcəkdir [17.6; 17.8].

Qeyd etməliyik ki, COP tədbirlərinin məqsədi dünyada karbon qazının (CO₂) miqdarını sənayeləşmədən əvvəlki dövrdə olduğu kimi, 1,5 dərəcə Selsi ilə məhdudlaşdırmaq üzrə irəliləyişə nail olmaqdan ibarətdir. Bundan başqa, inkişaf etmiş ölkələr inkişaf etməkdə olan ölkələrə iqlim dəyişikliyinə təsirini azaltmaq və uyğunlaşmaqda kömək etmək üçün maliyyə yardımını üçün fond toplayırlar. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin artıq üzləşdiyi iqlim dəyişikliyinə qaçınılmaz təsirlərinə və bu təsirlərin aradan qaldırılması üçün maliyyə və digər dəstəyə ehtiyacı var. Bu dəstək olmadan inkişaf etməkdə olan ölkələr təmiz enerji mənbələrinə keçid edə, global karbon qazı ifrazını azalda bilməzlər. COP29 Konfransı iştirakçı ölkələr üçün yeni öhdəliklər götürmək və iqlim böhranını həll etmək üçün konkret addımlar atmaq üçün bir fürsətdir [17.5].

Ətraf mühitin qorunması tədbirləri ilə bağlı neqativ hal kimi qeyd etməliyik ki, dünyada baş verən müharibələr, kimyəvi və hərbi silahların sınaq edilməsi və digər hadisələr təbiətdə ekoloji sistemin pozulmasına gətirib çıxarır. Modern müharibələr isə daha acınacaqlı vəziyyət yaradır. Hal-

hazırda bəşəriyyət üçün ən təhlükəli olan atom silahlarının istehsalının qarşısının alınması və onların məhvi prosesidir. Belə ki, bu silahların tətbiqi nəticəsində həm havanın tərkibi çirklənir, həm də canlı aləmi məhv olur. İri çaplı silahların istifadəsi hətta yer landşaftının dəyişilməsinə səbəb olur. Müharibəyə hazırlıq mərhələsində keçirilən hərbi təlimlər zamanı hərbi texnikadan ətraf mühitə atılan zəhərli tullantılar, bombardmançı təyyarələrdən çıxan tüstü və bombaların şok dalğaları təbiətin məhvinə gətirib çıxarır.

Müasir müharibələrin ətraf mühitə göstərdiyi zərərli təsirlər üç qrupa bölünür:

1. Müharibəyə hazırlıq mərhələsində olan təsir;
2. Müharibə zamanı ətraf mühitə təsirlər;
3. Müharibədən sonra ortaya çıxan problemlər.

Praktiki olaraq, fikrimizcə müasir silahlar həm partlayıcı gücünə görə, həm də toksiki kimyəvi tərkiblərinə görə öldürücü hesab edilir. Belə ki, ağır bombardmançı təyyarədən atılan bomba ətrafa 3 min dərəcəlik isti yayır, bununla da, flora-fauna ilə yanaşı, torpağın qalın qatları da yanır. Həmçinin onu da qeyd etmək lazımdır ki, müharibə zamanı əhali yaşadıqları ərazini tərk edərək başqa yerlərə köçürlər, beləliklə, iqtisadi və sosial infrastruktur məhv olur. Deməli, göstərilən faktorlar bütövlükdə ekosistemə, bioloji aləmin və bitkilərin məhvinə səbəb olur.

Müharibə zamanı meşə massivlərinin məhv edilməsi, yandırılması atmosferdə karbon tullantılarının artmasına və oksigen səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb olur. Hal-hazırda dünyanın bir çox ərazisində radiasiya çirkləndirilməsi mövcuddur və bu amil uşaqlarda fiziki, əqli inkişafa sət

maneçilik yaradır. Müharibə zamanı, təbii ki, su mənbələri çirklənir. Dünyada içməli su ehtiyatları çox az hissəni təşkil edir ki, əgər bu hal davam etsə dünyada içməli su qıtlığı yarana bilər. Hal-hazırda BMT tərəfindən bu halların qarşısını almaq üçün bir sıra tədbirlər görülür, müvafiq müqavilələr imzalanır. Bu müqavilələrdən biri də səhrələşmənin dayandırılması prosesi ilə bağlıdır.

Postmüharibə dövründən sonra yenə də müharibənin zərərləri davam edir. Məsələn: mülki əhali və heyvanlar minə qurbanı olurlar, yaşayış yerləri dağıdılır, tarixi-mədəni abidələr məhv olur və s. Dünyada olan müharibələr Rusiya-Ukraniya müharibəsi, Qarabağ müharibəsi, Körfəz müharibəsi, ən əsası 1-ci və 2-ci Dünya müharibələri ətrafa ağır zərbələr vurmuşdur. Ekoloji cəhətdən ən təmiz hesab olunan ərazilər Amerika və Kanadada olan meşə, Tundra əraziləridir. Müharibə qalıqları atmosferin ozon təbəqəsinə də öz mənfi təsirini göstərir. Müharibə zamanı ətraf mühitin çirkləndirilməsinin bir səbəbi də odur ki, döyüşən tərəflər neft anbarlarını, elektrik enerji terminallarını bombalayır. Belə ki, Vyetnam müharibəsi zamanı ümumi meşə örtüyünün 44 faizi məhv edilmişdir. Yəməni, Suriya, Liviya kimi ərazilərdə neft məhsulunun yandırılması nəticəsində atmosferdə CO₂ faizi artmışdır. 2017-2018 illərdə Böyük Britaniya ordusunun yaratdığı çirkləndirici tullantılar 60 ölkənin ümumi emissiyalarından çox olub. Müharibələr hər zaman biosferi dəyişmək gücünə malikdir.

Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan ərazilərinin Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı nəticəsində Azərbaycanın sosial-iqtisadi infrastrukturunu, maddi-mənəvi irsi, ətraf mühit və təbii sərvətlərinə vurulmuş zərər

miqdarı 300 milyard dolları ötmüşdür [17.9]. Vurulmuş zərər, əsasən, sahə-faydalı qazıntı yataqlarının talanı, biomüxtəlifliyin, meşələrin və nəqliyyat infrastrukturunun məhv edilməsi, torpaqların sıradan çıxarılması, istifadədən məhrum olunması, su, su anbarları və ətraf mühitin çirkləndirilməsi üzrə ekoloji zərərləri, o cümlədən əhaliyə dəymiş mənəvi-ekoloji zərərləri əhatə edir [17.7]. Ermənistanın işğal etdiyi ərazilərimizdə hələ də ekoloji fəlakət hökm sürməkdədir. Son məlumatlara görə, Qarabağ bölgəsində erməni işğalı altında qalan 269 min hektar meşə sahəsi qəddarcasına qırılıb, həmin ərazilərdə nadir bitki və heyvanat aləmi məhv edilib. Qubadlı və Laçın rayonlarında qırmızı palıdların, Kəlbəcərdəki "Ayı fındığı meşələri"nin yerində boş ərazi qalıb. Bu isə, o deməkdir ki, müharibə təkcə insanları deyil, həm də digər canlıları məcburi köçkün vəziyyətinə salır. Beləliklə, müharibə nəticəsində digər fəsadlarla yanaşı, ətraf mühitə, təbiətə xeyli miqdarda zərər yetirilir. Elə buradaca ümummillilərdə Heydər Əliyevin söylədiyi bir tezis xatırlamaq yerinə düşür: "Biz təbiətə qarşı zor işlədə bilmərik... Təbiət Allah tərəfindən yaradılmışdır. Onu qorumaq isə bizim müqəddəs vəzifəmizdir" [4]. İnsanların sağlam ətraf mühitdə yaşaması üçün bu tezis daim xüsusi aktualıq kəsb edir.

Həmçinin avtomobil və dəmir yolları, körpülər, su təchizatı və çirkab sularının atılması kimi infrastrukturlar müharibənin hədəfləri sferasındadır. Təbii mühitin bir hissəsini təşkil etsələr də, müharibə və terror hücumları zamanı çirkab su təmizləyici qurğunun dağıdılması suyun və torpağın keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir. Belə ki, 1990-cı ildə Xorvatiyada kimyəvi istehsal müəssisələrinin bombalanması nəticəsində kimyəvi tullantılar su və torpaqla

qarışb təbiəti məhv etmişdir. Bir sözlə, müharibələr təbii mühitə əhəmiyyətli dərcədə zərər verir. Müharibə zamanı əsgərləri qidalandırmaq ehtiyacı brakonyerliyə sövq edən bir amildir. Məsələn, Sudandakı müharibə vaxtı əsgərlər və mülki şəxslər üçün ət axtarışında olan brakonyerlər bu bölgədəki heyvan (fauna) populyasiyasının azalmasına səbəb olmuşdur.

Müharibənin ekologiyaya göstərdiyi mənfi təsir faktorunu nəzərə alaraq, BMT konvensiyaları müharibə taktikası olaraq, təbiətə zərər vurulması hallarını qadağan edir. Belə ki, BMT-nin müvafiq qətnamələrində təbiətin bəşəriyyətin ortaq dəyəri və mirası olduğuna işarə edilir. Təşkilatın Ətraf Dəyişiklik Konvensiyası ilə qarşıdurmalarda bitki və ağacları susuzlaşdırılması üçün herbisidlərin istifadəsini qadağan edilir. Müharibələrin dağıdıcı təsiri insanlara qarşı yönəlməklə yanaşı, eyni zamanda, həhalinin və digər canlıların məskunlaşdığı təbiət və ətraf mühit üçün də ciddi təhdiddir. Hərbi obyektlərin istifadə etdiyi kimyəvi dərman və silahlar, yüksək enerji və hərbi nəqliyyat vasitələri də ekologiyaya ciddi zərər yetirir. Hərbi texnika, partlayıcı maddələr və silahlar da meşələrin qırılmasına və yaşayış massivlərinin məhv edilməsinə səbəb olur. Məsələn, Vyetnam müharibəsində törədilən bombardmanlar nəticəsində 2 milyon hektar ərazi məhv edilmişdir. Eləcə də Kambocada vətəndaş müharibəsi nəticəsində meşələrin 35% -i məhv edilib, atom bombasının yaratdığı radiasiya insanlarda və heyvanlarda genetik mutasiyaya səbəb olub və s.

Bioloji, kimyəvi və nüvə silahlarına dair sınaqların keçirilməsi, onların istifadəsi və daşınması təbiətə ciddi dağıdıcı təsir göstərir. Bu silahlar torpaq və su üzərində

qalıcı təsirlər qoyaraq gələcək nəsillərin sağlamlığına, eləcə də yaşayış mühitinin məhv edilməsinə birbaşa zərərli təsir göstərir. Bu, başqa sözlə ifadə etsək, yaşayış sahələrinin kimyəvi, bioloji və nüvə silahlarının istifadəsi ilə məhv edilməsidir. Bunun ən tanınmış nümunəsi, Vyetnam müharibəsi zamanı “Agent Orange” adlı herbisidin istifadəsidir. ABŞ bu herbisidləri partizan əsgərləri gizlənən bataqlıqlara və meşələrə püskürürdü. Bu zaman istifadə edilən herbisid məmulatı geniş miqyasda kənd ərazisini məhv etmişdir. Herbisid insanlarda və məməlilərdə əzələ və sümük xəstəlikləri və anadangəlmə anomaliyalar kimi təsirlər göstərir.

Müharibə insanların kütləviləşməsinə, yeni yaşayış yerlərinin axtarılmasına səbəb olur ki, bu axtarış nəticəsində ekoloji fəlakətlər baş verir. İnsanlar yeni ərazilərə yerləşməli olduqda, meşə massivlərinin qırılması, nəzarətsiz ov, torpaq və suyun insan tullantıları ilə çirklənməsi kimi ekoloji problemlər meydana gəlir. Belə ki, müharibə vaxtı bir çox flora və fauna növləri məhv edilir. Müharibə aparılması vasitələri inkişaf etdikcə isə, təbiətə daha ciddi zərərli təsirlər göstərilir, habelə planetin bioloji və mədəni müxtəlifliyi azalır, həm də ətraf mühitin məhvinə, yaralanmasına gətirib çıxarır. Hiroşima və Naqasakinin atom bombardmanı – bəşər tarixində nüvə silahının hərbi məqsədlə tətbiq olunduğu ilk və yeganə nümunədir. Atom bombası böyük partlayışlara və onminlərlə insanın ölümünə səbəb olmuşdur. Çernobil, Fukusima kimi atom elektrik stansiyalarındakı qəzalar da insanlığa dəhşət, fəlakət yaşatmışdır, Onların hər birinin təbiətə, ətraf mühitə vurduğu zərər isə ölçüyəgəlməz səviyyədədir. Digər tərəfdən, hər bir ölkənin silahlı qüv-

vələri müxtəlif silah növlərini sınaqdan keçirdikdə, həmçinin köhnəlmiş silahlar və döyüş sursatlarını məhv etdikdə torpaqdan, akvatoriyadan, hava boşluğundan istifadə edərkən ekoloji problemlər yaranır.

Sözügedən sahədə ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi, qorunması və hüquq-pozmalara qarşı məsuliyyət tədbirlərinin görülməsi hər bir dövlətdə qanunvericilik səviyyəsində müəyyənləşdirilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsinin (2015-ci il) XXV fəslə (İXM, maddə 233-275) ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən istifadə və ekoloji təhlükəsizlik qaydalarının tənzimlənməsinə həsr olunmuşdur [3, s.167-190].

Həmçinin sülhü və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin etmək, insan haqlarını, mülkiyyəti, iqtisadi fəaliyyəti, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, Azərbaycan Respublikasının konstitusiyaya quruluşunu cinayətkar qəsdlərdən qorumaq, habelə cinayətlərin qarşısını almaq Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində (CM, 1999-cu il) təsbit edilmiş mühüm vəzifələrdir. Bu vəzifələri həyata keçirmək üçün CM-də cinayət məsuliyyətinin əsasları və prinsipləri, şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət üçün təhlükəli olduğuna görə cinayət sayılan əməllərin dairəsi və həmin cinayətlərin törədilməsinə görə tətbiq edilən cəzaların növləri, həddi və həcmi, habelə digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər müəyyən edilmişdir. Adıçəkilən Məcəllənin on altıncı fəslə "Sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər", on yeddinci fəslə "Müharibə cinayətləri", iyirmi səkkizinci fəslə isə "Ekoloji cinayətlər" adlanır [2, s.80-91, 203-212].

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, ölkəmizdə flora və faunanın, təbiətin qorunması, ətraf mühitin, təbii ehtiyatların mühafizəsi və

bərpası davamlı inkişaf konsepsiyamızın tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətlərindən, başlıca prioritetlərdən biridir. Toxunulmuş məsələyə nə qədər önəm verildiyi amili 2010-cu ilin Azərbaycanda "Ekologiya ili" elan olunması ilə bir daha öz təzahürünü tapır [17.10].

Göründüyü kimi, ölkəmizin ekoloji qanunvericiliyi müasir dövrdə, o cümlədən müharibə şəraitində ətraf mühitin ekoloji problemlərinin həllinə əsaslı hüquqi zəmin yaradır.

İstifadə edilmiş mənbələr

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, "N" nəşriyyatı, 2015, 52 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi / Buraxılışa məsul: Əfəndiyev E.M. Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı, 2013, 348 s.
3. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsi / Buraxılışa məsul: Kərimli B.C. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2016, 392 s.
4. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 1-46 kitab / Buraxılışa məsul: R.Ə.Mehdiyev. Bakı, Azərənşr, 1997-2013.
5. İlham Əliyev. İnkişaf – məqsədimizdir. 1-126 kitab / Bakı, Azərənşr, 2003-2024.
6. Beynəlxalq (publik) hüquq kursu. Dərslük / E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, "Günəş-B" nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2018, I cild, ümumi hissə, 752 s.; II cild, xüsusi hissə, 704 s.
7. Əliyev E.Ə., Hüseynova F.E., Qəmbərov H.D. İqtisadi hüquq. Dərslük. Bakı, "Günəş-B" nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2019, 624 s.
8. Əliyev Ə. İ. İnsan hüquqları. Dərslük. Yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş ikinci nəşr. Bakı, "Nurlar" nəşriyyatı, 2019, 352 s.
9. Hüseynov S.Y., Səriyev R.M. Ekologiyanın

- fəlsəfi və hüquqi məsələləri. Bakı, “Təknur” MMC, 2007, 216 s.
10. Konstitusiya və hüququn əsasları. Dərslük. 8-ci nəşr / Allahverdiyev S.S. Bakı, “Hüquq Yayın Evi”, 2018, 452 s.
  11. Qənbərov D.M. Ekologiya hüququ. Ümumi hissə. Dərs vəsaiti. Bakı: “Sabah” nəşriyyatı, 2016, 380 s.
  12. Məhərrəmov A.A. Ekoloji təhlükəsizliyin beynəlxalq və dövlətdaxili hüquqi aspektləri (nəzəri və praktiki problemlər). Bakı, Gənc Hüquqşünaslar Birliyi, 2010, 412 s.
  13. Məhərrəmov A.A. Ekoloji təhlükəsizlik sferasında beynəlxalq mexanizmlər. Bakı, “Şirvan nəşr”, 2009, 490 s.
  14. Polis hüququ. Dərslük. Yenidən işlənmiş və təkmilləşdirilmiş II nəşr / Əliyev E.Ə. Bakı, “Günəş-B” nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2019, 552 s.
  15. Гусейнов Т.И. Международные национально-правовые аспекты экологической безопасности. Баку: Издательство «Баки Университети», 2017, 348 с.
  16. Юридическая энциклопедия. Издание 5-е, дополненное и переработанное/Под ред. М.Ю.Тихомирова. М.: Юринформцентр, 2005,972 с.
  17. Elektron informasiya resursları (URL – Uniform Resource Locator)
    - 17.1. www.aliyev.by.ru;
    - 17.2. www.e-qanun.az;
    - 17.3. www.president.az;
    - 17.4. www.kabmin.gov.az;
    - 17.5. <https://www.bbc.com/azeri/articles/cpr3vgv5r950>;
    - 17.6. https://azertag.az/xeber/cop_nedir_ve_cop29_a_ev_sahibliyi_azerbaycana_ne_verecek-2875693);
    - 17.7. https://apa.az/az/dagliq_qarabag_xeber_igal_olunmus_erazilerde_azerbaycana_dey_415351;
    - 17.8. <https://cop29.az/az/pages/what-is-cop29>;
    - 17.9. <https://unec.edu.az/application/uploads/2023/10/sg-nd-rov-R-van-M-bariz.pdf> (İsgəndərov R.M. “Ölkə ərazilərinin işğalı nəticəsində Azərbaycan iqtisadiyyatına vurulmuş zərərin statistik təhlili” mövzusunda magistr dissertasiyası. Bakı, 2022, 79 s.);
    - 17.10. https://www.yeniazerbaycan.com/MEDIA_e71769_az.html (Yeganə Bayramova. Ətraf mühitin mühafizəsi: Dövlətin prioritet məsələsi!).

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД: ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Этибар Али оглы Алиев,
член Конфедерации юристов Азербайджана, профессор кафедры ЮНЕСКО «Права человека и информационное право» Юридического факультета Бакинского государственного университета, доктор юридических наук.

Э-почта: a-etibar@rambler.ru,
телефон: +99450 220 24 42;

Лейла Эйтибар кызы Мирзаева,
судья Сумгайтского административного суда, юрист-правовед.

Э-почта: leylamirzayeva88@mail.ru

В статье авторы рассматривают правовые аспекты регулирования экологических проблем окружающей среды в современную эпоху. Отмечается, что защита окружающей среды и экологии, а также природных ресурсов является важным государственным и национальным вопросом. Поскольку жизнь человека и развитие общества тесно связаны с природой и окружающей средой в человечестве, жизнь в здоровой окружающей среде для людей и будущих поколений обусловлена фактором эффективной защиты окружающей среды и природных ресурсов. В этом контексте особое значение приобретает регулирование эколого-правовых отношений.

Ключевые слова: окружающая среда, природные ресурсы, экологическая безопасность, права человека, атмосфера, животный и растительный мир, эколого-правовые отношения, правовое регулирование.

ECOLOGICAL PROBLEMS OF THE ENVIRONMENT IN THE MODERN PERIOD: LEGAL ASPECTS

Etibar Ali oğlu Aliyev,
Member of the Azerbaijan Lawyers Confederation, Professor of the UNESCO
Chair "Human Rights and Information Law", Faculty of Law,
Baku State University, Doctor of Law.

E-mail: a-etibar@rambler.ru,
phone: +99450 220 24 42;

Leyla Eytibar gizi Mirzayeva,
judge of Sumgayit Administrative Court, jurist-lawyer.
E-mail: leylamirzayeva88@mail.ru

In the article, the authors consider the legal aspects of the regulation of ecological problems of the environment in the modern era. It is noted that the protection of the environment and ecology, as well as natural resources, is an important state and national issue. Since human life and development of society are closely related to nature and the environment in humanity, living in a healthy environment for people and future generations is conditioned by the factor of effective protection of the environment and natural resources. In this context, the regulation of ecological-legal relations is of particular importance.

Key words: environment, natural resources, ecological security, human rights, atmosphere, fauna and flora, ecological-legal relations, legal regulation.

MODERN DÖNEMDE ÇEVRENİN EKOLOJİK SORUNLARI: HUKUKİ YÖNLER

Etibar Ali oğlu Aliyev,
Azerbaycan Avukatlar Konfederasyonu Üyesi, UNESCO "İnsan Hakları
ve Bilgi Hukuku" Kürsüsü Profesörü, Hukuk Fakültesi,
Bakü Devlet Üniversitesi, Hukuk Doktoru.

E-posta: a-etibar@rambler.ru,
telefon: +99450 220 24 42;

Leyla Eytibar kızı Mirzayeva,
Sumgayit İdare Məhkəməsi hakimi, avukat.
E-posta: leylamirzayeva88@mail.ru

Makalede yazarlar, modern çağda çevrenin ekolojik sorunlarının düzenlenmesinin hukuki yönlerini ele almaktadır. Doğal kaynakların yanı sıra çevre ve ekolojinin korunmasının da önemli bir devlet ve milli mesele olduğu kaydedildi. İnsan yaşamı ve toplumun gelişimi doğayla ve insanlıkta çevreyle yakından ilişkili olduğundan, insanların ve gelecek nesillerin sağlıklı bir çevrede yaşaması, çevrenin ve doğal kaynakların etkin bir şekilde korunması faktörüne bağlıdır. Bu bağlamda ekolojik-hukuk ilişkilerinin düzenlenmesi ayrı bir önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: çevre, doğal kaynaklar, ekolojik güvenlik, insan hakları, atmosfer, fauna ve flora, ekolojik-hukuk ilişkileri, yasal düzenleme.

DOI: 10.5281/zenodo.13908112

LAYİQLİ QIDA HÜQUQUNUN UNIVERSAL STANDARTLARI VƏ BEYNƏLXALQ-HÜQUQİ ƏSASI

Rəhimova Mələkxanım Seyfulla qızı, Vəkillər Kollegiyası Akademiyasının elmi katibi, BDU Hüquq fakültəsi İnsan hüquqları və İnformasiya hüququ UNESCO kafedrasının müəllimi.

melek.rahimovafff@gmail.com

https://orcid.org/0009-0009-3879-361X

I Giriş

Qida bütün insanlar üçün əsas yaşama ehtiyaclarından biridir. Hər kəs qidalanma tələblərini ödəmək üçün kifayət qədər, balanslaşdırılmış, təhlükəsiz, mədəni baxımdan məqbul olan və insanın insan kimi ləyaqətini pozmayan şəkildə əlçatan olan qidaya çıxış imkanlarına malik olmalıdır

[7, s. 13]. Bu hüquq birbaşa olaraq əsas hüquq və azadlıqlara hörmətdən asılıdır [7, s. 15]. Layiqli qida hüququ bəzi mənbələrdə adekvat qida hüququ adı altında qeyd olunur. Bu hüquq hər şeydən əvvəl insanların təbii tələbatları olan ərzaq və digər qida məhsullarına və ya onların alınması üçün vasitələrə fiziki və iqtisadi çıxış imkanının təmin olunmasını özündə ehtiva edir. Layiqli və adekvat qida dedikdə hər şeydən əvvəl insanların şəxsi seçimlərinə uyğun olaraq qidaya çıxış və onun istehlak olunması başa düşülür. Buraya porsiya, növ, müxtəliflik və s. faktorlar aid edilir. Bu isə hər şeydən əvvəl xüsusi

seçimlərinə uyğun olaraq qida istehlakında şəxslərin özlərinə məhdudiyət təbiq edən kateqoriyası olan veqanlar, vegetarianlar və s. insanların qida rasiyonundakı müvafiq qısnanmalara səbəb olur. Bu hüquq

Layiqli həyat hüquqları sisteminin təməl elementlərindən biri layiqli və adekvat qida hüququdur. Hər kəs qidalanma tələblərini ödəmək üçün kifayət qədər, balanslaşdırılmış, təhlükəsiz, mədəni baxımdan məqbul olan və insan ləyaqətini pozmayan şəkildə əlçatan qidaya çıxış imkanlarına malik olmalıdır. Layiqli qidanın elementləri onun məzmununu və ümumbəşəri standartlarını özündə ehtiva edərək həm də müvafiq göstəricilərə malik olmalıdırlar. Bəzi müəlliflər layiqli qidanın sosial və siyasi motivləri əhatə etdiyini bildirsələr də, müəllif tərəfindən məqalədə layiqli qidanın hüquqi motivlər daşdığı irəli sürülərək onun hüquqi aspektləri təhlil edilmişdir. Həmçinin məqalədə layiqli və adekvat qida hüququnun beynəlxalq-hüquqi təsbiti üç kontekstdən – Beynəlxalq İnsan Hüquqları Haqqında Bill, müxtəlif dərəcədə sərtliyə malik olan beynəlxalq sənədlər və mülayim hüquq normaları aspektindən təhlil edilmiş, müvafiq təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: layiqli həyat hüququ, adekvat standartlar, sosial hüquqlar, layiqli qida hüququ, beynəlxalq-hüquqi əsas, universal standartlar, normativ akt, fəaliyyət planı, rifah vəziyyəti.

beynəlxalq hüququn ümumqəbul olunmuş prinsipləri, həmçinin dövlətlərin imzaladığı beynəlxalq müqavilələrə əsasən indiki və gələcək nəsillərin təməl hüquqlarından birini təşkil edir. Qida hüququ hərtərəfli hüquq hesab edilir. Qida hüququnun beynəlxalq standartlarında onun yalnız minimum kalori, zülal və digər spesifik qida maddələrinə sahib olmaq hüququ deyil, insanın sağlam və aktiv həyat sürməsi üçün ehtiyac duyduğu bütün qida elementləri və onlara çatmaq üçün vasitələr hüququ olduğu göstərilir [1].

Bu hüquq o zaman həyata keçirilmiş hesab olunur ki, istənilən kişi, qadın və uşaq təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə adekvat ərzaq və ya onun alınması üçün vasitələrə hər zaman fiziki və iqtisadi çıxış imkanına malik olsun.

Bundan başqa etnik və mentalitetlərinə uyğun qida seçimi edən insanların həmin qidalara çatmasına məhdudlaşdırılma və qısnama tətbiq olunmadan əldə etmələri də aid edilir. Etiraf edilməlidir ki, insan mənəviyyatına, insan əxlaqına zidd olan qidaların istehlakı burada istisnalıq təşkil edən faktorlardan sayılmalıdır.

Təbii ki, burada rifah halı aşağı olan ölkələrdəki qida ehtiyatları və əhalinin kifayət qədər qidalanmaması da ən böyük problemlərdəndir. Son dövrlərdə dünya dövlətləri arasında beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi müvafiq sahədə də məhsuldar nəticələrlə səbəb olmuş, dövlətlərin bu sahədə öhdəlikləri müvafiq beynəlxalq, regional və ikitərəfli müqavilələrdə öz əksini tapmışdır. Xüsusilə, beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etmiş dövlətlər beynəlxalq hüququn humanizm prinsipindən çıxış edərək bütün insanların layiqli qidaya çıxışını tə-

min etmək istiqamətində effektiv fəaliyyətlər həyata keçirirlər. Bu sahələrdən biri də ərzaq tədarükü məsələsidir. Son dövrlərdə ərzaq tədarükünün nisbəti artsa da, amma bu sahədə hələ də müəyyən boşluqlar mövcuddur. Bu hallar sırasınca ərzağa çıxışın məhdudlaşdırılması, təsərrüfatlarının və milli gəlirlərin ərzaq almaq üçün qeyri-adekvatlığı, borc böhranı, valyuta qıtlığı, tələb və təklifin qeyri-sabitliyi, təbii və texnogen fəlakətlərin ərzaq ehtiyaclarının ödənilməsinə mane olması, əhalinin sayının gündən günə artması və s. hallar aid edilir. Müəlliflər bildirirlər ki, əgər qidanın ümumi miqdarı planetimizin bütün sakinlərinə bərabər paylana bilsəydi, hamı üçün kifayət qədər çox qida ehtiyatı olardı. Belə ki, dünyada qida enerjisi ehtiyatları hazırda əhalinin qidalanma ehtiyaclarından təxminən 10 faiz çoxdur [11].

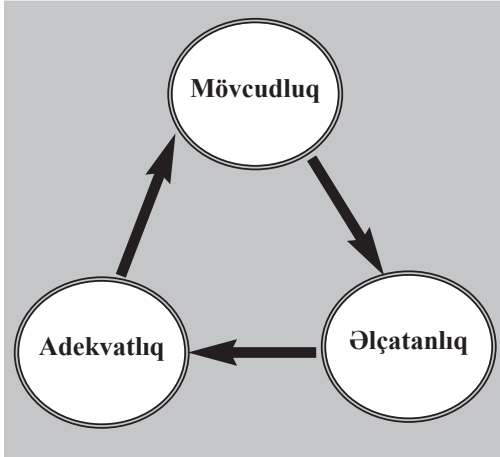
Bəzən hüquqi mənada bu hüquq kifayət qədər qorunmuş kimi görünə belə, dünyanın istənilən ölkəsində hətta ən ağır cinayət törətmiş insanlar belə yemək və su ilə təmin olunurlar. Bununla belə yer kürəsində bir milyardan çox insan cinayət qanunlarına görə heç bir qanunsuz əməl törətməsələr də, aclıqdan əziyyət çəkirlər [19, s. 103].

Asbjorn Eide özünün Sosial, İqtisadi və Mədəni Hüquqlar üzrə 1966-cı il Paktı üzrə nəzərdə tutulmuş konkret qida hüququna hörməti təşviq məqsədilə səsləndirdiyi 1987-ci il məruzəsində bildirir ki, bəzi müəlliflər qida hüququnu Paktın 11-ci maddəsinin müddəaları üzrə hüquqi deyil, məhz siyasi aspektləri əhatə etdiyini iddi edirlər [7, s. 12]. Lakin insanların layiqli həyat şəraitlərinə müasir yanaşmalar adekvat qidanın məhz insanların hüququ olduğu fikrini irəli sürürlər [18, p. 82].

I. Layıqlı qida hüququnun universal standartları

Layıqlı qida hüququ ən əsas insan hüquqlarından biridir [19, s. 109]. Layıqlı adekvat qidanın elementləri sırasında aşağıdakılar göstərilə bilər ki, onlar da layıqlı qidanın ümumbəşəri qəbul olunmuş standartlarını özündə ehtiva edir:

Mövcudluq – ərzaq və qida məhsulları torpağın becərilməsi, heyvandarlıq, balıqçılıq, ovçuluq, yığımçılıq kimi qida əldə etmə vasitəsilə təbii ehtiyatlardan əldə edilməlidir. Digər tərəfdən mövcudluq özündə həm də istehlak üçün qidanın market, dükən, bazar və s. yerlərdən əldə oluna bilməsini – alınması ehtiva edir.

Əlçatanlıq – qidaya iqtisadi və fiziki giriş məzmununu bildirir ki, onun da iki növü fərqləndirilir: 1) iqtisadi əlçatanlıq – ərzaq münasib qiymətə olmalıdır və ya bazar iqtisadiyyatı mühitində insanların onu almaq imkanları olmalıdır; 2) fiziki əlçatanlıq – qida hamı üçün, o cümlədən fiziki cəhətdən həssas olan uşaqlar, xəstələr, əlillər, qocalar, ucqar yerlərdə yaşayanlar, fəvqəladə və ya hərbi vəziyyət şəraiti ilə üzləşənlər və s. kateqoriya yemək almaq

üçün çölə çıxmaq imkanı olmayan insanlara da çatımlı olmalıdır.

Adekvatlıq – qida fərdin yaşını, yaşayış şəraitini, sağlamlığını, məşguliyyətini, cinsini və s. nəzərə alınmaqla pəhriz tələbatını və ya şəxsi seçimlərinə uyğun olmalıdır. Məsələn, mütəxəssislər qeyd edir ki, uşaq qidasında onların fiziki və əqli inkişafı üçün lazım olan qida maddələri yoxdursa, o, adekvat deyildir. Piylənmə və digər xəstəliklərə səbəb ola biləcək enerji ilə zəngin, az qidalı qidalar, istifadə müddəti keçmiş yararsız qidalar, sağlamlıq üçün təhlükəli qidalar qeyri-adekvat qidaya başqa bir nümunə ola bilər. Adekvatlıq həm də mədəni və etnik cəhətdən məqbulluqda ehtiva olunur. İnsanlar üçün dini və ya mədəni istisna olan və ya onların yemək vərdislərinə uyğun olmayan qidalar məqbul sayıla bilməz.

Şəxsi seçimlərdən və adət halını almış qidalardan əlavə istehlak olunan məhsulların müvafiq tələblərə cavab verməsi olduqca vacibdir. Həmin faktorlar layıqlı adekvat qida hüququnun məzmununu bildirir:

- Qidanın təhlükəsizliyi – bütün insanların hər zaman aktiv və sağlam həyat üçün öz pəhriz ehtiyaclarını və qida seçimlərini qarşılamaq üçün kifayət qədər, təhlükəsiz və qidalı ərzağa fiziki və iqtisadi çıxış əldə etmələrini bildirir [10];

- Qidanın layıqlı miqdarı – hər bir insanın gündəlik rasionuna uyğun olaraq özünə adekvat kalorisi olan qidanın istehlakı başa düşülür;

- Qidanın keyfiyyəti dedikdə – özündə zərərli maddələri istisna edən və son istifadə tarixi keçməmiş, istehlak üçün yararlı olması başa düşülür;

- Qidanın məqbulluğu – onun istehlak ediləcək cəmiyyət tərəfindən qəbul olunması və istehlak prosesində heç bir narazılıqların mövcud olmaması deməkdir;

• Qidanın mərhələli mövcudluğu dedikdə – bu punkt özündə qidanın istehsal, emal, paylama, satış, alış və s. mərhələləri əsnasında mövcud olmasını bildirir;

• Qidanın əlçatanlığı – bu hal maliyyə aspektlərini nəzərdə tutan iqtisadi və adekvat qidanın körpələr, uşaqlar və gənclər, qocalar, fiziki qüsurlular, ölümcül xəstələr, davamlı tibbi problemləri olan şəxslər, o cümlədən psixi xəstələr kimi fiziki cəhətdən həssas şəxslər də daxil olmaqla, hamı üçün fiziki cəhətdən əlçatanlığını özündə ehtiva edir [13].

II. Layiqli qida hüququnun beynəlxalq hüquqi təsbiti

Layiqli və adekvat qida bir çox beynəlxalq sənədlərdə əsas insan hüquqlarından biri kimi əksini tapır. Fikrimizcə, layiqli adekvat qida hüququnun beynəlxalq hüquqi təsbiti üç kontekstdən nəzərdən keçirilməlidir:

• Beynəlxalq İnsan Hüquqları Haqqında Bill;

• Müxtəlif dərəcədə sərtliyə malik olan beynəlxalq sənədlər;

• Mülayim hüquq normaları aspektindən.

Layiqli həyat hüquqları sisteminin əsas elementlərindən olan layiqli qida hüququ 1945-ci il Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin preambulasında, həmçinin 1.3-cü, 55 və 56-cı maddələrdə beynəlxalq tanınma istiqamətini dolayısıyla ehtiva edilərək bütün xalqların iqtisadi və sosial tərəqqisini təşviq etmək başlığı altındayər almışdır [15].

Qeyd edilməlidir ki, Beynəlxalq İnsan Hüquqları Billinə hazırlıq əsnasında Kətiblik, Latın Amerikasına ölkələri, Baş Assambleyaya, Panama və s. subyektlər tərəfindən müxtəlif layihələr təqdim edil-

mişdir. Ən müfəssəl layihə isə İkinci Dünya Müharibəsi zamanı hüquqşünaslar tərəfindən hazırlanmış mətn idi. Layihənin 14-cü maddəsi yemək hüququ müddəaları əks etdirərək hər kəsin yemək və mənzil hüququ olduğu, dövlət onun bütün sakinlərinin bu nemətlərini əldə etmək imkanının olmasını təmin etmək üçün zəruri ola biləcək tədbirləri görməyə borclu olduğu qeyd olunmuşdur.

Layiqli qida hüququ ilk dəfə 1948-ci il Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin hər kəsin özünün və ailəsinin sağlamlığı və rifahı üçün adekvat olan həyat səviyyəsi hüququnu ehtiva edən 25-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur [17].

Bundan başqa sahəvi sənədlər arasında Sosial, İqtisadi və Mədəni Hüquqlar Haqqında 1966-cı il Paktının (ICESCR) 11-ci maddəsinin 2-ci bəndində layiqli qida hüququ insanların ləyaqətinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi vurğulanmış, onun təbii və digər fəlakətlər zamanı da təmin olunması dövlətlərin əsas öhdəliklərindən biri kimi tanınmışdır [6]. Paktın iştirakçısı olan dövlətlər hər kəsin aclıqdan azad olmaq başlığı altında insanların müvafiq hüquqlarını tanıyaraq fərdi və beynəlxalq çərçivədəلمي, texniki, həmçinin qidalanma prinsipləri haqqında bilikləri yaymaqla aqrar sistemləri inkişaf etdirmək, qida istehsalı, konservasiyası və paylanması üsullarını təkmilləşdirmək, ərzaq idxal və ixrac edən ölkələrin problemlərini nəzərə alaraq dünya ərzaq ehtiyatlarının ehtiyaca uyğun şəkildə bölüşdürülməsini təmin etmək istiqamətində xüsusi proqramlar həyata keçirirlər.

Paktda digər hüquqlarla yanaşı, qida hüququnun da fərdi hüquq deyil, məhz sosial və iqtisadi sahələrdə hökumət siyasəti üçün geniş formada hazırlanmış pro-

qram olduğu iddia edilmiş, Paktın qida hüququnu əks etdirən 11-ci maddəsi onu kollektiv hüquq kimi deyil, hər kəsin hüququ kimi – fərdlərə məxsus insan hüququ kimi bəyan etmişdir. Bundan başqa Paktın qida hüququnun proqram xarakterli olması fikri irəli sürülür ki, bu da hökumətin acılıq, işgəncə, geniş yayılmış yoxa çıxma halları ilə məşğul olmasından asılı olmayaraq, mənfə halların aradan qaldırılması üçün proqram hazırlamasını zəruri hesab edir [7, s. 11].

Sosial, İqtisadi və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 11-ci maddəsinə əlavələr sonradan işlənib hazırlanmışdır. 11-ci maddənin 1-ci bəndi 1951 və 1952-ci illərdə Komissiyada müzakirə edilmişdir; 2-ci bəndi isə 1963-cü ildə əsasən FAO-nun Baş Direktorunun tələbi ilə daxil edilmiş və üzv dövlətlər tərəfindən dəstəklənmişdir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sosial Tərəqqi və İnkişaf haqqında 11 dekabr 1969-cu il Bəyannaməsinə acılıq və qida çatışmazlığının, həmçinin bu vəziyyəti şərtləndirən səbəblərin aradan qaldırılmasının bütün dövlətlərin ümumi öhdəlikləri olduğu məqsəd kimi daxil edilmişdir [4].

1974-cü ilin 16 noyabrında Baş Assambleya tərəfindən hökumətlərin inkişaf və beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığının kontekstində dünya ərzaq probleminin həlli istiqamətində xüsusi tədbirlər görməsi və vasitələrin işlənib hazırlanması məqsədilə Ümumdünya Qida Konfransı çağırılmışdır. Konfrans zamanı iştirakçı dövlətlər tərəfindən təsdiq edilmiş Dünya Ərzaq Təhlükəsizliyi üzrə təklif olunan Beynəlxalq Öhdəliyin məqsədlərini həyata keçirmək üçün Qidalanma üzrə Ümumdünya Bə-

yannaməsi qəbul edilmişdir. Sənədə görə hər kəsin, qadının və uşağın fiziki və əqli qabiliyyətlərini tam inkişaf etdirmək və saxlamaq üçün acılıqdan, qida çatışmazlığından azad olmaq hüquqları vardır. Sənəddə digər müddəalar da yer alır: Dünya ölkələrinin, xüsusilə inkişaf etmiş ölkələrin ən başlıca fəaliyyəti acılığın aradan qaldırılması üçün digər ölkələrə kömək etməkdən ibarətdir. Hökumətlərin əsas məsuliyyəti ərzaq məhsullarının daha çox istehsalı, ölkələr arasında və ölkə daxilində daha ədalətli və səmərəli bölüşdürülməsi üçün birgə işləməkdən ibarətdir. Bundan başqa, Bəyannaməyə görə, hökumətlər potensial ərzaq resursları haqqında adekvat biliyə əsaslanaraq ümumi sosial-iqtisadi və kənd təsərrüfatının inkişaf planlarına inteqrasiya olunmuş müvafiq ərzaq və qidalanma siyasətini formalaşdırmalı, iqtisadi və sosial inkişaf üzrə milli plan və proqramlar hazırlamalı, həyata keçirilməli və bu zaman humanitar aspektlərə də diqqət yetirilməlidirlər. Göründüyü kimi, sənədin əsas müddəaları qismində insanların qida çatışmazlığının təminatına yönəlmiş dövlət öhdəlikləri yer alır [17].

İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Komitəsi tərəfindən 26 aprel-14 may 1999-cu ildə Cenevrədə keçirilən İyirminci sessiyada qida hüququna dair 12 sayılı Ümumi Şərh verilmişdir. Komitə Ümumi Şərhdə 1979-cu ildən bəri iştirakçı dövlətlərin hesabatlarının tədqiqi vasitəsilə adekvat qida ilə bağlı əhəmiyyətli məlumat topladığını bəyan edərək acılıq və qidalanma probleminin səbəbini qida çatışmazlığı deyil, dünya əhalisinin əksəriyyətinin yoxsulluq səbəbindən mövcud qidaya çıxışının qeyri-mövcudluğunda gördü [5].

Həmçinin layiqli qida hüququ Ümumdünya Ərzaq Təhlükəsizliyi Komitəsinin (CFS) sənədlərində – Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qidalanma üzrə Onillik Fəaliyyətinin (CFS 2021/49/6) həyata keçirilməsi də daxil olmaqla oktyabr 2021-ci il tarixli Qidalanma üzrə İkinci Beynəlxalq Konfransın (ICN2) Hesabatında, oktyabr 2019-cu il tarixli Urbanizasiya, kənd transformasiyası, ərzaq təhlükəsizliyi və qidalanma üçün təsirlər: 2018-2019 sessiyalararası tədbirlərin xülasəsində (CFS 2019/46/4), Qərar layihəsi ilə qida sistemləri və qidalanma üzrə oktyabr 2018-ci il CFS iş axınında (CFS 2018/45/5), oktyabr 2017-ci il tarixli Qida Təhlükəsizliyi və Qidalanma üzrə Qlobal Strateji Çərçivə (GSF): 2017-ci nəşrlərində (CFS 2017/44/10/Rev.1), Dəyişən kənd-şəhər dinamikası kontekstində ərzaq təhlükəsizliyi və qidalanma məsələlərinin həlli: qərar layihəsi ilə təcrübə və effektiv siyasət yanaşmalarında (CFS 2017/44/6), Qidalanma üzrə Fəaliyyət Onilliyi də daxil olmaqla qidalanmanın inkişaf etdirilməsində CFS-nin iştirakı: qərar layihəsində (CFS 2017/44/3), CFS sessiyalararası qidalanma fəaliyyətləri xülasələrində (CFS 2017/44/Inf.19/Rev.1), Təkmil qidalanma üçün yaxşı təcrübələr və dərs mübadiləsi: sağlam qida sistemləri üçün investisiyalar (CFS 2017/44/Inf.18), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qidalanma üzrə Onillik Fəaliyyətinin həyata keçirilməsi də daxil olmaqla Qidalanma üzrə İkinci Beynəlxalq Konfransın (ICN2) təqibinə dair Tərəqqi Hesabatı: İkiillik Hesabat (CFS 2017/44/Inf.17), oktyabr 2016-cı il tarixli CFS-nin qidalanmanın inkişafı ilə məşğul olması Qərarında (CFS 2016/43/9), Davamlı kənd təsərrüfatı üçün inklüziv

dəyər zəncirləri və genişləndirilmiş ərzaq təhlükəsizliyi və qidalanma nəticələri: əsas sənəd (CFS 2016/43/Inf.21) və s. sənədlərdə dolayısıyla öz əksini tapmışdır.

Həmçinin ayrı-ayrı sahəvi sənədlərdə də layiqli qida hüququ öz əksini tapmışdır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Əlillərin hüquqları haqqında Konvensiyasının 28-ci maddəsinə görə, əlil insanların qidalanma hüquqları da daxil olmaqla kafi həyat səviyyəsi və həmin şəxslər arasında yoxsulluğun azaldılması hüquqları vardır [2]. Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında 18 dekabr 1979-cu il Konvensiyasının (CEDAW) 12.2-cimaddəsinə əsasən, üzv dövlətlər qadınlara hamiləlik, həbs və doğuşdan sonrakı dövrlə müvafiq xidmətləri təmin etməli, zəruri hallarda pulsuz xidmətlərin göstərilməsi, habelə hamiləlik və laktasiya dövründə adekvat qidalanmaya çıxışa şərait yaratmalıdırlar [1]. Uşaq hüquqları haqqında 1989-cu il Konvensiyasının (UHK) 24.2-ci maddəsinin c yarım bəndinə uyğun olaraq İştirakçı dövlətlərə xəstəlik və qida çatışmazlığı ilə, o cümlədən, ilkin tibbi yardım çərçivəsində mübarizə aparmaq səlahiyyəti verilir, həmçinin Konvensiyada uşaqların layiqli və adekvat qidalanmasına diqqət yetirilir [3].

Layiqli adekvat qidaya çıxışın təmin olunması daima dünya ictimaiyyəti tərəfindən diqqət mərkəzində olmuş, əsas siyasət prioriteti kimi məişət və milli səviyədə aclığın aradan qaldırılması və davamlı ərzaq təhlükəsizliyinə nail olması vacib məsələlərdən sayılmışdır. Məhz buna görə də ərzaq təhlükəsizliyinin əldə edilməsinə təsir göstərmək məqsədilə 1995-ci ildə Kopenhagendə Sosial İnkişaf üzrə Ümum-

dünya Sammiti keçirilmiş və həmin Sammitdə dövlətlər layiqli qidaya çatımlılıq üçün müvafiq addımlar ataraq müvafiq öhdəlikləri yerinə yetirmək bəradə qərar qəbul etmişlər.

Beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində də bu hüquq olduqca ətraflı tədqiq edilərək, bu sahədə davamlı fəaliyyətlər həyata keçirilmiş və əhalinin adekvat qidaya çıxışının təmin olunmasına çalışılmışdır. Belə təşkilatlardan biri olan Dünya Qida Təhlükəsizliyi üzrə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) əsas məqsədi hamı üçün ərzaq təhlükəsizliyinə nail olunmasından ibarətdir. 1981-ci ildə təşkilat tərəfindən 1966-cı il Paktının icrasına dair hesabat hazırlanmışdır. Hesabatda belə bir müddəalar yer alır: Beynəlxalq ictimaiyyət Paktın 11.2-ci maddəsində göstərilən tədbirləri qəbul etməklə, xroniki və kifayət qədər qidalanmanın mövcud vəziyyətini tamamilə aradan qaldıra və zərərli təsirləri əhəmiyyətli dərəcədə yüngülləşdirə bilər.

Bundan başqa, Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı tərəfindən 1996-cı ildə Ümumdünya Ərzaq Sammiti keçirilmiş, Sammitdə 112 dövlət və hökumət başçıları, onların nümayəndələri, həmçinin dünya dövlətlərindən 70-dən çox yüksək vəzifəli şəxslər iştirak etmişlər. Sammitdə iştirak edən Üzvlər hər kəsin təhlükəsiz və adekvat qida, onun əldə edilməsi, həmçinin hər kəsin aclıqdan azad olmaq kimi əsas hüquqlarını bir daha təsdiqləmişlər. Onlar qeyd edirdilər ki, biz yoxsulluğun və bərabərsizliyin aradan qaldırılmasına və hamının hər zaman kifayət qədər, adekvat və təhlükəsiz qidaya fiziki və iqtisadi çıxışına, həmçinin ondan səmərəli istifadəni

yaxşılaşdırmağa yönəlmiş siyasət həyata keçirəcəyik. Sammit iştirakçılarının fikrincə, 800 milyondan çox insanın əsas qida ehtiyaclarını ödəmək üçün kifayət qədər qidaya malik olmaması dözülməz haldır və bu hal 2015-ci ilə qədər aradan qaldırılmalıdır.

Sammitdə Dünya Ərzaq Təhlükəsizliyi üzrə Roma Bəyannaməsi və Ümumdünya Ərzaq Sammitinin Fəaliyyət Planı qəbul edilmişdir. Roma Bəyannaməsi və Fəaliyyət Planı fərdi, məişət, milli, regional və qlobal səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyinə aparan müxtəlif yolların əsasını qoyurdu ki, onların hamısı da eyni məqsədə – insanların layiqli adekvat qidaya çıxışını təmin etməyə yönəlmişdi.

Samitdə qəbul edilən Roma Bəyannaməsi hamı üçün dayanıqlı ərzaq təhlükəsizliyinə nail olmaq istiqamətində əsas olan yeddi öhdəliyi müəyyən edir:

1. Davamlı ərzaq təhlükəsizliyinə nail olmaq üçün qadınların və kişilərin tam və bərabər iştirakına əsaslanan yoxsulluğun aradan qaldırılması, davamlı sülhün mövcudluğu üçün əlverişli siyasi, sosial və iqtisadi mühitin yaradılması;

2. Yoxsulluğun və bərabərsizliyin aradan qaldırılması, hamının hər zaman kifayət qədər, qida baxımından adekvat və təhlükəsiz qidaya və ondan səmərəli istifadəyə fiziki və iqtisadi çıxışının yaxşılaşdırılması;

3. Məişət, milli, regional və qlobal səviyyədə adekvat və etibarlı qida təchizatı, zərərvericilərlə mübarizə, yüksək və aşağı potensiallı sahələrdə davamlı qida, kənd təsərrüfatı, balıqçılıq, meşə təsərrüfatı və kənd yerlərinin inkişafı siyasəti və təcrübələrinin həyata keçirilməsi, kənd təsərrüfatına yararlı və çoxfunksiyalı ərazilərin quraqlıq və səhrələşmədən mühafizəsi;

4. Bazar yönümlü dünya ticarət sistemi vasitəsilə hamı üçün ərzaq təhlükəsizliyinin gücləndirilməsinə yardımçı olan ərzaq ticarəti, kənd təsərrüfatı ticarəti və ümumi ticarət siyasətlərinin təmin olunması;

5. Təbii fəlakətlərin, texnogen fəvqəladə halların qarşısının alınması, onlara hazır olmaq, onların nəticəsində meydana gələn arzuolunmaz vəziyyətlərin bərpa, reabilitasiya, inkişaf və gələcək ehtiyacları ödəmək qabiliyyətini təşviq edən yollarla keçici və fəvqəladə qida tələblərinə cavab verilməsi;

6. Yüksək və aşağı potensiallı sahələrdə insan resurslarını, davamlı ərzaq, kənd təsərrüfatı, balıqçılıq və meşə təsərrüfatı sistemlərini və kənd yerlərinin inkişafı üçün dövlət və özəl investisiyaların optimal şəkildə bölüşdürülməsi və istifadəsinin təşviq edilməsi;

7. Beynəlxalq ictimaiyyətlə əməkdaşlıq, bütün səviyyələrdə Fəaliyyət Planının həyata keçirilməsi, monitorinqi və izlənməsi [10].

Bəyannamədə həmçinin yüksək potensiallı ərazilərdə davamlı kənd təsərrüfatı, balıqçılıq, meşə təsərrüfatı və kənd yerlərinin inkişafının ərzaq təhlükəsizliyinin vacibliyi dərk edilərək ayrı-ayrı kateqoriya fərdlərin adekvat layiqli qida hüququna istinad edilir. Həmin kateqoriya insanlar sırasında fermerlər, balıqçılar, meşə təsərrüfatı ilə məşğul olanlar, yerli əhali və onların icmaları, qida sektorunda iştirak edən bütün digər insanlar və onların təşkilatları əsas yer tutur [10].

Sammit zamanı həmçinin Ümumdünya Ərzaq Sammitinin Fəaliyyət Planı da təsdiq edilmişdir. Fəaliyyət Planı Roma Bəyannaməsində nəzərdə tutulmuş yeddi öhdəliyin

praktiki icrası üçün müvafiq məqsədləri və tədbirləri açıqlayır. Planın əsas məqsədi 2015-ci ildən gec olmayaraq acliqdan əziyyət çəkən insanların sayınının yarıya endirilməsi idi ki, bunun üçün də bütün ölkələrdə acliğin aradan qaldırılması istiqamətində davamlı səy göstərilməsi vacib məqamlardan idi. Planda Üzvlər BMT Nizamnaməsinin müddəalarını, beynəlxalq hüququn məqsəd və prinsiplərini, həmçinin 1990-cı ildən ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı mövzular üzrə BMT-nin digər konfranslarının nəticələrini birləşdirməyə çalışılmışlar. Fəaliyyət Planında aşağıdakı aşağıdakı öhdəliklər yer alır:

- Sanitariya və Fitosanitar Tədbirlərin Tətbiqi haqqında Sazişə və digər müvafiq beynəlxalq sənədlərə uyğun olaraq, qida təchizatının keyfiyyətini və təhlükəsizliyini təmin edən tədbirlərin görülməsi, insan sağlamlığı sahəsində normativ və nəzarət fəaliyyətlərinin gücləndirilməsi, heyvan və bitki sağlamlığı və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;

- Əhali və İnkişaf üzrə Beynəlxalq Konfransın Hesabatına və Fəaliyyət Proqramına uyğun olaraq reproduktiv sağlamlıq xidmətləri də daxil olmaqla, insanların, həmçinin əhalinin yoxsul və həssas təbəqəsinin, əlverişsiz qrupların üzvlərinin ilkin səhiyyə xidmətinə çıxışının realizəsi;

- Məişət, milli, regional və global səviyyədə adekvat və etibarlı qida təchizatı, zərərvericilərlə mübarizə, yüksək və aşağı potensiallı sahələrdə kənd təsərrüfatı, balıqçılıq, meşə təsərrüfatının inkişafı siyasətinin həyata keçirilməsi, quraqlıq və səhralaşmanın qarşısının alınması;

- Qida təhlükəsizliyinə ekoloji təhdidlər, quraqlıq, səhralaşma, zərərvericilər, bioloji

müxtəlifliyin eroziyası, torpaq və su əsaslı təbii sərvətlərin deqradasiyasına qarşı mübarizənin aparılması, tükənmiş və həddindən artıq istismar olunmuş sahələrdə təbii resurs bazasının, su və su hövzələrinin bərpa edilməsi və reabilitasiyası;

- Dəniz hüququ haqqında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 10 dekabr 1982-ci il tarixli Balıq Ehtiyatları və Yüksək Köçəri Balıq Ehtiyatları üzrə BMT Sazişinin, Açıq Dənizlərdə Balıq Ov Gəmilərinin Beynəlxalq Qoruma və İdarəetmə Tədbirlərinə Uyğunluğun Təşviqi üzrə FAO Sazişinin və s. müvafiq sənədi tənzimləyən sənədlərin ratifikasiya və realizəsinin təşviqi edilməsi;

- Meşələrin qırılma dərəcəsinin azaldılması, meşə örtüyünün artırılması, su hövzələrinin mühafizəsi və bioloji su anbarları kimi torpaq və su ehtiyatlarının qorunması və bu məqsədlə Braziliyanın Rio de Janeiro şəhərində keçirilən

3-14 iyun 1992-ci il tarixli Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Ətraf Mühit və İnkişaf Konfransının (UNCED) meşələrlə bağlı tövsiyələrinin həyata keçirilməsi;

- Bitki Genetik Resursları üzrə 1990-cı il Leypsiq Qlobal Fəaliyyət Planının həyata keçirilməsi;

- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Səhralaşmaya qarşı Mübarizə haqqında 17 iyun 1994-cü il Konvensiyası, Bioloji Müxtəliflik haqqında 5 iyun 1992-ci il Konvensiyası, Ozon qatını məhv edən maddələr üzrə 1987-ci il Monreal Protokolu və BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə 1992-ci il Çərçivə Konvensiyalarının ratifikasiyası və realizəsi;

- 1979-cu il Aqrar İslahat və Kənd İnkişafı üzrə Ümumdünya Konfransının (WCARRD) qərarlarının təmin edilməsi;

- Davamlı İnkişaf üzrə Fəaliyyət Proqramının 14-cü Fəslə bağlı Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Ətraf Mühit və İnkişaf Konfransının nəticələrinin həyata keçirilməsi;

- Dünya dövlətlərində mövcud ərzaq qiymətləri və qida sektorunda baş verən hadisələrin yaxından izləməsi, üzv dövlətlərin bu barədə məlumatlandırılması;

- Fövqəladə hallara hazırlıq, fors-major vəziyyətlərdə aclıq və digər mənfi təsirlərin minimuma endirilməsi sahəsində tədbirlərin görülməsi;

- BMT tərəfindən 1990-cı ildən bəri keçirilmiş əsas konfrans və sammitlərinin təqibi, ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı ixtisaslaşmış qurum, proqram, fond və digər təşkilatların öz səlahiyyətləri daxilində vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi və onlara yardım, hökumətlər və təşkilatlarla əməkdaşlığın koordinasiyası;

- Beynəlxalq humanitar hüququn qida və ərzaqla bağlı təlimatlarına əməl edilməsi;

- 1994-cü ildə Əhali və İnkişaf üzrə Beynəlxalq Qahirə Konfransının (ICPD) Hesabatı və Fəaliyyət Proqramına uyğun olaraq müvafiq əhali siyasəti, proqramları və ailə planlaşdırılmasının həyata keçirilməsi;

- 1974-cü il tarixli Aclığın Aradan Qaldırılması və Qidalanma üzrə Ümumdünya Bəyannaməsinə, Qidalanma üzrə Beynəlxalq Konfransın (ICN) sənədlərinə, həmçinin Roma Bəyannaməsinə uyğun olaraq fərdi və milli qaydada sosial və iqtisadi rifahın inkişafı üçün adekvat və təhlükəsiz qidaya təminatlı çıxışın təmin edilməsi və s. [10].

Bütün bu fəaliyyətlər son nəticə olaraq aclığın qarşısının alınması və əhalinin la-

yiqli qidaya çatımlılığına yönəlmişdir. Bəyannamə və Fəaliyyət Planının qəbulu və icrası prosesində İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissar, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) və onun Ümumdünya Ərzaq Təhlükəsizliyi Komitəsi, eləcə də digər qida təşkilatları, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Fondu (UNICEF), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnzibati Əlaqələndirmə Komitəsinin (ACC-SCN) Qidalanma üzrə Alt Komitəsi və digər qurumları iştirak etmişlər [13]. Samitdə iştirak edən dövlət və hökumət başçıları beynəlxalq ictimaiyyətlə əməkdaşlıq edərək bütün səviyyələrdə müvafiq Fəaliyyət Planını həyata keçirəcək, monitorinq edəcək və izləyəcəklərini bildirmişlər.

Roma Bəyannaməsinin başqa bir müddəasında isə görtərilir ki, ərzaq təhlükəsizliyinin global problemlərinin kollektiv həllini təşkil etmək üçün regional və beynəlxalq səviyyədə əməkdaşlıq etməlidir. Bunun üçün də bir-birinə bağlı olan institutlar, cəmiyyətlər və iqtisadiyyatlar dünyasında əlaqələndirilmiş səylər və ortaq məsuliyyətlər vacibdir [10]. Fəaliyyət Planı çərçivəsində həmçinin Bəyannamənin 16-cı paragrafının d bəndi ilə nəzərdə tutulmuş məqsədlər istiqamətində qida istehsalı, emalı və marketinqi sahəsində təhsil və təlim üçün bərabər gender imkanlarının təmin edilməsi, Uşaqlar üçün Ümumdünya Samiti – Uşaq Hüquqları Konvensiyası və digər qida təhlükəsizliyi proqramlarında uşaqların, xüsusən də qız uşağının maraq və ehtiyaclarının təşviqinə və qorunmasına xüsusi diqqət yetirilməsi, 16-cı paragrafın c bəndində BMT-nin 1992-ci il Bioloji

Müxtəliflik Konvensiyasını dəstəkləməklə qida təhlükəsizliyini artırmaq, yerüstü və dəniz ekosistemlərində bioloji müxtəlifliyin və onun komponentlərinin qorunmasını və davamlı istifadəsini təşviq etmək müddəaları yer almışdır.

Həmçinin Fəaliyyət Planında layiqli adekvat qidaya çıxışı təmin etmək üçün bir sıra təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür. Burada göstərilir ki, qida təhlükəsizliyinə nail olmaq üçün insan resurslarının inkişafına, tədqiqata və infrastruktura sərmayə qoyuluşu və əlverişli siyasətlərin qəbul edilməsinin zəruriliyi dərk edilərək məşğulluq və gəlirlərin yaradılması təşviq edilməli, effektiv maliyyə resurslarına ədalətli çıxış imkanları təmin edilməlidir. Fəaliyyət Planında nəzərdə tutulmuş digər mühüm müddəalar sırasında ərzaq təhlükəsizliyinə nail olmaq üçün əsas elementlərdən birinin ticarət olduğu qeyd olunur. Davamlı ərzaq təhlükəsizliyi siyasətinin həyata keçirilməsi üçün milli tədbirlərin gücləndirilməsi, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün xarici borcların azaldılması da daxil olmaqla, bütün mənbələrdən texniki və maliyyə resurslarının səfərbər edilməsi və istifadəsinin optimallaşdırılması üçün səylər göstərmək də Planın əsas istiqamətlərindəndir. Plana görə fəvqəladə səylərin göstərilməməsi, dünya əhalisi, xüsusən də inkişaf etməkdə olan ölkələri kəskin dövrü qida çatışmazlığı səbəbindən əlavə əziyyətlərlə qarşılaşacaqlar.

FAO tərəfindən 2004-cü ilin noyabrında Adekvat Ərzaq Hüququnun Proqressiv

reallaşdırılmasını dəstəkləmək üçün adekvat ərzaq hüququnun həyata keçirilməsində dövlətlərə praktiki təlimat verən Milli Qida Təhlükəsizliyi Konteksti – Könüllü Təlimatları qəbul etmişdir. Ərzaq Hüququ Təlimatları Sosial, İqtisadi və Mədəni Hüquqlar üzrə Beynəlxalq Pakta dair öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün dövlətlərin fəaliyyəti istiqamətində daha geniş konsensusun əldə olunmasına ümidi ifadə edirdi [14].

Bundan başqa, təşkilat tərəfindən qida hüququ üçün qanunvericilik üzrə bələdçi rolunu oynayan on cildlik Qida hüququ kitabçası hazırlanmışdır. Hər bir nəşrdə ayrıca olaraq qida hüququnun həyata keçirilməsi, insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmaların qanunvericilik, monitorinq, qiymətləndirmə, büdcə və təhsil kimi əsas istiqamətlərinin tətbiqinə dair praktiki məlumat və təlimatlar verilir [9].

İnsan hüququ kimi adekvat qida hüququna dair Progress hesabatı BMT-nin xüsusi Məruzəçisi Asbjorn Eide tərəfindən 29 iyul 1985-ci ildə və 7 July 1987-ci ildə Cenevədə şəhərində təqdim edilmişdir. Asbjorn Eide müvafiq sahədə yenilənmiş tədqiqat işə Alt Komissiya qərarına uyğun olaraq 1998-ci ildə səsləndirilmişdir [11].

Layihə qida hüququ ayrı-ayrı ölkələrin milli qanunvericiliklərinə də daxil edilmişdir. 1 dekabr 2021-ci ildə Filippin Senatının 18-ci Konqresində 2458 sayılı Senat Qanunu ilə adekvat ərzaq hüququnun qorunması və təqdim edilməsi üçün çərçivə təmin edən Akt qəbul edilmişdir [8].

III. Nəticə

Yuxarıdakı tədqiqatlarımızı ümumiləşdirərək onun nəticələrini aşağıdakı formada qruplaşdırma bilərik.

- Layihəli adekvat qidaya çıxış müasir insanın təməl hüquqlarından. Fiziki olaraq yaşam üçün lazım olan bu vasitə eyni zamanda hüquqi aspektləri də özündə birləşdirərək hüquqi əhəmiyyət kəsb edir.

- Layihəli adekvat qida hüququ pozitiv hüquqdur. Çünki bu hüquqların həyata keçirilməsi üçün dövlətlər müvafiq öhdəliklər daşıyırlar. Dövlətlər öz yurisdiksiyası altında olan insanların azad, bərabər və ayrışçılıq olmadan adekvat qida məhsullarını istehlak etməsi üçün müəyyən fəaliyyətlər göstərir, müvafiq resurs və imkanlarından istifadə edirlər.

- Layihəli adekvat qida hüququ tədricən yerinə yetirilə bilən hüquqdur. Çünki müəyyən zaman, fiziki qüvvə və vəsait tələb edir. Dövlətlər beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq öz öhdəliklərinə götürdükleri bu öhdəlikləri dərhal deyil, müəyyən zaman kəsimində realizə etməyə istiqamətlənmişlər.

Bununla belə, fikrimizcə, bütün insanların layihəli, adekvat təhlükəsiz və yararlı qidaya çıxış imkanlarının təmin olunması üçün aşağıdakı müvafiq fəaliyyətlər həyata keçirilməlidir.

- Layihəli qida hüququnun nəzəri və praktik bazasını yaradılmalı, bu sahədə milli və beynəlxalq normativ aktlar təkmilləşdirilməli, pozuntulara qarşı müdafiə vasitələri təmin edilməli, bu sahədə pre-sedent hüququn tətbiqi genişləndirilməlidir.

• Qida təhlükəsizliyinə və yoxsulluğun aradan qaldırılmasına zəmin yaradacaq ən önəmli vasitə dövlətlərin daxilində və beynəlxalq arenada dinc, sabit və əlverişli siyasi, sosial və iqtisadi mühit yaradılmalıdır. Yoxsulluğun aradan qaldırılması insanların layiqli qidaya əlçatanlığını daha da asandıracaqdır.

• Qida məhsullarının hamıya bərabər bölünə bilməsi üçün ərzaq istehsalının artırılması prosesi genişləndirilməli, qeyri-davamlı istehlak, israf hallarının qarşısı alınmalıdır.

• Beynəlxalq müqavilələrin müddələrinə uyğun olaraq yeməkdən siyasi və iqtisadi təzyiqlə kimi istifadə qadağan edilməli və qida vasitələri siyasi və iqtisadi məqsəd daşımamalıdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. 18 December 1979, New York. BY United Nations General Assembly. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>
2. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. 12 December 2006. By Sixty-first session of the General Assembly by resolution A/RES/61/106. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>
3. Convention on the Rights of the Child. 20 November 1989. By General Assembly resolution 44/25. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
4. Declaration on Social Progress and Development. 11 December 1969. BY General Assembly resolution 2542 (XXIV). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-social-progress-and-development>
5. General Comment 12 (Twentieth session, 1999) The right to adequate food (art. 11). 26 April-14 May 1999, Geneva. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/ec1219995-general-comment-no-12-right-adequate-food>
6. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. 16 December 1966. BY-General Assembly resolution 2200A (XXI) URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>
7. Report on the right to adequate food as a human right / submitted by Asbjorn Eide, Special Rapporteur. E/CN.4/Sub.2/1987/23.
8. Right to Adequate Food Act. 1 December 2021. URL: https://legacy.senate.gov/ph/lis/bill_res.aspx?congress=118&q=SBN-2458
9. Right to Food Handbooks. URL: <https://www.fao.org/right-to-food/resources/rtf-handbooks/en/>
10. Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action: World Food Summit, 13-17 November 1996, Rome, Italy. By FAO. URL: <https://www.fao.org/4/W3613E/W3613E00.htm>
11. The right to adequate food and to be free from hunger: updated study on the right to food / submitted by Asbjorn Eide in accordance with Sub-Commission decision 1998/106. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/27752?v=pdf>
12. The Right to Adequate Food. Fact Sheet No. 34. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/FactSheet34en.pdf>
13. The right to an adequate standard of living. URL: <https://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/substantive-human-rights/the-right-to-an-adequate-standard-of-living>
14. The Voluntary Guidelines on the Right to Adequate Food. URL: <https://www.righttofoodandnutrition.org/files/The%20Voluntary%20Guidelines%20on%20the%20Right%20to%20Adequate%20Food.pdf>

15. United Nations Charter. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
16. Universal Declaration of Human Rights. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
17. Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition, 16 November 1974, BY the World Food Conference convened under General Assembly resolution 3180 (XXVIII) of 17 December 1973; and endorsed by General Assembly resolution 3348 (XXIX) of 17 December 1974. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-eradication-hunger-and-malnutrition>
18. Захарова Л.И. Права человека и охрана окружающей среды: взаимосвязь концепций, актуальные проблемы (ч. 2) // Евразийский юридический журнал. 2014. No 10(77). С. 80-85.)
19. арханов О.В. Право на еду: теоретические аспекты и реальность. Аграрное и земельное право. С. 102-109. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-na-edu-teoreticheskie-aspekty-i-realnost>

UNIVERSAL STANDARDS AND INTERNATIONAL LEGAL BASIS OF THE RIGHT TO ADEQUATE FOOD

Malakkhanim Rahimova.

One of the fundamental elements of the system of rights to a decent life is the right to decent and adequate food. Everyone should have access to sufficient, balanced, safe, culturally acceptable and food to meet their nutritional needs in a way not degrading a person's dignity. The elements of decent food should include its content and universal standards and have appropriate indicators. Although some authors stated that decent food includes social and political motives, the author suggested that decent food has legal motives and analyzed its legal aspects. In the article, international legal definition of the right to decent and adequate food was analyzed from the perspective of three contexts - the Bill on International Human Rights, international documents of varying degrees of severity, and soft legal norms, and appropriate suggestions and recommendations were put forward.

Key words: right to decent life, adequate standards, social rights, right to decent food, international-legal basis, universal standards, normative act, action plan, state of well-being.

УНИВЕРСАЛЬНЫЕ СТАНДАРТЫ И МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ОСНОВА ПРАВА НА ДОСТАТОЧНОЕ ПИТАНИЕ

Малакханум Рахимова.

Одним из основополагающих элементов системы прав на достойную жизнь является право на достойное и достаточное питание. Каждый должен иметь

доступ к достаточной, сбалансированной, безопасной, культурно приемлемой и не унижающей человеческое достоинство пище для удовлетворения своих потребностей в питании. Элементы достойного питания должны включать его содержание и универсальные стандарты и иметь соответствующие показатели. Хотя некоторые авторы заявляли, что достойное питание включает в себя социальные и политические мотивы, автор предположил, что достойное питание имеет правовые мотивы, и проанализировал его правовые аспекты. Также в статье проанализировано международно-правовое определение права на достойное и достаточное питание в трёх контекстах – Билля о международных правах человека, международных документов различной степени строгости и мягких правовых норм, а также выдвинуты соответствующие предложения и рекомендации.

Ключевые слова: право на достойную жизнь, адекватные стандарты, социальные права, право на достойное питание, международно-правовая основа, универсальные стандарты, нормативный акт, план действий, состояние благосостояния.

YETERLİ BESLENME HAKKININ EVRENSEL STANDARTLARI VE ULUSLARARASI YASAL TEMELLERİ

Melekxanım Rehivova.

İnsana yaxışır bir yaşam hakkı sisteminin temel unsurlarından biri insana yaxışır ve yeterli beslenme hakkıdır. Herkesin beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli, dengeli, güvenli, kültürel açıdan kabul edilebilir ve insanlık dışı gıdaya erişimi olmalıdır. İyi gıdanın unsurları, içeriğini ve evrensel standartları içermeli ve uygun göstergelere sahip olmalıdır. Her ne kadar bazı yazarlar makul gıdanın sosyal ve politik saikleri içerdiğini belirtse de yazar, makul gıdanın hukuki sebepleri olduğunu öne sürerek hukuki yönlerini analiz etti. Makalede ayrıca, insana yaxışır ve yeterli gıda hakkının uluslararası hukuki tespiti üç bağlamda (Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi, farklı ciddiyet derecelerinde uluslararası belgeler ve orta düzeyde hukuk normları) analiz edildi ve ilgili öneriler ve tavsiyeler ortaya konuldu.

Anahtar kelimeler: insana yaxışır yaşam hakkı, yeterli standartlar, sosyal haklar, insana yaxışır beslenme hakkı, uluslararası hukuki dayanak, evrensel standartlar, normatif kanun, eylem planı, refah durumu.

DOI: 10.5281/zenodo.13907747

SOYUQ SİLAHLARIN VƏ ONLARIN İZLƏRİNİN KRİMİNALİSTİK TƏDQIQATI

Kərimli Nəzrin Natiq qızı,
Azərbaycan Respublikası Dövlət
Gömrük Komitesinin Akademiyası,
Hüquqşünaslıq fakültəsi, IV kurs
tələbəsi.

kerimlinezrin879@gmail.com

Tədqiqat işində kriminalistik silahşünaslığın anlayışı, sistemi, əhəmiyyəti, habelə silahların növləri, cinayət qanunvericiliyində silahlarla bağlı hüquq normaları, odlu silahların növləri, soyuq silahların anlayışı, növləri və kriminalistik tədqiqatı ilə bağlı məsələlər nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: kriminalistik silahşünaslıq, silahların növləri, Cinayət Məcəlləsi, hüquq normaları, odlu silah, soyuq silah, kriminalistik tədqiqat.

Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan Respublikasında ağır cinayətlərin əksəriyyəti silahlardan istifadə etməklə törədilir. Cinayət törətmiş şəxslər qanunazidd əməllərini həyata keçirən zaman təkcə zavodda hazırlamış silahlardan deyil, həmçinin kустar və əldəüzəltmə üsulla hazırlanmış silah növlərindən də istifadə edirlər. Son illərdə kriminal məqsədlə istifadə olunan silah növlərinin siyahısının sabit genişlənmə tendensiyası özünü göstərməyə başlamışdır. Tarixən formalaşmış və artıq yaxşı tanınan və “silah” ekspert tədqiqatı obyektlərinin əsas hissəsini təşkil edən silahlarla (soyuq, odlu, pnevmatik, mina –

partlayıcı, yandırıcı) yanaşı, yeni silah növlərinin ortaya çıxması qeyd olunur. Həmin silahların tədqiq edilməsinin cinayətlərin araşdırılmasında mühüm rolu vardır. Silahların öyrənilməsinə kriminalistika elminin ən maraqlı sahələrindən biri olan “Kriminalistik Silahşünaslıq” institutu həyata keçirir.

Belə ki, silah dedikdə canlı qüvvəni məhv etmə təyinatına malik və ya başqa məqsədlər üçün istehsal olunmuş predmetlər və qurğular başa düşülür. Kriminalistik silahşünaslıq – kriminalistika texnikasının bir sahəsi olub, funksional (konstruktiv) olaraq insanı, heyvanı və ya digər maddi obyektləri zədələməyi nəzərdə tutan müxtəlif qurğuların konstruksiya olunmasının prinsiplərini, hərəkət mexanizmini və bu qurğuların tətbiq izlərinin toplanması qanunauyğunluqlarını, eləcə də cinayətlərin qarşısının alınması, istintaqı və açılması zamanı belə obyektlərin və izlərin yığılması və qiymətləndirilməsi vasitələrini və üsullarını öyrənir. Kriminalistik silahşünaslığın sistemində aşağıdakı elementlər aiddir:

- Kriminalistik ballistika;
- Soyuq silahlar və onların tətbiqi izlərinin kriminalistik tədqiqi;
- Kriminalistik partlayışşünaslıq.

Kriminalistik ballistika kriminalistik silahşünaslığın bir hissəsi olub, cinayət işlərinin istintaqı zamanı qarşıya çıxan məsələlərin həlli məqsədilə odlu silahların, döyüş sursatlarının və onların tətbiqi izlərinin aşkar edilməsinin, qeyd edilməsinin,

götürülməsinin və tədqiqinin texniki vasitələrini, kriminalistik üsul və metodlarını işləyib hazırlayır. Kriminalistik ballistikanın tədqiqat obyektinə bunlar aiddir: odlu silahlər, onların hissələri, saxlandığı yerlər, patronlar, gilizlər, güllələr, tıxaclar, qırma, eksperimental atəş nəticəsində alınmış qırmaclar, üzərində atəş izi olan predmetlər, habelə kустar və əldəüzəltmə silahlər.

“Xidməti və mülki silah haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 1997-ci il tarixli Qanununda silahın bir sıra növü qeyd edilərək, ona leqal anlayış verilmişdir. Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında xidməti və mülki silahın və onun sursatının dövriyyəsi, habelə onun müstəsna hallarda tətbiqi ilə bağlı yaranan hüquqi münasibətləri tənzimləyir. Döyüş silahının istehsalı, satışı, əldə edilməsi, uçotu, saxlanması, istifadə edilməsi, təmiri və məhvi qaydasını, habelə təlim və təltif silahına dair tələbləri, onların saxlanması və təyinatı üzrə istifadə edilməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir. Bu Qanuna əsasən, silah – canlı qüvvənin və digər obyektlərin, o cümlədən texnikanın və tikililərin məhv edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş, yaxud işarə vermə üçün nəzərdə tutulmuş, lakin canlı qüvvənin və digər obyektlərin məhv edilməsi üçün istifadə oluna bilən qurğu və vasitədir. Adını çəkdiyimiz Qanuna əsasən, hüquqi baxımdan, silah növləri aşağıdakılardır:

1. Xidməti silah – insanların həyat və sağlamlığının qorunması, təbiətin, təbii ehtiyatların, mülkiyyətin, qiymətli və təhlükəli yüklərin, xüsusi göndərişlərin mühafizəsi ilə bağlı vəzifələri yerinə yetirən

şəxslər tərəfindən istifadə olunması üçün nəzərdə tutulmuş silahlardır;

2. Mülki silah – özünümüdafiə, ov və idmanla məşğul olma üçün nəzərdə tutulmuş silahlardır;

3. Döyüş silahı – qulluq vəzifəsinin və döyüş tapşırığının yerinə yetirilməsi üçün istifadə olunan silahlardır;

4. Döyüş sursatı – müvafiq silah növündən atəş açmaq üçün nəzərdə tutulmuş konstruktiv qurğu və ya əşyalardır;

5. Soyuq silah – konstruksiyasına, ölçülərinə və materialına görə birbaşa istehsalat və ya təsərrüfat-məişət məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan, xüsusi olaraq insanın əzələ qüvvəsindən istifadə etməklə zərərvermə obyektini ilə bilavasitə təmas zamanı xəsarət yetirmək təyinatına malik olan silahlardır;

6. Soyuq atıcı silah – insan əzələsinin və ya mexaniki qurğunun enerjisi hesabına istiqamətlənmiş hərəkət əldə edən əşyalarla məsafədən hədəfi zədələmək təyinatına malik olan silahlardır;

7. Odlu silah – barıtın və ya digər alışıqan maddələrin yanmasından yaranan enerji hesabına mərmisi istiqamətlənmiş hərəkət edərək müəyyən məsafədən hədəfi mexaniki zədələmək və ya sıradan çıxarmaq təyinatına malik olan silahlardır;

8. Pnevmatik silah – sıxılmış havanın və ya qazın təzyiqindən yaranan enerji hesabına gülləsi istiqamətlənmiş hərəkət edərək hədəfə məsafədən zədə yetirmək təyinatına malik olan silahlardır;

9. Qaz silahı – gözyaşardıcı, qıcıqlandırıcı, zəhərləyici, sinir-iflic və ya başqa güclü təsir göstərən digər maddələrin tətbiqi ilə canlı hədəfin müvəqqəti sıradan çıxarılması üçün nəzərdə tutulmuş silahlardır;

10. Özünümüdafiə silahı – yalnız hücumu dəf etmək təyinatına malik olan göz-yaşardıcı, qıcıqlandırıcı və ya qısa müddətə sinir-iflicedici maddələrlə təchiz edilmiş tapança (revolver), mexaniki-püsgürdücü və ya aerosol qurğulu qaz silahıdır;

11. Ov silahı – vəhşi heyvanların və quşların ovlanması üçün nəzərdə tutulmuş yivli və ya yivsiz lüləli odlu, soyuq, o cümlədən soyuq atıcı və pnevmatik silahdır;

12. İdman silahı – idman yarışlarında istifadə üçün nəzərdə tutulmuş odlu, soyuq, o cümlədən soyuq atıcı və pnevmatik silahdır;

13. Təlim silahı – növündən asılı olaraq silahla davranılması, onun sökülməsi və yığılması, habelə ondan istifadə edilməsi qaydalarını öyrətmək üçün nəzərdə tutulmuş və döyüş sursatı ilə atəşin açılmasını istisna edilən silahdır;

14. Təltif silahı – hər hansı şəxsə xüsusi döyüş, qulluq və ya idman sahəsində xidmətlərinə görə mükafat kimi verilən, atəşi qatarlarla atmaq imkanına malik olmayan silahdır.

Odlu silahlar, onların növləri, eləcə də onların istehsalı üçün avadanlıqlar mülki dövriyyədə sərbəst hərəkət edən predmetlər deyil, həm də onların maneəsiz və sərbəst mülki dövriyyəsi mümkün deyildir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi bu növdə olan predmetlərin bir qisminə münasibətdə məhdudlaşdırma tətbiq etmiş, bir qismini isə tamamilə mülki dövriyyədə çıxarmışdır. Mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış əşyaların siyahısı “Mülki dövriyyənin müəyyən iştirakçılmasına mənsub ola bilən və dövriyyədə olmasına xüsusi icazə əsasında yol verilən (mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış) əşyaların siyahısı haqqında” Azərbaycan Respublikasının 23 dekabr 2003-cü il tarixli Qanunu, mülki döv-

riyyədə çıxarılmış əşyaların siyahısı isə “Mülki dövriyyədə olmasına yol verilməyən (mülki dövriyyədə çıxarılmış) əşyaların siyahısı haqqında” Azərbaycan Respublikasının 23 dekabr 2003-cü il tarixli Qanunu ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində (bundan sonra – CM) silahlarla bağlı bir neçə tərkib əlamətləri mövcuddur. CM-in 228-ci maddəsi qanunsuz olaraq silah, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatı, partlayıcı maddələr və qurğular əldə etmə, başqasına vermə, satma, saxlama, daşıma və gəzdirməni qadağan edir. Həmin maddəyə görə, qanunsuz olaraq odlu silah, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatı (yivsiz odlu ov silahı və həmin silah üçün döyüş sursatı istisna olmaqla), partlayıcı maddələr və qurğular əldə etmə, başqasına vermə, satma, saxlama, daşıma və ya gəzdirmə cinayət məsuliyyətinə səbəb olur və iki ilədək müddətə islah işləri və ya bir ildən üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Eyni əməllər: qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə; təkrar törədildikdə – üç ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. CM-in 228.1 və ya 228.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə – beş ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Həmçinin bu maddənin “Qeyd” hissəsində belə deyilir: bu maddədə göstərilən əşyaları könüllü surətdə təhvil verən şəxs, əgər onun əməllərində başqa cinayət əməlinin tərkibi yoxdursa, cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

CM-in 229-cu maddəsi qanunsuz olaraq silah hazırlamağa görə cinayət məsuliyyəti

nəzərdə tutur. Həmin maddədə deyilir: qanunsuz olaraq odlu silah, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatını, partlayıcı maddələri və qurğuları hazırlama, habelə odlu silahı təmir etmə – üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Qanunsuz olaraq qaz silahını, soyuq silahı, o cümlədən soyuq atıcı silahı hazırlama – üç yüz iyirmi saatdan dörd yüz saatadək ictimai işlər və ya iki ilədək müddətə islah işləri və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Adıçəkilən maddənin “Qeyd” hissəsində aşağıdakı ifadə təsbit olunmuşdur: bu maddədə göstərilən əşyaları könüllü surətdə təhvil verən şəxs, əgər onun əməllərində başqa cinayət tərkibi yoxdursa, cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

Odlu silahlar kriminalistik ədəbiyyatlarda müxtəlif cür təsnifləşdirilir.

1. Təyinatın görə odlu silahlar bölünür:

- Döyüş məqsədli – hədəfi zərərsizləşdirmək və ya sıradan çıxarmaq üçündür. Karabinlər, avtomatlar, tapanca və xüsusi düzəldilmiş silahlar aid edilir;

- Təlim məqsədli;

- Ov məqsədli;

- İdman məqsədli.

2. Konstruksiyasına görə silahlar aşağıdakı kimi fərqləndirilir:

- Tapanca– TT (Tokarev) markalı tapanca, Kolt tapanca, Makarov tapanca, Brauning tapanca və s. aid edilir;

- Revolver–NAQAN revolver və s.;

- Pulemyot – Kalaşnikov pulemyotu [3 növü vardır: a) dayaq üstündə pulemyot; b) dəzgah üstündə pulemyot; tank üçün pulemyot];

- Avtomat – Kalaşnikov avtomat, AK-47 avtomat , AKS- 4U, AK-74, AKM,

AMD-Macaristan, MKB–42V Almaniya və s.;

- Tüfəng – yivli və yivsiz, təklüləli və coxlüləli ov tüfəngləri aid edilir;

- Vintovka (snayper) – L42A1 Enfield (İngiltərə), Heckler & Koch PSG1 (Almaniya), AS50 Snayper Tüfəng (İngiltərə), M21 Snayper Tüfəng (ABD), SR-25 Yarı avtomatik Snayper Tüfəng (ABD) və s.;

- Kombinə edilmiş – NRS kəşfiyyatçının bıçağı (həm bıçaq, həm də tapanca funksiyasını həyat keçirir).

3. Hazırlanma üsuluna görə odlu silahlar bölünür:

- Zavod istehsalı;

- Kustar (əldə düzəltmə);

- Uyğunlaşdırılmış (atipik) – qeyri-standart, odlu silahlara aidiyyəti olmayan əşyalar şəklində maskalanır. Qələm tapanca, əsa, çətir və s. buna misal ola bilər.

4. Güllə atım sayına görə silahlar bölünür:

- Təkparonlu;

- Qoşapatronlu;

- Üçpatronlu;

- Çoxpatronlu.

5. Lüləsinin uzunluğuna görə silahlar bölünür:

- Qısa lüləli – 20 sm-dək;

- Orta lüləli – 20 sm-dən 40 sm-dək;

- Uzun lüləli – 40 sm-dən yuxarı.

6. Lülə sayına görə silahlar bölünür:

- Təklüləli;

- Qoşalüləli;

- Çoxlüləli.

Əlbəyaxa döyüş zamanı hücum, müdafiə və sağlamlığa zərər vurma məqsədilə xüsusi hazırlanmış predmetlər soyuq silahlardır. Soyuq silahlar o vaxt maddi sübut rolunu oynayır ki, onlar cinayətin törədilməsi vasitəsi olur. “Xidməti və mülki silah haq-

qında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda soyuq silaha konstruksiyasına, ölçülərinə və materialına görə birbaşa istehsalat və ya məişət-təsərrüfat məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan, xüsusi olaraq insanın əzələ qüvvəsindən istifadə etməklə zərərvermə obyektini ilə bilavasitə təmas zamanı xəsarət yetirmək təyinatına malik olan silah kimi anlayış verilir. Soyuq atıcı silah isə insan əzələsinin və ya mexaniki qurğunun enerjisi hesabına istiqamətlənmiş hərəkət əldə edən əşyalarla məsafədən hədəfi zədələmək təyinatına malik olan silah kimi müəyyən edilir.

Soyuq silah, əsasən, iki halda: birinci – iş üzrə götürülmüş predmetin soyuq silah olub olmamasının müəyyənləşdirilməsi zərurəti olduqda, ikinci – cinayətlərin istintaqının gedişində soyuq silahın tətbiqindən sonra qalan izlərə və silahın özünün üzərində qalan izlərə görə iş üzrə əhəmiyyəti olan bir sıra halları və onun konkret şəxs tərəfindən istifadə edilməsi faktını müəyyənləşdirmək zərurəti olduqda kriminalistik tədqiqatın obyektini olur.

Kriminalistik təcrübədə soyuq silahların müxtəlif növlərinə rast gəlinir.

1. Məqsədli təyinatına görə:

- döyüş (hərbi) – döyüş (hərbi) soyuq silahları ştatda olan standart silahlardır və bir qayda olaraq, müvafiq dövlət hərbişədirilmiş təşkilatların əməkdaşları tərəfindən və əməliyyat-xidməti vəzifələrini yerinə yetirmək, əlbəyaxa döyüşdə xəsarət yetirmək üçün nəzərdə tutulmuşlar (süngülər, xəncərlər, qılınclar, dəyənəklər, bıçaqlar və s.);

- mülki – qədim zamanlardan qaynaqlanan ənənəyə görə, özünü müdafiə, ov, idman üçün nəzərdə tutulmuş silahlardır.

Milli geyim ləvazimatı olan soyuq silahlara da mülki silahlara aiddir;

- kriminal soyuq silahlar – idman soyuq silahları cinayətin törədilməsində istifadə edildikdə (kaman, arbalet), kriminal məqsədlərlə xüsusi olaraq itiləndikdə və ya uyğunlaşdırıldıqda kriminalistik tədqiqat obyektini olurlar.

2. Hazırlanma üsuluna görə:

- Zavod – zavod (fabrik, firma) üsulu ilə hazırlanmış soyuq silahlar konstruksiyasına görə texniki şərtlərə və standartlara uyğun olur və, bir qayda olaraq, üzərində zavod işarələri həkk edilir;

- Kustar – silah ustaları tərəfindən müəyyən standartlara, silah nümunələrinə uyğun olaraq hazırlanır və onun üzərində ustanın damğası qeyd edilə bilər;

- Əldəüzəltmə soyuq silahlar – əldəüzəltmə soyuq silahlar peşəkar vərdişlərə malik olmayan şəxslər tərəfindən hazırlanır.

Kustar üsulla əldəüzəltmə arasında fərq ondan ibarətdir ki, kustar üsulla hər hansı emalatxanada bir neçə nüsxədən ibarət hazırlanır. Əldəüzəltmə isə ayrı-ayrı peşəkar vərdişlərə malik olmayan şəxslər tərəfindən tək halda hazırlanır. Kustar və əldəüzəltmə üsulla hazırlanmış atıcı soyuq silahlar isə aşağıda göstərilən bir sıra şərtlərə cavab verməlidirlər:

a) məsafədən hədəfə zədə yetirmək üçün nəzərdə tutulmalı;

b) xüsusi mərmiləri atmaq üçün yararlı olmalı;

c) hədəfə zədə yetirmə qabiliyyətinə malik olmalıdır.

3. Konstruksiyasına görə

- tiyəli;

- tiyəsiz (vurucu-dağıdıcı) – vurucu-dağıdıcı soyuq silahlara (dəyənəklər, beş-

barmaq, gürz, əliçliyi, nunçak, qurğuşun əlcək, döyüş qılıncı və s.) aiddir;

- kombina edilmiş soyuq silahlar – kombinə edilmiş soyuq silahlar həm tiyəli, həm də tiyəsiz soyuq silahların xüsusiyyətlərini uzlaşdırır; məsələn, beşbarmaq-bıçaq, beşbarmaq-xəncər.

Tiyəli soyuq silahlar, öz növbəsində, aşağıdakı növlərə bölünür:

a) tiyənin uzunluğuna görə: qısa tiyəli (400 mm-dək), orta tiyəli (400-500 mm), uzun tiyəli (570-870 mm);

b) tiyənin formasına görə: düz və əyri tiyəli;

c) tiyənin zədələtmə qabiliyyətinə görə: deşici (stilet), deşici-çapıçı (qılınc, yatağan, qama), deşici-kəsici (bıçaqlar, xəncərlər, kortiklər, yastı süngülər) və s.

4. Hazırladığı məkana görə:

- Yerli;
- Xarici.

5. Standartlara uyğunluğa əlamətinə görə:

- Standart;
- Qeyri-standart;
- Aupik.

6. İş prinsipinə görə də soyuq silahlar iki yerə bölünür:

- əllə vurulan,
- atıcı (zədə yetirmək üçün insanın əzələ qüvvəsinin təsiri və yayın təsiri ilə atılan). Atıcı soyuq silahlar: 1-arbalet; 2-kaman kimi də fərqləndirilir.

Konstruktiv xüsusiyyətlərinə və yüksək zədələtmə qabiliyyətinə malik olmalarına, cinayətlərin törədilməsi zamanı silah kimi istifadə edilməsinə baxmayaraq, müxtəlif predmetlər soyuq silahlara aid edilmirlər. Məsələn, alətlər, cib bıçağı, mətbəx, dalğic, çəkməçi, turist və s. bıçaqları, carrah bıçağı, ov bıçaqlarının köməkçi işləri görmək

üçün nəzərdə tutulmuş növləri (məsələn, cəmdəyi parçalamaq, dərinə soymaq və s.).

Bıçaq və ya digər predmet soyuq silahın aydın əks olunmuş əlamətlərinə malik olmadıqda və yaxud kriminal soyuq silahlar aşkar edildikdə təqdim edilmiş predmetin soyuq silah olub-olmaması, əgər soyuq silahdırsa hansı növə (tipə) aid olması barədə məsələnin həlli üçün kriminalistik ekspertiza təyin olunur. Soyuq silahların tədqiqində ekspert qarşısında qoyulan sualları diaqnostik və eyniləşdirmə xarakterli suallara ayırmaq olar.

Diaqnostik xarakterli suallara aiddir:

1. Təqdim edilmiş predmet hansı növ və nümunə soyuq silahlara aiddir?

2. Təqdim edilmiş soyuq silah hansı üsulla hazırlanıb: zavod, kустar və ya əldə düzəlmə;

3. Təqdim edilmiş predmet soyuq silah düzəltməyə hazırlıqdadır?

4. Təqdim olunmuş soyuq silahın hazırlanmasında hansı material, qurğu, alət və texniki vasitələrdən istifadə olunub?

5. Bu soyuq silah başqa soyuq silahdan və ya predmetdən düzəldilibmi?

6. Təqdim edilmiş silah istifadə üçün yararlıdır, əgər yararlıdırsa, onu yararlı vəziyyətə gətirmək olarmı?

Eyniləşdirici xarakterli suallara aşağıdakılar aiddir:

1. Bu alətlər və mexanizmlər, təqdim edilmiş soyuq silahın hazırlanmasında istifadə olunubmu?

2. Təqdim edilmiş soyuq silah üzülkdə və ya qabda saxlanılıbmı?

3. Bu hissə və ya detal təqdim edilmiş soyuq silaha aiddirmi?

Təqdim edilmiş soyuq silah, ilk növbədə, müəyinə olunmalıdır. Silahı müəyinə edər-

kən onun adını, ölçülərini göstərmək lazımdır. Tədqiqat zamanı hər bir halda təqdim olunmuş predmetin ümumi forması, ölçüləri, tiyənin möhkəmliyi və itilinmə forması, dəstəyinin formasını və əldə rahat tutulma dərəcəsi, dəstəyi tiyədən ayıran məhdudlaşdırıcının olub-olmaması, üzərində zavod işarələrinin olub-olmaması nəzərə alınmalıdır. Əgər soyuq silahlarda yazı və ya firma işarələri varsa, onları qeyd etmək lazımdır. Soyuq silahların tədqiqində bəzi hallarda ölçülərindən başqa, çəkisi də göstərilir. Soyuq silahların hazırlanmış materialın möhkəmliyini, tutacağı xüsusiyyətləri (əldə saxlamaq üçün əlverişli) və zərbə vurulması əlverişliliyi nəzərə alınır. Tiyənin əyilməyə qarşı möhkəmliyini yoxlamaq üçün maqnit yoxlayıcıdan istifadə olunur. Tiyənin əyilməyə davamlığı dinamometr və ya 5-6 kq yük asmaq vasitəsilə sınaqdan keçirilir, yəni tiyənin ucuna 5-6 kq yük asmaqla tiyənin deformasiyaya uğraması yoxlanılır. Belə hallarda əgər müəyyən qədər əyilsə, onda onun davamsızlığı haqqında nəticə formalaşır. Bundan başqa, soyuq silah-bıçaq xüsusi hazırlanmış döşəkcəyə də yuxarıdan atılaraq zərbə endirilir. Bu da, onun davamlığını yoxlamaq üçün tətbiq edilən üsullardan biridir. Bu cür əlamətləri ekspertlər xüsusi cədvəllərdə, belə silahların şəkillərinin, cizgilərinin, təsvirlərinin əks olunduğu albomlarda və etalonlarda olan məlumatlarla tutuşduraraq müvafiq nəticəyə gəlirlər.

Beləliklə, soyuq silah obyektləri cinayət mühakimə icraatı zamanı tədqiq edilən müxtəlif hallara münasibətdə məlumat mənbəyi kimi çıxış edirlər. Soyuq silahların izləri üzrə onun qrup mənsubiyyəti, növü, vəziyyəti müəyyən edilə bilər. Aşkar edilmiş

soyuq silahlar və onların tətbiqi izləri üzrə cinayətkarın şəxsiyyəti, vərdişləri, bəzi hallarda peşəsi, əməlin obyektiv cəhətinə aid hallar, zərbələrin sayı, cinayətkarla zərər çəkənin qarşılıqlı vəziyyəti və s. haqqında məlumatı əldə etmək olar. Müxtəlif cinayətlərin törədildiyi yerlərdə soyuq silahlardan qalan izlərin tutuşdurulması, bir neçə cinayətin törədilməsində eyni bir növdən olan soyuq silahlardan istifadə edilməsi faktını müəyyən etməyə imkan verir.

Soyuq silahın və onun tətbiqi izlərinin aşkar edilməsi, fiksə edilməsi, götürülməsi və tədqiqi müxtəlif istintaq hərəkətlərinin (axtarış, hadisə yerinin müayinəsi və s.) keçirilməsi zamanı ola bilər. Aşkar edilmiş soyuq silahın mərkəz və müfəssəl şəkil-çəkmə metodları ilə şəkli çəkilir. O götürülən zaman müayinə və ya axtarış protokolunda onun xarici əlamətləri elə həcmdə qeyd edilməlidir ki, silahın növü haqqında mühakimə yürütmək mümkün olsun. Bunun üçün protokolda: soyuq silahın konstruksiyası, ölçüləri, dəstəyin tiyə ilə birləşmə üsulu, rəngləri, möhkəmliyi, səthinin xarakteri (hamar, girintili-çixıntılı), tiyənin forması, itilinmə dərəcəsi, uc hissəsinin forması; üzərində oyuqların olub-olmaması, tiyənin elastikliyi dəstək üzərində məhdudlaşdırıcı olub-olmaması; hansı məlum silah nümunələrinə uyğun gəlməsi və s. qeyd edilir.

Məlumdur ki, hadisə yerində aşkar edilmiş soyuq silahlar, iti predmetlər (qayçı, ülgüc və s.) maddi sübut kimi götürülür. Diqqətdə saxlamaq lazımdır ki, götürülən predmetin üzərində qan izləri, ayrı-ayrı orqanların, toxumaların hissəcikləri, tük, parça lifləri, zərər çəkənin və ya cinayətkarın əl izləri ola bilər. Ona görə də, maddi sübutun qablaşdırılması izlərin qorunub

saxlanılmasını təmin etməlidir. Hadisə yerində tapılmış bıçaqları karton və ya fənər parçasının üzərinə bərkitmək zəruridir. Əgər qatlanan bıçaq tiyəsi açıq şəkildə aşkar edilmişsə, onun tiyəsini qatlamaq və ya əksinə, yolverilməzdir.

Yuxarıda şərh edilənləri nəzərə alaraq, belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, cinayətin törədilməsində istifadə olunmuş silahın və onun sursatlarının tapılması və tədqiq edilmək üçün ekspertizaya göndərilməsi hadisə yerinə baxış istintaq hərəkətinin lazımı qaydada həyata keçirilməsindən asılıdır. Hadisə yerindən götürülmüş silahlar və onların sursatları (giliz, güllə və s.) cinayətlərin açılmasında və cinayətkarın ifşa olunmasında mühüm rol oynayır. Hadisə yerinə baxış keçirən səlahiyyətli subyekt hadisə yerini kriminalistikada və istintaq təcrübəsində təşəkkül tapmış taktik qaydalara əsasən aparmalı və onları tətbiq etməyi bacarmalıdır. Hadisə yerini tədqiq edən səlahiyyətli subyekt, yaxsı olar ki, bu zaman mütəxəssis dəvət etsin, çünki, bu onun işini rahatlaşdırır və baxışın dolğun, hərtərəfli aparılmasına kömək edə bilər. Müstəntiq və ya tədqiqatçı nəyi harada və necə axtarmağı bilməlidir. Bu gün cinayətin törədilməsində istifadə olunan silahların eyniləşdirilməsi üçün Respublikamızda lazımı şərait yaradılmış və bir neçə ekspertiza mərkəzləri fəaliyyət göstərməkdədir. Azərbaycan Respublikasında məhkəmə ballistik ekspertizalar Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin tərkibində fəaliyyət göstərən Məhkəmə Ekspertiza Mərkəzi və Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Kriminalistik Tədqiqatlar İdarəsi tərəfindən həyata keçirilir. Onların fəaliyyəti “Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti

haqqında” Azərbaycan Respublikasının 18 noyabr 1999-cu il tarixli Qanunu ilə tənzimlənir. Həmin Qanunun 1-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə ekspertizası – təhqiqat, ibtidai istintaq orqanının və ya məhkəmənin (hakimin) icraatında olan işin halları barədə informasiya daşıyan maddi obyektlər, hadisələr və proseslər haqqında xüsusi elmi biliklər əsasında aparılan tədqiqatdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. / Buraxılışa məsul: Əfəndiyev E.M. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı, 2013, 348 s.
2. “Xidməti və mülki silah haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 30 dekabr 1997-ci il, № 422.
3. Azərbaycan Respublikası adından Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 228-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarları. Bakı şəhəri, 29 dekabr 2003-cü il.
4. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyası-mühazirələr. Mövzu № 4: Məhkəmə-ballistik, məhkəmə partlayış-texniki, soyuq və digər silah ekspertizaları.
5. Kriminalistika: Ali məktəblər üçün dərslik / Bəxtiyar Əliyevin məsul redaktorluğu ilə. Bakı: Qanun, 2010.
6. “Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının 18 noyabr 1999-cu il tarixli Qanunu / «Azərbaycan qəzeti», 1999.
7. Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsi, əyani şöbənin 4-cü kurs (qr.1440) tələbəsi, Əkbərov Murad Azad oğlu, “Kriminalistik Ballistika” mövzusunda Kurs işi.
8. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi Polis Akademiyasının Kriminalistika Kafedrası. Kriminalistika fənni üzrə mühazirələr toplusu. Bakı-2006.
9. Kriminalistika. 100sual-100cavab. Bakı, 2014.

СУДЕБНО-МЕДИЦИНСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА ХОЛОДНОГО ОРУЖИЯ И ЕГО СЛЕДОВ

Керимли Назрин Натиг к.

В исследовании рассмотрены понятие, система и значение криминалистического оружейного дела, а также виды оружия, правовые нормы, связанные с оружием в уголовном законодательстве, виды огнестрельного оружия, понятие, виды холодного оружия, а также вопросы, связанные с криминалистическими исследованиями.

Ключевые слова: судебная оружейная экспертиза, виды оружия, Уголовный кодекс, правовые нормы, огнестрельное оружие, холодное оружие, судебно-медицинские исследования.

FORENSIC INVESTIGATION OF COLD WEAPONS AND THEIR TRACES

Karimli Nazrin Natig

In the study, the concept, system, and importance of forensic weapon science, as well as types of weapons, legal norms related to weapons in criminal legislation, types of firearms, the concept, types of cold weapons, and issues related to criminalistic research are reviewed.

Keywords: forensic weapon science, types of weapons, Criminal Code, legal norms, firearms, cold weapons, forensic research.

SOĞUK SILAHLAR VE IZLERİ HAKKINDA ADLI SORUŞTURMA

Karimli Nazrin Natig'in kızı

Çalışmada adli silah biliminin kavramı, sistemi ve öneminin yanı sıra silah türleri, ceza mevzuatında silahlarla ilgili yasal normlar, ateşli silah türleri, soğuk silah kavramı, türleri ve kriminalistik araştırmalarla ilgili konular ele alınmıştır. gözden geçirilir.

Anahtar Kelimeler: adli silah bilimi, silah türleri, Ceza Kanunu, hukuk normları, ateşli silahlar, soğuk silahlar, adli araştırmalar.

UDK 347.214.2

DOI: 10.5281/zenodo.13907652

DAŞINMAZ ƏMLAKIN MƏCBURİ QAYDADA ÖZGƏNINKİLƏŞDİRİLMƏSİ

(*Amerika Birləşmiş Ştatlarının qanunvericiliyi təmsalında*)

Dadaşov Emin Teyyub oğlu,
Bakı Dövlət Universitetinin "Mülki hüquq" kafedrasının elmlər doktoru proqramı üzrə dissertantı – hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. İxtisas: 5608.01 – Mülki hüquq; ailə hüququ; sahibkarlıq hüququ; beynəlxalq xüsusi hüquq.
e-mail: emin.dadashov.00@mail.ru

Məqalədə göstərilir ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının daşınmaz əmlakın məcburi qaydada özgəninkiləşdirilməsi ilə bağlı qanunvericilik bazası yaxşı inkişaf etmişdir. Bu baxımdan daşınmaz əmlakın məcburi qaydada özgəninkiləşdirilməsi ilə bağlı Amerika Birləşmiş Ştatlarının qanunvericiliyində öz əksini tapmış normaların öyrənilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır.

Açar sözlər: hüquq, əmlak, torpaq, dövlət, müqayisəli.

Xarici dövlətlərin normativ hüquqi aktlarının öyrənilməsi, onların oxşar və fərqli cəhətlərinin tədqiq edilməsi olduqca vacibdir. N.H.Cəfərli düzgün olaraq bildirir ki, müqayisəli hüququn hüquq elmi üçün, xüsusilə milli hüquq üçün çox böyük əhəmiyyəti vardır. Onun vasitəsilə ayrı-ayrı ölkələrdə bu və ya digər hüquqi problemlərin necə həll olunduğu öyrənilir, hüquqi tədqiqatların miqyası genişlənir, müxtəlif

ölkələrdəki hüquqi təcrübənin müsbət və mənfi cəhətləri qiymətləndirilir. Müasir dövrdə müqayisəli hüququn verdiyi məlumatlara istinad etmədən çıxarılan ümum nəzəri nəticələr ümumiləşdirilmiş, universal xarakter daşıya bilməz [1, s. 30].

A.İ.Quliyev haqlı olaraq qeyd edir ki, müqayisəli hüquqşünaslıq hüquqşünaslara, hər şeydən əvvəl, hüququn mənasını və rolunu izah etməyə səy göstərir, bunun üçün dünyanın müxtəlif xalqlarının təcrübəsindən istifadə edir. Digər tərəfdən, o, əsasən də praktiki planda beynəlxalq münasibətlərin inkişafına kömək etməyə çalışır, həmin münasibətlərin reqlamentləşdirilməsi formalarının razılaşdırılması imkanlarına yol açır. Nəhayət, müqayisəli hüquqşünaslıq müxtəlif ölkələrin hüquqşünaslarına öz milli hüququnu yaxşılaşdırmaqda kömək edir [3, s. 35].

Bu baxımdan daşınmaz əmlakın məcburi qaydada özgəninkiləşdirilməsi ilə bağlı Amerika Birləşmiş Ştatlarının qanunvericiliyində öz əksini tapmış normaların öyrənilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

1) Amerika Birləşmiş Ştatlarının qanunvericiliyində daşınmaz əmlakın məcburi qaydada özgəninkiləşdirilməsi ilə bağlı normalarının öyrənilməsi tədqiq edilən məsələ ətrafında biliklərin daha da dərinləşdirilməsinə kömək edir;

2) Torpaqların dövlət ehtiyacları üçün alınması haqqında 20 aprel 2010-cu il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununun təkmilləşdirilməsi üzrə ən yaxşı hüquqi qərarların qəbul edilməsi üçün əsas yaradır.

Bildirmək istərdik ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının ilk illərində mühüm infrastruktur obyektlərinin – yolların və körpülərin tikintisi məqsədilə daşınmaz əmlakın məcburi özgəninkiləşdirilməsi hallarına tez-tez rast gəlinirdi [14].

Məlumdur ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının hüququnun formalaşmasında ingilis hüquq sistemi əsas olmuşdur. Amerika Birləşmiş Ştatlarında məskunlaşan ingilis mühacirlər demək olar ki, özləri ilə ingilis hüququnu da gətirdilər. Lakin koloniyalardakı ingilis hüququ Amerika şəraitinə uyğunlaşmağı tələb edirdi, çünki koloniyalardakı sosial-iqtisadi şərait və qaydalar metropoliyadakı (kapitalist dövlətlər öz müstəmləkələrinə nisbətən belə adlanırlar) vəziyyətdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənirdi. Müstəmləkəçiliyin ilk 150 (yüz əlli) ilində (1787-ci ilə qədər) ABŞ-ın hal-hazırkı ayrı-ayrı ştatlarının ərazisində ingilis ümumi hüququnun rəsepsiyası baş verdi [22, s. 107].

M.L.Pollot qeyd edir ki, İngiltərənin özündə isə daşınmaz əmlakın məcburi qaydada özgəninkiləşdirilməsi adi hal idi [13, s. 59]. Bütün torpaqlar mülkədarların mülkiyyəti sayıldığından və təbəələrinin həmin torpaqlar üzərində yalnız sahiblik və istifadə hüququ olduğundan, mülkədar onların hər hansı birindən istənilən daşınmaz əmlakı kompensasiya ödənilmədən məcburi qaydada ala bilərdi. Belə hallarda hesab edilirdi ki, mülkədar öz mülkiyyətində olan əmlakı geri alır [6, s. 148].

Amerika Birləşmiş Ştatlarında torpaq üzərində mülkiyyət hüququ əldə etmək mü-

hacirətə təşviq etmək üçün stimül rolunu oynayırdı, çünki mühacirlərə koloniyalara gəldikdən sonra kiçik torpaq sahələri üzərində mülkiyyət hüququ verildirdi [8, s. 64].

Amerikalı tədqiqatçı R.A.Epsteyn qeyd edir ki, ABŞ-ın qurucuları xüsusi mülkiyyətin müdafiəsinə böyük önəm verirdilər [9, s. 123].

Ç.Berdin mövqeyinə görə, 1787-ci il ABŞ Konstitusiyasının məzmununda mühacirlərin iqtisadi maraqları nəzərə alınmışdı. Konstitusiya öz mülkiyyətini və cəmiyyətdəki mövqelərini qorumağa çalışan iqtisadi elita tərəfindən hazırlanmışdı [4, s. 324-325].

Amerika Birləşmiş Ştatlarında 20 may 1862-ci il tarixdə "Torpaq sahələri haqqında" Qanun qəbul edildi (Homestead Act) [11]. Vətəndaş müharibəsi dövründə qəbul edilmiş həmin Qanuna uyğun olaraq, 21 yaşına çatmış və Cənub tərəfində Şimala qarşı vuruşmamış ABŞ vətəndaşı olmaq istəyən hər bir ABŞ vətəndaşı və ya mühacir 10 ABŞ dolları məbləğində qeydiyyat rüsumu ödədikdən sonra ABŞ dövlətindən 65 (altmış beş) hektara kimi torpaq sahəsi ala bilərdi. Torpağı əkilib-becərməyə və üzərində tikinti işlərinin aparılmasına başlayan mühacir 5 (beş) ildən sonra həmin torpaq üzərində mülkiyyət hüququ əldə edirdi. 20 may 1862-ci il tarixli "Torpaq sahələri haqqında" Qanun Amerika Birləşmiş Ştatlarının Alyaska ştatında 1986-cı ildə, digər ştatlarda isə 1976-cı ildə ləğv edildi.

ABŞ Konstitusiyasına beşinci düzəlişin qəbuluna kimi məcburi qaydada özgəninkiləşdirilmiş əmlaka görə kompensasiya ödənişi məcburi deyildi və dövlət orqanının istəyinə bağlı idi.

ABŞ Konstitusiyasına beşinci düzəlişin qəbuluna kimi məcburi qaydada özgəninkiləşdirilmiş əmlaka görə kompensasiya ödənişi

dövlət orqanının istəyinə bağlı idi. Yəni dövlət orqanı yalnız istədiyi halda məcburi qaydada özgəninkiləşdirilmiş əmlaka görə müəyyən miqdarda kompensasiya ödəyə bilərdi. İlk dəfə Vermont ştatının 1777-ci il Konstitusiyasında [20] və Massaçusets ştatının 1780-ci il Konstitusiyasında [12] daşınmaz əmlakın məcburi özgəninkiləşdirilməsi halında kompensasiya ödənilməsi tələbi öz əksini tapdı.

Bildirməyi zəruri hesab edirik ki, əmlakın məcburi özgəninkiləşdirilməsinin həyata keçirilməsinin əsas prinsipi 26 avqust 1789-cu il tarixdə Fransada qəbul edilmiş, 17 maddədən ibarət olan "İnsan və Vətəndaş Hüquqları Bəyannaməsi"nin 17-ci maddəsində təsbit edilmişdir: "Mülkiyyət toxunulmaz və müqəddəs hüquq olduğuna görə heç kəs ondan məhrum edilə bilməz. Yalnız qanun vasitəsilə şəxsiz ictimai zərurətin müəyyən olunduğu halda ədalətli və əvvəlcədən edilmiş ödənişdən sonra mülkiyyətçi mülkiyyətindən məhrum oluna bilər" [15].

Professor Ə.İ.Əliyev yazır: "1789-cu ildə elan olunmuş insan və vətəndaş hüquqları Bəyannaməsi İngiltərə və Amerika inqilabları zamanı meydana çıxmış ideyaları davam etdirmiş, azadlıq və hüquq bərabərliyini postulat kimi qəbul etmiş, həmçinin o dövr üçün yenilik olan hüquqlardan daha səmərəli istifadə olunması məqsədilə hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipini təbiiq edirdi" [2, s. 114].

Əmlakın məcburi özgəninkiləşdirilməsi məsələsi ilə bağlı müasir amerikalı tədqiqatçıları qeyd edirlər ki, ABŞ Konstitusiyasının ilkin variantında daşınmaz əmlaka mülkiyyət hüququnun məcburi özgəninkiləşdirilməsindən bəhs edilməyib. Belə bir qeydin olmaması konstitusiyaya layihəsini hazırlayanların işinin əsasını təşkil edən mülkiyyət haqqında fikirlərin ümumi məntiqindən qay-

naqlanırdı. Onlardan biri Ceyms Medison XVII əsrin görkəmli mütəfəkkiri Con Lokkun mülkiyyətlə bağlı fikirlərini rəhbər tutmağın vacib olduğunu düşünürdü. Con Lokkun təbircə, ali hakimiyyət heç bir insanı onun razılığı olmadan əmlakının hər hansı bir hissəsindən məhrum edə bilməz. Mülkiyyətin qorunması hökumətin məqsədini təşkil edir [21].

1791-ci il tarixli "Hüquqlar haqqında Bill" in mətninə 17 sentyabr 1787 il tarixli ABŞ Konstitusiyasına edilmiş beşinci və on dördüncü düzəlişlər daxil edildi. Beşinci düzəlişə əsasən, "ədalətli kompensasiya ödənilmədən ictimai istifadə üçün xüsusi mülkiyyətdən məhrum edilmə yolverilməzdir".

ABŞ Konstitusiyasına edilmiş on dördüncü düzəliş "hər hansı bir şəxsi hüquqi prosedurlar olmadan mülkiyyətdən məhrum etməyi qadağan edir" [5].

V.M.Treanorun fikrincə, ABŞ Konstitusiyasına edilən beşinci düzəliş nəinki mülkiyyətçiləri qoruyurdu, həmçinin mülkiyyətin müqəddəs və toxunulmaz olmasını vurğulayaraq Amerika cəmiyyəti üçün maarifləndirici funksiyanı yerinə yetirirdi [16].

ABŞ Konstitusiyasına edilmiş beşinci düzəliş 1820-ci illərə kimi yüksək dəyərləndirildi və bütün ştatların konstitusiyalarında daşınmaz əmlakın məcburi özgəninkiləşdirilməsi zamanı ədalətli kompensasiyanın ödənilməsinin zəruriliyi haqqında müddəə öz əksini tapdı.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının Ali Məhkəməsi ilk dəfə 1893-cü ildə "M.N.C. Birləşmiş Ştatlara qarşı" işdə ədalətli kompensasiya ilə bağlı hüquqi mövqeyini bildirmişdir. Məhkəmə həmin işlə bağlı qəbul etdiyi qərarında göstərmişdir ki, kompensasiya ekvivalentlik ideyasını daşıyır, kompensasiya özgəninkiləşdirilən əmlakın tam və mükəmməl

ekvivalenti olmalıdır. Kompensasiya məbləğinin ədalətliliyi əmlakın dövlət üçün dəyəri ilə deyil, əmlakı məcburi özgəninkiləşdirilən şəxs üçün dəyəri ilə müəyyən edilir [17].

Amerika Birləşmiş Ştatlarının Ali Məhkəməsi 1934-cü ildə "Olson Birləşmiş Ştatlara qarşı" iş ilə bağlı qəbul etdiyi qərarında qeyd etmişdir ki, ekvivalentlik dedikdə, əmlakın ədalətli bazar dəyəri başa düşülür [18].

"M.N.C. Birləşmiş Ştatlara qarşı" (1893) və "Olson Birləşmiş Ştatlara qarşı" (1934) məhkəmə işləri üzrə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Ali Məhkəməsinin gəldiyi nəticələr daşınmaz əmlakın məcburi özgəninkiləşdirilməsi zamanı ədalətli kompensasiya kimi özgəninkiləşdirilən əmlakın bazar dəyərinin tətbiq edilməsi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsinin əsasını təşkil etmişdir ki, bu da bu gün də aktuallığını saxlayır.

Əmlakın məcburi özgəninkiləşdirilməsi dövlətin şəxsin mülkiyyət hüququna müdaxiləsi kimi, kompensasiyanın ödənilməsi isə mülkiyyətçini ilkin vəziyyətə qaytarmaq üçün bir üsul kimi qiymətləndirilir. Başqa sözlə ifadə etsək, əmlakın mülkiyyətçisi mümkün qədər, əmlakın məcburi özgəninkiləşdirilməsindən əvvəlki vəziyyətinə qaytarılmalıdır.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının Ali Məhkəməsi "Olson Birləşmiş Ştatlara qarşı" iş üzrə qərarında göstərmişdir ki, ədalətli kompensasiya ödənilməsində məqsəd əmlakı məcburi şəkildə əlindən alınmış şəxsin əvvəlki vəziyyətini bərpa etməkdir [18].

Amerika Birləşmiş Ştatlarının Ali Məhkəməsi bəyan etmişdir ki, ideal kompensasiya məbləği daşınmaz əmlakı məcburi özgəninkiləşdirilən mülkiyyətçini əvvəlki vəziyyətinə qaytara bilər [18].

C.G.Durhamın təbircə, kompensasiyanın

ödənilməsi ilə həm şəxsi, həm də ictimai məqsədlərə nail olunur və bu zaman xüsusi və ictimai maraqlar balanslaşdırılır [7]. Kompensasiyanın xüsusi məqsədi dedikdə, fiziki şəxslərin mülkiyyət hüquqlarını dövlətin özbaşına müdaxiləsindən qorumaq və daşınmaz əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun məcburi özgəninkiləşdirilməsi zamanı ədaləti təmin etmək anlaşılır. Ədalətli kompensasiyanın ödənilməsi tələbi həm də şəxsin daşınmaz əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun məcburi şəkildə əlindən alınması ilə bağlı dövlətin səlahiyyətlərini məhdudlaşdırmaqla ictimai maraqları qoruyur.

Ədalətli kompensasiya daşınmaz əmlakı məcburi surətdə özgəninkiləşdirilmiş şəxsin köçməsi ilə bağlı xərcləri də əhatə etməlidir. Bununla bağlı Amerika Birləşmiş Ştatlarında vahid fikir formalaşmışdır. Federal hökumətin 1970-ci il tarixdə qəbul etdiyi "Köçürülməyə yardımla bağlı vahid siyasət və daşınmaz əmlakın əldə edilməsi strategiyaları haqqında" Qanunda da sözügedən məsələ öz əksini tapmışdır [19]. Bu Qanun yalnız federal büdcədən maliyyələşdirilən layihələrə şamil edilir. Sözügedən Qanunun qəbulu şəhərsalma proqramı ilə bağlı daşınmaz əmlak üzərində mülkiyyət hüququ məcburi şəkildə əlindən alınmış şəxslərə kompensasiyaların ödənilməsi üçün vaxtında atılmış addım idi. Həmin Qanun əvvəlki şəraitə uyğun yeni daşınmaz əmlak təqdim edilmədən mülkiyyətçinin çıxarılmasını qadağan edir.

"Köçürülməyə yardımla bağlı vahid siyasət və daşınmaz əmlakın əldə edilməsi strategiyaları haqqında" Qanunda qeyd olunur ki, daşınmaz əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun məcburi özgəninkiləşdirilməsini həyata keçirən orqanlar mülkiyyətçilərə faktiki köçürmə xərclərini ödəməlidirlər; müəssisələr biznesin funksionallığını bərpa et-

mək üçün 10.000 (on min) dollara qədər pul almaq hüququna malikdirlər [19].

Qanun həmçinin mülkiyyətçilərə yeni yaşayış və kommersiya təyinatlı daşınmaz əmlakın axtarışı ilə bağlı konsaltinq (məsləhət vermə) xidmətlərinin göstərilməsini tələb edir. Müstəsna hallarda, yeni daşınmaz əmlak tapmaq mümkün olmadıqda, daşınmaz əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun məcburi özgəninkiləşdirilməsini həyata keçirən orqan mülkiyyətçiyə əvvəlki yaşayış şəraitinə uyğun yeni əmlakın verilməsinə yönəlmiş digər tədbirlər görə bilər: subsidiyaların ödənilməsi, yeni daşınmaz əmlakın tikintisi.

Bəzi hallarda daşınmaz əmlakın dəyişdirilməsinə təminat verilməsi köçürülən şəxslərin vəziyyətini xeyli yaxşılaşdırır. Qanun tələb edir ki, yeni daşınmaz əmlak obyektini abadlaşdırma qaydalarına, təhlükəsizlik tələblərinə və qiymət əlçatanlığına uyğun olmalıdır. Yeni daşınmaz əmlakın sahəsi əvvəlki daşınmaz əmlakın sahəsinə uyğun olmalıdır və eyni yaşayış məntəqəsində yerləşməlidir. Sadalanan tələblərə əməl edilməsi yeni daşınmaz əmlakın daha böyük və bahalı olmasına səbəb ola bilər.

ABŞ ədəbiyyatında qeyd edilir ki, məhkəmələr mülkiyyətinin ədalətli kompensasiya almasını təmin etmək üçün daha çox amili nəzərə almalı və müəyyən hallarda ədalətli kompensasiyanın müəyyən edilməsi üçün özgəninkiləşdirilən əmlakın bazar dəyərindən başqa, digər meyarlar da tətbiq etməlidir.

M.Feqan qeyd edir ki, məhkəmələr mülkiyyətinin ədalətli kompensasiya almasını təmin etmək üçün daha çox amili nəzərə almalı və müəyyən hallarda ədalətli kompensasiyanın müəyyən edilməsi üçün özgəninkiləşdirilən əmlakın bazar dəyərindən başqa, digər meyarları da tətbiq etməlidir [10].

Beləliklə, Amerika Birləşmiş Ştatlarının

daşınmaz əmlakın məcburi qaydada özgəninkiləşdirilməsi ilə bağlı qanunvericilik bazası yaxşı inkişaf etmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Cəfərli N.H. Müqayisəli hüquqşünaslıq: Dərs vəsaiti / N.H.Cəfərli. - Bakı: Elm və təhsil, - 2018. - 332 s.
2. Əliyev, Ə.İ. İnsan hüquqları. Dərslik / Ə.İ.Əliyev. - Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, - 2013. - 506 s.
3. Quliyev, A.İ. Müqayisəli hüquqşünaslıq / A.İ.Quliyev. - Bakı: "Afpoliqraf" mətbəəsi, 2019. - 240 s.
4. Beard, C. An Economic Interpretation of the Constitution of the United States / C.Beard. - New York: The Macmillan, - 1939. - 330 p.
5. Constitution of the United States: [Electronic resource] / <https://constitution.congress.gov/constitution/>
6. Dukeminier J., Krier J.E. Property / J. Dukeminier, J.E. Krier. - New York (USA): Aspen Law & Business, - 1998. - 1247 p.
7. Durham J.G. Efficient Just Compensation as a Limit on Eminent Domain: [Electronic resource] / <https://scholarship.law.umn.edu/mlr/1567/>
8. Ely, Jr. J. The Guardian of Every Other Right: A Constitutional History of Property Rights / Jr. J. Ely. - Oxford: Oxford University Press, - 2007. - 240 p.
9. Epstein, R.A. Takings: Private Property and the Power of Eminent Domain / R.A. Epstein. - Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985. - 362 p.
10. Fegan M. Just Compensation Standards and Eminent Domain Injustices: An Underexamined Connection and Opportunity for Reform: [Electronic resource] / <https://is.gd/aE-FopZ>
11. Homestead Act (1862): [Electronic resource] / <https://is.gd/kHRpXu>
12. Massachusetts Constitution (1780): [Electronic resource] / <https://is.gd/YrOTP3>
13. Pollot, M.L. Grand Theft and Petit Larceny: Property Rights in America / M.L.Pollot. -

- Pasadena (USA): Pacific Research Institute, - 1992. - 222 p.
14. Stoebeck, W.A. General Theory of Eminent Domain: [Electronic resource] / <https://catalog.hathitrust.org/Record/001141038>
  15. The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen - 1789: [Electronic resource] / <https://is.gd/TxkhMY>
  16. Treanor, W.M. The Origins and Original Significance of the Just Compensation Clause of the Fifth Amendment: [Electronic resource] / <https://is.gd/InyyIb>
  17. U.S. Supreme Court. Monongahela Nav. Co. v. United States, 148 U.S. 312 (1893): [Electronic resource] / <https://is.gd/wAKcCu>
  18. U.S. Supreme Court. Olson v. United States, 292 U.S. 246 (1934): [Electronic resource] / <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/292/246/>
  19. Uniform Relocation Assistance and Real Property Acquisition Act (1970): [Electronic resource] / <https://is.gd/eO5Tko>
  20. Vermont Constitution - 1777: [Electronic resource] / <https://is.gd/xlL4kA>
  21. Локк, Дж. Два трактата о правлении: [Электронный ресурс] / https://www.civis-book.ru/files/File/Lokk_Traktaty_2.pdf
  22. Шумилов, В.М. Правоведение: учебник / В.М.Шумилов. – Москва: Проспект, - 2011.- 272 с.

**ПРИНУДИТЕЛЬНОЕ ОТЧУЖДЕНИЕ НЕДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА
(НА ПРИМЕРЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА СОЕДИНЕННЫХ
ШТАТОВ АМЕРИКИ)**

**Дадашов Эмин Тейюб оглу,
диссертант по программе доктора наук кафедры "Гражданское право"
Бакинского государственного университета,
доктор философии по праву, доцент.**

В статье указывается, что законодательная база Соединенных Штатов Америки по вопросам принудительной отчуждения недвижимого имущества хорошо развита. В связи с этим большое значение имеет изучение норм, отраженных в законодательстве Соединенных Штатов Америки относительно принудительной отчуждения недвижимого имущества.

Ключевые слова: право, имущество, земля, государство, сравнительный.

**EXPROPRIATION OF IMMOVABLE PROPERTY (IN THE EXAMPLE
OF THE LEGISLATION OF THE UNITED STATES OF AMERICA)**

**Dadashov Emin Teyyub oghlu,
Postdoctoral student of the Doctor of Science program of the "Civil Law" department
of Baku State University, Doctor of Philosophy in Law, associate professor.**

The article states that the legislative framework of the United States of America on expropriation of immovable property is well developed. In this regard, it is of great importance to study the norms reflected in the legislation of the United States of America regarding the expropriation of immovable property.

Keywords: law, property, land, state, comparative.

YDK 341

DOI: 10.5281/zenodo.13908068

ENERJİ MÜNASİBƏTLƏRİNİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

Şükürov Xaliq Heybət oğlu,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.
 xaliqsefevi1976@gmail.com

enerji təhlükəsizliyi üzrə məsələni dövrün ən aktual probleminə çevirmişdir. İnsan həyatının təminatında enerji resurslarının

Enerji təchizatının tənzimləyici tənzimləməsinin əhəmiyyətli bir hissəsi, ilk növbədə, dövlət qaydalarını ehtiva edən qanunvericilik aktlarından ibarətdir. Onlar praktikada tətbiq olunan qaydaların əksəriyyətini ehtiva edir. Qanunverici tərəfindən normaların bu ifadə formasının seçilməsi təsadüfi deyil. Sürətlə inkişaf edən hər hansı bir əlaqə sahəsi həmişə tənzimləyici tənzimləmədə operativ dəyişikliklər tələb edir. Enerji sənayesində islahatların aparılması, innovativ texniki həllərin axtarışı və enerji təchizatı iştirakçıları arasında yeni əlaqələrin qurulması müvafiq münasibətlərin transformasiyasından sonra daha asan və daha sürətli tənzimlənməyə həkkumət qaydalarına əsaslanır. Müəllif bu problemlərin həlli yollarında enerji sahəsində dövlətlərin əməkdaşlığının böyük rolunu göstərir. Enerji münasibətlərinin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi problemi universal və regional səviyyədə olduğu kimi xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Açar sözlər: enerji, hüquq, normativ aktlar, dövlət, siyasət, əməkdaşlıq, təhlükəsizlik, diplomatiya.

Giriş

İlk növbədə qeyd etməliyik ki, beynəlxalq münasibətlər sistemində siyasi mübarizənin və dövlətlərarası gərginliyin güclənməsi enerji resursları ilə təminatda

əhəmiyyəti davamlı olaraq artdığından enerji resursları insan həyatının keyfiyyət standartı olaraq qiymətləndirilməkdədir. Nobel mükafatçısı J. Alfyorov qeyd edir ki, bu gün bəşəriyyətin qarşısında energetikadan daha əhəmiyyətli bir problem dayanır. Sivilizasiyanın mövcudluğu onun həllindən asılıdır. Beynəlxalq hüquqi tənzimlənmənin prinsiplərinin tədqiqi beynəlxalq hüquqi tənzimlənmənin ayrı-ayrı qayda və müddələrinin öyrənilməsi, təfsiri, praktik tətbiqi zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu və ya digər sahədə imperativ qaydalar, əsas normalar müəyyən edilmədən həmin sahənin səmərəli formada tənzimlənməsi də mümkün olmur. Belə sahələrdən biri də enerji təhlükəsizliyinin təminatı ilə bağlıdır.

Enerji münasibətləri müvafiq prinsiplərlə beynəlxalq hüquqi tənzimlənməyə məruz qalmazsa, təhlükəsizliyin təminatı da qeyri-mümkün olar. Formalaşan ikitərəfli və çoxtərəfli beynəlxalq hüquqi əməkdaşlığın əsas məqsədini də enerji resurslarının təhlükəsiz əldə olunması, nəqli və istehlakı təşkil edir.

Bu məqsədin həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq enerji münasibətlərinin iştirakçılarının davranış qaydalarının və ya spesifik prinsiplərinin formalaşdırılması zərurəti yaranır.

Hüquqi tənzimləmə

Enerji resurslarına tələbat artdıqca və bu sahədə mövcud olan dövlətlərarası problemləri də nəzərə alaraq enerji təhlükəsizliyinin dövlətlərarası beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi məsələsi də aktuallaşır. Enerji təhlükəsizliyinin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsini aktuallaşdıran əsas məsələlər enerji resurslarının bərabər hüquqlu ticarəti, bu sahəyə kapital qoyuluşu, meydana çıxan mübahisələrin həlli, tranzit nəqli ilə bağlıdır.

Bu mənada prinsiplərin sistemi də aktual olan məsələlərin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi dairəsi ilə genişləndirilə bilər. Xüsusən də, bunlardan “əməkdaşlıq”, “beynəlxalq mübahisələrin dinc həlli”, “enerji effektivliyi siyasətinin hazırlanması” və s. qeyd edilə bilər.

Son 30 illik bir dövrdə dövlətlər arasında iqtisadi münasibətlərin enerji kimi mühüm sahəsində dövlətlər arasında əməkdaşlığın hüquqi tənzimlənməsi məhz beynəlxalq hüququn subyektlərinin normayaratma fəaliyyəti sayəsində əhəmiyyətli inkişaf əldə etmişdir ki, bu da öz növbəsində, beynəlxalq hüquqşünasları getdikcə daha çox beynəlxalq hüquq normalarının müstəqil sistemi kimi tənzimləyən beynəlxalq hüququn yaradılmış hüquq normalarının

yeni məcmusunu nəzərdən keçirməyə məcbur edirlər ki, bu da ayrıca tədqiq tələb edir. Çox təəssüf ki, hələ də, beynəlxalq hüquq elmində “beynəlxalq enerji hüququ” anlayışı ayrı bir hüquq sahəsi və ya beynəlxalq hüququn alt qolu kimi hələ də ümumi tanınmamışdır. Belə bir fikir var ki, beynəlxalq enerji məsələlərinə indi beynəlxalq təşkilatlar hüququ və beynəlxalq iqtisadi hüquq çərçivəsində baxılmalıdır [1, s.10-11].

Hüquqi tənzimlənmənin predmeti kimi enerji resursları digər maddi nemətlərdən özünün müxtəlif əlamətləri ilə fərqlənir. Məhz bu əlamətlər enerji münasibətlərinin müstəqil formada tənzimlənməsi zərurətini yaradır [2, s. 36-39]. Qanunvericilikdə, beynəlxalq aktlarda enerji resursları ilə bağlı müxtəlif terminlərdən istifadə edilir.

Enerji resurslarının, təbii resursların fərqləndirilməsi onların hüquqi tənzimlənmə əsasının müəyyən edilməsi üçün zəruridir. Enerji müəyyən (elektrik, mexaniki, istilik, nüvə enerjisi və s.) formalarda olur. Hər bir forması enerji resurslarının istifadəsində (texniki təhlükəsizlik standartları, energetika təsərrüfatının idarəçiliyi, enerjinin hasilatı, verilməsi qaydası və üsulları, onun keyfiyyətinin müəyyən edilməsi və s. baxımdan) hüquqi tənzimlənməni şərtləndirir. Enerjinin digər xüsusiyyəti onun bir formadan digərinə keçməsidir. Bu da enerji münasibətlərinin tənzimlənməsində müvafiq hüquqi xüsusiyyətlərin nəzərə alınmasını tələb edir [3, s. 179-185].

Ensiklopediya mənbələrində enerji materiyasının fərqli hərəkət formasının ümumi

say ölçüsü olaraq ifadə edilir [4, s. 1073]. Enerji təbii resurslardan hasil edildiyi üçün təbii resursların özünün mahiyyəti, növü müəyyən edilməlidir.

Azərbaycanda enerji münasibətləri ilə bağlı qanunvericilik

Azərbaycan Respublikasının 1994-cü ildən bəri yeritdiyi yeni neft və enerji siyasəti ölkənin xarici əlaqələrini və beynəlxalq nüfuzunu əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmiş və gücləndirmiş oldu. Ulu öndər Heydər Əliyevin düşünülmüş siyasətinin təməl prinsiplərində əsas məqsəd ölkənin mövcud sərvətləri, o cümlədən zəngin neft və qaz yataqlarının dövlətin möhkəmlənməsi istiqamətində istifadə etmək dururdusa, digər maraqlı məqam xarici siyasətdə region ölkələri, Avropa və ABŞ ilə hərtərəfli iqtisadi əlaqələr qurmaq, xüsusən enerji sahəsində əməkdaşlığı inkişaf etdirmək prioritet istiqamət təşkil edirdi

Məlumat üçün qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının sahəvi qanunvericilik aktlarından “Yerin təki haqqında” 1997-ci il Qanunu, “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” 1998-ci il Qanunu, “Energetika haqqında” 1998-ci il Qanunu, “Enerji resurslarından istifadə haqqında” 1996-cı il Qanunu, “Enerji resurslarından səmərəli istifadə və enerji effektivliyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il Qanunu və s. təbii resurs, enerji resursları kimi fərqli terminlərə istinad edir. Azərbaycan Respublikası enerji münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi istiqamətində kifayət

qədər qanunvericilik bazasına malikdir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təbii resurslara istinad edilir. Konstitusiyanın 14-cü maddəsində deyilir ki, təbii ehtiyatlar hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxslərin hüquqlarına və mənafələrinə xələl gətirmədən Azərbaycan Respublikasına mənsubdur.

Əlverişli geosiyasi mövqeyi və zəngin təbii neft-qaz ehtiyatları Azərbaycana xarici əlaqələrində əlavə üstünlüklər verir. Rusiyadan enerji asılılığı olan Avropa Birliyinin yeni və etibarlı enerji mənbələrinə çıxışın əldə edilməsi ehtiyacı gələcəkdə Azərbaycanın Avropa Birliyinin enerji təminatçılarından biri kimi strateji rolunu artırır. Avropa Birliyi Azərbaycan kimi yeni enerji tərəfdaşları ilə əlaqəsinin inkişafında maraqlıdır. 2006-cı ilin noyabr ayında Brüsseldə imzalanmış “Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Birliyi arasında enerji məsələləri üzrə strateji tərəfdaşlığa dair anlaşma memorandumu” Azərbaycanın Avropa məkanının enerji təhlükəsizliyindəki müstəsna rolunu təsdiq etmişdir [5, s. 66].

Enerji münasibətlərinin tənzimlənməsində beynəlxalq təşkilatlar

Enerji əlaqələrinin qloballaşması bu sahədə bir sıra beynəlxalq təşkilatların meydana çıxmasını zəruri etmişdir. Bir tərəfdən, beynəlxalq “enerji” təşkilatları beynəlxalq enerji əlaqələrinin inkişafı, ümumi davranış qaydalarının formalaşdırılması, mübahisəli məsələlərin həlli və s. ilə bağlı iştirakçı ölkələrin ümumi möv-

qeyinin inkişaf etdirilməsi üçün bir yer kimi xidmət edir.

Bununla belə, digər tərəfdən, bu cür təşkilatların beynəlxalq enerji münasibətlərində rolunun artırılmasını şərtləndirən beynəlxalq hüquq nöqtəyi-nəzərindən getdikcə artan hüquqi şəxs statusu almasını müşahidə edə bilərik. Beynəlxalq təşkilatlar çox vaxt ixtisaslı hökumət nümayəndələrini, müstəqil ekspertləri və müxtəlif maraqlı qruplarının nümayəndələrini cəlb etməklə beynəlxalq müqavilələrin, standartların və davranış qaydalarının layihələrinin tərtibçisi kimi çıxış edir və bununla da beynəlxalq hüquqi tənzimləmənin istiqamətinə təsir göstərirlər [6, s. 1098].

Enerji sektorunda beynəlxalq fəaliyyət təkcə beynəlxalq iqtisadi hüquq normaları ilə deyil, həm də enerji və digər fəaliyyət sahələrinin tənzimlənməsi ilə bağlı beynəlxalq hüququn digər sahələrinin geniş normaları ilə tənzimlənir. OPEC, IEA, Euratom, Avropa Birliyi (indiki Avropa İttifaqı), Avropa Azad Ticarət Assosiasiyası, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD), MAQATE, İqtisadi İnkişaf Agentliyi kimi enerji məsələləri ilə məşğul olan beynəlxalq təşkilatların fəaliyyəti Avropa Komissiyası (AEK) İqtisadi və BMT-nin Sosial Şurasının ixtisaslaşmış bölməsi kimi, əhəmiyyətli olaraq, beynəlxalq təşkilatların hüquq və enerjinin hüquqi məsələlərinin öyrənilməsi çərçivəsində nəzərdən keçirilir, xüsusilə də, bu beynəlxalq qurumlar tərəfindən həll edilir, təşkilatlara beynəlxalq iqtisadi hüquq çərçivəsində baxılır [7, s. 16].

BMT strukturunun hazırlanması prosesində enerji sektorunda fəaliyyət üçün ayrıca qurum heç vaxt yaradılmayıb. Hazırda BMT sistemindəki beynəlxalq təşkilatlar beynəlxalq ticarət və investisiyalar, ətraf mühitin mühafizəsi və s. sahələrdə fəaliyyət vasitəsilə beynəlxalq enerji hüququna təsir göstərirlər. Bu baxımdan BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı (UNEP) kimi BMT qurumlarının fəaliyyətini nəzərdən keçirmək məqsədəuyğundur:

- BMT-nin Ticarət və İnkişaf Konfransı (UNCTAD),
- BMT-nin Davamlı İnkişaf Komissiyası,
- Dünya Bankı,
- Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) kimi ixtisaslaşmış qurumlar.

Enerji münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsinin mənbələri

Enerji münasibətləri beynəlxalq və dövlətdaxili hüquqla qarşılıqlı əlaqədə olan və əsasən xüsusi hüquq subyektlərinin hüquqyaratma məhsulu kimi meydana gələn qeyri-dövlət tənzimləmə mexanizmini də normativ hüquqi sistemin əsas komponentlərindən biri kimi nəzərə alınmasını vacib edir. Müvafiq olaraq beynəlxalq enerji münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsinin mənbələrini növbəti qaydada müəyyən etmək olar:

- beynəlxalq müqavilələr:
  - a) ikitərəfli – enerji təhlükəsizliyi və əməkdaşlığı üzrə beynəlxalq sazişlər;
  - b) sahəvi, çoxtərəfli beynəlxalq sazişlər;

- dövlətdaxili (milli) qanunvericilik;
- transmilli hüquq;
- a) davranış məcəllələri;
- b) texniki standartlar (prinsiplər), praktika;
- c) enerji resurslarının hasilatı, nəqli, idarəçiliyi və s. üzrə kontraktlar:
  - konsessiya kontraktları;
  - hasilatın pay bölgüsü sazişləri;
  - servis kontraktları və s.

Beynəlxalq enerji münasibətləri sferasında ikitərəfli müqavilələr, bəyannamələr, bir qayda olaraq, enerji əməkdaşlığı və təhlükəsizliyi məsələləri üzrə bağlanılır. Bu sahədə daha geniş praktika Avropa İttifaqı tərəfindən təşviq edilməkdədir [8].

Enerji Xartiyasına Müqavilə bir çox universal və regional sazişlərin hüquqi tənzipetmə əsası təşkil edir. 17 dekabr 1994-cü ildə qəbul edilmiş Enerji Xartiyası Müqaviləsi Razılığa gələn Tərəflər arasında enerji sahəsində çoxtərəfli əməkdaşlığı təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. O, xarici investisiyaların müdafiəsi üçün maddi və hüquqi təminatları ehtiva edir. Enerji Xartiyası Müqaviləsinə əsasən investor və Razılığa gələn Tərəf arasında mübahisələr Arbitraj Qaydaları da daxil olmaqla bir sıra arbitraj qaydaları əsasında arbitraja təqdim edilə bilər. Daimi Arbitraj Məhkəməsi tez-tez Enerji Xartiyası Müqaviləsinə əsasən, investorlar və dövlətlər arasında yaranan və Arbitraj Qaydalarına uyğun olaraq, həll edilən mübahisələrə inzibati dəstək verir. Enerji Xartiyası Müqaviləsinə uyğun olaraq, Daimi Arbitraj Məhkəməsi tərəfindən idarə olunan hallar

haqqında məlumat Daimi Arbitraj Məhkəməsi işi məlumat bazasında mövcuddur [9].

Beynəlxalq enerji təhlükəsizliyi prinsipi

Təhlükəsizliyin təmin edilməsinin əsas tərkib hissələrindən sayılan enerji təhlükəsizliyi anlayışına beynəlxalq münasibətlərin istənilən təbəqədən olan aktorlarının iki fərqli yanaşması mövcuddur: Bunların biri enerji, digəri isə təhlükəsizlik anlayışdır. Tərifdə enerji təhlükəsizliyi enerjinin istehsalı, daşınması, çatdırılması, satışı və istehlakı ilə bağlı təsisatların hər növ hücumdan müdafiəsi anlamında nəzərdən keçirilir. Enerji təhlükəsizliyinə dair müxtəlif yanaşmaların olmasına baxmayaraq Avropa Komissiyası onu “strateji mənbələrin qorunması, iqtisadi şərtlərə cavab verə bilməyən milli mənbələrin çatışmazlığı səbəbindən gələcəkdə ciddi problem ola biləcək enerji ehtiyacını əldə edilə bilən və stabil xarici mənbələr hesabına təmin etmək qabiliyyəti” kimi ifadə edib. Bu ifadə tərzini sonradan enerji təhlükəsizliyi sahəsində həyata keçirilmiş prioritet enerji təhlükəsizliyi sammitlərinin baş mövzusu olmuşdur [10, s. 59-62].

Enerji təhlükəsizliyinin qarşılama oluduğu təhdidləri ədəbiyyatda aşağıdakı kimi ifadə edirlər:

- tələblə təklifin qeyri-bazar prinsipləri ilə idarə edilməsi;
- dövlətlərin fərqli iqtisadi inkişafı və qeyri-müəyyən beynəlxalq hüquq qaydası;

– sənayeləşmə nəticəsində müəyyən regionların daha çox ənənəvi resurslardan asılı olması;

– birjalarda qeyri-sabitlik yaradan spekulativ-inhisarçı strukturların güclənməsi;

– əsas enerji daşıyıcılarının (neftin, qazın) tədricən tükənmə ehtimalı və bu halın qiymətlərə təsiri;

– enerji daşıyıcılarının əsasən qeyri-sabit regionlardan ixrac edilməsi və ya həmin regionlarda qeyri-sabitliyin yaranması

Müvafiq olaraq, enerji resurslarını idxal edən inkişaf etmiş ölkələrdə “enerji təhlükəsizliyi” anlayışı getdikcə daha çox milli iqtisadiyyatın yanacaq və enerji təchizatında mümkün fasilələrdən hərtərəfli qorunması siyasəti ilə deyil, onların alınması zəmanətləri ilə daha çox əlaqələndirilir. ixracatçıların enerji bazarlarına çıxışını təmin etmək müqabilində xarici mənbələrdən. Başqa sözlə, enerji təhlükəsizliyi probleminin həllinin iqtisadi əməkdaşlıq yolunda olduğunu başa düşmək daha da artmışdır [11].

Beynəlxalq enerji hüququnun prinsipləri

Beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinin sistemləşdirilməsi yeni normaların yaradılması baxımından əhəmiyyətlidir. Belə bir nəticə beynəlxalq enerji hüququ üçün də qiymətlidir. Burada yardımçı prinsip və normaların təşəkkül prosesi getməkdədir və bu zaman EXM, onunla bağlı Protokol, nüvə enerjisi sahəsində müqavilələr və digər beynəlxalq hüquqi

aktlar müvafiq prinsiplərin əsası kimi çıxış edir.

Beynəlxalq enerji hüquq münasibətlərinin subyektləri, iştirakçıları üçün prinsipləri növbəti ardıcılıqla müəyyən etməklər:

- enerji resursları üzərində dövlət suverenliyi prinsipi;
- enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi prinsipi;
- enerji bazanın tənzimlənməsində liberallaşdırma prinsipi;
- enerji effektivliyi və ətraf mühitin mühafizəsi prinsipi;
- enerji dövryyəsinə əməkdaşlıq və monitorinq prinsipi [12, s. 56-59].

Beləliklə, enerji hüququna xas olan hüquqi tənzimləmə prinsipləri onun sənaye kimliyinin mövcudluğunu sübut edir, məzmununun əhəmiyyətli spesifikliyi nəzərə alınmaqla bir sistemə çevrilə və təsnifata məruz qala bilər. Bu gün onlar enerji qanunvericiliyinin mövcud vəziyyətinə tam uyğundur, onun inkişafı üçün ilkin şərtləri əks etdirir və buna görə də yenilənə, təkmilləşdirilə və dəyişdirilə bilər. Enerji hüququnun prinsiplərinin enerji münasibətlərini tənzimləyən bütün normalardan “qırmızı sap” kimi keçməsi isə onlardan müstəqil sənaye kimi enerji hüququnun qurulmasında effektiv alət kimi istifadə etməyə imkan verir.

Nəticə

Enerji sektorunda enerji resursları ilə bağlı müxtəlif fəaliyyət növlərinin həyata

keçirilməsi ilə əlaqədar yaranan sosial münasibətlər onların hüquq sahəsinin subyekti formalaşdırma bilən ayrıca münasibətlər qrupuna təcrid olunması üçün kifayət qədər spesifikliyə malikdir. Bununla belə, doktrinada enerji hüququ anlayışı və onun Rusiya hüquq sistemindəki yeri ilə bağlı bir neçə fərqli fikir var.

Birinci mövqeyə görə, enerji sektorunda inkişaf edən ictimai münasibətlər, əslində, konkret obyektlə – enerji ehtiyatları ilə bağlı olan xüsusi mülkiyyət münasibətlərinin xüsusi növüdür. Bu spesifikasiyalar bu ictimai münasibətləri yalnız xüsusi (mülki) hüquq çərçivəsində təcrid etməyə imkan verir, lakin mülki hüquq çərçivəsindən kənarında ayrıca subyekti olan müstəqil hüquq sahəsinin mövcudluğundan xəbər vermir. Bu mənada enerji hüququnun özəl (mülki) hüququn alt qolu kimi nəzərdən keçirilməsi təklif olunur.

Bu yanaşma tərəfdarlarının arqumentlərindən biri də ondan ibarətdir ki, enerji hüququnun predmeti dövrüyyənin bərabər hüquqlu iştirakçıları arasında klassik mülki hüquq prinsipləri (bərabərlik, iradənin muxtariyyəti, müqavilə azadlığı və s.) əsasında inkişaf edən ənənəvi mülkiyyət münasibətlərindən ibarətdir. Bu münasibətlər Rusiya Federasiyasının Mülki Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş müəyyən müqavilə modellərinin xüsusi növləri olan mülki hüquq müqavilələri ilə vasitəçilik olunur. Məsələn, elektrik enerjisinin topdansa satış bazarında elektrik enerjisinin alqı-satqısı müqaviləsi və ya elektrik enerjisinin

alqı-satqısı müqaviləsi adlanan müqavilələr mövcuddur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Вылегжанин А.Н. Недропользование: некоторые теоретические вопросы международного права. Московский журнал международного права. 2005, 192 с.
2. KhoshbaKht Yusifzade. The Development of the Oil and Gas Industry //Az. Int. Sammer SOCAR №7, 1996, p. 36-39.
3. Логонов В.Д. Международно-правовой режим Каспийского морского театра. Военно-морской международно-правовой справочник (авт. кол. Иванашенко В.А., Лугонов В. Д),(ред. Барыдолин). М.: 1966, 371 с.
4. Советско-морское право (Под ред. В.Ф.Мешеры). М.: Транспорт, 1985, 287 с.
5. Андрикс Пиебалгас. Почему энергетическая безопасность важна для Европы и Евразии // Журнал по проблемам безопасности и обороны Европы, Том 1, номер 1, март 2010.
6. Craig P., de Burca G. EU Law. Text, Cases and Materials. 3d ed. Oxford, 2003.
7. Energy Law in Europe. National, EU, and International Regulation. Edited by M. Roggenkamp, C. Redgwell, I. del Guayo, and A. Ronne. Oxford University Press, 2007.
8. Документы <https://pca-cpa.org/ruesources/pca-conventions-and-rules/>
9. Договор к Энергетической Хартии. <https://pca-cpa.org/ru/services/arbitration-services/energy-charter-treaty/>
10. Ren B.Sovacool. “Enhancing China’s energy security,determining influential factors and effective strategic measures”Energy Conver Manage 2014, 589 p.
11. Алексей Мастепанов. Энергетическая безопасность по-европейски <https://energy-policy.ru/energeticheskaya-bezopasnost-po-evropejski/gaz/2023/15/16/>
12. Садыгов А.И. Международные нефтяные контракты АР в системе международного энергетического права. Дисс. кан. юрид. наук. Баку. 2003, 201 с.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ**Шукуров Халик Гейбат оглы**

Значительную часть нормативного регулирования энергоснабжения составляют, прежде всего, законодательные акты, содержащие государственные нормативы. Они содержат большинство правил, применимых на практике. Выбор законодателем данной формы выражения норм не случаен. Любая быстро развивающаяся сфера связи всегда требует оперативных изменений в нормативном регулировании. Реформирование энергетической отрасли, поиск инновационных технических решений, построение новых взаимоотношений между участниками энергоснабжения базируются на государственном регулировании, которое легче и быстрее регулировать после трансформации соответствующих отношений. Автор показывает большую роль сотрудничества государств в сфере энергетики в решении этих проблем. Проблема совершенствования международно-правового регулирования энергетических отношений имеет особую актуальность, как на общемировом, так и на региональном уровне.

Ключевые слова: энергетика, право, нормативные акты, государство, политика, сотрудничество, безопасность, дипломатия.

LEGAL REGULATION OF ENERGY RELATION**Shukurov Khaliq Heybat oglu**

A significant part of regulatory regulation of energy supply consists primarily of legislative acts containing state regulations. They contain most of the rules that apply in practice. The choice of this form of expression of norms by the legislator is not accidental. Any rapidly developing communications field always requires prompt changes in regulatory regulation. Reforming the energy industry, searching for innovative technical solutions, and building new relationships between energy supply participants are based on government regulations that are easier and faster to regulate after the transformation of relevant relationships. The author shows the great role of the cooperation of states in the field of energy in solving these problems. The problem of improving the international legal regulation of energy relations is of special relevance, as well as at the universal and regional level.

Keywords: energy, law, normative acts, state, politics, cooperation, security, diplomacy.

ENERJİ İLİŞKİLERİNİN YASAL DÜZENLENMESİ**Şükürov Haliq Heybat oğlu**

Enerji arzına ilişkin düzenleyici düzenlemenin önemli bir kısmı, öncelikle devlet düzenlemelerini içeren yasal düzenlemelerden oluşur. Uygulamada geçerli olan kuralların çoğunu içerirler. Yasa koyucunun normları bu şekilde ifade etmesi tesadüfi değildir. Hızla gelişen herhangi bir iletişim alanı, düzenleyici düzenlemelerde her zaman hızlı değişiklikler gerektirir. Enerji sektöründe reform yapmak, yenilikçi teknik çözümler aramak ve enerji arzı katılımcıları arasında yeni ilişkiler kurmak, ilgili ilişkilerin dönüşümünden sonra düzenlenmesi daha kolay ve hızlı olan hükümet düzenlemelerine dayanmaktadır. Yazar, bu sorunların çözümünde enerji alanında devletlerin işbirliğinin büyük rolünü gösteriyor. Enerji ilişkilerinin uluslararası yasal düzenlemesinin iyileştirilmesi sorunu, evrensel ve bölgesel düzeyde olduğu kadar özel bir öneme sahiptir.

Anahtar kelimeler: enerji, hukuk, normatif eylemler, devlet, siyaset, işbirliği, güvenlik, diplomasi.

КОНВЕНЦИОННОЕ ЗАКРЕПЛЕНИЕ ПРАВА МОРСКИХ ПЕРЕВОЗОК И ТРАНСПОРТНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

Алиев Этибар Али оглы,
Бакинский государственный университет, Юридический факультет, профессор кафедры ЮНЕСКО «Права человека и информационное право», действительный член Международной академии транспорта, доктор юридических наук.
Эл.почта: a-etibar@rambler.ru;

Агаев Фаиг Багадур оглы,
Бакинский государственный университет, докторант Юридического факультета, доктор философии по техническим наукам.
Эл.почта: faig_agayev@yahoo.com

Современные международные экономические связи, включая межгосударственный товарообмен, немыслимы без транспорта и в первую очередь морского, являющегося, как известно, продолжением производства в сфере обращения поскольку именно транспорт доводит товар от его производителя до потребителя.

В этом процессе особенно велика роль морского транспорта, на морской флот который падает не менее восьмидесяти процентов от общего объема внешнеторговых перевозок. Такая особая роль морского транспорта объясняется многими факторами, главный из которых – географический, поскольку пространства Мирового океана занимают

большую часть нашей планеты; во-вторых, экономический фактор, так как перевозка грузов морским путем значительно дешевле, чем перевозка другими транспортными средствами. Поэтому морской флот до сих пор остается единственным и пока незаменимым средством доставки больших количеств грузов, товаров из стран-производителей в страны-потребители, разделенные морскими пространствами. Что касается перевозки наливных и навалочных грузов в межконтинентальной торговле, то морской транспорт этого занимает исключительное положение. Давно и широко распространена и перевозка морем между странами, как в одном морском бассейне (как например, Каспийское, Черное моря), так и расположенными на одном континенте.

Ключевые слова: международные экономические связи, межгосударственный товарообмен, морской транспорт, морской флот, внешнеторговые перевозки, международное морское право, транспортная безопасность.

Международные морские перевозки, в целом, играют очень большую роль в международных экономических связях (отношениях), в том числе, и в процессе межгосударственного товарообмена. Современные междуна-

родные экономические связи, включая межгосударственный товарообмен, немыслимы без транспорта и в первую очередь морского, являющегося, как известно, продолжением производства в сфере обращения поскольку именно транспорт доводит товар от его производителя до потребителя.

Ключевым моментом развития государств, особенно прикаспийских является, на наш взгляд, то, что развитие их современной внешнеэкономической деятельности на отечественном транспорте, в том числе и морском, и возможность его интеграции с мировой транспортными системами на ближайшие годы связаны с дальнейшим совершенствованием перевозочного процесса как в международном сообщении, так и при осуществлении внутренних перевозок. И здесь, видимо, необходимо исходить не только из специфики географического положения прибрежных и других государств, но и как из потребностей и интересов их экономического развития, задач внешнеэкономической деятельности, так и необходимости соблюдения норм, принципов современного международного морского права, а также принципов, правил такой авторитетной международной структуры, как Всемирная торговая организация.

В более конкретном плане речь идет о том, что деятельность в сфере организационно-правовых отношений должна обеспечить условия для полноценного доступа азербайджанских перевозчиков на мировые коммуникации и транспортные рынки международного

значения. Это невозможно без активного участия Азербайджанской Республики других новых суверенных государств в работе различных международных организаций, в первую очередь связанных с выработкой и реализацией взаимосвязанной транспортной политики. Во-вторых, важное значение имеет также практика заключения взаимовыгодных межгосударственных, преимущественно двусторонних, соглашений в области транспорта, включая морского. В-третьих, в среднесрочной перспективе, должен быть решен и вопрос о приведении в соответствие с международными требованиями национальное законодательство как по регулированию внешнеэкономической деятельности в аспекте либерализации международных экономических отношений, так и в области торгового судоходства, в частности. Совершенствование законодательно-правовой базы по всем видам транспорта международным требованиям должно учитывать положения, которые в определенной степени могут ограничивать применение, например, принципов ВТО на отечественном транспорте.

Важно учитывать и то, что создание такой нормативной базы должно отвечать новым условиям хозяйствования, которые обеспечивали бы согласование интересов транспортных, в том числе морских, предприятий с общественными интересами, юридическое закрепление прав и обязанностей транспортных предприятий.

В Азербайджанской Республике уже осуществляется определенная работа в этом направлении в соответствии с тре-

бованиями национального транспортного законодательства на основе принятого в 1999 г. Закона АзР «О транспорте» и с учетом действующего законодательства стран-партнеров по международным перевозкам, транспортным коридорам.

Кроме того, Кодекс Торгового судоходства Азербайджанской Республики (КТС, 2001 г.) отражает требования основных международных конвенций в области торгового мореплавания, содержит соответствующим правилам перевозок морским транспортом для отечественных и иностранных перевозчиков и др. Поэтому выглядит неслучайным тот факт, что в КТС АзР получила свое дальнейшее развитие идея о том, что морское судоходство находилось в тесной связи с международной торговлей, обеспечивая ее постоянный рост, а рост мирового производства торговли во все времена играл роль стимулятора увеличения тоннажа морского флота.

Примечательно и то, что в международных экономических отношениях нормы морского права развивались в тесной зависимости от внешнеторговой деятельности государств и применялись первоначально к отношениям, которые возникали в процессе перевозки грузов.

По мере развития и активизации внешнеэкономической, торговой деятельности эти нормы рассматривали не только отношения по перевозке грузов, но и иные отношения, которые складывались в мореплавании, распространив свое действие на все мореплавание в целом и на все морские суда независимо

от целей, для которых они использовались, то ли для осуществления отдельных операций (буксирных, спасательных и др.) Торговое мореплавание или судоходство имеет традиционное происхождение и содержание поскольку речь идет об использовании морских (гражданских) судов в торговых, коммерческих целях посредством перевозки грузов, товаров.

Современные государства продолжают исходить из того, что торговое мореплавание – это деятельность, связанная с использованием судов, во-первых, для перевозки грузов, пассажиров, багажа и почты, во-вторых, для рыбных и иных морских промыслов, добычи полезных ископаемых и природных богатств, в-третьих, для иных коммерческих научных и культурных целей.

Последние десятилетия, особенно, в связи с появлением новых суверенных государств на постсоветском пространстве и крупных достижений в области техники и новейших технологий резко активизировались в виды морской деятельности в использовании Мирового океана, в первую очередь судоходство, играющее все возрастающую роль в обслуживании мирового производства и обмена. Так, еще по данным двадцатилетней давности, торговое судоходство давало одну треть доходов, получаемых от освоения океана (минеральное сырье и топливо – сорок процентов и т.д.) .

Правовой режим международных морских перевозок продолжает оставаться одним из самых сложных, чем на других видах транспорта, что, как известно, обусловлено, например, раз-

нообразием гражданско-правовых отношений, возникающих в сфере торгового мореплавания, а также отсутствием по ряду вопросов морского права международных соглашений, способствующих унификации условий морских перевозок. Поэтому отношения торгового мореплавания во многих случаях подчинены положениям внутреннего (морского) законодательства, которое должно определяться при помощи коллизионных норм.

На сегодняшний день морское судоходство превратилось в одну из наиболее динамично развивающихся отраслей мировой экономики. Свершившаяся «транспортная революция» в Мировом океане, существенно изменившая облик мирового судоходства, стала возможной благодаря ряду факторов. Среди них можно выделить:

а) усиление международного характера морских перевозок в связи с повышением роли транспортных функций в хозяйственной деятельности субъектов;

б) развитие более устойчивых связей морского судоходства со многими отраслями материального производства, что способствовало более быстрому развитию флота и распространения на эту сферу производственной деятельности новейших стандартов;

в) обострение конкуренции между отдельными морскими перевозчиками, расширения состязательности в целях постоянного поддержания судоходной (транспортной) техники на высоком мировом уровне;

г) интернационализация мировой экономики и необходимость постоянного совершенствования материально-технической базы торгового флота и портов, что стимулировало осуществление смешанных комплексных международных перевозок, в частности, их контейнеризации, а также развитие новых видов морского транспорта.

Новейшие исторические условия требуют дальнейшего расширения и совершенствования морского судоходства, усиления взаимовыгодного международного сотрудничества в этой области международных экономических отношений, поднятия на новый уровень международно-правового регулирования морской деятельности государств.

Существенным этапом развития современного международно-правового регулирования торгового судоходства явилось принятие Конвенции ООН по морскому праву (1982 г.), в которой нашли свое определенное нормативное закрепление такие идеи как то, что современный морской флот необходим для реализации по существу всех прав государств для обеспечению перевозок, так и иных прав по использованию пространств и ресурсов Мирового океана.

Другая важная особенность заключается в том, что эффективность международного торгового судоходства во многом зависит от правового режима морских пространств, через которые пролегают судоходные пути.

В этой связи особый научный интерес представляет вопрос о связи принципа свободы судоходства с другими нормами современного международного морского

права, в частности, с правом мирного прохода через территориальное море. При этом следует учитывать и то, что необходимым условием осуществления свободы судоходства в открытом море является возможность плавания (или прохода) через морские пространства, находящиеся под суверенитетом или юрисдикцией прибрежных государств, включая заход в порты, открытые для иностранных торговых судов.

Ясно, что в этом случае за прибрежными государствами признаются соответствующие права, однако их применение не должно создавать препятствий, фактически ведущих к лишению права прохода через территориальное море или захода в порты, поскольку в итоге это означало бы ограничение свободы судоходства и в открытом море. Таким образом, содержание принципа свободы судоходства в его широком смысле включает в качестве естественного продолжения свободы судоходства в открытом море право мирного прохода через территориальное море и захода в иностранные порты.

Одним из достижений Конвенции 1982 г. в области международного судоходства является то, что в ней были закреплены интересы торгового мореплавания и удалось достигнуть максимально возможного для правовой защиты этих интересов. Это нашло свое выражение в таких положениях, которые, в частности, 1) подтверждали право мирного прохода через территориальное море; 2) ограничивали право прибрежных государств предъявлять в территориальном море национальные тре-

бования к проектированию, конструкции, оборудованию и комплектованию экипажа иностранных судов; 3) в экономических зонах, как и в других частях открытого моря, находящихся за их пределами, сохранена свобода судоходства; 4) устанавливали важные гарантии для защиты интересов судоходства, в частности при осуществлении прибрежными государствами юрисдикции в целях защиты и сохранения морской среды, и др.

Почти сороколетний опыт с момента принятия Конвенции ООН по морскому праву свидетельствует о том, что в ней содержатся некоторые нормы, представляющие трудности для осуществления международного судоходства. Время показало, что от того, как каждое прибрежное государство понимало и применяло на практике предоставление ему Конвенцией права, зависело решение, в частности, проблем морского судоходства. В негативном плане определенное значение имел также вопрос об одностороннем расширении юрисдикции прибрежных государств, различия в урегулировании вопросов, которые затрагивали интересы международного торгового судоходства.

В настоящее время процесс ратификации Конвенции 1982 г. еще не завершен, поскольку ряд государств продолжают детально рассматривать ее положения. Помимо общей оценки, касающейся приемлемости Конвенции в целом, проводилась также работа по изучению ее отдельных положений применительно к различным видам морской деятельности, в частности, к судоходству,

с целью толкования и выявления их действительного содержания. Тем не менее Конвенция ООН по морскому праву вступила в силу 16 ноября 1994 г., а Генеральная Ассамблея ООН (в п. 15 своей резолюции 51/34 от 9 декабря 1996 г.) вновь обратилась с просьбой к Генеральному Секретарю ООН подготовить всеобъемлющий доклад о последствиях ее вступления в силу для документов и программ по всей системе ООН.

Такая работа была необходима для принятия внутригосударственных законов и правил, для реализации предоставленных прав и предусматривавших выполнение определенных конвенционных обязательств.

Одним из главных вопросов в современном международном морском праве, имеющим первостепенное значение не только для торгового судоходства, но и морского мореплавания, является вопрос о международно-правовом регулировании безопасности судов, что нашло свое дальнейшее развитие в Конвенции 1982 г. согласно этому международно-правовому документу, каждое государство в отношении судов, плавающих под его флагом, должно принимать меры для обеспечения безопасности на море, в частности, в том, что касается конструкции, оборудования и годности судов к плаванию, комплектованию, условий труда и обучения экипажей судов и др. (п.3 ст.94).

Важную роль в вопросах безопасности судоходства играют нормы, которые регулируют движение судов. Так, по Конвенции 1982 г. прибрежное го-

сударство может принимать законы и правила, в частности в отношении безопасности судоходства и регулирования движения судов, защиты навигационных средств и оборудования, кабелей и трубопроводов (п.1 ст.21).

Согласно п.1 ст.22 прибрежное государство в случае необходимости и с учетом безопасности судоходства может потребовать от иностранных судов, осуществляющих право мирного прохода в его территориальных водах, пользоваться такими морскими коридорами и схемами разделения движения, которые оно может установить или предписать для регулирования прохода судов. Однако при этом оно должно принимать во внимание рекомендации компетентной международной организации («а» п.3 ст.22); любые пути, которые обычно используются для международного судоходства. Как было предписано п.4 ст.22, морские коридоры и схемы разделения движения должны ясно указываться на морских картах, которые должны быть опубликованы.

Как видно, анализ содержания отмеченных статей Конвенции ООН о морском праве применительно к торговому мореплаванию и судоходству позволяет отметить определенную унификацию современных норм, регулирующих морскую деятельность современных государств, а также регламентирующих вопросы их международных перевозок в Мировом океане. Кроме данной Конвенции важную роль по унификации этих норм сыграли положения таких международно-правовых документов, как Брюссельская конвенция 1924 г. по

правилам, относящимся к коносаментам («Гаагские правила»), Конвенции ООН 1978 г. о морской перевозке грузов (заменяющей «Гаагские правила»), Конвенции ООН 1980 г. о международных смешанных перевозках грузов, которые создали основы правового регулирования современных международных морских перевозок и явились существенным вкладом в становление международного транспортного права.

Становление этой комплексной подотрасли современного международного права сопровождалось формированием соответствующих принципов, например, обеспечения транспортной безопасности, безопасной перевозки и транспортировки и некоторых других, рассмотрение юридической природы которых представляет научный интерес.

В условиях роста международных морских перевозок, активизации внешнеэкономической и внешнеторговой деятельности Азербайджанской Республики, других новых суверенных государств возрастает также значение и необходимость соблюдения не только общих, но и специальных принципов современного морского права, каким является принцип безопасной морской перевозки (или транспортировки) грузов и пассажиров.

Здесь следует учитывать такие факты, как постоянство самого перевозимого объекта (или объектов), его (их) свойств на всех стадиях морской перевозки. Причем данное постоянство и свойство можно рассматривать и как фактор, определяющий тот или иной характер гарантий безопасности морских (и не только) перевозок. В этом случае опре-

деленное значение имеет не только юридическая сторона вопроса, но и, например, физико-химические свойства объекта, которые могут повлиять на безопасность морской перевозки (транспортировки) груза, товара, когда может произойти, в частности, трансформация формы, содержания, свойств, создать способные негативные и губительные последствия, нанести серьезный материальный и иной ущерб.

Несмотря на производный от общих принципов международного морского права характер, принцип безопасности морской перевозки (транспортировки), его реализация согласуется с требованиями императивных международно-правовых норм, занимающих ключевое положение в вопросах обеспечения безопасности. Это увязывается и с требованием ст. 53 Венской конвенции «О праве международных договоров» (1969 г.), в которой, в частности, говорится, что «императивная норма общего международного права является нормой, которая принимается и признается международным сообществом государств в целом, отклонение от которой недопустимо».

Учитывая, что вопрос о нормативности, о высшей юридической силе принципов международного права считается окончательно решенным, исходя из того, что Азербайджанская Республика, как и другие государства-члены СНГ, закрепила вопрос о приверженности к этим принципам в своем Основном законе, проблема их реализации, организация и обеспечение принципа безопасной морской перевозки стал как

бы конституционной обязанностью органов нашего государства.

Итак, общие принципы международного права, как общепризнанные, универсальные нормы международного права, оказывают непосредственное влияние и определяют как саму возможность организации морской безопасности (при перевозке и транспортировке грузов, пассажиров), так и характер проводимых с этой целью необходимых мероприятий. Это важно в том смысле, что из принципа суверенного равенства государств следует юридическое равенство равноправных субъектов не только вступать во взаимовыгодные отношения в связи с международной морской (и не только) перевозкой опасных и особо опасных грузов, но и обязанность регулирования этих отношений с целью исключения какого-либо ущемления их суверенных прав.

Как видно как общие, так и специальные принципы международного права при организации, например, безопасной морской перевозки (транспортировки) грузов, пассажиров выполняют регулирующую функцию и являются, с другой стороны, частью единой системы международно-правовых положений.

Кроме того, общие и специальные принципы международного права должны занимать ведущее место в системе правового обеспечения деятельности не просто отдельно взятого суверенного государства, но главным образом тех его органов (например, Министерство Обороны, МВД, Каспийское Пароходство Азербайджанской Республики и др.), которые могут осуществлять мор-

скую перевозку (транспортировку) различных, в том числе опасных видов грузов. Последняя категория грузов представляет особый интерес, так как последствия от негативного воздействия опасных и особо опасных грузов, в частности, на окружающую природную среду, в первую очередь на морскую среду, животный и растительный мир, для здоровья человека и будущих поколений могут нанести серьезный вред и ущерб, а также нести геополитический, международный характер.

Хотя речь идет об использовании иных, не морских, транспортных средств, о дорожной перевозке опасных грузов, весьма показательным и вполне приемлемым для морских перевозок, является факт присоединения Азербайджанской Республики к Европейскому соглашению международной дорожной перевозке опасных грузов (ДОПОГ) и протоколу о подписании (от 30 сентября 1957 г.).

Важное значение имеет также принцип приоритета международно-правовых норм в системе организации морских перевозок (транспортировки) грузов и пассажиров, свидетельством чему являются требования той же Конвенции ООН по морскому праву, которая впервые закрепила принцип приоритета не военного, а мирного использования (в данном случае морской перевозки) морских пространств. Воспроизведя основные положения Устава ООН о недопустимости угрозы силой или ее применения, эта Конвенция содержит соответствующие статьи каждой части использования конкретных пространств

Мирового океана, а также осуществлению в них деятельности государств только в мирных целях.

Другой специальной принцип, имеющий отношение к международным морским перевозкам – принцип обеспечения транспортной безопасности. Транспортная безопасность – это один из главных критериев, факторов и основ современного международного морского права. В практическом плане это означает, что без обеспечения надлежащего уровня такой безопасности не может быть и речи о перевозке грузов, пассажиров.

Наряду с этим, обозначив смысловые границы и рамки транспортной безопасности в международной морской перевозке (транспортировке), становится возможным определение и ее места, роли в системе, в частности, международной экономической безопасности.

Транспортная безопасность имеет существенное значение для международных морских перевозок грузов (в случае, если речь идет о перевозке опасных и особо опасных грузов, то понятие и значение грузов сводится к определенной части, группе всех видов грузов, выделенных в самостоятельную группу опасных и особо опасных грузов) и пассажиров между двумя и более государствами, осуществляемая на условиях, которые определены заключенными этими государствами договорами (соглашениями).

Как бы то ни было проблема безопасности при морских перевозках (транспортировке) грузов, пассажиров упирается в проблему безопасности и охраны человеческой жизни, поэтому

она неоднократно находила свое отражение в отдельных международно-правовых документах как общего, так и специального характера (например, в Международной конвенции по охране человеческой жизни на море (1974 г.), Конвенции ООН по морскому праву и др.), в которых вопрос о человеческой жизни рассматривается в аспекте международной и иной безопасности.

Одна из особенностей заключается в том, что термин «безопасность» весьма емкий и может включать в себя различное содержание в зависимости от предмета регулирования и от того, насколько обеспечение безопасности будет иметь значение и смысл для морской перевозки и транспортировки грузов, пассажиров.

Мировой опыт перевозок и статистика свидетельствуют о потерянном росте числа аварий на транспорте, в том числе на морском, что позволяет заключить, что безопасность перестала быть чисто технической категорией, поскольку имеют место, в частности, серьезные ошибки в эксплуатационных расчетах и различные нарушения правовых норм.

В понимании содержания безопасности международных морских перевозок (транспортировки) грузов, пассажиров важное значение, на наш взгляд, имеет вопрос об определении нормативных рамок, которые регламентируют объем и характер внешнеэкономической деятельности государств в морских пространствах. При этом также важно исходить из соотношения международно-правовых аспектов и внутригосударственных норм, касающихся вопросов

безопасности использования морских пространств и учитывать концептуальный анализ практики современного мореплавания государств особенно за пределами его морских границ.

Другая особенность видимо заключается в том, что наиболее полное и всестороннее исследование проблемы безопасности международных перевозок (транспортировки) грузов, пассажиров в одной, в данном случае морской среде позволять применить или распространить определенные положения, выводы и рекомендации на другие виды транспортных перевозок (например, воздушные, автомобильные и др. с учетом их особенностей и условий).

Существенное значение имеет вопрос эффективности современных международно-правовых норм, касающихся безопасности международных морских перевозок грузов, содержащиеся в многосторонних конвенциях. Однако, рамки этой проблемы могут быть конкретизированы или расширены положениями соответствующих двусторонних договоров (соглашений) по каким-либо международным транспортировке, в том числе затрагивающих вопросы их безопасности мореплавания.

Речь, в частности, идет о том, что приведенные Правила (примечание 25) исходят из объективного наличия в одних и тех же морских пространствах судов с различным международно-правовым статусом, безопасность которых может быть обеспечена только на единой нормативной основе.

Сказанное в равной мере справедливо и по отношению к другим видам меж-

дународных перевозок грузов и пассажиров, так как факторы безопасности, как известно, носят конкретно-определенный характер, т.е. если заменить вид транспорта на исследуемый (морской) – сущность проблемы остается прежней.

Это, в свою очередь, означает, что проблема безопасности, при всеобъемлющем значении, обладает определенным смысловым содержанием, абстрагируясь до специфических условий и факторов, имеющих отношение ко всему комплексу вопросов международной перевозки (транспортировке) грузов, пассажиров.

Так или иначе при анализе концепции всеобщей безопасности, одной из составных частей которой является транспортная безопасность, важно учитывать различные приоритеты, например, международного права над внутринациональным законодательством, общечеловеческих ценностей над интересами государства, и т.д.

Можно также утверждать, что концепция всеобщей безопасности выглядит на фоне современных социально-экономических и других реалий более предпочтительно, нежели другие, как показало время, несостоятельные и вредные концепции, тормозящие или препятствующие развитию различных межгосударственных отношений, ограничивающие национальный суверенитет государств, возможности использования Мирового океана и т.д.

Экономическая безопасность также как составной элемент всеобщей безопасности, однако тесно сочетающаяся

с транспортной безопасностью, исходит из необходимости совместной деятельности государств по созданию такой системы международных экономических (транспортных) отношений и мирохозяйственных связей, которая в наибольшей мере учитывала бы как жизненные интересы отдельных государств, так и всего мирового сообщества.

Экономическая безопасность в сочетании с транспортной, все более проявляющая себя как единое целое, как видно, исходит из необходимости создания благоприятных и эффективных условий для экономического прогресса отдельных государств, активного развития их внешнеторговой деятельности. Обеспечить эти безопасности возможно с помощью постоянного совершенствования различных средств взаимовыгодного сотрудничества, интеграции, международного разделения труда, и т.д.

Таким образом, раскрыв в рамках настоящего исследования содержание и особенности составляющих безопасности, можно отметить, что вопрос об ее обеспечении является одной из актуальных проблем современного международного права.

Для транспортной безопасности, связанной с перевозкой грузов, пассажиров, как и для любой другой безопасности, главным был и остается вопрос о приоритетности человеческой жизни. При этом главный и достаточный признак для транспортной безопасности при использовании любого транспортного средства – это перевозка грузов, пассажиров, которая имеет конкретное содержание.

Транспортная безопасность должна обеспечиваться не только международно-правовыми средствами и мерами, но и уровнем правового регулирования любых, в том числе морских, транспортных операций, при этом не наносить ущерба благоприятному состоянию окружающей природной среды, не допускать, исключать возможности нанесения серьезного вреда и появления негативных последствий для интересов каких-либо субъектов.

Литература

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, "PG" nəşriyyatı, 2014, 52 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. Bakı, 1998-2023.
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi / Naşir – B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2016, 848 s.
4. Allahverdiyeva S.Ə. Nəqliyyatın coğrafiyası. Dərs vəsaiti. Bakı, "AVROPA" nəşriyyatı, 2019, 284 s.
5. Əliyev E.Ə. Azərbaycan Respublikasının nəqliyyat hüququ. Dərslik. Bakı, "UniPrint" nəşriyyatı, 2011, 676 s.
6. Алиев Э.А. Международное транспортное право. Учебник (на азербайджанском языке). Баку, 2013, с.215-293.
7. Джавид Ю.Х. Некоторые проблемы морских перевозок и деятельность Комитета по Судоходству ONKTAD. М., 1971.
8. Могилевкин И. Мировой транспорт: устойчивый рост // Мировая экономика и международные отношения. № 8, 1998, с. 12-19.
9. Elektron informasiya mənbələri (URL – Uniform Resource Locator)
  - 9.1. <https://president.az/az/articles/view/31386>
  - 9.2. <https://www.dyp.gov.az/index.php?/az/content/205>
  - 9.3. www.e-qanun.az

**DƏNİZ NƏQİYYAT DAŞIMALARI HÜQUQUNUN KONVENSIYON
TƏNZİMLƏMƏSİ VƏ NƏQLİYAT TƏHLÜKƏSİZLİYİ**

Əliyev Etibar Əli oğlu,
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ”
UNESCO kafedrasının professoru, Beynəlxalq Nəqliyyat Akademiyasının həqiqi üzvü,
hüquq elmləri doktoru;
e-poçt: a-etibar@rambler.ru

Ağayev Faiq Bahadır oğlu,
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin doktorantı, texnika elmləri üzrə fəlsəfə
doktoru;
faig_agayev@yahoo.com

Müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətləri, o cümlədən dövlətlərarası ticarəti nəqliyyatsız və ilk növbədə, dəniz nəqliyyatı olmadan təsəvvür etmək mümkün deyildir ki, bu da, məlum olduğu kimi, malları istehsalçıdan istehlakçılara çatdıran nəqliyyat olduğundan dövriyyə sferasında istehsalın davamıdır.

Bu prosədə dəniz nəqliyyatının rolu xüsusilə böyükdür, dəniz donanması xarici ticarət daşımalarının ümumi həcmnin ən azı səksən faizini təşkil edir. Dəniz nəqliyyatının bu xüsusi rolu bir çox amillərlə izah olunur, bunlardan başlıcası coğrafiyidir, çünki Dünya Okeanı məkanı planetimizin böyük hissəsini tutur; ikincisi, iqtisadi amil, çünki dənizlə yüklərin daşınması digər nəqliyyat vasitələri ilə daşınmasından qat-qat ucuz başa gəlir. Buna görə də, dəniz donanması hələ də böyük miqdarda yük və malların istehsalçı ölkələrdən dəniz məkanları ilə ayrılmış istehlakçı ölkələrə çatdırılması üçün yeganə və indiyədək əvəzənilməz vasitə olaraq qalır. Qitələrarası ticarətdə maye və toplu yüklərin daşınmasına gəldikdə, dəniz nəqliyyatı müstəsna mövqe tutur. İstər eyni dəniz hövzəsində (məsələn, Xəzər və Qara dənizləri), istərsə də eyni qitədə yerləşən ölkələr arasında dəniz yolu ilə daşımalar çoxdan geniş yayılmışdır.

Açar sözlər: beynəlxalq iqtisadi əlaqələr, dövlətlərarası ticarət mübadiləsi, dəniz nəqliyyatı, dəniz donanması, xarici ticarət daşımaları, beynəlxalq dəniz hüququ, nəqliyyat təhlükəsizliyi.

**CONVENTIONAL REGULATION OF THE LAW OF MARINE
TRANSPORTATION AND TRANSPORT SAFETY**

Aliyev Etibar Ali oğlu,
Baku State University, Faculty of Law, Professor of the UNESCO Chair
"Human Rights and Information Law", full member of the International
Transport Academy, Doctor of Law.
E-mail: a-etibar@rambler.ru;

Agayev Faig Bahadır oğlu,
PhD student of Law Faculty of Baku State University, Doctor of Philosophy in Technical
Sciences.
E-mail: faig_agayev@yahoo.com

Modern international economic relations, including interstate trade exchange, are unthinkable without transport and, first of all, maritime transport, which, as is known, is a continuation of

production in the sphere of circulation since it is transport that brings goods from its producer to the consumer.

In this process, the role of maritime transport is especially great, the maritime fleet accounts for at least eighty percent of the total volume of foreign trade transport. This special role of maritime transport is explained by many factors, the main one of which is geographical, since the spaces of the World Ocean occupy most of our planet; secondly, the economic factor, since transporting goods by sea is much cheaper than transporting them by other means of transport. Therefore, the sea fleet still remains the only and still indispensable means of delivering large quantities of cargo and goods from producing countries to consumer countries separated by maritime spaces. When it comes to the transportation of liquid and bulk cargo in intercontinental trade, sea transport occupies an exceptional position. Transportation by sea between countries, both in the same sea basin (such as the Caspian and Black Seas) and those located on the same continent, has long been widespread.

Key words: international economic relations, interstate trade exchange, maritime transport, maritime fleet, foreign trade transportation, international maritime law, transport security.

DENİZ ULAŞTIRMA HUKUKU VE ULAŞIM GÜVENLİĞİ SÖZLEŞMESİ YÖNETMELİĞİ

Aliyev Etibar Ali oğlu,

Bakü Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi, UNESCO "İnsan Hakları ve Bilgi Hukuku" Kürsüsü profesörü, Uluslararası Ulaştırma Akademisi asil üyesi, hukuk bilimleri doktoru;

E-posta adresi: a-etibar@rambler.ru;

Agayev Faig Bahaduroğlu,

Bakü Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Doktora öğrencisi, Teknik Bilimler Felsefe Doktoru.

faig_agayev@yahoo.com

Devletler arası ticaret de dahil olmak üzere modern uluslararası ekonomik ilişkileri, ulaşım olmadan ve her şeyden önce, dolaşım alanında üretimin devamı olan deniz taşımacılığı olmadan hayal etmek imkansızdır, çünkü ulaşım ulaşımdır.

Bu süreçte deniz taşımacılığının rolü özellikle büyüktür; deniz filosu toplam dış ticaret taşımacılığı hacminin en az yüzde seksenini oluşturmaktadır. Deniz taşımacılığının bu özel rolü, çoğu coğrafi olan birçok faktörle açıklanmaktadır, çünkü Dünya Okyanus alanı gezegenimizin büyük bir bölümünü kaplamaktadır; ikincisi ekonomik faktördür, çünkü malların deniz yoluyla taşınması diğer ulaşım araçlarına göre çok daha ucuzdur. Bu nedenle deniz filosu, büyük miktarlarda kargo ve malların üretici ülkelerden, deniz alanlarıyla ayrılmış tüketici ülkelere teslim edilmesinin tek ve şimdiye kadar vazgeçilmez aracı olmaya devam etmektedir. Kıtalararası ticarete sıvı ve dökme yüklerin taşınması söz konusu olduğunda deniz taşımacılığı istisnai bir konuma sahiptir. Hem aynı deniz havzasında (Hazar ve Karadeniz gibi) hem de aynı kıtada yer alan ülkeler arasında deniz yoluyla ulaşım uzun süredir yaygın olarak kullanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: uluslararası ekonomik ilişkiler, devletlerarası ticaret alışverişi, deniz taşımacılığı, deniz filosu, dış ticaret taşımacılığı, uluslararası deniz hukuku, ulaştırma güvenliği.

LIABILITY OF CARRIERS FOR AIR TRANSPORTATION IN THE EUROPEAN UNION

Baghirzada Nurlan Azer,
Baku State University, The Faculty
of Law, The identification and name
of the speciality: 060212-Law, Name
of the specialization: European Law,
Graduate student of the department
of Private international law and Eu-
ropean law.
e-mail: mailto:xanim84.84@mail.ru

In the research work, the mechanism of legal regulation of air transport in the European Union and its development history, national normative legal regulation of public relations in the field of air transport, international legal regulation, the "Single European Sky" project of the union in the sphere of air transport, as well as the legal responsibility of air carrier subjects are considered.

Keywords: European Union, air transportation, legal regulation, national regulatory legal regulation, international legal regulation, air car, legal responsibility.

Relevance of the research topic. In the European Union, the legal relations of transportation in air services and the legal regulation of air navigation are one of the outstanding areas of European legislation. The awareness of the member states of the European Union (EU) about the need to unite to increase the competitiveness of their air carriers, the emergence of a strong player in the international air transport

market has led to the formation of a unique legal regime within the EU and in the sphere of air communication.

Due to Europe's geographical position, economic, political and social factors, the European air transport market is very developed and interesting for the air carriers of most countries. The skies over Europe are now some of the busiest airspace in the world. European air transport authorities control about 30,000 flights every day, and this number may double by 2030. According to the statistical analysis service, the annual volume of flights in the EU may reach 14.4 million by 2035. Air navigation services for such busy air routes are not operated from a single air traffic management (ATM) center, but from more than 60 services. The five largest air traffic control authorities provide air navigation services to 60% of EU airspace users, while the remaining 40% are served by 32 smaller air traffic control authorities. As a result, the level of air transport security decreases and the airlines operating the relevant air routes around the world are exposed to additional costs in the amount of 4 billion euros every year. That is why the provisions of the second package of EU acts are currently being implemented in the framework of Single Europe, an unprecedented initiative on its scale to comprehensively improve the legal regulation of air navigation in

the EU. The European Commission considers speeding up the implementation of the second package of acts as a priority for the near future. [2, p.201]

In the European Union, civil aviation is considered a special component of the transport system, which is one of the leading sectors of the economy. Since the development of Civil Aviation is directly related to the strategic interests of the state, it is in great need of state regulation. It is no coincidence that the European Union, which has chosen the path of democratic development with its unique values among the countries of the world and has achieved great achievements in this direction, has a comprehensive and high-quality provision of the air transport needs of the country's population, civil aviation in various areas of the economy, including the defense of European countries, at the appropriate level. It gives great importance to the development of civil aviation in terms of the dynamic development and strengthening of political, economic and cultural relations in the international arena. Civil aviation, which ranks first in terms of the level of danger risk in the transport system, constantly needs state care and large-scale investments in order to work accurately and without interruption.

In the direction of the reconstruction of civil aviation in the European Union, the improvement of the management system, the elimination of inconsistencies inherited from the past, the creation of a regulatory and legal framework in the field of civil aviation, the adoption of a number of acts on the serious renewal of the country's legislation, he brought to the fore many issues and, as a result, success-

fully implemented the necessary development concepts. spent Air transport is widely used in the transportation of urgent, perishable, valuable and other cargo, baggage and mail. Aviation has certain advantages compared to other modes of transportation. The most important of them include: high speed of movement of passengers and cargo; shortening the route, which has a significant effect on saving time for the delivery of passengers and cargo; speed of air traffic organization; high maneuverability and adaptability of air transport to various transportation facilities and their seasonal fluctuations.

The complex and long-term process of development of the system of legal regulation of public labor relations in the conditions of the transition to the market economy in separate areas of the economy, undoubtedly, did not bypass the civil aviation.

To the Chicago Convention convened on December 7, 1944 In the following periods, the member states of the European Union adopted their own independent national State programs, development concepts, directives on national personnel training in the field of civil aviation, obtained opportunities for interaction and cooperation, met the most modern material and technical base in the field of civil aviation, met modern requirements and international standards. had the potential of professional, competent national personnel.

The European Social Charter, which requires the implementation of the provisions of a number of international treaties and agreements to which the European Union is a party and the International

Civil Aviation Organization (ICAO), as well as the standards and recommended practices of the European Civil Aviation Conference (ECAC), Interstate Aviation Committee (WAC) (ASX) by following the relevant documents in its activities has adapted the Aviation Regulations of the European Union, which contain the provisions of legal regulation, and a number of other normative-legal acts resulting from their implementation to the mentioned international documents. [9, p.101]

Despite the steps taken in the organization of affairs in civil aviation, the situations in which they are faced with some gaps and deficiencies in the European Union in the field of civil aviation make it necessary to make specific proposals for additions and changes to the legislation of the European Union, to prevent any possible illegal act of interference in the provision of flights and aviation safety in civil aviation. makes it more urgent to take preventive measures in the direction of purchase.

The object of the research work is to examine the legal bases of the regulation of transport relations in the field of civil aviation of the European Union, to specify the existing theoretical legal norms and to include the international standards related to responsibility in the field of transport into the legislation, and thus to systematically formulate the legislation in the field of civil aviation.

The subject of the research work is the theoretical basis of the legal regulation of relations in the field of transport in civil aviation in the European Union, as well as the expression of responsibility in the field of transport in the international

conventions, treaties, agreements, which are in force in this field and to which the European Union has joined and is a party, including the laws of the European Union and other normative-legal acts. are certain norms that do.

In order to achieve the goal of the research, the following main issues were investigated and solved:

1. Analysis of the interaction of international law and EU law in the field of air transport regulation and evaluation of its results for the further modernization of the legal regulation in the field of liability during air transportation in the EU;

2. Review of the processes of liberalization of the internal air transport market in the EU and the regulatory policy of air transport in the EU, the study of the formation of the legal regulation of transport, as well as the study of the integration processes in the field of legal regulation in the field of air transport; A comparative analysis of the existing rules in the latest acts of EU law of the legal regulation of the three main components of the internal air transport market of the European Union (licensing of EU air carriers, access of EU air carriers to EU internal air routes, tariffs for air services) is carried out;

3. The process of formation of the legal framework in the field of air transport of the EU, as well as the study of the current processes of formalization in the transport policy of the EU and the analysis of practical results, the level of cooperation achieved with third countries on aviation issues is analyzed;

4. Classification of legal services in the field of EU air transport and identifi-

cation of the main service groups aimed at the modernization of EU transport;

The level of scientific development of the subject. Although research is conducted on the mentioned topic in civil aviation in a number of foreign countries, including the European Union, after the restoration of independence, research work in this field has not been fully conducted in our republic, scientific articles are rare. Most of the fundamental studies in the literature dedicated to the comprehensive study of liability issues in international air law were conducted in the 1980s. Works by AN Vereshchagina, VS Gryaznova, VD Bordunova, A.I. Kotova, Yu.N. Maleeva,

AP Movche had a great influence on further research. Some recent works in this field are AA Batalova, NN Ostroumova – mainly a number of studies focusing on certain aspects of legal regulation of liability issues in air transportation. But the literature pays little attention to the legal regulation of these issues within the EU. Certain aspects of the studied topic are analyzed in detail in foreign, especially Western European literature, but the number of works devoted to a comprehensive review of the issues raised is small.

Scientific novelty of the research. The scientific novelty of the dissertation is that in this work, for the first time, a comprehensive scientific study of the legal regulation of the transport relations of the entire crew of civil aviation transport, especially the flight-dispatcher crew, was conducted. Regarding the scientific innovation of the dissertation work, it can be noted that for the first time in the master's

dissertation work in the legal science of AR, the analysis of the legal regulation of liability in the field of air transport in the EU was carried out, and the dynamics of relations between various participants were studied. The European Union aviation market, liability in the field of transport, as well as the interaction of international law and EU law, and the studied consequences of this process were examined. The analysis made it possible to note the advantages and disadvantages of the achievements of the European Union in the field of modernization of the legal regulation of air transport and to consider the ways of further improvement of this regulation:

1. Objective and subjective bases of the regulation of liability relations in air transportation in the civil aviation of the European Union disclosed;

2. Theoretical provisions in the process of regulation of liability relations in air transportation in civil aviation were studied and analyzed, and suggestions were made on the adoption and modification of normative-legal acts related to the creation, modification and cancellation of liability in the conditions of current realities;

3. The relations of the legislative norms applied to separate categories of civil aviation workers and normative-legal acts with the same legal force to different categories of workers have been clarified;

4. The main factors determining the application of norms justifying the high responsibility of the employees who ensure the safety of flights and air transportation and aviation safety in civil aviation are indicated;

5. The role and importance of international standards and recommendations during the regulation of responsibility relations in air transportation in civil aviation is substantiated;

6. The most typical bases of the norms established in the legislation regarding the issues that require the application of different norms in the regulation of liability relations in air transportation in civil aviation are mentioned;

7. On the basis of the study of the theoretical and practical problems of the issues touched upon in the research work, proposals were made in the direction of improving the relevant parts of the legislation of the European Union on the legal regulation of liability relations in air transportation in civil aviation;

Research topic. The subject of this study is the problems of analyzing and improving aspects of liability during air transport in the EU, namely: the interaction of international law and EU law in the field of air transport, specific components of the internal air transport market in the EU, the EU in the field of air transport relations with third countries. The legal basis of the EU's powers and the current results of the EU's international cooperation are analyzed.

The study of a number of problems is limited within the framework of the relationship between civil aviation and air transportation. This research does not include issues related to ensuring the safety and reliability of air transport, the operation of the ground infrastructure of air transport (except for the operation of air traffic

control authorities), as well as social, environmental and other issues in the field of air law, and other areas of law.

Research goals and objectives. The purpose of this research paper is to analyze the achievements of the European Union in the field of common air transport policy. The main purpose of the study is to examine several aspects of the legal regulation of transportation in the civil aviation of the European Union, to determine and analyze the responsibility, as well as to study proposals for improving the legislation of the European Union in this field.

The main provisions submitted to the defense.

1. International law and EU law strongly influence each other in the field of legal regulation of air transportation and determination of liability in the European Union. The active participation of European states in the development of international legal acts allows to achieve universality on the one hand. In order to bring the legal positions of the European Union legislators closer and, on the other hand, to ensure the competitive legal position of the participants in the European Union aviation market, timely changes should be made to the ever-improving EU legislation.

2. Due to the participation of European Union member states in most multilateral international agreements on the legal regulation of liability relations in air transportation, there was a need to harmonize this area less than others. Recent efforts will allow us to focus on improving air transport regulation in the European Union.

3. Due to its complexity and development nature, the initiative to implement

the Single European Sky project in the European Union can be characterized not as a separate long-term project, but as a concept of further modernization of the legal regulation of air navigation in Europe. With the progressive development of the concept, its scope has expanded, and it should begin to cover not only EU member states, but also third countries, which to some extent contribute significantly to the implementation of Eurocontrol's pan-European tasks.

4. The current growth in the cross-border provision of air transport services throughout the world, especially in Europe, is often based on agreements by the air traffic control authorities themselves. In the absence of legislation specifically regulating the liability of air navigation services, this situation does not ensure an adequate level of air traffic safety and complicates the proceedings related to aviation incidents. In this regard, it would be appropriate to develop rules specifically governing the liability of air navigation services within the EU, as they would not only improve air transport safety, but also serve as a model for the standardization of relevant rules.

5. Analysis of the theoretical knowledge learned in the direction of the regulation of liability issues in civil aviation legal relations in the European Union, clarification of some concepts, cases of creation, modification and termination of liability relations, as well as general and special cases of the system of regulation of liability issues should be studied.

6. Examining the characteristic features in the direction of the regulation of liability

issues in civil aviation legal relations in the European Union;

7. Proposals should be prepared regarding the gaps discovered during the formalization procedures for the regulation of liability issues in civil aviation legal relations in the European Union.

8. In the European Union, relevant work should be done in order to improve international, national and local acts on the regulation of liability issues in civil aviation transport legal relations.

9. In the European Union, the results of the research conducted on the regulation of liability issues in civil aviation legal relations of international and European legal norms should be applied in practice.
Regulatory mechanism and development history of air transport in the European Union.

As stated in jurisprudence, it would be impossible to carry out air transport without the regulation of flights, which is based on the activity of the aircraft in the air and its interaction with other users of the airspace. VD Bordunov emphasizes that It seems appropriate to review the legal regulation of liability in air transport in the EU and the formation of the legal regulation of these two institutions in order to illuminate the modern achievements in air transport and analyze the interaction of international law and EU law in the field under study.[5; p.9] In the middle of the last century, when the European Union was just being formed, the founding treaties contained only certain provisions on air transport.

These norms had an important impact on the further development of the legal

regulation of civil aviation. That is why it is necessary to dwell briefly on the norms of the founding documents, including the norms that have lost their validity with the adoption of the Treaty of Lisbon, but have influenced the formation of the current EU legislation in the studied area.

The Treaty establishing the European Economic Community of 1957 (hereinafter the Treaty of Rome) contained the most provisions dedicated to air transport. However, some of the provisions of this agreement are very weakly related, if not mutually contradictory, which created some uncertainty in the legal regime of air transport in the EU. The Treaty of Rome envisaged the creation of a Common Market to ensure economic and social unity among the member states of the European Union. [9, p. 117]

The first founding treaties of the EU undoubtedly had a major and lasting impact on the subsequent development of EU air transport legislation, resulting in a very progressive regulatory framework for modern civil aviation. At the same time, the unity of EU laws announced by the Treaty of Lisbon is a goal to be achieved. [11, p.154]. However, the most rapid development of civil aviation occurred in the first decades after World War II. At the same time, the associated struggle of air carriers to develop new air transport markets intensified, and the United States almost immediately assumed a dominant position. In this regard, taking into account the legislative role of the EU Council in the formation of the legal regulation of air transport, the European Commission has defined a program for the possible directions of

development of the common transport policy to the Council.

However, six years later, European carriers continued to lose ground in the international air transport market. The inaction of the EU Council forced the European Commission to appeal to it again in 1967 and to emphasize the need for urgent measures to establish a common transport policy. Further reports were issued by the European Commission in 1971 and 1973, but the Council again ignored them. [14, p.186] A certain change occurred in the late 70s of the last century. The first of the three memorandums of the European Commission on air transport issues noted that the provisions of the common transport policy are not only applicable to the aviation sector. The first memorandum envisaged four main directions for the development of the legal regulation of air transport in the EU: [14, p.86]

- creation of a network where transportation services will be provided efficiently and at lower prices to different categories of users without discrimination, not affected by national barriers;

- ensuring financial stability of airlines, reducing their operational costs and increasing productivity; protecting the interests of airline employees in the context of social progress, including free access to employment; improving people's living conditions and respecting the wider interests of Society. In 1984, the second memorandum of the European Commission was adopted. Characteristically, in contrast to the first memorandum, which was aimed at securing the interests of various groups of participants in the air transport market,

the second memorandum focused on increasing the competitiveness of EU aviation.

This can be achieved by increasing the amount of state aid to the airlines of EU member countries or by creating favorable conditions in the internal market. Abandoning the first way and focusing on the second option was an effective decision of the European Commission, which determined the entire process of further development of the legal regulation of air transport. The European Commission has taken a more difficult path, openly opposing the practice, which is favorable to EU member states.

It should also be emphasized that the European Commission was able to draw attention to the general problem of air transport in the EU by linking the legal regulation of air transport with already developed competition policies. In the absence of an integrated regulation, it was unacceptable that the national air legislation contradicted the antitrust legislation governing the operation of the single market in a wider area.

The first legislative package passed in 1987 played an important role in bringing the aviation industry closer to competition rules. The first step towards the creation of the regional aviation market was taken. This is also due to the fact that, as noted by PS Dempsey, although national laws apply to domestic air transport, the provisions of international agreements are applied in international transport. In many cases, national legislation is prepared according to the provisions of international conventions. A number of problems arise during

the transportation of passengers by air transport. [17, p. 110]

Air transport is mainly a mode of transport dominated by international regulation, and therefore international legal norms are more reliable to regulate the air transport sector.

The roadmap for the implementation of the Union's external aviation policy consists of two complementary objectives: to achieve a high degree of economic and regulatory integration of aviation markets in this area by 2025, including the European Union and all its partners along its southern and eastern borders. The creation of a Common Aviation Area that will unite the various parties is to share the same market operating rules not only from the economic point of view, but also from the point of view of air traffic, safety and air security.

In order to strengthen the prospects of promoting European industry and ensure fair competition in the most dynamic world markets, as well as to help reforms, the main goals are to start targeted negotiations on global agreements in the main regions of the world in a short time, and to achieve the development of international civil aviation in general. The main group includes countries engaged in pan-European cooperation for membership, for this purpose, although negotiations with Romania, Bulgaria and the Western Balkans have already resumed, steps must be taken to include Turkey. The second group is the countries bordering the Mediterranean Sea, whose main goals include opening markets, creating fair operating conditions, and at the same time strengthening safety and environmental protection regulations.

Given the volume of foreign shipping, it should be offered a broad-based agreement that covers several specific areas and seeks to promote both economic openness and cooperation, a means of bringing markets together and developing industrial capacity. China and India are target countries for EU aviation policy due to their large populations and fast growing economies. Similarly, Japan and South Korea, with prosperous markets, should be considered desirable partners. Finally, aviation negotiations with other third countries, such as the United States, Canada, Chile, and Mexico, can create both economic and political advantages. [17; p. 164]

Thus, for the foreign policy of the European Union in the field of aviation, we can note that the European Union plays a major role in establishing cooperation in the field of aviation during the implementation of foreign policy, establishing strong relations between the parties during the implementation of these cooperations, establishing these relations in accordance with security requirements, cooperation in the field of aviation while using new technological possibilities was on the agenda as the main priority issues. The European Union has demonstrated high activity by guiding these issues while implementing its aviation policy.

There is a need for legal regulation of air passenger transport, which is growing in importance every year in the European Union. So, as more and more people use air transport for various purposes, as passenger transportation develops, many problems arise at the same time. It is possible

to solve these problems correctly and efficiently through legal regulation.

As we know, if we pay attention to the size of the distance between the European Union and other countries, we can conclude that the most important mode of transport for the countries of the world to communicate with the European Union is air transport. If we evaluate, we will see that in order to establish relations between European countries with other countries, especially during passenger transportation, such means of transport should be chosen, which are both fast and safe. As a result, airplanes are the most optimal means of transportation. In the rapidly developing, modernizing world every day, states are also developing and constantly trying to strengthen their comprehensive relations. The European Union has been the initiator of the creation of a common air space for years and has announced it to the whole world. The main reason for this is that the shared airspace has positive results in terms of strengthening the economy, comprehensive strengthening of relations between states and other public associations, and the freedom of people to carry out their activities.

The main goal of the common air space envisaged by the European Union is the creation of a free and wide air space based on general international legal norms. This goal was supported by the decision adopted by the Council of the European Union in 2005, and the participation of the countries neighboring the European Union in the common air space is of great importance. One reason the creation of a wider shared airspace is so important is that it creates

different benefits in different areas. The following are examples of these benefits:

First: to give a positive impetus to the economic development of countries with a high probability of joining the European Union. Second: To promote high aviation standards in the European Union and ensure better aviation safety in a wider area. Third: Establish a high level of comprehensive cooperation between the authorities responsible for aviation safety and other important issues in the field of aviation. [15, p.312]

In the European Union and other developed countries, air passenger transport is of increasing economic and social importance, and passenger transport is more efficient when it is carried out by air transport, which is the most unique choice among transport modes due to its characteristics. In order to have efficiency, of course, it is important to have EU regulation in the implementation of air transport. The existence of state regulation in the field of passenger transportation is very important for the development of this field. Thus, the state takes measures for the development and safe operation of this area using all its influence. The European Union, as in other areas, operates in accordance with constantly improving standards when carrying out passenger and cargo transportation by air. The creation of new legal norms, adaptation of the adopted legal norms to the current situation, programmed organization of licensing and other important measures are the necessary measures implemented by the European Union during the implementation of air transport. In addition, the European Union considers the establishment

of relations with foreign countries and the implementation of these activities a priority during the implementation of the mentioned activities. During air transportation of the European Union, it connects with all the countries of the world. Air connections created by the European Union during air transport, their legal regulation and other issues are important areas.

The development of the internal aviation policy of the EU ensured the protection of the rights of passengers in air transport and defined the bases of responsibility of air carriers. Moreover, when determining the liability of air carriers, the EU member states were not only able to actively influence the formation of international legal acts in this field, but also discovered outdated norms. This led the European legislator to develop a secondary law containing a number of improved provisions, which were later reflected in international air law. [17, p.408]

The Union's air policy has both internal and external components, and the full development of one is not possible without the simultaneous promotion of the other. In parallel with the conclusion of agreements on air links between individual EU countries and third countries, which are contrary to European law, the European Union began to establish its common foreign policy in the field of air transport.

National regulatory legal regulation of air transportation in the EU

Whereas the provisions of national legislation mainly apply to domestic transport, the provisions of the Warsaw or Montreal

Conventions mainly apply to international transport. Since the international aspect prevails in the nature of air transport, the provisions of international conventions in this field are of great importance. In addition, international legal norms significantly influence the provisions of national legislation. The application of uniform rules on the legal regulation of international air transport took place thanks to the Warsaw Convention. If the passenger is provided with an alternative flight with a lower level of service than the class of service originally booked by the passenger, the air transport operator must refund the passenger at certain rates depending on the duration of the flight. When the passenger is transported by a low-class air transport operator, 30% of the ticket price for a flight of 1500 km or less, 50% of the ticket price for a flight of 1500-3500 km, for a flight distance of more than 3500 km; When paying by electronic bank transfer, bank payment order, bank transfer, 75% can be returned to the passenger in the form of cash, traveler's check or other services no later than 7 days. [17, p. 44]

According to the European Union Rome Convention of October 7, 1952, a person has the right to compensation as provided for. However, the right to compensation is waived if there is no direct consequence of the incident causing the damage, or if the damage simply flew out of the airspace in accordance with existing air traffic regulations. Article 6 of the Rome Convention establishes that any person liable under the provisions of this Convention shall not be liable for damages if he proves that the damage was caused solely by the fault

of the victim, his servants, agents. Therefore, in 2011, ICAO developed the Aircraft Accident and Incident Investigation Manual, Policies and Procedures to guide the conduct of such an investigation.

In accordance with Annex 13 of the Convention on International Civil Aviation, the investigative body must be completely objective and impartial. It must also be able to conduct independent investigations to ensure that its activities are free from outside pressure and interference. At the same time, the powers of the states to exercise their jurisdiction over the crimes committed in air transport in accordance with the norms of international law have been expanded, in this area the Convention adopted in 2009 is also applied. Under this Convention, the right to compensation does not arise if the damage is not a direct consequence of the event that caused it, or if the damage results from the fact that the aircraft simply passed through the airspace in accordance with existing air traffic regulations. [11, p. 235]

According to the European Union Regulation No. 1107/2006, if the reservation is refused, the passenger must be offered another suitable flight. If a passenger with a disability or reduced mobility and their accompanying person refuse to board the aircraft, the air ticket will be refunded or delivered to their destination by an alternative route. According to Article 7 of Regulation No. 1107/2006, airport administrations are responsible for providing assistance to disabled passengers and passengers with reduced mobility at no extra charge.

They are obliged to provide the necessary service to their passengers at the airports of the European Union, for example transport of wheelchairs, transport of guide dogs for the blind. In addition, as stated in Article 11 of Regulation No. 1107/2006, airlines and airports are obliged to train their staff to be able to provide the services required for passengers with disabilities and reduced mobility. All staff working directly for people traveling at airports must receive training on passengers with disabilities and reduced mobility. If new personnel join the ranks of employees, these trainings should be carried out regularly and regenerative training courses should be organized if necessary. [21, p. 154]

One of the issues regulated by European Union legislation is the provision of information about flight and ticket reservations. Passengers have the right to receive unbiased and accurate information about ticket bookings and flights. If the passenger does not request another option from the carrier, the travel agency must provide the passenger with detailed and complete information when making the flight and reservation through the computerized reservation system. The air transport company must ensure that the passenger is informed either by displaying the information displayed by the computer system on the screen or by printing this information if requested by the passenger. Airlines are also responsible for entering all information into the computer system so that all information reaches the passenger. Transportation in air transport of the European Union Cargo transportation by air transport is

carried out according to the established procedure, on approved grounds.

In the European Union, the transportation of cargo that is not provided for in the Carrier Rules or that is presented in excess of what is specified is carried out based on the initial requests of the senders accepted by the carrier, without prejudice to the implementation of cargo transportation according to the Rules.

In air transport in the European Union, the carrier and the shipper may enter into a special agreement, which should determine the conditions arising from the characteristics of these shipments, during the systematic air transportation of cargo from the same consignor for a certain period of time. The following must be stipulated in the contract: the amount of cargo to be transported, the time of its presentation for transportation and the time of shipment, the responsibility of each party for non-fulfillment of the terms of the contract in accordance with these Rules, and other conditions that arise, one of the features of the organization of transportation. The existence of a contract of carriage in the European Union does not exclude the obligation of the carrier and the consignor to issue a waybill for each shipment in accordance with the requirements of these Regulations.

In the European Union, the issue of liability for items not registered as carry-on baggage in air transport is defined in accordance with Article 8.4.1 of Regulation No. 1018/2018 that the safety of items not registered in carry-on baggage and with the passenger is solely due to the carrier's fault for the loss, shortage or damage of

those items. is responsible if proven to have occurred. In some cases, the assessment of damaged items carried by the passenger can be carried out based on an agreement between the carrier and the owner.[23, p.25]

It is necessary to note the high degree of interaction and interdependence of the system of acts regulating air traffic at the international level and at the regional European level. Applied to the national legislation of the EU member states, international legal norms regulating the liability of air carriers and formed at the beginning of civil aviation had a great influence on the formation of EU legislation in this field. At the same time, as international legal mechanisms ceased to effectively regulate the booming civil aviation industry, the missing rules were enshrined in EU law, stimulating the adoption of similar measures at the international level.

The importance of the considered interaction processes in improving the legal regulation of important aspects of international law and EU law in the field of air law is, first of all, that it ensured the continuity of the legal regulation of air transport at the appropriate level in different regions of the world and on a global scale.

Naturally, this increased the safety of air transportation for the benefit of all participants, which is one of the main principles of international air law. Although international air law does not directly prohibit such carriage, Article 7 of the Convention on International Civil Aviation (Chicago Convention) does not prohibit states from doing so. [11, p. 33]

The European Union has a lot of cooperation with foreign countries in the field of aviation. Experience shows that negotiations on comprehensive aviation agreements with foreign countries at the European Union level have a very effective effect. For example, since the European Union signed the Air Transport Agreement with the Western Balkans, the number of available passengers has almost tripled. This has doubled as a result of cooperation with Morocco. Following the conclusion of various content and aviation agreements with the US and Canada, the total increase in passengers between the European Union and these markets exceeded 5 million. The European Union can further develop access to foreign markets and investment opportunities in aviation by negotiating and concluding multilateral aviation agreements.

As the EU's experience in the aviation market shows, the successes achieved through such relationships and agreements will also create opportunities for new entrants and new business models. It should also be noted that the European Union should increase the number of bilateral aviation safety agreements to support global trade in aircraft and related products and to achieve mutual recognition of safety certification standards. These agreements ensure a high level of aviation safety in partner countries and contribute to the development of product standards worldwide. Having successfully concluded aviation agreements with countries such as the US, Brazil and Canada, the European Union is negotiating with other major aviation partners, notably China and Japan. For the

European Union's aviation industry to remain competitive, basing market access in this sector on a regulatory framework that promotes European Union values and high standards is crucial to create synergies, create opportunities and prevent distortions of competition. [12; p. 104]

There are two forms of prevention of international legal violations - cancellation and non-repetition. A state responsible for an act contrary to international law has an obligation to: stop the act if it continues. In the theory of international law, two types of international legal responsibility of states are known: political and material. Political responsibility is expressed in the form of guarantee, response, restoration. In turn, financial responsibility is expressed in the form of material and monetary compensation.

The second regulation on carrier liability in the European Union is Council Regulation No. 889/2002. Council Regulation No. 889/2002 amending Council Regulation No. 2027/97 was adopted on May 13, 2002, entered into force in all European Union countries on June 28, 2004 and is still in force. Council Regulation 889/2002 is not a separate agreement or convention governing carrier liability provisions. This regulation is a regulation that indicates that the liability of the carrier as a result of accidents occurring in air transport is subject to the provisions of the 1999 Montreal Convention. Accordingly, the provisions of the 1999 Montreal Convention apply not only to international transport, but also to all air transport within the European Union. A state that has been harmed in connection with its legal activities is

not condemned by the members of the international community, and the compensation given to it in accordance with the provisions of special agreements is considered only as a compensation for accidental harm. Such responsibility applies to states that violate international standards in the field of aviation in the European Union. The procedure for resolving disputes arising from the implementation and interpretation of the provisions of the Convention on International Civil Aviation and their consideration through the arbitration procedure is determined in accordance with the European Rules. [22, p.191]

Thus, the volume of air transport in the European Union is predicted to reach 15.4 million flights in the coming years. The European Union considers it important to solve security issues by increasing both domestic and international flights. Thus, ensuring safety as an aviation policy is the number one issue for the European Union. Because ensuring security has a positive effect on the increase of confidence in aviation and the establishment of aviation relations with other countries. The European Union has established the European Aviation Safety Agency (EASA) to regulate safety issues as part of its foreign policy. Through this agency, the European Union tries to implement security measures at a high level. At the same time, it was important to combine effective security measures with methods and technologies that facilitate passenger flow and minimize inconvenience and delays for passengers. As a result of the adoption of Regulations No. 2407/92, 2408/92 and 2409/92, the European Union has started to create a

special aviation space that has no analogues in the world. For the first time, uniform requirements were introduced for air carriers throughout the Union, which, when met, gave them unrestricted access to intra-EU airlines and the exclusive right to operate airlines subject to obligations to carry out socially significant transport. For all their innovation, these rules quickly became outdated and needed updating. Regulation No. 1008/2008, which replaced it, helped to achieve the main goal - to create a solid basis for the further development of the EU's internal aviation policy. [7, p. 118]

The new Regulation is state-of-the-art mainly due to the revised system for monitoring compliance with its provisions. The authors of the regulation decided to radically change the system by replacing the subsequent control with the preventive control of the European Commission. Such provisions also help to ensure the continuity of the entire regulatory system of Regulation No. 1008/2008, provided that the European Commission exercises its supervisory powers effectively and in a timely manner. [7, p. 129]

International legal regulation of air transport in the EU

It is important to note that due to the importance of adopting the first regulations regulating air transport uniformly in the EU, taking into account the long-term integration process in this field, the European legislator paid attention to the fact that the first package was not too heavy for the EU, so the intended liberalization measures were not applied to all. In par-

ticular, the rights granted to airlines regarding market access and price regulation were very limited, and therefore the adoption of a second package of air transport Regulations in the EU was necessary.

The second package included several tariff regimes for EU airlines operating scheduled air services, and implemented the full liberalization of air transport using the third and fourth air freedoms. In addition, the regulations expanded the scope of the destination.

For airline operations, several airlines have increased attention to the regulation of cargo transportation and extended the application of the listed innovations to them. This was a very important regulatory development, especially in view of the ever-increasing volume and therefore role of cargo in general air transport in Europe.

The role of the third package was to combine the principles of free pricing in air transport and the application of technical conditions for the purchase of equipment and air traffic services. Unprecedented liberalization of air services among EU member states was implemented. [3, p. 417]

In addition to being of strategic importance, the law of international liability is rightly called the most complex field in international law. In order to determine the characteristics of international legal responsibility, the responsibility of individuals in international law and the responsibility of states as subjects of international legal responsibility should be considered separately.

Under the Warsaw Convention, the carrier has responsibilities arising from the contract of carriage. The Convention applies to the international carriage of persons, baggage and goods by air. According to Article 17 of the Convention is responsible for the resulting damage. Liability for damage caused as a result of destruction or loss of registered baggage or cargo is also determined. In addition, due to the death of passengers, injuries and of cargo with delay to the damage responsibility has been determined. [4, p. 256]

The Rome Convention of 1952 establishes that the liable person is not liable for the damage if he proves that the damage was caused by the fault of the injured person or his servants or agents. European legislation establishes that the owner of the aircraft is liable for damage caused to persons on board or their property (third parties) during the operation of the aircraft, regardless of fault. [6, p. 119]

Due to the achievements made in the field of legal regulation of air transport in the EU, the simultaneous development of internal and external elements of air transport policy by the Union will play a major role. However, the promotion of internal elements depends only on the interest of the Union itself, thanks to which a number of internal mechanisms are applied to stimulate the development of the integration process. At the same time, it is rightly noted in the literature on European law that the European Union was created primarily as an international institution designed for the legal regulation of relations between member countries and the regulation of internal legal relations of states.

The legal regulation of air transport and air navigation in international law and EU law has many connections. An explanation of how and to what extent international law and EU law influence each other in this area seems important for further evaluation of the achievements of the European Union in improving its legal regulation.

As VD Bordunov writes, commercial civil aviation has gained great popularity due to its ability to deliver cargo from one state to another in the shortest possible time. Many routes have become profitable and become regular air connections precisely because of the international nature of air travel. The development of a comprehensive domestic air transport policy of the EU could not have reached the level of development without taking into account the international experience. [5, p. 117]

Liberalization of air transport regulation was first mentioned at the World Air Transport Conference held in Montreal in 1994, and later became the topic of the World Air Transport Conference organized by ICAO in 2003. [11, p. 171]

The formation of the common foreign policy of the EU in the air transport sector has led to the revision of the air transport agreements of all countries that want to cooperate with the Union and the conclusion of new air transport agreements. The most progressive norms of EU law affect the behavior of the international community in the field of air transport as a whole, the improvement of the liability regime in EU law led to the adoption of similar rules at the international level, which in turn fa-

cilitated the accession of the EU to the 1999 Montreal Convention. [3, p. 21]

Unlike a number of legal fields established in international acts, air law norms were first formed at the international level and only later were included in national law. Due to the development of the aviation industry in European countries, these countries actively participated in the development of fundamental international agreements in the field of air transport. Thanks to the continued participation of the vast majority of the world's countries in many of these agreements, the legal regulation of air transport, which was developed at least by European countries, began to be applied in almost all corners of the world. Therefore, it is not surprising that when the common policy of the EU in the field of air transport was created, the national legislation was accordingly based on the norms of international law, because as AN Verashagi noted, "Agreements with European countries and third countries, including on transport issues, are generally belongs to international law and cannot be attributed to European law (EU law) from the scientific point of view of international law. [6, p.154]

The international legal regulation of airline liability for air transport dates back to 1929, when the Convention for the Unification of Certain Regulations Relating to International Carriage by Air (Warsaw Convention) was signed in Warsaw. This Convention, ratified by 152 states, all EU members, for the first time in air law globally, established the tortious liability of the air carrier for the death or bodily injury of a passenger, damage or loss of cargo,

baggage, hand luggage or delay in carriage. [18, p. 377]

The Single European Sky project of the union in the air transport sphere in the EU

The judgments of the Court of Justice of the European Union on November 5, 2002 marked the beginning of the Union's external aviation policy, which sought to develop the economic issues at stake for the European industry. This case law testifies to the legal competence of the Union in the field of international air communication, but we know that traditionally these services have always been regulated by bilateral agreements between states.

The "Open Skies" decisions define three areas that fall within the specific scope of the Union: computerized reservation systems, tariffs within the European Union and time slots, each of which is complete. Due to a number of characteristics of European air transport, the main part of air transport within the EU is international air transport regulated by the provisions of the Warsaw Convention of 1929.

Without going into all the provisions of Regulation 2027/97 of the European Union, we only note that it removed the limitations of the carrier's liability for accidents resulting in the death or loss of life of passengers. The regulation establishes the strict liability of the air carrier and in case of death of passengers, the air carrier is obliged to pay an advance of 15,000 SDR. It should be noted that making this payment does not lead to an admission of guilt by the carrier, and the pre-paid amount

can be offset by subsequent payments made in accordance with the provisions on the liability of the air carrier. [24, p. 334]

Two years later, the Montreal Convention for the Unification of Certain Rules Relating to International Carriage by Air (Montreal Convention) was adopted at the international level to replace the onerous Warsaw system. The Convention, implemented throughout the EU by Council Decision 2001/539 of 5 April 2001, took into account many important provisions of Regulation 2027/97. The SDR is based on a basket of currencies. On May 28, 1999, the Convention on the unification of certain rules relating to international air transport, signed in Montreal, was adopted. [19, p.142] Council Decision No. 108 Regulation No. 2001/539/EC of 5 April 2001 on the conclusion by the European Union of the Convention on the Unification of Certain Rules for International Carriage by Air (Montreal Convention) exists and reflects the progressive nature of EU law and It demonstrated the authority of the European legislator. [19, p. 148]

The Montreal Convention, which focuses on the protection of consumers in international air transportation and is based on the principle of full compensation for damages, generally did not set limits on the carrier's liability for the death or bodily injury of a passenger. At the same time, the Convention established the principle of the objective responsibility of the carrier in cases where the amount of the damage is not high (the exception to this is the fault of the victim himself in the event).

For claims, the principle of the carrier's fault liability is established, according to which the claimant bears the obligation to prove the extent of the damage, as well as the event that caused the damage during transportation. It should be noted that, compared to the Warsaw system, the Montreal Convention defines the stricter responsibility of the carrier for failure to store cargo and baggage.

Adopting many provisions of Regulation 2027/97 in the EU, the Montreal Convention introduced many new things into the legal regulation of such an important aspect of civil aviation. The European legislator is also active here, trying to update EU laws to properly reflect the achievements of international air law. To this end, Regulation No. 2027/97 was amended with the adoption of Regulation No. 889/2002,112, which marked the opposite process - the influence of international law on the formation of EU law. [25, p. 166]

The interaction of international law and EU law in the field of legal regulation of the liability of air carriers in the European Union is also emphasized in the experience of the EU Court of Justice. The EU Court noted that the contested regulation is not contrary to the Convention, but develops its provisions by providing passengers with additional guarantees.

Despite the very significant and positive developments in the field of air carrier liability, this has not only improved the liability regime at European level, but also encouraged the international community to adopt and further improve the rules already in place. , a very significant problem continued to exist. Already at the initial

stages of the development of aviation, it became clear that the efficient use of airspace by the growing number of users requires a more advanced regulatory mechanism. In Europe, this problem is particularly acute because the European continent is home to the busiest airlines. These routes pass through the airspace of many European countries, each of which regulates its own small airspace differently, further exacerbating the overall complex situation. The European Union forms four regulations on the Single European Sky, which were adopted on March 10, 2004.

Regulation No. 549/2004 of the European Union (also known as the Framework Regulation) defines the legal framework and terminological basis for the Single European Sky concept, and its essence is reflected in other normative documents. It is this arrangement that includes the overall goal of the Single European Sky concept, which is one of the important conditions for improving overall efficiency. [26, p. 37]

In order to achieve these goals, the European Union, guided by its experience, and on behalf of the European Commission, after passing the relevant stages of the legislative process, should submit to the latter drafts of legal provisions that will help ensure the future effectiveness of the legislation in the Single European Sky. For these purposes, Regulation No. 549/2004 clarifies the role of other institutions involved in the promotion of the Single European Sky project. Thus, in order to control the proper implementation of the measures taken within the framework of the project, it is envisaged to establish

independent control bodies of the EU member states. In the European Union, Regulation No. 549/2004 also creates two bodies that take into account the interests of various airspace users and others. From the legal point of view, the most sensitive issues for the European Union countries are the issues of responsibility for the air navigation services provided within the blocs. These issues deserve further consideration. [28, p. 43]

Court experience related to aviation accidents shows that the air carrier is more often approached with claims for damages.

Air navigation services themselves are rarely parties to litigation, and carriers themselves are often forced to pay their air navigation service costs through recourse.

The national judicial experience of the EU member states also emphasizes the need for more careful regulation of air navigation service liability issues.

In June 1990, a McDonnell-Douglas DC-9-15 aircraft belonging to an Italian airline (Aerolinee Itavia spa) crashed en route from Bologna to Palermo, killing 77 passengers and 4 crew members. . As a result of investigations , it was determined that the cause of the ship's accident was an explosion . Despite the lack of consensus among experts on the nature of the explosion and its source, the airline filed a lawsuit against a number of Italian ministries (defense, transport, and interior) for damages equal to the value of the ship. The claimant based his demands on the fact that the aeronautical services subordinate to these ministries do not ensure

the safety of air navigation in the airspace under their control. [20, p. 92]

The court of first instance noted that the aviation authorities approved the flight route and provided relevant air navigation services in its decision awarding 108 million euros compensation to the plaintiff. Thus, air navigation services clearly assumed a duty to guide and assist an aircraft to ensure a safe flight to its destination, which the three defendants failed to do in their capacity (jointly or individually within the scope of the accident) as shown by the accident.). The Rome court adopted this decision in 2003. It is important to note this fact separately. The fact is that the civil proceedings in this case, which began in March 1991, were not the only proceedings related to the plane crash in question. Over the years, there have been criminal lawsuits against air traffic controllers and others responsible for air traffic control, as well as civil lawsuits against the airline by victims, complicated by the airline's ongoing bankruptcy case. Due to the lack of complete and unambiguous information about the causes of the tragedy and those who committed it, some judicial authorities waited for the discovery of new circumstances that became known during the trial in other courts regarding this accident, which significantly affected the time of the proceedings. [16, p. 52]

The court decision caused a wide debate in scientific circles about the limits of liability of air navigation services. The Supreme Court noted that the inclusion of unknown and uncertain events in the range of issues for which the state is responsible may lead to the application of absolute li-

ability standards. In other words, any link in the chain of causation, whether direct, indirect, or merely remote, can give rise to liability.

However, the conclusion reached by the Italian court of first instance is not surprising, since ensuring the safety of air transport is a fundamental principle of civil aviation, penetrating the acts of international and national air law institutions. Accordingly, expert opinions regarding the airworthiness of the aircraft, evidence of the proper conduct of the crew, and the external nature of the explosion that caused the shipwreck are of particular importance.

The feature of this model is the need for separate legal procedures for recourse claims of the state where the incident took place, which places an additional burden on the overburdened courts of the EU countries. The state model that provides air navigation services assumes responsibility for aviation accidents that occur due to its fault.

Thus, cases are handled in its courts and according to its laws. The main problem with this model is that the injured country where the incident took place will be in a less favorable position to bring a claim in the courts of the serving state. In addition, this category of victims has limited opportunities to make demands against their state.

Another model proposes a slightly different scenario, shifting responsibility from the state to a private air navigation service responsible for the incident. In theory, it is possible to avoid the aforementioned shortcomings if, according to the agreement

on delegation, it is subject to the laws and court jurisdiction of the state where the event took place. It seems that in practice, few states realize that they will have unlimited liability for air navigation services in the event of an incident. [36, p.302]

An analysis of the case law and doctrinal models governing the liability of air navigation services clearly shows how complex the liability issues of air traffic control authorities are in the cross-border context of air navigation services and how difficult it is to find solutions to established problems.

The first package of legislative documents within the framework of the "Open Sky" project is mainly of an advanced nature and is aimed at the qualitative modernization of many areas of aeronautics. At present, we can talk about the existence of certain difficulties that arose during the implementation of the first regulatory package. As soon as these difficulties threatened the existence of the system of functional blocks of airspace (that is, the basis of the concept of the Single European Sky), the reaction of the EU institutions took place almost immediately. [32, p. 29]

To solve the problem of efficiency, according to representatives of the European Commission, a package of new acts called Single European Sky -II was adopted, which was designed to contribute to the achievement of unity in the transport sector. The legislative package includes four areas of regulation:

1) Increasing the efficiency of the European air traffic control network;

2) strengthening regulation of aviation safety;

3) Promotion of the technological component of the Single European Sky;

4) Increasing the capacity of European airports. Issues of improving the efficiency of the European air traffic control network

It is defined in Regulation No. 1070/2009,322 amending the regulation of the first package of the Single European Sky. [32, p. 164]

To address the central issue of delays in the formation of EU airspace blocs, Regulation 1070/2009 requires each EU member state to participate in a functional bloc by 4 December 2012. Every three months, the coordinator presents reports on the negotiations and the results achieved by the European Commission, the Single Sky Committee and the European Parliament. It seems that the obstacles to cooperation between the EU member states are various political disagreements regarding the sensitive issue of the air-space dimension of the state territory, so the idea of including the institution of mediation is of great importance. The main problem here, in our opinion, is to limit the efficiency of the coordinator's work. The point is that according to the Regulation, the participation of the coordinator is possible only in cases where the EU member states give him a mandate. [26, p.41] In the European Union, Regulation No. 1070/2009, along with specific decisions regarding functional blocks, also defines a general mechanism for ensuring higher efficiency of current and future initiatives implemented within the Single European Sky concept. Thus, EUROCONTROL (or another independent

organization designated by the European Commission) will initially propose EU-level air navigation system standards approved by the European Commission after consultation with the Single Sky Committee. In addition, national air navigation control authorities work on these standards and develop proposals for regional and national standards in consultation with airspace users. [26, p. 49]

It should be noted that the expectations of the Commission were not fully realized. The European Union Regulation No. 1108/2009 made important changes to the Single European Sky project, but its implementation is slow.

In particular, harmonization of the work of national air traffic control authorities is necessary to improve the efficiency of the provision of air navigation services in the EU. According to the Commission, listening to and taking into account the views of airspace users themselves is necessary to prepare the Single European Sky project. National supervisory bodies should strengthen cooperation among themselves. Finally, the structure of functional airspace units should be more flexible, as this will allow the implementation of the main principle of project development.

Although this very ambitious project began with the adoption of numerous legal acts that will fundamentally reorganize the provision of air navigation services in the EU, the focus is now on the implementation of the adopted legislation. Realizing this, the Commission decided to propose greater participation of air traffic control authorities themselves in the construction of functional blocks to further

develop the project. Time will tell how successful such a strategy will be.

The second legislative package on the Single European Sky is very diverse both in the areas affected by the EU air navigation complex and in the legal nature of the acts that form it. This, in our opinion, highlights the importance of certain areas in which the EU's air navigation complex is modernized.

Amendments to all the regulations of the first package of the Single European Sky can not only significantly accelerate the creation of functional airspace blocks, but also contribute to the comprehensive improvement of the legal regulation of air navigation in practice. [37, p. 8]

As a whole if we analyze the Single European Sky initiative in the form represented by two packages of EU legislation, it seems that due to its complexity and evolutionary nature, the Single European Sky project can be characterized as a modernization concept rather than any long-term project.

The European Union's Single European Sky concept promised significant savings in fuel and time. Their achievement to a certain extent depends on the speed of airspace integration into functional blocks rather than the modernization of the technological component of the aeronautical complex of the EU member states. Slow progress in this regard affects all users of EU airspace, including third-country air carriers flying from EU territory and paying for the Single European Sky project through air navigation charges of EU member states. [33, p. 137]

It is currently very difficult to assess in which direction the future development of the project will go in the European Union, as evidenced by two very different packages of EU secondary legislation. It seems that the general trend of integration of different groups of air navigation services under the auspices of the European Commission and Eurocontrol will remain unchanged, but this will be done within the framework of functional blocs for a considerable period of time, that is, within Europe.

LIST OF LITERATURE

1. Əliyev E.A. Beynəlxalq nəqliyyat hüququ.. Dərslik. Bakı, 2013, 868 s.
2. Arwey, RD The European Community, The European Union and the international law of treaties: a comparative legal analysis of the community and Union's external treaty-making practice, 2012, p. 868.
3. Abeyratne R. Competition and Liberalization in Air Transport. Kluwer Law International. 2001, 607 p.
4. Abeyratne R. Responsibility and Liability Aspects of the Icelandic Volcanic Eruption. Kluwer Law International. 2010, 292 p.
5. Бордунов В.Д. Международное воздушное право. Учебное пособие. - М.: 2010, 464 с.
6. Верецагин А.Н. Международное воздушное право. (Проблемы международно-правового регулирования воздушных сообщений). Москва. 1996, 199 с.
7. Balfour J. EC Regulation 1008/2008 on common rules for the operation of air services in the EC - The third package revisited. //
8. Beaumont Bulletin. January 2011. <http://www.clydeco.com/attachments>
9. Colangelo M., Zeno-Zencovich V. Introduction to European Union Transport Law. Rome-TrE-Press, 2015, 556 p.
10. Cook A. European Air Traffic Management: principles, practice, and research. Ashgate Publishing Ltd., Farnham, UK. 2014, 260 p.
11. Cavel B. The Principles and Practice of International Aviation Law. Cambridge University Press. 2014, 464 p.
12. Convention for the Unification of Certain Rules Relating to International Carriage by Air, Signed at Montreal on May 28, 1999. ICAO Doc. 9740. IATA Intercarrier Agreement on Passenger Liability // Official website of IATA. Adobe Acrobat Reader. URL: <http://www.iata.org/whatwedo/Documents/intercarrier>
13. Colangelo M., Zeno-Zencovich V. Introduction to European Union Transport Law. Rome-TrE-Press, 2015, 556 p.
14. Carton N. EU rules limiting foreign ownership of airlines may be relaxed. London, 2015, 476 p.
15. Cal Pokzo D. EU Legal Framework for Safeguarding Air Passenger Rights. Springer. 2014, 363p.
16. Didela Escalada FN Aeronautical law. Brill. Leiden. 2008, 869 p.
17. Dovile J. Competence of the European Union to regulate air transport, Vilnius, Master thesis, 2014, 620 p.
18. Dempsey S. European Aviation Law. The Hague: Kluwer Law International, 2014, 480 p.
19. Dortlik M. The impact of EU law on the regulation of international air transportation. Ashgate Publishing Ltd., 2017, 520 p.
20. Dempsey PS, Milde M. International Air Carrier Liability: The Montreal Convention of 1999. McGill University. Institute of Air & Space Law. 2012, 540 p.
21. Diederiks-Verchoor JPh. An introduction to Air Law. The Hague: Kluwer Law International, 2001, p. 118.
22. Commission Staff Working Document Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social

- Committee and the Committee of Regions. COM(2015)
23. Commission Staff Working Document: Executive Summary of the Impact Assessment (SES2+). Strasbourg, 11.06.2013. SWD(2013) 207 final.
  24. Commission communication pursuant to Article 16(4) of Regulation (EC) No. 1008/2008 of the European Parliament and of the Council on common rules for the operation of air services in the Community - Public service obligations in respect of scheduled air services. OJ C 131. 10.06.2009.
  25. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Accelerating the implementation of the Single European Sky. Strasbourg, 11.06.2016. COM (2016).
  26. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: COM (2015) 598 final.
  27. Regulation (EC) No. 1070/2009 of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 amending Regulations (EC) No. 549/2004, (EC) No. 550/2004, (EC) No. 551/2004 and (EC) No. 552/2004 in order to improve the performance and sustainability of the European aviation system. OJ L 300. 14.11.2009, p. 34-50.
  28. Regulation (EC) No 261/2004 of the European Parliament and of the Council of 11 February 2004 establishing common rules on compensation and assistance to passengers in the event of denied boarding and of cancellation or long delay of flights, and repealing Regulation (EEC) No 295/91. OJ L 46. 17.02.2004, 240 p.
  29. Regulation (EC) No. 549/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004 laying down the framework for the creation of the single European sky. OJ L 96. 31.03.2004, 356 p.
  30. Regulation (EC) No. 550/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004 on the provision of air navigation services in the single European sky. OJ L 96. 31.03.2004, 630 p.
  31. Regulation (EC) No 551/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004 on the organization and use of the air space in the single European sky. OJ L 96. 31.03.2004, 250 p.
  32. Sunadez ZZ Independence of international air law within international law. Prague, 2015, 465 p.
  33. Sanchez GS The Principles and Practice of International Aviation Law. New York: Cambridge University Press. 2014, 720 p.
  34. Schubert F. Legal Aspects of Cross-Border Service Provision in the Single European Sky.. 2010, 155 p.
  35. Shawcross ST EU air passenger rights and enforcement, Belgium, 2014, 429 p.
  36. Tompkins George N., Jr. Liability Rules Applicable to International Air Transportation as Developed by the Courts in the United States. From Warsaw 1929 to Montreal 1999. - The Netherlands.: Kluwer Law International BV. 2010. 295 p.
  37. Unmack Tim. Civil Aviation: Standards and Liabilities. London, Hong Kong. LLP. 1999. 362 p. 37. Whalen Thomas J. The New Warsaw Convention: the Montreal Convention. London, 2010. 376 p.
  38. WyeGas, JM Passengers with Reduced Mobility in the European Union: Legal issues Regulation (EC) No 1109/2010 of 5 July 2010. Air and Space law.
  39. <https://www.legislation.gov.uk/eur/2004/847/content>
  40. http://www.icao.int/icao/en/nr/2004/pio200405_r.pdf
  41. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=31c46571-4775-4dea-4255a53e5f5>
  42. <https://www.easa.europa.eu/en>

AVROPA İTTİFAQINDA HAVA DAŞIYICILARININ MƏSULİYYƏTİ

Bağırzadə Nurlan Azər oğlu,
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi Beynəlxalq xüsusi hüquq və
Avropa hüququ kafedrasının magistrantı. İxtisasın şifri və adı:
060212-Hüquqsünaslıq, ixtisaslaşmanın adı Avropa hüququ.
e-mail: mailto:xanim84.84@mail.ru

Tədqiqat işində Avropa İttifaqında hava daşımalarının hüquqi tənzimlənmə mexanizmi və inkişaf tarixi, hava daşımaları sahəsində yaranan ictimai münasibətlərin milli normativ hüquqi tənzimlənməsi, beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi, hava daşımaları sferasında ittifaqın "Vahid Avropa Səması" layihəsi, eləcə də hava daşıyıcıları subyektlərinin hüquqi məsuliyyəti barədə məsələlər nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: Avropa İttifaqı, hava daşımaları, hüquqi tənzimlənmə, milli normativ hüquqi tənzimlənmə, beynəlxalq hüquqi tənzimlənmə, hava daşıyıcıları, hüquqi məsuliyyət.

**ОТВЕТСТВЕННОСТЬ АВИАПЕРЕВОЗЧИКОВ
В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ**

Багырзаде Нурлан Азер оглы

В научно-исследовательской работе рассмотрен механизм правового регулирования воздушного транспорта в Евросоюзе и история его развития, национальное нормативно-правовое регулирование общественных отношений в сфере воздушного транспорта, а также международно-правовое регулирование этих отношений, проект союза «Единое европейское небо» в сфере воздушного транспорта, а также юридическая ответственность субъектов авиaperевозчиков.

Ключевые слова: Европейский Союз, воздушные перевозки, правовое регулирование, национальное нормативно-правовое регулирование, международно-правовое регулирование, авиaperевозчики, юридическая ответственность.

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE HAVA TAŞIYICILARININ SORUMLULUĞU

Bağırzadə Nurlan Azer oğlu

Araştırma çalışmasında, Avrupa Birliği'nde hava taşımacılığının yasal düzenleme mekanizması ve gelişim tarihi, hava taşımacılığı alanında halkla ilişkilere ilişkin ulusal normatif yasal düzenleme, uluslararası yasal düzenleme, birliğin "Tek Avrupa Gökyüzü" projesi ele alınmıştır. Hava taşımacılığı alanında, hava taşımacılığı konularının hukuki sorumluluğu da dikkate alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, hava taşımacılığı, yasal düzenleme, ulusal düzenleyici yasal düzenleme, uluslararası yasal düzenleme, hava taşıyıcıları, hukuki sorumluluk.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ RƏQABƏT MƏCƏLLƏSİ

(*Bu Məcəllə Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il 8 dekabr tarixli 1051-VIQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir*)

Bu Məcəllə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 10-cu, 15-ci və 16-cı bəndlərinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasında azad və sağlam rəqabətin təmin olunması, qorunması və inkişafının ümumi əsaslarını, rəqabət qanunvericiliyinə əməl edilməsinə dövlət nəzarətini, rəqabət sahəsində tənzimlənməni, təbii inhisarlarla bağlı dövlət tənzimlənməsinin təşkilati və hüquqi əsaslarını, bazar subyektlərinin hüquqlarını və vəzifələrini, habelə rəqabət qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti müəyyən edir, sahibkarlıq fəaliyyəti daxil olmaqla iqtisadi fəaliyyətin ədalətli üsullarla aparılmasına hüquqi zəmin yaradır.

1-ci fəsil

ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Bu Məcəllədə istifadə olunan əsas anlayışlar

1.1. Bu Məcəllənin məqsədləri üçün aşağıdakı əsas anlayışlardan istifadə olunur:

1.1.1. ailə üzvləri – ər-arvadlar, valideynlər, övladlar, övladlığa götürmüş şəxslər, övladlığa götürülmüş şəxslər, babalar, nənələr, nəvələr, doğma (ögey) bacılar və qardaşlar, bacı və qardaş övladları və nəvələri, valideynlərin bacıları və qardaşları, ər-arvadların valideynləri, bacıları və qardaşları, bacıların ərleri, qardaşların arvadları, qəyyumlar və qəyyumluğa götürülənlər, vərəsələr;

1.1.2. aktiv satış – müştəriləri məktub, elektron poçt, zəng, müştərinin ünvanına get-

məklə və ya digər birbaşa kommunikasiya vasitələri ilə (onlayn və ya offlayn formada hədəfləyici reklam və ya marketing vasitələri ilə) aktiv qaydada hədəflənməklə edilən satış;

1.1.3. alıcı – istehsal, istifadə (sahibkarlıq fəaliyyəti daxil olmaqla iqtisadi fəaliyyətlə əlaqədar) və ya təkrar satış məqsədilə məhsulu alan təsərrüfat subyekti, o cümlədən distribüter;

1.1.4. aşağı inhisar qiyməti – hökmran mövqe tutmuş təsərrüfat subyektinin öz xərcini satıcının hesabına ödəmək məqsədilə aldığı məhsullara müəyyənləşdirdiyi aşağı qiymət, yaxud hökmran mövqe tutmuş təsərrüfat subyektinin rəqibləri bazardan sıxışdırıb çıxarmaq məqsədilə satdığı məhsullara tətbiq etdiyi rəqabət şəraitində formalaşan qiymətlərdən aşağı qiymət;

1.1.5. bazara giriş maneələri – bazarda potensial rəqabəti, habelə potensial rəqiblərin və ya digər təsərrüfat subyektlərinin müvafiq bazara daxil olmasını məhdudlaşdırma və ya qarşısını ala bilən və bununla da bazarda mövcud olan təsərrüfat subyektləri üçün üstünlüklər yaradan hər hansı hüquqi, iqtisadi və ya inzibati şərait, habelə hərəkət (hərəkətsizlik);

1.1.6. bazar payı – bir və ya bir neçə təsərrüfat subyektinin müvafiq bazardakı satış dövriyyəsinin (natura və ya dəyər ifadəsində) həmin bazardakı ümumi dövriyyəyə (natura və ya dəyər ifadəsində) nisbəti;

1.1.7. bazar subyektləri – bazarda yaranan münasibətlərin iştirakçısı olan təsərrüfat subyektləri, dövlət orqanları (qurumları) və yerli özünüidarəetmə orqanları, tənzimləyici qurumlar, digər subyektlər;

1.1.8. cavabdeh – rəqabət orqanı tərəfindən rəqabət qanunvericiliyini pozduğu iddia olunan bazar subyektləri;

1.1.9. dempinq – malların daxili bazarda süni surətdə endirilmiş, orta pərakəndə qiymətlərdən aşağı və ya maya dəyərindən aşağı qiymətə satılması;

1.1.10. digər subyekt – təsərrüfat subyektı, dövlət orqanları (qurumları) və yerli özünüidarəetmə orqanları, tənzimləyici qurum və ya müştəri qismində çıxış etməyən, təsərrüfat subyektlərinin qərarlarına təsir edə bilən hüquqi və ya fiziki şəxs;

1.1.11. dövlət inhisarı – təqdim etdiyi məhsullarla bağlı fəaliyyəti rəqabət qanunvericiliyi ilə tənzimlənməyən, inhisarlaşan bazarda fəaliyyətinə nəzarət və tənzimləmə üsulları dövlət tərəfindən müəyyən edilən inhisar;

1.1.12. dövlət inhisarında olan məhsullar – qiymətləri (tarifləri) qanunla müəyyən edilən və dövlət orqanları (qurumları) tərəfindən təqdim edilən məhsullar;

1.1.13. eksklüziv təchizat sistemi – satıcının müəyyən ərazi və ya müştəri qruplarını eksklüziv olaraq özünə və ya ayrı-ayrı alıcılara ayırdığı və həmin alıcıların bir-birinin eksklüziv ərazi və ya eksklüziv müştəri qruplarına aktiv satışını məhdudlaşdıran saziş və ya sazişlər məcmusu;

1.1.14. ərizəçi – qanun pozuntusunun araşdırılması və aradan qaldırılması barədə müraciət təqdim etmiş fiziki və ya hüquqi şəxs;

1.1.15. haqsız rəqabət – müvafiq bazarda üstünlük əldə etmək məqsədilə təsərrüfat subyektinin qanunvericiliyə və işgüzar ənənələrə zidd olan, habelə ədalətsiz üsullardan istifadə etməklə rəqib təsərrüfat subyektinə zərər vuran (vura bilən) və ya onların işgüzar nüfuzuna xələl gətirən (gətirə bilən) hərəkətləri;

1.1.16. həlledici nəzarət – hüquqi və ya fiziki şəxsə (şəxslərə) digər hüquqi və ya fiziki şəxsin (şəxslərin) fəaliyyətini birbaşa və ya dolay yolla (bir və ya bir neçə hüquqi şəxs vasitəsilə), təkbaşına və ya birləşmiş şəkildə məh-

dudlaşdırmaq və ya istiqamətləndirmək imkanı verən aşağıdakı hallardan birinin mövcudluğu:

1.1.16.1. digər şəxsin aktivlərinin 50 faizindən çoxuna mülkiyyət hüququnun olması;

1.1.16.2. şəxslər arasında törəmə və ya asılı təsərrüfat cəmiyyəti münasibətlərinin olması;

1.1.16.3. aralarındakı münasibətlərin xarakterinə əsasən nəzarət edən şəxsin nəzarət olunan şəxsə icrası məcburi olan göstərişlər vermək səlahiyyətinin olması;

1.1.16.4. nəzarət olunan şəxsin idarəetmə orqanlarının tərkibinin formalaşdırılmasına, səsvermə və ya qərar qəbul etmə prosesinə həlledici təsir etmək imkanının (hər hansı prosesin gedişatını dəyişməyə imkan verən hüquqlarının) olması;

1.1.17. hökmran mövqe – bazar payı bu Məcəllədə qeyd olunan hədlərdən çox olan təsərrüfat subyektinin öz üstün bazar gücünə əsaslanaraq, rəqiblərdən və müştərilərdən asılı olmadan müvafiq bazarda rəqabəti məhdudlaşdırmaq və ya ona təsir etmək (o cümlədən məhsulun dövriyyəsinin ümumi qaydalarını və şərtlərini dəyişdirmək, bazara giriş maneələri yaratmaq, rəqibləri bazardan çıxarmaq) imkanı verən müstəsna vəziyyəti;

1.1.18. xidmət (iş) – malların təqdim edilməsi sayılmayan, nəticələri maddi (və ya qeyri-maddi) ifadə kəsb edən və satış üçün nəzərdə tutulan fəaliyyət;

1.1.19. iqtisadi fəaliyyət – yalnız dövlət orqanları (qurumları) tərəfindən həyata keçirilən dövlətin mühüm funksiyalarına aid olan fəaliyyət növləri və fiziki şəxsin istehlak məqsədilə məhsul alması istisna olmaqla bazarda məhsulun təqdim olunması ilə xarakterizə olunan hər hansı fəaliyyət;

1.1.20. kartel sövdələşməsi – rəqabətin məhdudlaşdırılması məqsədilə bağlanmış və bu Məcəllə ilə qadağan edilən üfüqi saziş;

1.1.21. qarşılıqlı əvəz oluna bilən məhsullar – istifadə təyinatına, tətbiqinə, keyfiyyət və texniki xüsusiyyətlərinə, qiymətinə və digər parametrlərinə görə müqayisə oluna bilən,

müştərinin istehlak (o cümlədən, istehsalat məqsədləri üçün istehlak) zamanı onları bir-biri ilə əvəz etdiyi və ya əvəz etməyə hazır olduğu məhsul;

1.1.22. qiymət manipulyasiyası – bazarın ümumi tələblərindən asılı olmadan hökmran mövqə tutmuş təsərrüfat subyekti tərəfindən rəqabətin məhdudlaşdırılması məqsədilə həyata keçirilən və ya rəqabət qanunvericiliyini pozmaqla qiymətlərin azaldılması, bir səviyyədə saxlanılması və yüksəldilməsindən ibarət hərəkətlər;

1.1.23. mal – satış, mübadilə və dövriyyənin digər formaları üçün nəzərdə tutulmuş hər hansı maddi və ya qeyri-maddi əmlak;

1.1.24. maliyyə institutları – maliyyə bazarlarını tənzimləyən qanunlara müvafiq olaraq maliyyə xidmətlərini həyata keçirən və Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı (bundan sonra – Mərkəzi Bank) tərəfindən fəaliyyətinə nəzarət olunan təsərrüfat subyektləri;

1.1.25. maraqlı tərəflər – rəqabət komissiyasının qərarı nəticəsində maraqları birbaşa təsirə məruz qala biləcək və ya öz müraciəti əsasında işə cəlb olunan hüquqi və ya fiziki şəxslər;

1.1.26. məhsul – satış, mübadilə və dövriyyənin digər formaları üçün nəzərdə tutulmuş hər hansı mal və ya xidmət (iş);

1.1.27. müqayisə edilə bilən rəqabətli bazar – məhsulların alınması və ya satılması məqsədlərinə və müvafiq bazara çıxış şərtləri əsasında müəyyən edilən, satılan malların həcmində, müştərilərin və ya satıcılarının tərkibinə görə müqayisə edilə bilən digər bazar;

1.1.28. mühüm əhəmiyyətli resurs – təkrar istehsalı mümkün olmayan, müvafiq bazarda faktiki əvəzedicisi olmayan, istifadə edilməsinə imkan verilmədikdə isə rəqibin fəaliyyətini tam və ya qismən məhdudlaşdıran infrastruktur, obyekt və ya ehtiyat;

1.1.29. müştəri – məhsulu istifadə edən, onu sifariş verən, alan, yaxud sifariş vermək və ya almaq niyyəti olan şəxs, o cümlədən istehlakçı;

1.1.30. müvafiq bazar – coğrafi sərhədlərdən kənarında müştərinin iqtisadi, texniki və ya digər praktiki səbəblərdən müvafiq əmtəni əldə etməyi məqsəduyğun hesab etmədiyi və xüsusiyyətləri, qiymətləri və istifadə təyinatı eyni olan, yaxud qarşılıqlı əvəz oluna bilən əmtələrin təklif olunduğu bazar;

1.1.31. nou-hau – satıcının təcrübə və sınaqlar əsasında əldə etdiyi, patentləşdirilməyən və təcrübəyə aid olan, sahibinin mülahizəsinə əsasən hər kəsə məlum olmayan və asanlıqla əldə edilə bilməyən, alıcı tərəfindən məhsulun istifadəsi, satışı və ya təkrar satışı üçün vacib əhəmiyyətli və faydalı olan və gizlilik və mühümlük tələblərinə cavab verməsinin təsdiqlənməsi üçün hərtərəfli və ətraflı olaraq təsvir olunan məlumat məcmusu;

1.1.32. passiv satış – müəyyən ərazi və ya müştəri qrupunu hədəfə almadan həmin müştərilər tərəfindən edilən təkliflərə əsasən həyata keçirilən satış;

1.1.33. potensial rəqib – rəqabəti məhdudlaşdıran sazişlər və ya digər hərəkətlər (hərəkətsizlik) olmadığı təqdirdə qısa müddət ərzində zəruri xərcləri çəkməklə müvafiq bazara daxil olmaq imkanına malik (yalnız nəzəri mümkünlük istisna olmaqla) təsərrüfat subyekti;

1.1.34. rəqabət – məhsulun mövcud və ya potensial müştəriləri və (və ya) satıcıları ilə daha əlverişli işgüzar münasibətlər yaratmaq məqsədilə müstəqil fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərinin qanuna zidd olmayan fəaliyyəti;

1.1.35. rəqabət aparmamaq öhdəliyi – alıcının satıcı tərəfindən təchiz olunan məhsul ilə rəqabətdə olan məhsulu istehsal etmək, digər təsərrüfat subyektlərdən almaq, satmaq və ya təkrar satmaq imkanını məhdudlaşdıran birbaşa və ya dolaylı öhdəlik və ya alıcının müvafiq bazarda eyni və ya qarşılıqlı əvəz oluna bilən məhsulun 50 faizindən çoxunu (sonuncu maliyyə ilində onun satın aldığı məhsulun dəyəri və ya bu mümkün olmadıqda həcmində uyğun olaraq hesablanır) satıcıdan və ya satıcı tərəfindən müəyyən olunan digər

təsərrüfat subyektindən almağa məcbur edən birbaşa və ya dolaylı öhdəlik;

1.1.36. rəqabətin məhdudlaşdırılması – bazar subyektləri tərəfindən rəqabətin qarşısını alan, aradan qaldıran və ya ona məhdudiyətlər qoymaq məqsədi daşıyan, belə nəticələrə səbəb olan, yaxud belə nəticələrə səbəb ola bilən sazişlərin bağlanması, uyğunlaşdırılmış hərəkətlərin edilməsi, qərarların qəbul edilməsi, hökmrən mövqedən sui-istifadə və bu kimi digər hərəkətlərin həyata keçirilməsi;

1.1.37. rəqabət orqanı – rəqabət qanunvericiliyinə əməl edilməsinə dövlət nəzarətini həyata keçirən, dövlətin rəqabət siyasətinin formalaşdırılmasında iştirak edən və həmin siyasətin həyata keçirilməsini, habelə rəqabət sahəsində tənzimlənməni təmin edən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum);

1.1.38. rəqib – müvafiq bazara məhsul çıxara bilən təsərrüfat subyekti;

1.1.39. satıcı – məhsulu müştəriyə satan və ya təkrar satış üçün paylayan təsərrüfat subyekti;

1.1.40. saziş – təsərrüfat subyektləri və (və ya) digər subyektlər arasında bazardakı davranışlarla bağlı ortaq maraqların hər hansı qaydada nümayiş etdirilməsinə dair açıq və ya gizli şəkildə yazılı və ya şifahi formada (o cümlədən etibarsız olub nəticə yaradan, ləğv və ya xitam edilməmiş) razılışmalar və ya əqdlər, habelə təsərrüfat subyektlərinin birliklərinin qərarları;

1.1.41. selektiv təchizat sistemi – satıcının məhsulu yalnız müəyyən meyar əsasında seçilmiş distribüterlərə satmaq və belə distribüterlərin məhsulu onlar üçün ayrılmış ərazi daxilində digər distribüterlərə icazəsiz satmamaq öhdəliyini müəyyən edən saziş və ya sazişlər məcmusu;

1.1.42. şaquli saziş – bir-biri ilə alqı-satqı münasibətində olan və ya ola bilən və rəqib olmayan təsərrüfat subyektlərinin və ya digər subyektlərin öz aralarında bağladıkları, yaxud

təsərrüfat subyektləri ilə digər subyektlər arasında bağlanan saziş;

1.1.43. şəbəkə effekti – informasiya-telekommunikasiya şəbəkələri vasitəsilə məhsul satışını həyata keçirən təsərrüfat subyektinin həmin şəbəkəyə qoşulan istifadəçilərin sayının çoxalması hesabına müvafiq bazara təsir imkanının artması;

1.1.44. şəxslər qrupu – Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əsasən qarşılıqlı surətdə asılı olan hüquqi və ya fiziki şəxslər, habelə bir-birinin və ya biri digərinin qəbul etdiyi qərarlara və ya bazardakı fəaliyyətinə birbaşa və ya dolaylı yolla, həlledici nəzarət edən, yaxud eyni şəxslər (hüquqi və ya fiziki) və ya onların ailə üzvləri tərəfindən idarə edilən hüquqi və ya fiziki şəxslər;

1.1.45. təbii inhisar – istehsalın texnoloji xüsusiyyətlərinə görə rəqabətin mümkün olmadığı, habelə iqtisadi baxımdan əlverişli və ya məqsədəuyğun hesab edilmədiyi şəraitdə dövlət və ya ictimai maraqlar səbəbindən ödənilməsi zəruri olan, lakin istehlakda başqa məhsul ilə əvəz edilə bilməyən məhsula tələbatın təmin edilməsi üçün daha səmərəli olan bazarın vəziyyəti;

1.1.46. təbii inhisar subyekti – təbii inhisar şəraitində məhsul istehsalı (satışı) ilə məşğul olan və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) təsdiq etdiyi siyahıya daxil edilən təsərrüfat subyekti;

1.1.47. təmərküzləşmə – bu Məcəllənin 26-cı maddəsində qeyd olunan qaydada bir və ya bir neçə təsərrüfat subyektinin, onun müəyyən hissələrinin (fəaliyyət sahələrinin) birləşməsi, yaxud təsərrüfat subyektinin, onun müəyyən hissələrinin (fəaliyyət sahələrinin, sahələrinin, paylarının) və hüquqlarının əldə edilməsi, yaxud birgə təsərrüfat subyektinin yaradılması;

1.1.48. tənzimləyici qurum – qanuna uyğun olaraq bazarın müvafiq sahəsində dövlət tənzimləmə funksiyalarını həyata keçirən qurum;

1.1.49. təsərrüfat subyekti – mülkiyyət növündən, təşkilati hüquqi formasından və maliyyələşmə mənbəyindən asılı olmayaraq, sa-

hibkarlıq fəaliyyəti daxil olmaqla iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan istənilən hüquqi və ya fiziki şəxs, xarici hüquqi və ya fiziki şəxsin daimi nümayəndəliyi, filialı və digər bölməsi, habelə şəxslər qrupu, təsərrüfat subyektlərinin birlikləri, yaxud təsərrüfat subyektinə həlledici nəzarət edən bir və ya bir neçə fiziki şəxs;

1.1.50. təsərrüfat subyektlərinin birlikləri – eyni növ fəaliyyəti həyata keçirən iki və ya daha çox təsərrüfat subyektini tərəfindən yaradılan, dövlət və ictimaiyyət qarşısında öz üzvlərini (iştirakçıları) təmsil edən və onların qanuni maraqlarını müdafiə edən təşkilat, habelə hüquqi şəxslərin ittifaqları;

1.1.51. uyğunlaşdırılmış hərəkətlər – müvafiq bazarda aralarında saziş olmadan təsərrüfat subyektinin öz davranışını digər təsərrüfat subyektinin hərəkətlərinə (hərəkətsizliyinə) uyğunlaşdırması (əlaqələndirməsi və ya təkrarlaması), paralel hərəkətlər və ya üçüncü şəxslər tərəfindən koordinasiya olunmuş hərəkətlər;

1.1.52. üfqi saziş – müvafiq bazarda fəaliyyət göstərən və bir-biri ilə rəqib olan (o cümlədən potensial rəqib ola bilən) təsərrüfat subyektlərinin və ya digər subyektlərin öz aralarında bağladığı, yaxud təsərrüfat subyektləri ilə digər subyektlər arasında bağlanmış saziş;

1.1.53. ümumi iqtisadi mənafeyə xidmət edən fəaliyyət – normal bazar şəraitində təsərrüfat subyektlərinin təklif edə bilmədiyi məhsulun müştərilərə uyğun qiymətə və keyfiyyətdə çatdırılmasını təmin etmək məqsədilə dövlət tərəfindən təsərrüfat subyektlərinə (təbii inhisarlar və dövlət inhisarları daxil olmaqla) müstəsna hüquqların verilməsi yolu ilə onlar tərəfindən həmin məhsulun bazara təklif edilməsi;

1.1.54. yüksək inhisar qiyməti – hökumət tərəfindən müvafiq təsərrüfat subyektinin əsassız (artırılmış) xərclərin kompensasiyası və ya rəqabət şəraitinə nisbətən əlavə mənfəət əldə edilməsi məqsədilə satdığı məhsullara rəqabət şəraitində formalaşan qiymətlərdən yüksək müəyyənləşdirdiyi qiymət.

1.2. Bu Məcəllənin məqsədləri üçün sonuncu hesabat ili dedikdə, sonuncu maliyyə ili nəzərdə tutulur.

1.3. Bu Məcəllədə istifadə olunan digər anlayışlar Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktları ilə müəyyən olunmuş mənaları ifadə edir.

Maddə 2. Azərbaycan Respublikasının rəqabət qanunvericiliyi

2.1. Azərbaycan Respublikasının rəqabət qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən, bu Məcəllədən və bu sahədə münasibətləri tənzimləyən digər normativ hüquqi aktlardan ibarətdir.

2.2. Bu Məcəllə əqli mülkiyyət sahəsində Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktları ilə müəyyən olunan hüquqları məhdudlaşdırmır.

Maddə 3. Azərbaycan Respublikasının rəqabət siyasətinin prinsipləri

3.1. Rəqabət siyasətinin prinsipləri aşağıdakılardır:

3.1.1. sahibkarlıq fəaliyyəti də daxil olmaqla, iqtisadi fəaliyyətin azad və sağlam rəqabət şəraitində həyata keçirilməsinin təmin olunması;

3.1.2. rəqabətin təmin olunması, qorunması və inkişaf etdirilməsi;

3.1.3. iqtisadiyyatın inhisarsızlaşdırılması və rəqabətin stimullaşdırılması;

3.1.4. rəqabətin məhdudlaşdırılmasına səbəb ola bilən sazişlərə, davranış və hərəkətlərə (hərəkətsizliyə), habelə təbii inhisar fəaliyyətinə dövlət tənzimlənməsinin və nəzarətinin təmin olunması;

3.1.5. qiymətlərin bazarda tələb və təklifin qarşılıqlı təsiri əsasında formalaşması;

3.1.6. sərbəst qiymətqoymada müştərilərin mənafeyinin nəzərə alınması və sərbəst seçim hüququnun təmin olunması;

3.1.7. müştərilərin və təbii inhisar subyektlərinin maraqlarının uzlaşdırılmasının təmin olunması;

3.1.8. rəqabəti məhdudlaşdıran sazişlərin, təmərkişləşmələrin və hökmran mövqedən və təbii inhisar mövqeyindən sui-istifadənin yol- verililməzliyi;

3.1.9. bütün bazar subyektləri üçün bazara sərbəst giriş, resurslara bərabər əlçatanlıq və bərabər tənzimləmə şərtlərinin müəyyən edil- məsi.

Maddə 4. Bu Məcəllənin tətbiq dairəsi

4.1. Bu Məcəllə Azərbaycan Respublikası- nda iqtisadiyyatın bütün sahələrində fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərinin öz aralarında, onlarla dövlət orqanları (qurumları), yerli özü- nüidarətmə orqanları, tənzimləyici qurumlar və digər subyektlər, habelə müştərilər arasında yaranan və rəqabətə təsir edən münasibətləri tənzimləyir.

4.2. Bu Məcəllə ümumi iqtisadi mənafeyə xidmət edən fəaliyyətə, habelə belə fəaliyyətlə məşğul olan bazar subyektlərinin digər iqtisadi fəaliyyətinə də şamil edilir.

4.3. Bu Məcəllə Azərbaycan Respublikasının təsərrüfat subyektləri ilə xarici ölkələrin hüquqi və fiziki şəxsləri arasında bağlanmış sazişlərin, təmərkişləşmələrin və (və ya) həmin sub- yektlərin xaricdəki fəaliyyətinin daxili bazarda rəqabəti məhdudlaşdırdığı (və ya məhdudlaşdır- ma biləcəyi) hallara da şamil edilir.

4.4. Siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti or- qanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərə- findən təsdiq edilən fəaliyyət sahələrinə və məhsullara bu Məcəllənin tələbləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi or- qan (qurum) tərəfindən müəyyən olunan hallar- da tətbiq edilmir və ya məhdud tətbiq edilir.

4.5. Ələt azad iqtisadi zonasında rəqabətlə bağlı məsələlər “Ələt azad iqtisadi zonası haq- qında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olaraq tənzimlənilir.

Maddə 5. Rəqabətin əhəmiyyətli dərə- cədə məhdudlaşdırılması

5.1. Bu Məcəllədə rəqabətin əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırılması dedikdə aşağı- dakılar nəzərdə tutulur:

5.1.1. ardıcıl 12 (on iki) ay ərzində istənilən dövr aralığında müvafiq bazarın şəxslər qrupuna daxil olmayan subyektlərinin sayının 10 faiz və daha çox azalmasına səbəb olan hərəkətlərə (hərəkətsizliyə) yol verilməsi;

5.1.2. ardıcıl 12 (on iki) ay ərzində istənilən dövr aralığında hökmran mövqedə olmayan təsərrüfat subyektlərinin birgə bazar payının 50 faiz və daha çox azalmasına səbəb olan hərəkətlərə (hərəkətsizliyə) yol verilməsi;

5.1.3. digər təsərrüfat subyektlərinin müvafiq bazara daxil olmasının qarşısının alınması;

5.1.4. müvafiq bazarda təsərrüfat subyektlə- rinin bazar paylarının 90 faizinin 6 (altı) ay- dan çox olan müddətdə dəyişməz qalmasına gətirib çıxaran hərəkətlərə yol verilməsi.

2-ci fəsil

RƏQABƏT SAHƏSİNDƏ BAZAR SUBYEKTLƏRİNİN VƏZİFƏLƏRİ VƏ HÜQUQLARI

Maddə 6. Rəqabət sahəsində bazar sub- yektlərinin vəzifələri

6.1. Rəqabət sahəsində bazar subyektlərinin vəzifələri aşağıdakılardır:

6.1.1. rəqabət qanunvericiliyinin tələblərinə riayət etmək;

6.1.2. rəqabət orqanının vəzifəli şəxslərinin qanunda nəzərdə tutulmuş səlahiyyətlərinin bu Məcəlləyə uyğun olaraq icrası üçün lazımı şərait yaratmaq, onların rəqabət qanunverici- liyinə uyğun olaraq verdikləri göstərişləri və qanuni tələblərini icra etmək;

6.1.3. yoxlama zamanı yoxlamaya aid sənədləri (məlumatları) yoxlayıcıya təqdim etmək və yaranan suallara şifahi və (və ya) yazılı izahatlar vermək, habelə sənədlərin (məlu- matların) təhrif olunmasına yol verməmək;

6.1.4. bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallar- da və qaydada zəruri məlumatları (qanunda nəzərdə tutulduğu hallarda kommərsiya, vergi, gömrük və bank sirri, habelə statistik sirrə sayı- lılan məlumatlar daxil olmaqla) və sənədləri

(onların təsdiq olunmuş surətlərini) rəqabət orqanına təqdim etmək;

6.1.5. bu Məcəllə və Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları ilə müəyyən edilən digər vəzifələri yerinə yetirmək.

Maddə 7. Rəqabət sahəsində bazar subyektlərinin hüquqları

7.1. Rəqabət sahəsində bazar subyektlərinin hüquqları aşağıdakılardır:

7.1.1. rəqabət qanunvericiliyi haqqında, habelə bazar subyektlərinin, rəqabət orqanının və onun vəzifəli şəxslərinin rəqabət sahəsinə aid hüquqları və vəzifələri barədə rəqabət orqanından əvəzsiz olaraq yazılı məlumat (izahət) almaq;

7.1.2. rəqabət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş tənzimləmə tədbirlərinin tətbiqi ilə əlaqədar təkzibedici sübutları və materialları rəqabət orqanına təqdim etmək;

7.1.3. əlavə sübut və izahatların təqdim edilməsi üçün müəyyən olunmuş müddətin uzadılması barədə rəqabət orqanına müraciət etmək;

7.1.4. barəsində aparılan araşdırmaların və yoxlamaların materialları ilə tanış olmaq, qəbul edilmiş qərarlara münasibətdə rəyini bildirmək;

7.1.5. barəsində aparılan araşdırmalara və yoxlamaların nəticələrinə dair sənədlərin və qəbul edilmiş qərarların surətini almaq;

7.1.6. rəqabət orqanının inzibati aktlarından, onun vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) inzibati qaydada və məhkəməyə şikayət etmək;

7.1.7. rəqabət orqanının inzibati aktları, onun vəzifəli şəxslərinin hərəkətləri (hərəkətsizliyi) nəticəsində dəymiş zərərin ödənilməsinə mülki qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada tələb etmək;

7.1.8. rəqabət orqanının vəzifəli şəxslərindən bazar subyektinin təqdim etdiyi məlumatların və sənədlərin (kommersiya, vergi, gömrük və bank sirri, habelə statistik sirt sayılan məlumatlar daxil olmaqla) qanunla müəyyən edilmiş qaydada qorunmasını tələb etmək;

7.1.9. rəqabət qanunvericiliyinə riayət olunması və pozulmasının qarşısını almaq məqsədilə özünün rəqabət qanunvericiliyi tələblərinə uyğunluğunun daxili təminatı sistemini təşkil etmək;

7.1.10. rəqabət qanunvericiliyinin pozulması nəticəsində qanunsuz gəlir əldə etmiş bazar subyektindən həmin pozuntu halı üzrə zərərinin əvəzinin ödənilməsinə mülki qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada tələb etmək;

7.1.11. bu Məcəllə və Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları ilə müəyyən edilən digər hüquqları həyata keçirmək.

3-cü fəsil

RƏQABƏT ORQANI

Maddə 8. Rəqabət orqanı

8.1. Rəqabət orqanının bu Məcəlləyə uyğun olaraq qəbul etdiyi qərarları onların aid olduğu bütün bazar subyektləri üçün məcburidir.

8.2. Rəqabət qanunvericiliyinin pozulması haqqında işlərə baxılması və qanun pozuntularının aradan qaldırılması məqsədilə rəqabət orqanı tərəfindən rəqabət komissiyası yaradılır. Rəqabət komissiyasının yaradılması, tərkibi, rəqabət komissiyası tərəfindən işlərə baxılması və qərarların qəbul edilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən təsdiq olunur.

Maddə 9. Rəqabət orqanının işçilərinin sosial təminatı, maliyyə sanksiyalarından və digər vəsaitlərdən ayırmalar

9.1. Xidməti fəaliyyətlə əlaqədar rəqabət orqanının işçisinin və ya onun ailə üzvlərinin əmlakına dəymiş zərər, onun müraciəti əsasında, məhkəmə qaydasında təqsirkar şəxsdən tutulmaqla, tam həcmdə dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilir.

9.2. Bu Məcəllənin tələblərinin pozulmasına görə bu Məcəllə və Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi or-

qan (qurum) tərəfindən tətbiq olunan sanksiya və cərimələrdən toplanan vəsaitin 50 faizi (bu Məcəllənin 81.2-ci maddəsinə əsasən qanunsuz gəlirə mütənasib artırılan hissə və əlavə maliyyə sanksiyası istisna edilməklə) müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) işçilərinin sosial təminatının gücləndirilməsi və maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) hesabına köçürülür.

9.3. Bu Məcəllənin 9.2-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş vəsaitin bölgüsü və ondan istifadə qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən olunur.

Maddə 10. Maraqlar toqquşması

10.1. Rəqabət orqanının vəzifəli şəxsi bu Məcəllənin tələbləri nəzərə alınmaqla vəzifələrini həyata keçirərkən “Dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun maraqların toqquşması ilə bağlı müddəalarına riayət etməlidir.

10.2. Rəqabət orqanının vəzifəli şəxsi aşağıdakı hallarda xidməti vəzifələrini təsərrüfat subyektinə münasibətdə həyata keçirə bilməz:

10.2.1. rəqabət orqanının vəzifəli şəxsi ilə müvafiq təsərrüfat subyektini (hüquqi şəxs olduqda təsisçisinin, iştirakçısının, benefisiar mülkiyyətçisinin, qanuni təmsilçisinin və ya idarəetmə orqanlarının üzvləri) arasında ailə üzvləri münasibətləri olduqda;

10.2.2. rəqabət orqanının vəzifəli şəxsinin və (və ya) onun ailə üzvlərinin bilavasitə və ya dolay yolla müvafiq təsərrüfat subyektində (onun fəaliyyətində) maliyyə marağı olduqda.

4-cü fəsil

RƏQABƏTİ MƏHDUDLAŞDIRAN SAZIŞLƏR

Maddə 11. Rəqabəti məhdudlaşdıran üfqi sazişlər

11.1. Bu Məcəllənin 13-cü maddəsi nəzərə alınmaqla, rəqabəti məhdudlaşdıran nəticələrə

səbəb olan və ya ola bilən üfqi sazişlər və uyğunlaşdırılmış hərəkətlər, o cümlədən aşağıdakı hədəflərdən birinə və ya bir neçəsinə çatmaq məqsədilə bağlanan kartel sövdələşmələri və uyğunlaşdırılmış hərəkətlər qadağan edilir və bağlandıqı andan əhəmiyyətsizdir:

11.1.1. alış və ya satış qiymətlərinin, yaxud hər hansı digər ticarət şərtlərinin birbaşa və ya dolay yolla razılaşdırılması və (və ya) bununla əlaqədar məlumat mübadiləsinin aparılması;

11.1.2. istehsalın, bazarın, texniki inkişafın, investisiyaların məhdudlaşdırılması və ya onlara nəzarət edilməsi;

11.1.3. bazarların, o cümlədən müştərilərin, satıcıların, ərazilərin, xammal mənbələrinin, yaxud məhsulun konkret növlərinin istehsalının (satışının) öz aralarında bölüşdürülməsi;

11.1.4. müvafiq bazarda tələb və təklifin həcmnin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi və (və ya) ona nəzarət edilməsi;

11.1.5. dövlət satınalmaları, hərrac və digər müsabiqələrdə iştirak edən və ya iştirak edəcək təsərrüfat subyektlərinin və (və ya) təklif olunaçaq satış (alış) qiymətlərinin onlar arasında əvvəlcədən razılaşdırılması, yaxud bu prosesə digər formada qanunsuz təsir göstərilməsi;

11.1.6. digər təsərrüfat subyektləri ilə aparılan eyni və ya oxşar əməliyyatlara fərqli şərtlərin tətbiqi və bununla da onların rəqabətdə əlverişsiz vəziyyətə salınması;

11.1.7. saziş iştirakçısı olmayan rəqiblərlə müqavilələrə mahiyyətinə və işgüzar adətlərə əsasən, həmin müqavilələrin predmeti ilə əlaqəsi olmayan və (və ya) onun üçün əlverişsiz olan şərtin (öhdəliyin) daxil edilməsi;

11.1.8. digər təsərrüfat subyektlərinin saziş iştirakçısı olmayan bir sıra təsərrüfat subyektləri ilə kommertiya münasibətləri qurmamağa və ya müqavilə bağlamamağa sövq edilməsi;

11.1.9. saziş iştirakçısı olmayan rəqib təsərrüfat subyektlərinin müvafiq bazara girişinin məhdudlaşdırılması və ya həmin bazardan sıxışdırılıb çıxarılması;

11.1.10. rəqabət üçün vacib əhəmiyyəti olan müqavilələrə və ya təsərrüfat subyektlərinin birliklərinə qoşulmaqdan kollektiv imtina edilməsi.

11.2. Rəqabəti məhdudlaşdıran üfqi sazişlərin, o cümlədən kartel sövdələşmələrinin və uyğunlaşdırılmış hərəkətlərin müəyyən edilməsi və sübutların əldə edilməsi üçün aşağıdakılar araşdırılır:

11.2.1. müvafiq bazarda sabit iqtisadi amillər (pandemiyanın, iqtisadi böhranın və ya iqtisadiyyatın inkişafına təsir edən digər hadisələrin baş vermədiyi) şəraitində hər hansı şəxslər qrupuna daxil olmayan təsərrüfat subyektlərinin sayının 20 faiz və daha çox azalması və (və ya) bazardan çəkilməsi;

11.2.2. müvafiq bazarda dəyişməz iqtisadi amillər (vergi, kredit və sığorta siyasətinin, minimum əməkhaqqı məbləğinin dəyişmədiyi) şəraitində məhsul dövriyyəsinin 20 faiz və daha çox dəyişməsi;

11.2.3. müvafiq bazarda qiyməti formalaşdıran ümumi şərtlər (dövlət tənzimləməsi, o cümlədən gömrük rüsumları, vergitutma və tariflər) dəyişmədiyi halda, qiymətlərin 30 (otuz) gün ərzində 10 faizdən çox dəyişdirilməsi;

11.2.4. müvafiq bazarda 30 faiz və daha çox birgə paya malik olan saziş iştirakçılarının hamısı tərəfindən qiymətlərin 30 (otuz) gün ərzində 10 faizdən çox dəyişdirilməsi və ya satış həcmnin əsassız olaraq məhdudlaşdırılması (mal qıtlığının yaradılması);

11.2.5. təsərrüfat subyektlərinin eyni vaxtda bir ərazidə yerləşən bazarda cəmləşməsi və ya digər ərazidə yerləşən bazarlardan çəkilməsi;

11.2.6. dövlət orqanları (qurumları), yerli özünüidarəetmə orqanları, tənzimləyici qurumlar tərəfindən dövlət və bələdiyyə xidmətlərinin göstərilməsi ilə bağlı saziş iştirakçısı olmayan təsərrüfat subyektlərinə normativ hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmayan tələblərin qoyulması;

11.2.7. müvafiq bazarda təsərrüfat subyektlərinin bazar paylarının 90 faizinin 6 (altı) aydan çox olan müddətdə dəyişməz qalması;

11.2.8. müvafiq bazarda təsərrüfat subyektlərinin bazar paylarının dəyişməz iqtisadi amillər (vergi, kredit və sığorta siyasətinin, minimum əməkhaqqı məbləğinin dəyişmədiyi) şəraitində 20 faiz və daha çox dəyişməsi.

11.3. Bu Məcəllənin 11-ci maddəsinin müddəaları müvafiq bazarda rəqib olan təsərrüfat subyektləri arasında bağlanan şaquli sazişlərə də şamil edilir.

11.4. Təsərrüfat subyektlərinin hərəkətləri uyğunlaşdırılmış hərəkət hesab olunması üçün aşağıdakı şərtlərə birlikdə cavab verməlidir:

11.4.1. rəqib təsərrüfat subyektinin hərəkətləri əvvəlcədən təsərrüfat subyektinə məlum olmalıdır;

11.4.2. təsərrüfat subyektlərinin hərəkətləri müvafiq bazanın tələbi əsasında və təbii şəraitdə formalaşan, habelə bütün təsərrüfat subyektlərinə eyni dərəcədə təsir edən amillərdən asılı olmamalıdır.

11.5. Sazişin məqsədi bu Məcəllənin 11.1-ci və 12.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmaqda, rəqabət orqanı müvafiq sazişin rəqabəti məhdudlaşdıran nəticələrə səbəb olması və ya olma ehtimalı ilə bağlı araşdırma aparır. Sazişlərin rəqabəti məhdudlaşdıran nəticələrə səbəb olması və ya ola bilməsinə dair meyarlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

11.6. Təsərrüfat subyekti rəqabəti məhdudlaşdırma məqsədli müzakirələrin aparıldığı iclasda iştirak etdikdə və ya ona rəqabəti məhdudlaşdırıcı xarakterli istənilən formada məlumat verildikdə, həmin subyekt bazarda olan davranışını həmin müzakirələr və ya məlumat əsasında aparmadıqda belə özünü müzakirələrdən və ya məlumatdan uzaqlaşdırmadıqda, həmin sazişin iştirakçısı hesab olunur. Özünü müzakirələrdən və ya məlumatdan uzaqlaşdırmaq üçün təsərrüfat subyekti müzakirənin bütün iştirakçılarna açıq və ətraflı şəkildə bazardakı davranışını müzakirələr və ya məlumat əsasında tənzimləməyəcəyini bildirməli və ya rəqabət orqanına bu barədə məlumat verməlidir.

11.7. Bu Məcəllənin 11-ci maddəsinin müddəaları müvafiq bazarda fəaliyyət göstərməyən, lakin bu maddə ilə qadağan edilmiş və bu Məcəllənin 13-cü və 14-cü maddələrinin tələblərinə cavab verməyən sazişin tərəflərinin ümumi məqsədlərinə çatmasında iştirak edən və həmin məqsədlərə nail olunması üçün faktiki hərəkətlərin edildiyini bilən və ya bilməli olan digər təsərrüfat subyektlərinə də tətbiq olunur.

11.8. Bu Məcəllənin 11.1.5-ci maddəsi istisna olmaqla, bu Məcəllənin 11-ci maddəsinin müddəaları eyni şəxslər qrupuna daxil olan şəxslər arasındakı münasibətlərə tətbiq edilir.

Maddə 12. Rəqabəti məhdudlaşdıran şaquli sazişlər

12.1. Bu Məcəllənin 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan istisnalar və bu Məcəllənin 13-cü maddəsi nəzərə alınmaqla, aşağıdakı şərtlərdən bir və ya daha çoxunu nəzərdə tutan rəqabəti məhdudlaşdıran (məhdudlaşdırıla bilən) şaquli sazişlər qadağan edilir və bağlandıqı andan əhəmiyyətsizdir:

12.1.1. satıcı tərəfindən alıcının təkrar satış qiymətini müəyyən etmək imkanının məhdudlaşdırılması, o cümlədən təkrar satış qiymətinin məbləğini və ya minimum həddini müəyyən etməklə məhsulu həmin qiymətdən aşağı qiymətə satmamağa aşağıdakılar istisna olmaqla sövq edilməsi:

12.1.1.1. alıcıya təkrar satış qiymətinin minimum həddinin yalnız tövsiyə edilməsi (bu halda tövsiyənin məcburi xarakter daşımaması yazılı şəkildə satıcı tərəfindən bəyan edilməlidir və məhsulun üzərində (etiketində) qiymət yazılıqda həmin qiymətin “tövsiyə olunan qiymət” olduğu qeyd olunmalıdır);

12.1.1.2. satıcı tərəfindən məhsulun maksimum satış qiymətinin müəyyənləşdirilməsi;

12.1.2. eksklüziv təchizat sistemi üzrə satıcı tərəfindən aşağıdakılar istisna olmaqla alıcının məhsulu aktiv və ya passiv qaydada sata biləcəyi ərazinin və ya müştərilərin məhdudlaşdırılması:

12.1.2.1. satıcı tərəfindən onun özünə və ya digər alıcıya eksklüziv olaraq ayrılan ərazi

və ya müştəri qrupuna alıcı tərəfindən aktiv satışın məhdudlaşdırılması;

12.1.2.2. topdansa satış səviyyəsində fəaliyyət göstərən alıcının son istehlakçılara aktiv və ya passiv satışının məhdudlaşdırılması;

12.1.2.3. birləşdirilmə məqsədləri üçün təchiz edilən tərkib hissələrinin, onlardan istifadə edərək satıcı ilə eyni növ məhsulu istehsal edəcək təsərrüfat subyektlərinə aktiv və ya passiv satışı üzrə alıcıya məhdudsiyyət qoyulması;

12.1.3. selektiv təchizat sistemi daxilində eyni və ya fərqli ticarət səviyyələrində fəaliyyət göstərən alıcılar arasında qarşılıqlı təchizata məhdudsiyyətlərin qoyulması;

12.1.4. selektiv təchizat sistemi daxilində aşağıdakılar istisna olmaqla satıcı tərəfindən sistem iştirakçısı olan alıcıların məhsulları satacağı ərazi və ya müştəri qruplarının məhdudlaşdırılması:

12.1.4.1. satıcı tərəfindən onun özünə və ya digər alıcıya eksklüziv olaraq ayrılan ərazi və ya müştəri qrupuna selektiv təchizat sisteminin iştirakçısı olan alıcılar tərəfindən aktiv satışın məhdudlaşdırılması;

12.1.4.2. selektiv təchizat sisteminin iştirakçısı olan alıcılar tərəfindən həmin sistemin mövcud olduğu ərazidə selektiv təchizat sisteminin iştirakçısı olmayan alıcıya satışın məhdudlaşdırılması;

12.1.4.3. topdansa satış səviyyəsində fəaliyyət göstərən selektiv alıcının müştərilərə aktiv və ya passiv satışının məhdudlaşdırılması;

12.1.4.4. birləşdirilmə məqsədləri üçün təchiz edilən tərkib hissələrinin, onlardan istifadə edərək satıcı ilə eyni növ əmtəəni istehsal edəcək təsərrüfat subyektlərinə aktiv və ya passiv satışı üzrə alıcıya məhdudsiyyət qoyulması.

12.2. Şaquli sazişlərdə aşağıdakı şərtlərin nəzərdə tutulması qadağan olunur:

12.2.1. 3 (üç) ildən artıq müddət üçün nəzərdə tutulan birbaşa və ya dolaylı rəqabət aparmama öhdəliyinə dair şərt (əgər alıcı satışı satıcının mülkiyyətində olan torpaq sahəsi və

ya digər daşınmaz əmlakda həyata keçirirsə və rəqabət aparmama öhdəliyi alıcının həmin torpaq sahəsi və ya digər daşınmaz əmlakı istifadə etmə müddətindən çox deyilsə, bu maddə tətbiq olunmur);

12.2.2. selektiv təchizat sistemi iştirakçılarının satıcıya rəqib olan konkret təsərrüfat subyektinin məhsullarını satmamaq öhdəliyini müəyyən edən şərt;

12.2.3. saziş müddəti bitdikdən sonra alıcının müəyyən məhsulu istehsal etmək, almaq, satmaq və ya təkrar satmaq imkanını birbaşa və ya dolay yolla məhdudlaşdıran şərt.

12.3. Bu Məcəllənin 12.2.3-cü maddəsi aşağıdakı şərtlərin hamısı olduqda tətbiq olunmur:

12.3.1. öhdəlik həmin məhsul ilə rəqabətdə olan mal və ya xidmətə (işə) aiddirsə;

12.3.2. öhdəlik satıcı tərəfindən alıcıya ötürülən nou-haunun qorunması üçün zəruridirsə;

12.3.3. öhdəlik satıcı tərəfindən təmin olunan torpaq sahəsi və ya digər daşınmaz əmlakdan həyata keçirilən satış üzrə müəyyənləşdirilirsə;

12.3.4. öhdəliyin müddəti sazişin xitamından sonra 1 (bir) ili keçmirsə.

12.4. İctimaiyyətə açıqlanmayan nou-haunun açıqlanması və istifadəsi üzrə qeyri-müəyyən müddət üçün nəzərdə tutulan məhdudiyət tətbiq oluna bilər və bu Məcəllənin 12.2.3-cü maddəsi belə məhdudiyətin tətbiqi imkanına xələl gətirmir.

12.5. Bu Məcəllənin 12-ci maddəsinin müddəaları müvafiq bazarda fəaliyyət göstərməyən, lakin bu maddə ilə qadağan edilmiş və bu Məcəllənin 13-cü və 14-cü maddələrinin tələblərinə cavab verməyən sazişin tərəflərinin ümumi məqsədlərinə çatmasında iştirak edən və həmin məqsədlərə nail olunması üçün faktiki hərəkətlərin edildiyini bilən və ya bilməli olan digər təsərrüfat subyektlərinə də tətbiq olunur.

12.6. Bu Məcəllənin 12-ci maddəsinin müddəaları eyni şəxslər qrupuna daxil olan şəxslər arasındakı münasibətlərə tətbiq edilmir.

Maddə 13. İstisna edilmiş sazişlər

13.1. Texnologiyanın transferti, bazarın tədqiqi və inkişafı ilə əlaqəli olan sazişlər bu Məcəllənin 13.2-ci maddəsi ilə müəyyənləşdirilən meyarlara cavab verdikdə, habelə istehlakçılara verdiyi fayda rəqabətin məhdudlaşdırılmasının mənfəi təsirlərindən üstün olan sazişlər və uyğunlaşdırılmış hərəkətlər aşağıdakı şərtlərin hamısına birlikdə cavab verdikdə, həmin şərtlərin mövcud olduğu müddətdə rəqabət orqanı tərəfindən qadağadan azad edilir:

13.1.1. belə sazişlər məhsulun istehsalının və ya satışının yaxşılaşdırılmasına, yaxud texniki və ya iqtisadi tərəqqinin təşviqinə xidmət etdikdə və istehlakçıların ədalətli şəkildə əlavə fayda əldə etməsinə imkan yaratdıqda;

13.1.2. belə sazişlər bu Məcəllənin 13.1.1-ci maddəsində qeyd olunanlara nail olmaq məqsədilə qeyri-mütənasib əlavə məhdudiyətlər müəyyən etmədikdə;

13.1.3. belə sazişlər təsərrüfat subyektlərinə müəyyən məhsulun əhəmiyyətli hissəsinə münasibətdə rəqabətin məhdudlaşdırılması imkanını vermədikdə.

13.2. Sazişlərin hansı hallarda bu Məcəllənin 13.1-ci maddəsində qeyd olunan şərtlərə cavab verməsinə dair meyarlar, həmçinin texnologiyanın transferti, bazarın tədqiqi və inkişafı ilə əlaqəli sazişlərin istisna edilməsinə dair meyarlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

13.3. Mikro və kiçik sahibkarlıq subyektlərinin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına xidmət edən, habelə mikro və kiçik sahibkarlıq subyektləri arasında məhsulun alınmasına dair bağlanmış sazişlər və uyğunlaşdırılmış hərəkətlər rəqabəti əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırmadıqda qadağan edilmir.

13.4. Bu Məcəllə ilə qadağan edilən və bu Məcəllənin 12-ci və 13-cü maddələrinə uyğun olaraq istisna olunmaq üçün şərtlərə cavab verməyən sazişlər və uyğunlaşdırılmış hərəkətlər əhəmiyyətsiz hesab edilir və rəqabət orqanı həmin saziş və uyğunlaşdırılmış hərəkətin po-

zuntunu törədən təsərrüfat subyektləri tərəfindən ləğv olunmasına dair icrası məcburi göstəriş verir.

13.5. Təsərrüfat subyektləri öz sazişlərinin bu Məcəllənin 11.8-ci, 12-ci, 13.1-ci, 13.3-cü və 14.1-ci maddələrinin tələblərinə əsasən istisna edilməsi və ya azəhəmiyyətli olmasının təsdiqlənməsi məqsədilə rəqabət orqanına müraciət etmək hüququna malikdirlər. Belə təsdiqlənmə yalnız müəyyən müddət üçün, yəni təsdiqlənməyə imkan verən şərtlərin ödənilməsi müddətində qüvvədə ola bilər.

13.6. Bu Məcəllənin 13.5-ci maddəsi əsasında sazişlərin rəqabət qanunvericiliyinə uyğunluğunun təsdiqlənməsi üzrə qaydalar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən təsdiq edilir.

Maddə 14. Azəhəmiyyətli sazişlər

14.1. Birbaşa məqsədi rəqabəti məhdudlaşdırmaq olan, bu Məcəllənin 11-ci və 12-ci maddələrində qeyd olunan sazişlər istisna olmaqla, aşağıdakı tələblərə cavab verən sazişlər (habelə uyğunlaşdırılmış hərəkətlər) rəqabət üçün azəhəmiyyətli hesab olunur və qadağan olunmur:

14.1.1. üfqi saziş iştirakçılarının sazişin təsir etdiyi hər hansı müvafiq bazar üzrə birgə bazar payı 10 faizdən artıq olmadıqda;

14.1.2. şaquli saziş iştirakçılarının sazişin təsir etdiyi hər hansı müvafiq bazar üzrə hər birinin bazar payı 15 faizdən artıq olmadıqda.

14.2. Sazişin şaquli və ya üfqi saziş olmasını müəyyənləşdirmək mümkün olmadıqda, həmin sazişin azəhəmiyyətli olub-olmaması bu Məcəllənin 14.1.1-ci maddəsinə əsasən müəyyən edilir.

5-ci fəsil

BAZARDA HÖKMİRAN MÖVQE VƏ NİSBƏTƏN YÜKSƏK BAZAR GÜCÜ

Maddə 15. Bazarda hökmiran mövqe

15.1. Bir təsərrüfat subyekti 50 faiz və daha çox bazar payına malik olduqda, hökmiran mövqe tutmuş hesab edilir.

15.2. Müvafiq bazarda hərəkətləri birbaşa və ya dolaylı yolla birgə xarakter daşıyan, hər biri 10 faizdən çox bazar payına malik olan 2 (iki) və daha çox təsərrüfat subyekti (ən çox paya malik olanlar əsas götürülməklə) aşağıdakı hallarda birgə hökmiran mövqe tutmuş hesab edilirlər:

15.2.1. iki və ya üç təsərrüfat subyektinin birgə bazar payı 50 faizdən çox olduqda;

15.2.2. dörd və ya beş təsərrüfat subyektinin birgə bazar payı 70 faizdən çox olduqda.

15.3. Maliyyə institutlarının hökmiran mövqeyinin müəyyən edilməsi şərtləri (bazar payının hədləri və müəyyən edilməsi meyarları) rəqabət orqanı ilə razılaşdırmaqla Mərkəzi Bankın təklifi əsasında müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən olunur.

15.4. Müvafiq bazarda 50 faizdən az, lakin 35 faizdən çox bazar payına malik olan təsərrüfat subyekti müvafiq bazara təsir imkanına malik olduqda hökmiran mövqe tutmuş hesab edilir. Təsərrüfat subyektlərinin müvafiq bazara təsir imkanlarını müəyyən etmək üçün aşağıdakılar araşdırılır:

15.4.1. hökmiran mövqe tutmuş təsərrüfat subyektinin və onun rəqiblərinin bazar payı;

15.4.2. hökmiran mövqe tutmuş təsərrüfat subyektinin maliyyə imkanları;

15.4.3. hökmiran mövqe tutmuş təsərrüfat subyektinin digər təsərrüfat subyektləri ilə əlaqələrinin vəziyyəti;

15.4.4. məhsulu hökmiran mövqe tutmuş təsərrüfat subyektidən başqa, digər təsərrüfat subyektinə satmaq və ya digər təsərrüfat subyektidən almaq imkanları;

15.4.5. müvafiq bazarda rəqabətin faktiki vəziyyəti və dəyişməsi imkanları;

15.4.6. potensial rəqiblərin bazara daxil olmasının və mövcud rəqiblərin bazar payını artırmamasının, yaxud bununla bağlı maneələrin yaradılmasının real imkanları;

15.4.7. alıcılıq qabiliyyətinin dəyişib-dəyişməməsi halları, habelə alıcının satıcıları

çevik seçmə imkanı və alıcının təsiredici gücü (alıcının satıcının hökmran mövqə tutan təsərrüfat subyektinə çevrilməsinə təsir imkanı);

15.4.8. digər təsərrüfat subyektlərinin təchizat və ya satış bazarlarına çıxış imkanları;

15.4.9. təsərrüfat subyektinin şəbəkə effektivinə malik olması.

15.5. Şəbəkə effektivinə malik olan təsərrüfat subyektlərinin müvafiq bazara təsir imkanlarını müəyyən etmək üçün bu Məcəllənin 15.4-cü maddəsində göstərilənlərlə yanaşı aşağıdakılar da araşdırılır:

15.5.1. şəbəkə effektivinə malik olan bir təsərrüfat subyektinin xidmətlərindən digərinin xidmətinə keçidlə bağlı müştərilərin əlavə xərcləri;

15.5.2. təsərrüfat subyektinin bazara təsir imkanının miqyası;

15.5.3. təsərrüfat subyektinin şəbəkə istifadəçilərinin müvafiq (fərdi, təsərrüfat, ticarət) məlumatlarına çıxışı;

15.5.4. təsərrüfat subyektinin innovasiyalar əsasında rəqabətə təsir göstərmək imkanı.

15.6. Müvafiq bazarda bazar paylarının hesablanması, müvafiq bazarın məhsul və coğrafi sərhədlərinin, həcmnin, strukturunun və iştirakçılarının müəyyən edilməsi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 16. Hökmran mövqedən sui-istifadə

16.1. Təsərrüfat subyektlərinin təkbaşına və ya birgə hökmran mövqedən bu Məcəllənin 16.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan rəqabətin məhdudlaşdırılmasına səbəb olan (və ya ola bilən) sui-istifadə halları qadağan edilir.

16.2. Hökmran mövqedən rəqabətin məhdudlaşdırılmasına səbəb olan (və ya ola bilən) sui-istifadə halları aşağıdakılardır, lakin bunlarla məhdudlaşdırılmır:

16.2.1. aşağı və ya yüksək inhisar qiymətlərinin tətbiqi;

16.2.2. müştərilərin mənafeyinə zidd olaraq istehsalın, satışın və ya texniki inkişafın (o

cümlədən yeni texnologiyanın tətbiqinin) məhdudlaşdırılması;

16.2.3. müqavilənin bağlanılmasının onun predmeti ilə birbaşa əlaqəsi olmayan, yəni mahiyyətindən və kommersiya istifadəsindən asılı olmayan əlavə öhdəliklərin daxil edilməsi ilə şərtləndirilməsi, o cümlədən bir məhsulun satışı üçün digər məhsulun əldə edilməsinin məcburi şərt kimi müəyyən edilməsi və (və ya) məhsulun məcburi əlavə çeşidlə satışı;

16.2.4. iqtisadi və ya texnoloji əsaslar olmadan uyğun ödəniş müqabilində məhsulun təqdim edilməsindən, əqli mülkiyyət hüquqlarından istifadədən, yaxud şəbəkədən (ümumi istifadə üçün yaradılmış hər hansı bir sistemdən) birgə istifadə mümkün olduqda ona çıxış imkanının yaradılmasından imtina edilməsi;

16.2.5. hökmran mövqedə olan təsərrüfat subyekti tərəfindən digər təsərrüfat subyektlərinin ona üstünlük verməyə məcbur edilməsi və ya hər hansı məhsulu onun rəqiblərindən deyil, yalnız ondan almağa sövq edilməsi;

16.2.6. iqtisadi və ya texnoloji əsaslar olmadan satıcı və ya müştəri ilə bağlanılmış müqavilələrə xitam verilməsi, yaxud məhsulun təqdim edilməsi mümkün olduğu təqdirdə və qanundan irəli gələn hallar istisna olmaqla müqavilənin bağlanılmasından imtina edilməsi;

16.2.7. müvafiq bazarda rəqabətin məhdudlaşdırılması ilə nəticələnən aşağı qiymətlərin, yaxud rəqiblərə davamlı olaraq rentabelli fəaliyyət göstərməyə imkan verməyən qiymətlərin tətbiq edilməsi (bu maddə hasilat və ya topdansa satış bazarında hökmran mövqedə olan təsərrüfat subyekti tərəfindən yuxarı qiymətlər tətbiq edilməklə həmin məhsulu ondan alan və emal və ya pərakəndə bazarında onunla rəqabət aparan təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətini məhdudlaşdıran davranışa da tətbiq edilir);

16.2.8. fiziki və mənəvi köhnəlmiş mallar, istifadədən çıxarılmış əsas və dövrüyyə vəsaitləri istisna olmaqla, iqtisadi və ya texnoloji əsaslar olmadan məhsulun maya dəyərindən aşağı qiymətə satılması;

16.2.9. iqtisadi cəhətdən mümkün və əlverişli olmasına baxmayaraq, rəqibin mühüm əhəmiyyətli resursdan istifadə etmək imkanından məhrum edilməsi;

16.2.10. tələbat olan və bazarda qıtlığı müşahidə edilən xammalın, materialın və ya yarımfabrikatların hökmran mövqə tutan təsərrüfat subyekti tərəfindən onun istehsal və ya istehlak tələblərindən artıq həcmdə, yəni bazara təsir edən həcmdə alınması;

16.2.11. hökmran mövqedə olan təsərrüfat subyektinə rəqib olmayan, lakin bir-biri ilə rəqib olan təsərrüfat subyektləri ilə bağlanmış eyni növ müqavilələrə obyektiv əsaslar olmadan fərqli şərtlərin (ayrı-seçkilik hallarının) tətbiqi ilə onların rəqabətdə əlverişsiz vəziyyətə salınması;

16.2.12. bu Məcəllənin 16.2.11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda eyni məhsulun alıcılarına münasibətdə aşağıdakılardan birinə gətirib çıxaran qiymət ayrı-seçkiliyinə yol verilməsi:

16.2.12.1. rəqabətin əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırılmasına;

16.2.12.2. eyni növ və eyni keyfiyyətli məhsul oxşar məzmunlu müqavilələr vasitəsilə müxtəlif alıcılara satıldıqda, qiymət və (və ya) satış ilə bağlı şərtlərin (hər hansı güzəşt, kompensasiya, kredit və ya ödəniş şərtlərinin) həmin alıcılar arasında ayrı-seçkilik yaratmasına.

16.3. Bu Məcəllənin 16.2.12-ci maddəsində qeyd olunan qiymət ayrı-seçkiliyi aşağıdakı hallarda hökmran mövqedən sui-istifadə hesab edilmir:

16.3.1. istehsal, satış, təchizat, marketing və çatdırılmanın qiymətində güzəştlərin tətbiqi nəticəsində yaranan qiymət fərqi məhsulun həcmi, çatdırılma üsulu və yerinin müxtəlifliyi ilə əsaslandırılması;

16.3.2. rəqibin təklif etdiyi qiymətlə və ya güzəştlə əlaqədar yaranan fərqi ödəmək üçün tədbirlər görülməsi;

16.3.3. tez xarab olan malların istehlak müddəti bitənədək satılması (təqdim edilməsi) məqsədilə tədbirlər görülməsi;

16.3.4. fiziki və ya mənəvi köhnələn malların tələbatdan çıxmadan satılması (təqdim edilməsi) məqsədilə tədbirlər görülməsi;

16.3.5. məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarına əsasən müsadirə, hərrac, ləğv olunma, müflis elan edilmə və digər hallarla bağlı satışın həyata keçirilməsi;

16.3.6. müştərilərə ödəniş tarixçəsi və müqavilə xərclərindən asılı olaraq fərqli qiymətə satışın həyata keçirilməsi.

16.4. Hökmran mövqedən sui-istifadə edən təsərrüfat subyektinə öz hərəkətlərinin obyektiv zəruriliyini (təhlükəsizlik, istehlakçıların sağlamlığının qorunması, ictimai asayiş və digər) və ya səmərəliliyini sübut etmək imkanı yarıdır. Rəqabət orqanı həmin təsərrüfat subyektinin əsaslandırmasını bu Məcəllənin 16.5-ci maddəsinə uyğun olaraq qənaətbəxş hesab etdikdə bu Məcəllənin 16.1-ci maddəsi ona tətbiq edilmir.

16.5. Bu Məcəllənin 16.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş obyektiv zərurilik araşdırılarkən sui-istifadənin bu Məcəllənin 16.6.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan məqsədəuyğunluğa rəqabət orqanı tərəfindən nəzərə alınır.

16.6. Bu Məcəllənin 16.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş səmərəlilik əsasları aşağıdakı şərtlərə cavab verməlidir:

16.6.1. davranışın rəqabətdə texniki inkişaf, iqtisadi səmərəlilik, istehsal və təchizat xərclərində azalma (itkiyə yol verərək və ya mənfəət əldə etmədən təsərrüfat subyektinin qiymət manipulyasiyası istisna edilir) və ya digər rəqabətdəstəkləyici nəticələr yaratması;

16.6.2. davranışın bu nəticələrə nail olumasında yeganə seçim olması və ya rəqabəti daha az məhdudlaşdıran alternativin olmaması;

16.6.3. rəqabəti dəstəkləyən nəticələrin rəqabətin məhdudlaşdırılmasının mənfi nəticələrindən üstün olması.

16.7. Hökmran mövqedən sui-istifadənin obyektiv zəruriliyinin və səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

16.8. Bu Məcəllənin 16.2.7-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda rəqabət orqanı eyni bazarda fəaliyyət göstərən rəqiblərin müqayisə oluna bilən xərclərini və satış qiymətlərini, yaxud digər müqayisə oluna bilən məlumatlarını əsas götürməklə, hökmran mövqedə olan təsərrüfat subyektinin ümumi xərclərini qarşılaya bilmədiyini, itkiyə yol verdiyini və ya öz mənfəətindən müəyyən müddət üçün imtina etdiyini, rəqiblərin isə öz müştərilərinə itkilərə yol vermədən xidmət göstərə bilmədiyini müəyyən edərsə, bu hökmran mövqedən sui-istifadə halının sübutu kimi qəbul edilir.

16.9. Bu Məcəllənin 16.2.6-cı maddəsində qeyd olunan hallar faktiki imtina ilə yanaşı, həmçinin dolayı imtina hallarına (məsələn müqavilə qiymətinin əqlabatən olmayan dərəcədə artırılması, məhsulun verilməsinin əsassız olaraq gecikdirilməsi və digər) da tətbiq olunur.

Maddə 17. Aşağı və yüksək inhisar qiymətləri

17.1. Qiymətin aşağı və ya yüksək inhisar qiyməti hesab edilməsinin meyarları aşağıdakılardır:

17.1.1. məhsulun qiymətinin hökmran mövqə tutmayan və həmin məhsulun qiymətini müəyyən edən təsərrüfat subyektləri ilə eyni şəxslər qrupuna aid olmayan alıcıların və satıcıların məhsullarının müvafiq bazarda və ya müqayisə edilə bilən rəqabətli bazarda formalaşan qiymətindən aşağı və ya yüksək olması;

17.1.2. məhsulun istehsalı və satışı üçün zəruri olan xərclərin dəyişməz qalması və ya həmin xərclərdəki dəyişikliyin məhsulun qiymətindəki dəyişikliyə münasibətdə qeyri-müənasib olması;

17.1.3. bazarda əmtənin qiymətini müəyyən edən ümumi şərtlər (dövlət tənzimləməsi, o cümlədən gömrük rüsumları, vergitutma və tariflər) dəyişmədiyi halda, əmtənin qiymətinin hökmran mövqə tutmuş təsərrüfat subyektləri tərəfindən əsassız azaldılması (hökmran mövqedə olan təsərrüfat subyektinin aşağı qiymətlər tətbiq etməklə müəyyən müddət ərzində mənfəət əldə etməməsi və ya itki verməsi rəqabət or-

qanı tərəfindən sübut edilməlidir) və ya artırılması.

17.2. Bu Məcəllənin 17.1-ci maddəsində qeyd edilən meyarlar hamısı birlikdə qiymətləndirilir və hər hansı biri olmadıqda məhsulun qiyməti aşağı və ya yüksək inhisar qiyməti hesab edilə bilməz.

17.3. Müvafiq bazarda qiyməti müqayisə etmək mümkün olmadıqda, məhsulun müqayisə edilə bilən rəqabətli bazardakı, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənardakı qiyməti ilə müqayisə aparılır.

17.4. Müqayisə edilə bilən rəqabətli bazarda, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənardakı rəqabət şəraitində formalaşmış qiyməti müəyyən etmək mümkün olmadıqda, bazar subyektinin xərclərinin və gəlirlərinin təhlili əsasında qiymət müəyyən edilir.

Maddə 18. Nisbətən yüksək bazar gücünə malik təsərrüfat subyektləri tərəfindən sui-istifadə hərəkətləri

18.1. Bir təsərrüfat subyektinin bazar payının 35 faizdən aşağı olmasına baxmayaraq, rəqabəti əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırmaq və ya bu Məcəllənin 15.4-cü maddəsinə əsasən ona təsir etmək imkanı təsdiq olunarsa, həmin təsərrüfat subyekti nisbətən yüksək bazar gücünə malik hesab edilir.

18.2. Mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri mütəmadi olaraq nisbətən yüksək bazar gücünə malik təsərrüfat subyektinə bazarın ümumi şərtlərindən fərqli və özü üçün daha əlverişsiz şərtlərlə məhsulu satmağa və ya ondan almağa məcbur olduqda, habelə alternativ alıcılar və ya satıcılarla əlaqə yaratmaq imkanı məhdud olduqda, mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri həmin təsərrüfat subyektinə asılı hesab edilir.

18.3. Nisbətən yüksək bazar gücünə malik təsərrüfat subyektinin aşağıdakı hərəkətləri sui-istifadə halları hesab olunmaqla qadağan edilir:

18.3.1. nisbətən yüksək bazar gücünə malik təsərrüfat subyektlərindən asılı olan mikro,

kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri digər təsərrüfat subyektlərinin xidmətlərindən istifadə etmək üçün heç bir imkana malik olmadıqda və ya məhdud imkana malik olduqda, bu Məcəllənin 16.2.1-ci və 16.2.5-ci maddələrində qeyd edilən hərəkətlərə yol verməsi;

18.3.2. nisbətən yüksək bazar gücünə malik təsərrüfat subyektlərindən asılı olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri ilə rəqib olduğu müvafiq bazarda müəyyən dövr ərzində maya dəyərində bərabər və ya ondan aşağı qiymətə məhsulu təklif etməsi və ya satması;

18.3.3. müvafiq bazarda rəqibləri olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərindən iqtisadi əsas olmadan özünün təklif etdiyi qiymətdən daha yüksək qiymətə məhsulun satılmasını tələb etməsi;

18.3.4. nisbətən yüksək bazar gücünə malik təsərrüfat subyektlərindən asılı olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri ilə müqavilələrdə əsassız birtərəfli üstünlüklərin nəzərdə tutulması.

6-cı fəsil

HAQSIZ RƏQABƏT

Maddə 19. Haqsız rəqabətin formaları

19.1. Haqsız rəqabətin formaları aşağıdakılardır:

19.1.1. müştərilərə qarşı aqressiv davranış;

19.1.2. rəqib təsərrüfat subyektinin nüfuzdan salınması;

19.1.3. rəqibin sahibkarlıq fəaliyyətinin təqlidi;

19.1.4. müştərilərin çaşdırılması və aldadılması;

19.1.5. kommersiya sirrinin qanunsuz əldə edilməsi, istifadəsi və ya yayılması;

19.1.6. bu Məcəllənin 25-ci maddəsində nəzərdə tutulan haqsız rəqabətə səbəb olan digər hərəkətlər.

19.2. Bu Məcəllənin 19.1-ci maddəsində qeyd olunan formalarda haqsız rəqabətin aparılması qadağandır.

Maddə 20. Müştərilərə qarşı aqressiv davranış

Sahibkarlıq fəaliyyətində təhdid, zor və ya digər qanunsuz təsir vasitələrinin tətbiqi ilə müştərilərin seçim hüququnun məhdudlaşdırılmasına və bununla da onların normal bazar şəraitində qəbul edəcəyi qərarlardan fərqli qərar qəbul etməsinə səbəb olan hərəkətlərə yol verilmir.

Maddə 21. Rəqib təsərrüfat subyektinin nüfuzdan salınması

21.1. Aşağıdakılar rəqib təsərrüfat subyektinin nüfuzdan salınan hərəkətlər hesab edilir:

21.1.1. rəqibin işgüzar nüfuzu və ya maliyyə vəziyyəti haqqında və ya rəqibin elmi-texniki və istehsal imkanları haqqında yalan və ya təhrif olunmuş məlumatların yayılması, yaxud belə məlumatların yayılmasının təşkili, habelə rəqibin məhsulundan imtina etməyə əsassız çağırışların edilməsi (boykot edilməsi);

21.1.2. rəqibin təklif etdiyi məhsulun, habelə istifadə etdiyi xammal və ya materialların mənşəyi, texnologiyası, xassələri, keyfiyyəti və təhlükəsizliyi haqqında yalan və ya təhrif olunmuş məlumatların yayılması, yaxud belə məlumatların yayılmasının təşkili, habelə rəqibin əmtəəsindən imtina etməyə əsassız çağırışların edilməsi (boykot edilməsi).

Maddə 22. Rəqibin sahibkarlıq fəaliyyətini təqlidi

22.1. Aşağıdakılar rəqibin sahibkarlıq fəaliyyətini təqlid edən hərəkətlər hesab edilir:

22.1.1. məhsulun texniki xassələrindən irəli gələn xarici görünüşü istisna olmaqla, rəqibin məhsulunun və onun formasının, o cümlədən malın xarici tərtibatının və ya qablaşdırılmasının onunla razılaşdırmadan təqlid edilməsi;

22.1.2. rəqibin əqli mülkiyyət hüquqlarını pozmaq yolu ilə onun məhsulunun bilavasitə təkrarlanması;

22.1.3. rəqibin adından və ya firma adından (eyni adlı təsərrüfat subyektinin öz adından hər hansı fərqləndirici nişanla firma adı kimi istifadə halları istisna olmaqla), habelə onun əmtəə nişanından qanunsuz istifadə edilməsi;

22.1.4. rəqibin internet domeninin adından, habelə rəqiblə eynilik və ya istifadəçiləri çaşdıracaq dərəcədə oxşarlıq təşkil edən internet səhifəsinin dizaynından onunla razılaşdırılmadan istifadə edilməsi;

22.1.5. rəqibin qanuna uyğun istifadə etdiyi coğrafi göstəricisindən qanunsuz istifadə edilməsi.

Maddə 23. Müştərilərin çaşdırılması və aldadılması

23.1. Aşağıdakılar müştəriləri çaşdırmağa, yaxud aldatmağa yönəldilmiş hərəkətlər hesab edilir:

23.1.1. məhsulun mənşəyi, hazırlanma üsulu və texnologiyası, istifadə üçün yararlılığı, keyfiyyəti, çəkisi, qiyməti və ya başqa xassələri, habelə təsərrüfat subyekti və ya onun sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusiyyəti barədə müştərini çaşdırma və ya aldada bilən hər hansı məlumatlardan istifadə olunması;

23.1.2. məhsulun satışı, yaxud danışıqlar zamanı müştərinin sərbəst seçim hüququna təsir göstərən qanunsuz reklam üsullarından istifadə olunması;

23.1.3. müştərini çaşdırma bilən tərzdə öz məhsulunun rəqibin məhsulu ilə müqayisə edilməsi, habelə bu müqayisənin reklam və ya media məhsulu kimi təqdim olunması;

23.1.4. məhsulun istehlak xassələri və digər mühüm xüsusiyyətləri barədə həqiqətə uyğun olmayan göstəricilərdən (o cümlədən fərqləndirici nişan, marka və ya işarələrdən) istifadə edilməsi və bununla əlaqədar reklamın verilməsi;

23.1.5. məhsulun standartlara və ya texniki rəqləmətlərə uyğunluğu barədə yanlış məlumat verməklə (bəyan etməklə) təklif edilməsi, yaxud məhsulun öz təyinatına və ya ona qoyulan tələblərə uyğun olmadığına gizlədilməsi.

Maddə 24. Kommersiya sirlərinin qanunsuz əldə edilməsi, istifadəsi və yayılması

Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktları və ya rəqiblə bağlanmış kommersiya sirlərinə dair münasibətləri tənzimləyən müqə-

vilədə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, şəxsi maraq və ya üçüncü tərəflərin marağı üçün rəqibin maraqlarına ziyan vura və ya onun bazardakı rəqabət vəziyyətinə xələl gətirə bilən onun istehsal, texnoloji, idarəetmə, maliyyə və başqa fəaliyyəti ilə bağlı məlumatların, habelə qanunla və ya müqavilə ilə kommersiya sirlərinə aid edilən digər məlumatların qanunsuz əldə edilməsi, istifadə olunmasına və ya yayılmasına yol verilmir.

Maddə 25. Haqsız rəqabətə səbəb olan digər hərəkətlər

25.1. Aşağıdakılar haqsız rəqabətə səbəb olan qanunsuz hərəkətlər hesab edilir:

25.1.1. haqsız, qeyri-dəqiq və ya gizli reklamdan istifadə etməklə haqsız rəqabətə yol verilməsi;

25.1.2. Azərbaycan Respublikasının ərazisində qorunan əmtəə nişanları ilə təchiz edilmiş məhsulun bazar payının və ya süni yolla artırılmış qiymətlərinin saxlanılması məqsədilə həmin əmtəə nişanının sahibi olan təsərrüfat subyektləri tərəfindən Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar qeydiyyatda alınmış eyni və ya oxşar əmtəə nişanı ilə təchiz edilmiş məhsulun rəqib təsərrüfat subyektləri tərəfindən idxalının məhdudlaşdırılması;

25.1.3. rəqibin işgüzar münasibətlərinin pozulması və ya dayandırılmasına səbəb olan və ya ola bilən qanunsuz əqdlərin bağlanması və ya hərəkətlərin (hərəkətsizliyin) edilməsi;

25.1.4. öz xidməti vəzifələrini yerinə yetirməməyə sövq etmək və ya rəqibə digər formada zərər vurmaq məqsədilə rəqibin işçilərinə qanunsuz vasitələrlə təsir göstərilməsi;

25.1.5. rəqibin sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı qərarlarının qəbul edilməsinə və icrasına qanunsuz vasitələrlə təsir göstərilməsi;

25.1.6. bu Məcəllənin 19.2-ci maddəsi ilə qadağan edilmiş hərəkətlərin (hərəkətsizliyin) digər şəxslər tərəfindən törədilməsi məqsədilə ödənişlərin sifariş və ya təşkil edilməsi.

(Ardı növbəti sayımızda)

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ NAZİRLƏR KABİNETİ

Q Ə R A R

№ 407

“Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin və onların ailəsinin yeni qulluq yerinə köçməsi, habelə əmlakının daşınması xərclərinin və birdəfəlik kompensasiyanın ödənilməsi Qaydası”nın və “Gömrük orqanlarında qulluq yerinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar yaşayış yeri olmayan və bu səbəbdən kirayə götürülmüş mənzildə yaşayan gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə və onların ailə üzvlərinə mənzil kirayəsi üçün pul kompensasiyasının ödənilməsi Qaydası və məbləği”nin təsdiq edilməsi haqqında

“Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 7 dekabr tarixli 768-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə”də dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2024-cü il 21 may tarixli 1153-VIQD nömrəli Qanununun tətbiqi və “Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə”nin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1999-cu il 30 dekabr tarixli 243 nömrəli Fərmanında dəyişiklik edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2024-cü il 21 iyun tarixli 111 nömrəli Fərmanının 2.1.1-ci və 2.1.2-ci yarımbəndlərinin icrasını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti **qərara alır**:

1. “Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin və onların ailəsinin yeni qulluq yerinə köçməsi, habelə əmlakının daşınması xərclərinin və birdəfəlik kompensasiyanın ödənilməsi Qaydası” təsdiq edilsin (*1 nömrəli əlavə*).

2. “Gömrük orqanlarında qulluq yerinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar yaşayış yeri olmayan və bu səbəbdən kirayə götürülmüş mənzildə yaşayan gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə və onların ailə üzvlərinə mənzil kirayəsi üçün pul kompensasiyasının ödənilməsi Qaydası və məbləği” təsdiq edilsin (*2 nömrəli əlavə*).

3. Bu Qərarın 2-ci hissəsi ilə təsdiq edilən Qaydada nəzərdə tutulan maliyyələşdirmə məsələləri Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinə Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsait hesabına həyata keçirilsin.

Əli Əsədov,
Azərbaycan Respublikasının Baş naziri

Bakı şəhəri, 6 sentyabr 2024-cü il

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2024-cü il
6 sentyabr tarixli 407 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
1 nömrəli əlavə*

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin və onların ailəsinin yeni qulluq yerinə köçməsi, habelə əmlakının daşınması xərclərinin və birdəfəlik kompensasiyanın ödənilməsi

QAYDASI

1. Ümumi müddəa

Bu Qayda Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 7 dekabr tarixli 768-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə"nin 59-cu maddəsinə əsasən hazırlanmışdır və gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin (bundan sonra - vəzifəli şəxs) və onların ailəsinin yeni qulluq yerinə köçməsi, habelə əmlakının daşınması xərclərinin və birdəfəlik kompensasiyanın ödənilməsi qaydasını müəyyən edir.

2. Yeni qulluq yerinə köçmə, habelə əmlakın daşınması xərclərinin və birdəfəlik kompensasiyanın məbləğləri

2.1. Vəzifəli şəxsə və onun ailə üzvlərinə yeni qulluq yerinə köçməsi ilə əlaqədar aşağıdakı xərc və kompensasiyalar ödənilir:

- 2.1.1.** yeni qulluq yerinə köçməsi ilə əlaqədar nəqliyyat xərci;
- 2.1.2.** yolda olan müddət üçün gündəlik xərc;
- 2.1.3.** əmlakın daşınması üçün nəqliyyat xərci;
- 2.1.4.** vəzifəli şəxsə birdəfəlik kompensasiya;
- 2.1.5.** vəzifəli şəxsin ailə üzvlərinə birdəfəlik kompensasiya.

2.2. Bu Qaydanın 2.1-ci bəndində göstərilən xərc və kompensasiyalar (50 kilometrədən çox yol qət etmək şərtilə) bir yaşayış məntəqəsindən digər yaşayış məntəqəsinə daimi qulluq yerinə getməsi üçün vəzifəli şəxsə və onun ailə üzvlərinə aşağıdakı hallarda ödənilir:

2.2.1. bir gömrük orqanında olan ştat vəzifəsindən digər gömrük orqanının ştat vəzifəsinə təyin edilərsə;

2.2.2. gömrük orqanının daimi dislokasiya yeri dəyişərsə;

2.2.3. gömrük orqanlarında xidmət keçmək üçün ştat vəzifəsinə yeni təyin olunarsa.

2.3. Vəzifəli şəxsə və onun ailə üzvlərinə yeni qulluq yerinə köçməsi, habelə əmlakının daşınması ilə əlaqədar nəqliyyat xərcləri və birdəfəlik kompensasiyalar aşağıdakı məbləğdə ödənilir:

2.3.1. vəzifəli şəxsə və onun ailə üzvlərinə yeni qulluq yerinə köçməsi ilə əlaqədar nəqliyyat xərcləri – ümumi istifadədə olan hava, dəmiryol, su və avtomobil (taksidən başqa) nəqliyyatı ilə gediş haqqı məbləğində (biletlərin qabaqcadan satışı üzrə xidmət və qatarlarda yataq ləvazimatından istifadə üçün xərclər də daxil olmaqla);

2.3.2. vəzifəli şəxsə yerdəyişmə və ya vəzifəyə təyin olunma zamanı (50 kilometrədən artıq məsafə qət edilərsə) birdəfəlik kompensasiya – yeni təyin olunduğu vəzifə üzrə bir aylıq vəzifə maaşı və bir aylıq xüsusi rütbəyə görə əlavə haqq məbləğində;

2.3.3. vəzifəli şəxsə gömrük orqanının daimi dislokasiya yerinin dəyişməsi ilə əlaqədar yerdəyişmə zamanı (məsafədən asılı olmayaraq) birdəfəlik kompensasiya – bir aylıq vəzifə maaşının və bir aylıq xüsusi rütbəyə görə əlavə haqqın 50 faizi məbləğində;

2.3.4. vəzifəli şəxsin ailə üzvlərinin hər birinə birdəfəlik kompensasiya – vəzifəli şəxsin bir aylıq vəzifə maaşının və bir aylıq rütbəyə görə əlavənin 25 faizi məbləğində;

2.3.5. ifəli şəxsə 3000 kiloqramadək əmlakın daşınması üçün – müvafiq yükdaşıma müəssisələrinin müəyyən etdiyi tariflərə uyğun məbləğdə.

2.4. Qulluq yerini dəyişmə və ya vəzifəyə təyin olunma ilə əlaqədar bir yaşayış məntəqəsindən digər yaşayış məntəqəsinə gedərkən, vəzifəli şəxsə və onun ailə üzvlərinə yolda olduğu bir sutkalıq müddət üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş xidməti ezamiyyətlər zamanı ödənilən gündəlik xərc normaları məbləğində vəsait verilir.

3. Yeni qulluq yerinə köçmə, habelə əmlakın daşınması xərclərinin və birdəfəlik kompensasiyanın ödənilməsi

3.1. Yerdəyişmə və ya vəzifəyə təyin olunma ilə əlaqədar bir yaşayış məntəqəsindən digər yaşayış məntəqəsinə getmək üçün 50 kilometrədən çox yol qət edərkən vəzifəli şəxsə və onun ailə üzvlərinə bu Qayda ilə müəyyən edilmiş normalar üzrə yola çəkilmiş faktiki xərc ödənilir.

3.2. Vəzifəli şəxsə birdəfəlik kompensasiya yeni təyin olunduğu iş yerindəki bir aylıq vəzifə maaşından və bir aylıq xüsusi rütbəyə görə əlavə haqdan hesablanır. Onun ailə üzvlərinə isə birdəfəlik kompensasiya köçüb gəldikləri günə vəzifəli şəxsin aldığı bir aylıq vəzifə maaşından və bir aylıq xüsusi rütbəyə görə əlavə haqdan hesablanır.

3.3. Vəzifəli şəxsə və onun ailə üzvlərinə yeni qulluq yerinə köçməsi və əmlakının daşınması ilə əlaqədar nəqliyyat xərclərinin ödənilməsi üçün ərizə (raport), yeni qulluq yerinə köçməsinə və əmlakının daşınmasını təsdiq edən sənədlər (təyin olunma barədə əmrin (sərəncamın) surəti, göndəriş vərəqəsi, nəqliyyat vasitələrindən istifadə biletləri, yükdaşıma qəbzləri) təqdim edilməlidir.

3.4. Vəzifəli şəxsin və onun ailə üzvlərinin yeni qulluq yerinə köçməsi və əmlakının daşınması ilə əlaqədar nəqliyyat xərclərinin ödənilməsi üçün bu Qaydanın 3.3-cü bəndində göstərilən sənədlər təqdim edilmədiyi (və ya şəxsi avtomobillə yeni qulluq yerinə getdiyi) hallarda, həmin xərclər hava, su, dəmiryol və avtomobil nəqliyyatı ilə gedişə və yükün daşınmasına görə müəyyən edilmiş ən aşağı qiymətlərə uyğun olaraq ödənilir.

3.5. Birdəfəlik kompensasiya vəzifəli şəxsin ərizəsi (raportu), təyin olunması barədə əmrin (sərəncamın) surəti, ailə üzvlərinin köçüb gəlmələri və yeni ünvanda qeydiyyat alınmaları barədə arayış və ya kirayə müqaviləsi əsasında verilir.

3.6. Vəzifəli şəxsin ailə üzvlərinə birdəfəlik kompensasiya yeni vəzifəyə təyin edildiyi və ya dislokasiya yerinin dəyişdiyi gündən bir il müddətində vəzifəli şəxsin ailəsi köçüb onun qulluq yerinə gələrkən (əgər vəzifəli şəxs yeni xidmət yerində mənzillə təmin olunmamışdırsa və yaxud uşaqları ali, orta ixtisas, peşə təhsili müəssisələrinin əyani şöbəsində və tam orta ümumtəhsil məktəblərinin axırıncı sinflərində oxuyursa, mənzillə təmin edildiyi və uşaqların təhsil müəssisələrini bitirdiyi gündən bir il müddətinə) ödənilir.

3.7. Birdəfəlik kompensasiya vəzifəli şəxsin onunla birlikdə yaşayan aşağıdakı ailə üzvlərinə ödənilir:

- 3.7.1. yaşından və əmək qabiliyyətindən asılı olmayaraq arvadına (ərinə);
- 3.7.2. uşaqlarına (bu Qaydanın 3.6-cı bəndi nəzərə alınmaqla) və 18 yaşdan yuxarı əlilliyi olan övladlarına;
- 3.7.3. pensiya yaşına çatmış və ya yaşından asılı olmayaraq əlilliyi olan valideynlərinə.
- 3.8. Vəzifəli şəxsə və onun ailə üzvlərinə yeni qulluq yerinə köçməsi, habelə əmlakının daşınması xərcləri və birdəfəlik kompensasiya ştat vəzifəsinə təyin edildiyi yerdə, gömrük orqanının daimi dislokasiya yeri dəyişdiyi hallarda isə yeni dislokasiya yerində ödənilir.
- 3.9. Birdəfəlik kompensasiya vəzifəli şəxsin qulluq yerinə müvəqqəti olaraq gələn ailə üzvlərinə ödənilmir.
- 3.10. Yerdəyişmədən və ya vəzifəyə təyin olunduqdan sonra vəzifəli şəxs yeni qulluq yerində qulluğa başlamaqdan imtina etdiyi hallarda onun özünə və ailə üzvlərinə bu məqsədlə ödənilmiş bütün xərclər geri qaytarılmalı və ya həmin şəxsin pul təminatından tutulmalıdır.

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2024-cü il
6 sentyabr tarixli 407 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
2 nömrəli əlavə*

Gömrük orqanlarında qulluq yerinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar yaşayış yeri olmayan və bu səbəbdən kirayə götürülmüş mənzildə yaşayan gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə və onların ailə üzvlərinə mənzil kirayəsi üçün pul kompensasiyasının ödənilməsi Qaydası və məbləği

1. Ümumi müddə

Bu Qayda Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 7 dekabr tarixli 768-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə”nin 59-1-ci maddəsinə əsasən hazırlanmışdır və gömrük orqanlarında qulluq yerinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar yaşayış yeri olmayan və bu səbəbdən kirayə götürülmüş mənzildə yaşayan gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə (bundan sonra - vəzifəli şəxs) və onların ailə üzvlərinə mənzil kirayəsi üçün pul kompensasiyasının ödənilməsi qaydasını və məbləğini müəyyən edir.

2. Mənzil kirayəsi üçün pul kompensasiyasının məbləği

2.1. Gömrük orqanlarında qulluq yerinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar yaşayış yeri olmayan və bu səbəbdən kirayə götürülmüş mənzildə yaşayan vəzifəli şəxslərə qulluq keçdiyi dövr ərzində yaşayış məntəqəsindən asılı olaraq mənzil kirayəsi üçün pul kompensasiyası hər ay aşağıdakı məbləğlərdə ödənilir:

2.1.1. Bakı şəhərində – 150 manat;

2.1.2. Gəncə, Naxçıvan, Sumqayıt, Xırdalan şəhərləri və Abşeron rayonunda – 100 manat;

2.1.3. başqa şəhər və rayon mərkəzlərində – 75 manat;

2.1.4. digər yaşayış məntəqələrində – 55 manat.

2.2. Bu Qaydanın 2.1-ci bəndində qeyd olunan vəzifəli şəxsə onun hər bir ailə üzvünə görə həmin bənddə nəzərdə tutulan müvafiq kompensasiyaların 50 faizi məbləğində hər ay əlavə pul kompensasiyası ödənilir.

2.3. Bu Qaydanın 2.1-ci və 2.2-ci bəndləri ilə müəyyən edilən ödənişlər “Nağdsız hesablaşmalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq həyata keçirilir.

3. Mənzil kirayəsi üçün pul kompensasiyasının ödənilməsi

3.1. Gömrük orqanlarında qulluq yerinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar yaşayış yeri olmayan və bu səbəbdən kirayə götürülmüş mənzildə yaşayan vəzifəli şəxslərə və onların ailə üzvlərinə vəzifəli şəxsin qulluq keçdiyi dövr ərzində mənzil kirayəsi üçün pul kompensasiyası aşağıdakı sənədlər əsasında ödənilir:

3.1.1. vəzifəli şəxsin ərizəsi (raportu);

3.1.2. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətinin tabeliyində Daşınmaz Əmlakın Dövlət Kadastrı və Reyestri publik hüquqi şəxsin ərazi idarələri tərəfindən vəzifəli şəxsin qulluq keçdiyi müvafiq gömrük orqanının yerləşdiyi ərazidə onun və yetkinlik yaşına çatmış ailə üzvlərinin mülkiyyətində mənzilin (yaşayış sahəsinin) olub-olmaması haqqında verilən arayış;

3.1.3. mənzilin kirayə götürülməsi barədə notariat qaydasında təsdiq edilmiş müqavilə;

3.1.4. vəzifəli şəxsin və onun ailə üzvlərinin şəxsiyyət vəsiqəsinin, nikah haqqında şəhadətnamənin (evli olduğu halda), 15 yaşına çatmamış uşaqlarının doğum haqqında şəhadətnamələrinin surəti.

3.2. Pul kompensasiyası üçün nəzərdə tutulan sənədlərin və ya məlumatların “İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 30.5-ci maddəsinə əsasən Elektron Hökumət İnformasiya Sistemi vasitəsilə müvafiq dövlət orqanından (qurumundan) əldə edilməsi mümkün olduqda, həmin sənədlər və ya məlumatlar vəzifəli şəxsdən tələb edilmir. Belə sənədlərin və ya məlumatların Elektron Hökumət İnformasiya Sistemi vasitəsilə əldə edilməsi mümkün olmadığı hallarda onların təqdim edilməsi vəzifəli şəxsin razılığı ilə sorğu əsasında müvafiq dövlət orqanından (qurumundan) tələb olunur və ya vəzifəli şəxs tərəfindən təmin edilir.

3.3. Yeni qulluq yerinə gəlmiş vəzifəli şəxs kirayədə yaşaması barədə ərizə (raport) ilə müraciət edərkən bu Qaydanın 3.2-ci bəndinin tələbləri nəzərə alınmaqla bu Qaydanın 3.1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş sənədləri təqdim etməlidir. Mənzil kirayəsi üçün pul kompensasiyası mənzilin kirayə götürülməsi barədə müqavilənin imzalandığı gündən hesablanmaqla, lakin yeni vəzifəyə təyin edilmə günündən tez olmayaraq, gömrük orqanının rəhbərinin bu barədə əmrindən sonra ödənilir.

3.4. Bu Qaydanın 3.2-ci bəndinin tələbləri nəzərə alınmaqla, bu Qaydanın 3.1-ci bəndi ilə müəyyən edilmiş sənədlər hər il yenidən toplanaraq təqdim edilməlidir.

3.5. Vəzifəli şəxsin ailə tərkibində dəyişikliklər baş verərsə, bu barədə həmin şəxs tərəfindən rəhbərliyə məruzə edilməli və pul kompensasiyası ilə bağlı müvafiq sənədlər bu Qaydanın 3.2-ci bəndinin tələbləri nəzərə alınmaqla təqdim edilməlidir.

3.6. Mənzil kirayəsi üçün pul kompensasiyası vəzifəli şəxsin kirayə üçün faktiki ödədiyi haqq məbləğində, lakin bu Qaydanın 2-ci hissəsi ilə müəyyən edilmiş məbləğlərdən artıq olmamaq şərti ilə ödənilir.

3.7. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən xidməti yaşayış sahəsi ilə (digər yaşayış sahəsi ilə) təmin edilmiş vəzifəli şəxslərə mənzil kirayəsi üçün pul kompensasiyası ödənilmir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ NAZİRLƏR KABİNETİ
Q Ə R A R
№ 421

“Liman infrastrukturunun dövlət mülkiyyətində olan obyektinin müsabiqə əsasında icarəyə verilməsi Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında

“Dəniz limanları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il 22 dekabr tarixli 1070-VIQD nömrəli Qanununun tətbiqi və “Dəniz limanları haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2014-cü il 18 aprel tarixli 945-IVQ nömrəli Qanununun tətbiqi və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 20 aprel tarixli 395 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dəniz Administrasiyası haqqında Əsasnamə”də dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 14 may tarixli 161 nömrəli Fərmanında dəyişiklik edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2024-cü il 15 fevral tarixli 4 nömrəli Fərmanının 2.1-ci bəndinin icrasını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti **qərara alır**:

“Liman infrastrukturunun dövlət mülkiyyətində olan obyektinin müsabiqə əsasında icarəyə verilməsi Qaydası” təsdiq edilsin (*əlavə olunur*).

Əli Əsədov,
Azərbaycan Respublikasının Baş naziri

Bakı şəhəri, 13 sentyabr 2024-cü il

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2024-cü il
13 sentyabr tarixli 421 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir.*

**Liman infrastrukturunun dövlət mülkiyyətində olan obyektinin
müsabiqə əsasında icarəyə verilməsi**

Q A Y D A S I

1. Ümumi müddəalar

1.1. Bu Qayda “Dəniz limanları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – Qanun) 28.1-ci maddəsinin ikinci cümləsinə uyğun olaraq hazırlanmışdır və dəniz limanı (bundan sonra – liman) infrastrukturunun dövlət mülkiyyətində olan obyektinin müsabiqə əsasında icarəyə verilməsi qaydasını müəyyən edir.

1.2. Bu Qaydada liman infrastrukturunun dövlət mülkiyyətində olan obyektini (bundan sonra – obyekt) dedikdə Qanunun 26.1-ci və 3.1.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş dövlət mülkiyyətində olan əmlaklar nəzərdə tutulur.

1.3. Obyektin müsabiqə əsasında icarəyə verilməsi icarə müqaviləsi bağlanılmaqla Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti (bundan sonra – Dövlət Xidməti) tərəfindən həyata keçirilir və icarəyəverən qismində Dövlət Xidməti çıxış edir.

1.4. Obyektin müsabiqə əsasında icarəyə verilməsi zamanı bu Qaydanın 2.5-ci və 2.6-cı bəndlərinin tələblərinə cavab verən fiziki və hüquqi şəxslər icarəçi kimi çıxış edə bilirlər.

1.5. Dövlət Xidməti öz rəsmi internet informasiya ehtiyatında müsabiqə əsasında icarəyə verilən obyekt barədə elan yerləşdirir.

1.6. Müsabiqə əsasında icarəyə verilən obyektə istifadəyə görə aylıq start icarə haqqının məbləği Qanuna və “Qiyətləndirmə fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq müəyyən edilir.

2. Müsabiqənin keçirilməsinə hazırlıq

2.1. Obyektin müsabiqə əsasında icarəyə verilməsi liman idarəsinin (müsabiqəyə çıxarılmış obyektin yerləşdiyi liman üzrə)

Dövlət Xidmətinə müraciəti ilə (bu Qaydanın 2.2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş sənədlər və məlumatlar əlavə olunmaqla) həyata keçirilir. Bu məqsədlə Dövlət Xidməti tərəfindən müsabiqənin keçirilməsi gününə ən azı 60 (altmış) gün qalmış Müsabiqə Komissiyası (bundan sonra – Komissiya) yaradılır. Komissiyanın tərkibi 5 (beş) nəfərdən ibarət olur, bura Dövlət Xidmətinin (1 nəfər), onun yerli bölməsinin (1 nəfər), Azərbaycan Respublikası Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyinin tabeliyində Dövlət Dəniz və Liman Agentliyinin (1 nəfər), liman idarəsinin (müsabiqəyə çıxarılmış obyektin yerləşdiyi liman üzrə) (1 nəfər) və icarəyə verilən obyektin yerləşdiyi ərazi üzrə yerli icra hakimiyyəti orqanının (1 nəfər) nümayəndələri daxil edilir. Komissiyanın sədri Dövlət Xidmətinin nümayəndəsi təyin olunur.

2.2. Obyektin müsabiqəyə çıxarılması üçün liman idarəsi tərəfindən obyektin texniki xüsusiyyətlərini təsdiq edən sənədlər, həmçinin daşınar əmlakın rəsmi reyestrindən çıxarış (obyekt daşınar əmlak olduqda) hazırlanır, obyektin icarəyə verilməsinin məqsədəuyğunluğu əsaslandırılır və bu Qaydanın 1.6-cı bəndinə əsasən obyektin aylıq start icarə haqqı məbləği müəyyənləşdirilərək Dövlət Xidmətinə təqdim edilir. Bu sənədlər və məlumatlar, o cümlədən obyektin texniki pasportu, plan-cizgisi, daşınmaz əmlakın dövlət reyestrindən çıxarışı (obyekt daşınmaz əmlak olduqda) və dövlət əmlakının registrindən çıxarışı (obyekt daşınmaz əmlak olduqda) Komissiya yaradıldıqdan sonra 3 (üç) iş günü müddətində Dövlət Xidməti tərəfindən həmin Komissiyaya təqdim edilir.

2.3. Komissiya tərəfindən aşağıdakılar göstərməklə obyektin müsabiqə əsasında icarəyə verilməsi şərtləri müəyyən edilir və müsabiqənin keçirilməsi gününə ən azı 30 (otuz) gün qalmış Dövlət Xidmətinin rəsmi internet informasiya ehtiyatında aşağıdakıların nəzərdə tutulduğu elan yerləşdirilir:

2.3.1. obyektin müsabiqə vasitəsilə icarəyə verilməsinə dair müqavilənin ümumi şərtləri;

2.3.2. obyektin yerləşdiyi ünvan, müvafiq liman idarəsinin adı, obyektin yerləşdiyi torpaq sahəsi və onun üzərində yerləşən tikililərin xarakteristikası, onların yüklülüyü (əgər mövcuddursa);

2.3.3. müsabiqənin keçirilmə tarixi, vaxtı və yeri;

2.3.4. müsabiqədə iştirak etməyə hüquq verən, obyektin aylıq start icarə haqqı məbləğinin 10 faizi həcmində hesablanan beh məbləği və beh məbləğinin köçürülməsi üçün müvafiq bank hesabı;

2.3.5. sifarişçiyə aid tələblər;

2.3.6. təqdim edilməli olan sənədlərin siyahısı, sənədlərin tərtib olunması qaydası, təqdim olunma yeri və son müddəti;

2.3.7. müsabiqə obyektinə yerində tanış olmaq məqsədilə baxış keçirilməsi üçün təyin olunmuş tarix və vaxt;

2.3.8. müsabiqənin qalibi tərəfindən icarə müqaviləsinin bağlanması müddəti;

2.3.9. müsabiqədə iştirakla bağlı əlavə məlumat almaq qaydası.

2.4. Müsabiqəyə iştirak etmək üçün müraciət etmiş, zəruri sənədləri müəyyənləşdirilmiş müddətdə və qaydada təqdim etmiş və bu Qaydanın 2.3.4-cü yarımbəndinə əsasən müəyyən edilmiş beh məbləğini ödəmiş hüquqi şəxslər və hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər (bundan sonra – sifarişçi) buraxılırlar.

2.5. Sifarişçilərə dair ümumi tələblər aşağıdakılardır:

2.5.1. “Lisenzialar və icazələr haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tələb olunduqda, müvafiq sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi və ya müəyyən hərəkətlərin yerinə yetirilməsi üçün müvafiq lisenziyaya və ya icazəyə malik olması;

2.5.2. məhkəmə qərarları ilə müflis elan olunmaması və ya iflas prosesi başlanmaması, sahibkarlıq fəaliyyəti dayandırılmış şəxs olmaması, habelə borcuna görə əmlakının üzərinə tələbin yönəldilməməsi;

2.5.3. Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən olunmuş aşağıdakı halların mövcud olmaması:

2.5.3.1. Azərbaycan Respublikasında vergilər və digər icbari ödənişlər üzrə vaxtı keçmiş öhdəliklərinin olmaması;

2.5.3.2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə uyğun olaraq riskli vergi ödəyicisi olmasına dair bərsində qüvvədə olan qərarın olmaması;

2.5.3.3. sifarişçi qismində çıxış edən fiziki şəxsin və ya hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbərinin müsabiqəyə dair elanın verilməsindən əvvəlki 5 (beş) il müddətində iqtisadi sahədə cinayətlərə, korrupsiya cinayətləri və qulluq mənafeyi əleyhinə olan digər cinayətlərə, kibercinayətlərə, habelə terrorçuluq, terrorçuluğu maliyyələşdirmə, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırma cinayətlərinə görə məhkum olunmaması, həmçinin məhkumluğunun ödənilmiş və ya götürülmüş olması.

2.6. Sifarişçilərə dair obyektin təyinatı üzrə istifadəsindən irəli gələn xüsusi tələblər aşağıdakılardır:

2.6.1. icarə müqaviləsinin icrası üçün müvafiq sahədə peşəkarlığının və təcrübəsinin olması;

2.6.2. icarə müqaviləsinin icrası üçün maliyyə imkanlarının və ödəmə qabiliyyətinin olması;

2.6.3. texniki imkanlarının və maddi-texniki bazasının olması;

2.6.4. işçi qüvvəsinin olması.

2.7. Sifarişçi Komissiyaya aşağıdakı sənədləri müsabiqə haqqında elanda nəzərdə tutulmuş müddətdə şəxsən və ya poçt rabitəsi vasitəsilə, yaxud elektron üsulla təqdim etməlidir:

2.7.1. “İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 30.1-ci və 30.2-ci maddələrinin tələblərinə uyğun ərizə;

2.7.2. obyektin aylıq start icarə haqqı məbləğinin 10 faizi həcmində beh məbləğinin ödənilməsinə təsdiq edən sənəd;

2.7.3. qiymət təklifi (bağlı zərfdə təqdim edilir, zərfin bağlı tərəfi sifarişçi tərəfindən imzalanır və (və ya) möhürlənir);

2.7.4. müraciət edən fiziki şəxs olduqda vergi uçotuna alınmasını təsdiq edən şəhadətnamənin, şəxsiyyətini təsdiq edən sənədin surəti, hüquqi şəxs olduqda isə dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamənin, hüquqi şəxsin nizamnaməsinin və dövlət reyestrindən çıxarışın surəti;

2.7.5. bu Qaydanın 2.5.1-ci yarım bəndində nəzərdə tutulmuş tələb üzrə – lisenziya və (və ya) icazənin surəti;

2.7.6. bu Qaydanın 2.5.2-ci və 2.5.3-cü yarım bəndlərində nəzərdə tutulmuş tələblər üzrə – səlahiyyətli orqanların verdiyi sənədlər;

2.7.7. bu Qaydanın 2.6.1-ci, 2.6.3-cü və 2.6.4-cü yarım bənd – lərində nəzərdə tutulmuş tələblər üzrə – sifarişçi tərəfindən hazırlanmış arayış və həmin arayışda nəzərdə tutulmuş məlumatlar üzrə təsdiq edici sənədlər;

2.7.8. bu Qaydanın 2.6.2-ci yarım bəndində nəzərdə tutulmuş tələb üzrə – son maliyyə ili üzrə maliyyə hesabatı, habelə azı son 12 (on iki) aylıq dövrü əhatə edən bank dövryyəsi barədə bank (banklar) tərəfindən verilmiş arayış (cari ildə fəaliyyətə başlama halında, maliyyə vəziyyəti barədə hesabatı və bank dövryyəsi barədə bank tərəfindən verilmiş arayış bütün fəaliyyəti dövrünü əhatə etməklə);

2.7.9. müsabiqədə iştirak etmək üçün hüquqi və ya fiziki şəxsin nümayəndəsi müraciət etdikdə, həmin nümayəndənin müvafiq səlahiyyətlərini təsdiq edən sənəd.

2.8. Bu Qaydanın 2.7-ci bəndində nəzərdə tutulmuş sənədlərin və ya məlumatların Elektron Hökumət İnformasiya Sistemi vasitəsilə müvafiq dövlət orqanından (qurumundan) əldə edilməsi mümkün olduqda həmin sənədlər sifarişçidən tələb edilmir. Belə sənədlərin və ya məlumatların Elektron Hökumət İnformasiya Sistemi vasitəsilə əldə edilməsi mümkün olmadığı hallarda onların təqdim edilməsi sifarişçinin razılığı ilə sorğu əsasında müvafiq dövlət orqanından (qurumundan) tələb olunur və ya sifarişçi tərəfindən təmin edilir.

2.9. Ərizədə və ona əlavə edilmiş sənədlərdə aradan qaldırılması mümkün olan və imtinaya səbəb olmayan çatışmazlıqlar (bu Qaydanın 2.8-ci bəndinin müddəaları nəzərə alınmaqla) aşkar edildikdə ərizənin qeydiyyata alındığı tarixdən 3 (üç) iş günündən gec olmayaraq, Komissiya onların aradan qaldırılması barədə məlumatı sifarişçiyə təqdim edir və ya sifarişli poçt göndərişi vasitəsilə göndərir və formal tələblərə əməl olunmamasının hüquqi nəticələrini ona izah edir. Bütün çatışmazlıqlar sifarişçiyə eyni zamanda bildirilir. Sifarişçi həmin çatışmazlıqları məlumatı aldığı vaxtdan ən gec 10 (on) iş günü müddətində aradan qaldırmalıdır.

2.10. Ərizədə və ona əlavə edilmiş sənədlərdə imtinaya səbəb olan çatışmazlıqlar aşkar edildikdə, habelə bu Qaydanın 2.9-cü bəndində göstərilən çatışmazlıqlar müəyyən edilən

müddətdə aradan qaldırılmadıqda sifarişçi müsabiqəyə buraxılmır və bu barədə qərarın qəbul edildiyi gündən 10 (on) təqvim günü müddətində ödənilmiş beh məbləği qaytarılır.

2.11. Ərizədə və ona əlavə edilmiş sənədlərdə imtinaya səbəb olan çatışmazlıqlar aşkar edilmədikdə, habelə bu Qaydanın 2.9-cu bəndində göstərilən çatışmazlıqlar müəyyən edilən müddətdə aradan qaldırıldıqda 1 (bir) iş günü müddətində sifarişçiyə müsabiqədə iştirak etmə nömrəsi və müsabiqəyə çıxarılan obyektin adı əks olunan bildiriş verilir. Bildiriş verildiyi andan sifarişçi müsabiqə iştirakçısı statusunu əldə edir.

2.12. Dövlət Xidməti sifarişçilərin təqdim etdiyi sənədlərin və onlar haqqında məlumatların qorunub saxlanılmasını təmin edir.

3. Müsabiqənin keçirilməsi qaydaları

3.1. Komissiya müsabiqənin keçirilməsini təmin edir, müsabiqə iştirakçılarının qeydiyyatını aparır, verilən qiymət təklifi və bu Qaydanın 2.5-ci və 2.6-cı bəndlərində nəzərdə tutulmuş tələblər əsasında qiymətləndirmə apararaq müsabiqənin qalibini müəyyən edir, müsabiqənin yekun və digər protokollarını rəsmiləşdirir və onları təsdiq etmək üçün Dövlət Xidmətinə təqdim edir.

3.2. Komissiyanın qərarları iclasda iştirak edən komissiya üzvlərinin sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Səsvermədə hər bir komissiya üzvü bir səsə malikdir. Səslər bərabər olduqda, komissiya sədrinin səsi həlledici olur. Komissiyanın qərarları protokollaşdırılır və iclasda iştirak edən komissiya üzvləri tərəfindən imzalanır. Qəbul olunmuş qərarla razı olmayan komissiya üzvləri öz mövqelərini yazılı şəkildə əsaslandırır və həmin mövqelər imzalanmış protokola əlavə olunur.

3.3. Komissiyanın iclasları Komissiyanın 3 (üç) nəfər üzvünün iştirakı təmin edildikdə keçirilmiş və səlahiyyətli hesab olunur. Komissiya işində mütəmadi iştirak etməyən və ya onun reqlamentini pozan üzvün komissiya üzvlüyündən çıxarılmasına dair Dövlət Xidməti qarşısında məsələ qaldıra bilər.

3.4. Müsabiqə aşağıdakı qaydada keçirilir:

3.4.1. icarəyə verilən obyektin qısa xarakteristikası və ilkin təklif olunmuş icarə haqqının məbləği komissiya üzvləri tərəfindən elan edilir;

3.4.2. müsabiqə iştirakçılarının bu Qaydanın 2.5-ci və 2.6-cı bəndlərində nəzərdə tutulmuş meyarlara uyğunluğu qiymətləndirilir;

3.4.3. müsabiqə iştirakçılarının təqdim etdikləri zərflər daxilolma ardıcılığına uyğun olaraq açılır və təkliflərin qiymətləndirilməsi aparılır;

3.4.4. qalib gəlmiş təklif elan edilir;

3.4.5. müsabiqənin başa çatdığı gün komissiya müsabiqənin yekunlarını protokollaşdırır. Protokol aşağıdakı məlumatlar göstəril- məklə 2 (iki) nüsxədə tərtib edilir, komissiya üzvləri və müsabiqənin qalibi tərəfindən imzalanaraq təsdiq edilməsi üçün Dövlət Xidmətinə təqdim olunur:

3.4.5.1. iclasda iştirak edən komissiya üzvlərinin tərkibi;

3.4.5.2. müsabiqənin şərtləri, keçirilmə tarixi və yeri;

3.4.5.3. obyektin aylıq start icarə haqqı məbləği;

3.4.5.4. iştirakçıların təklifləri və müsabiqənin qalibi haqqında məlumatlar (hüquqi şəxsin adı və vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsi (VÖEN), hüquqi şəxs yaratmadan

sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxsin adı, soyadı, atasının adı, vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsi (VÖEN);

3.4.5.5. müsabiqənin nəticəsi üzrə obyektin yekun icarə haqqı məbləği.

3.5. Protokol 3 (üç) təqvim günü müddətində Dövlət Xidməti tərəfindən təsdiq edilir. Həmin protokolun 1 (bir) nüsxəsi müsabiqənin qalibinə təqdim olunur və icarə müqaviləsinin bağlanması hüququnu təsdiq edən sənəd kimi qəbul edilir.

3.6. Müsabiqənin yekunları haqqında məlumat müsabiqənin keçirildiyi gündən 15 (on beş) təqvim günü müddətində Dövlət Xidmətinin rəsmi internet informasiya ehtiyatında yerləşdirilir. Məlumatda müsabiqəyə çıxarılmış obyektin ünvanı və icarə haqqı məbləği göstərilir.

4. Müsabiqənin nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi

4.1. Müsabiqənin yekunları haqqında protokol Dövlət Xidməti tərəfindən təsdiq edildikdən sonra 20 (iyirmi) gündən gec olmayaraq icarə müqaviləsi bağlanılır. İcarə müqaviləsinin nüsxələri icarəçiyə və müvafiq liman idarəsinə təqdim olunur.

4.2. Müsabiqənin şərtləri bağlanan icarə müqaviləsində öz əksini tapmalıdır.

4.3. Müsabiqənin qalibi tərəfindən icarə haqqının ödənilməsi müqavilə ilə müəyyən olunmuş qaydada həyata keçirilir və qalib tərəfindən ödənilmiş beh məbləği ilkin dövr üçün ödənilməli olan icarə haqqı məbləğinə daxil edilir.

4.4. Müsabiqənin digər iştirakçıları tərəfindən ödənilmiş beh məbləği müsabiqənin başa çatdığı gündən 10 (on) təqvim günü müddətində onlara qaytarılır.

4.5. Müsabiqənin iştirakçısı müsabiqədə iştirak etmədikdə, müsabiqənin qalibi müsabiqənin yekunları haqqında protokolu və ya icarə müqaviləsini imzalamaqdan imtina etdikdə, müsabiqə baş tutmamış hesab olunur və qalib tərəfindən ödənilmiş beh məbləği geri qaytarılır.

4.6. Müsabiqə baş tutmadıqda komissiya üzvlərinin iclasında bu barədə protokol tərtib olunur, həmçinin müsabiqənin təkrar keçirilməsi və keçirilmə müddətinin təyin edilməsi barədə qərar qəbul edilir. Protokol aşağıdakı məlumatlar göstərilməklə 2 (iki) nüsxədə tərtib edilir, komissiya üzvləri tərəfindən imzalanaraq təsdiq edilməsi üçün Dövlət Xidmətinə təqdim olunur:

4.6.1. iclasda iştirak edən komissiya üzvlərinin tərkibi;

4.6.2. müsabiqənin keçirilmə tarixi və yeri;

4.6.3. müsabiqənin baş tutmamasının səbəbi.

4.7. Sifarişçilər və müsabiqə iştirakçıları Dövlət Xidmətinin və Komissiyanın qərarlarından və hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada yuxarı inzibati orqana və ya məhkəməyə şikayət verə bilərlər.

4.8. Müsabiqənin yekunları aşağıdakı hallarda yalnız məhkəmə qaydasında etibarsız hesab edilə bilər:

4.8.1. müsabiqənin keçirilməsi zamanı qanunvericiliyin və bu Qaydanın tələbləri pozulduqda;

4.8.2. müsabiqənin hər hansı iştirakçısına qanunsuz güzəştlər edildikdə.

Azərbaycan Respublikasında dövlət suverenliyi gününün təsis edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı	3
<i>Bəxtiyar Sadiqov</i> . Bayramlar bayramı	4
<i>Pünhan Əfəndiyev</i> . Türk dünyasından keçən Şərqi-Qərbi yolu	7
<i>Yalçın Sadiqlı</i> . Zəfərin suverenlik zirvəsi	10
<i>Bəxtiyar Əsgərov</i> . Azərbaycanı bütövləşdirən zəfər	12
<i>Afət Həsənova</i> . Xanımlıq – böyük mənada insanlıq... ..	19
<i>Səttar Möhbəliyev</i> . Suverenliyin nidəsi	21
<i>Kamran Əliyev</i> . Azərbaycan Prokurorluğu dövlətçiliyin və qanunun aliliyinin etibarlı təminatçısıdır	27
<i>Vüqar Səlimov</i> . Müasir dövrdə milli ideyanın hədəfləri	37
<i>Adil Əliyev</i> . Antiterror tədbirləri Qarabağ zəfərinin zirvəsidir	42
<i>Nəsim Məhəməliyev</i> . İlham Əliyevin yaratdığı şanlı tarix	45
<i>Sevinc Hüseynova</i> . Milli həmrəyliyin qələbəsi	47
<i>Arzu Abdullayev</i> . Əbədi ehtiram ünvanı	50
<i>İradə Əliyeva</i> . Tarixin ən güclü Azərbaycanı	54
<i>Zaur Allahverdizadə</i> . Rusiya Federasiyasının və Qazaxıstan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində rüşvət alma cinayəti	58
<i>Etibar Əliyev, Mehriban Qarayeva</i> . Mediasiya hüququnun mənbələri: sistemi və xarakteristikası	64
<i>Araz Kərimov</i> . Ayrı-ayrı vergi növlərinin hüquqi tənzimlənməsi	71
<i>Fatimə Hüseynova</i> . Səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının sistemi	81
<i>Etibar Əliyev, Leyla Mirzəyeva</i> . Müasir dövrdə ətraf mühitin ekoloji problemləri: hüquqi aspektlər	90
<i>Mələkxanım Rəhimova</i> . Layiqli qida hüququnun universal standartları və beynəlxalq-hüquqi əsası	100
<i>Nəzrin Kərimli</i> . Soyuq silahların və onların izlərinin kriminalistik tədqiqatı	114
<i>Emin Dadaşov</i> . Daşınmaz əmlakın məcburi qaydada özgəninkiləşdirilməsi	123
<i>Xaliq Şükürov</i> . Enerji münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi	129
<i>Этибар Алиев, Фаиз Агаев</i> . Конвенционное закрепление права морских перевозок и транспортная безопасность	137
<i>Nurlan Bağhircadə</i> . Liability of carriers for air transportation in the European Union	150

RƏSMİ SƏNƏDLƏR

Azərbaycan Respublikasının Rəqabət Məcəlləsi	175
“Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin və onların ailəsinin yeni qulluq yerinə köçməsi, habelə əmlakının daşınması xərclərinin və birdəfəlik kompensasiyanın ödənilməsi qaydası”nın və “Gömrük orqanlarında qulluq yerinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar yaşayış yeri olmayan və bu səbəbdən kirayə götürülmüş mənzildə yaşayan gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə və onların ailə üzvlərinə mənzil kirayəsi üçün pul kompensasiyasının ödənilməsi qaydası və məbləği”nin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı	192
“Liman infrastrukturunun dövlət mülkiyyətində olan obyektinin müsabiqə əsasında icarəyə verilməsi qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı	197

Jurnal Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən təsdiq olunmuş «Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən elmi nəşrlərin Siyahısı»na daxil edilmişdir.

***

Журнал включён в «Список научных изданий, рекомендуемых для публикации основных результатов диссертаций в Азербайджанской Республике», утверждённый Высшей Аттестационной Комиссией при Президенте Азербайджанской Республики.

***

The magazine was inscribed in «The scientific edition list, recommended to publication of main results of the dissertations in Azerbaijan Republic», confirmed by Superior Examination Board under President of Azerbaijan Republic.

***

Dergi Azərbaycan Cumhuriyyəti Cumhurbaşkanı yanında Yüksek Tasnif Komisyonu tarafından onaylanmış Azərbaycan Cumhuriyyətində doktoratların genel sonuçlarının yayınlanması önerilen bilimsel yayınların listesinə dahil edilmiştir.

***

**JURNALDA ÇAP OLUNAN ELMİ MƏQALƏLƏRƏ
DAİR ƏLAVƏ TƏLƏBLƏR****Word proqramı****Səhifənin formatı – A4****Azərbaycan, rus və ingilis dillərində mətnlər «Times New Roman»,
Az_Times_lat şrifləri ilə verilsin****Əsas mətn – 14 pt****Sətirlərarası məsafə – 1,5 interval****Vərəqin sağ və sol hissəsindən 2 sm, yuxarı və aşağıdan isə 3 sm
ölçüdə zolaq ayrılısın****Məqalənin həcmi – 10 səhifədək****Məqalə fiziki kağız və elektron versiyada verilməlidir.**

Əlaqə telefonları:
+ 99450-210-24-42
+ 99455-210-24-42

“Zərdabi-Nəşr” MMC.
Bakı şəhəri,
Nizami rayonu, Keşlə qəsəbəsi,
Nizami Abdullayev küçəsi, 12.

Ofset üsulu ilə çap edilmişdir.
Formatı 70x100 1/16.
Şerti çap vərəqi 13.
Tirajı 300.

